

Fale Alea 'o Tonga

KO E MINITI 'O E

FEME'A'AKI

'A E HOU'EIKI

M MIPA

'O E

FALE ALEA 'O
TONGA

FIKA	10
EFAIFI	Pulelulu, 28 Sune 2017n

Fai 'i Nuku'alofa

HOU'EIKI M MIPA 'O E FALE ALEA

'Eiki Sea Fale Alea

Lord Tu'ivakan
Tongatapu 'Eiki Fakafofonga N pele, Vahefonua

Hou'eiki Minisit Kapineti

'Eiki Pal mia	Samuela 'Akilisi P hiva
'Eiki Tokoni Pal mia	Siaosi Sovaleni.
'Eiki Minisit Fonua, Ngaahi Koloa Fakaenatula & Kau Tau 'a 'Ene 'Afi	Lord Ma'afu Tukui'aulahi
'Eiki Minisit Pa'anga & Palani Fakafonua	Tevita Lavemaau
'Eiki Minisit Polisi, T mate Afi	Mateni Tapueluelu
'Eiki Minisit T naki Pa'anga H ai & Tute	Dr Pohiva Tu'i'onetua
'Eiki Minisit Lao mo e Pil sone,	Sione Vuna Fa'otusia
'Eiki Minisita Ngoue, Me'atokoni, Ngaahi Vao'akau, Toutai Fakahau	S misi Taelangi
'Eiki Minisit ki he Ngaahi Kautaha Pisinisi 'a e Pule'anga	Poasi Mataele Tei
'Eiki Minisit Mo'ui	Dr. Saia Ma'u Piukala
'Eiki Minisit Ngaahi Ng ue Lalahi & Takimamata	Semisi Lafu Sika

Hou'eiki Fakafofonga N pele

Lord Tu'i' fitu	'Eiki Fakafofonga N pele Fika 1 Vava'u.
Lord Vaea	'Eiki Fakafofonga N pele Fika 1
Tongatapu	
Lord Tu'ilakepa	'Eiki Fakafofonga N pele Fika 2 Vava'u.
Lord Tu'iha'angana	'Eiki Fakafofonga N pele Fika 1 Ha'apai
Lord Tu'iha'ateiho	'Eiki Fakafofonga N pele Fika 2 Ha'apai
Lord Nuku	'Eiki Fakafofonga N pele 'Eua
Lord Fusitu'a	'Eiki Fakafofonga N pele Ongu
Niua	

Kau Fakafofonga Kakai

Fakafofonga Fika 2 Tongatapu	S misi Lafu Kioa Sika
Fakafofonga Fika 4 Tongatapu	
Fakafofonga Fika 9 Tongatapu	Penisimani 'Epenisa
Fifita	
Fakafofonga Fika 12, Ha'apai	Vili Manuopangai
Hingano	
Fakafofonga Fika 13, Ha'apai	Veivosa <i>Light of Life</i>
Taka	
Fakafofonga Fika 15, Vava'u	S miu Kuita Vaipulu

asenita

Fakahokohoko

Fale Alea ‘o Tonga	9
Ui ‘a e Fale.....	9
Poaki	9
Me’a ‘a e ‘Eiki Sea	9
L pooti Fika 6/2017 K miti Tu’uma’u ki he Ngaahi Totonu ‘a e Fale Aleá.	10
Tokanga ki he founda ke to e alea’i ai Fokotu’u Tu’utu’uni lolotonga ‘oku alea’i Patiseti 10	
Taukave ka fekau’aki ha tohi tangi & fokotu’u tu’utu’uni mo e Patiseti ke alea’i fakataha naua.....	12
Tui ‘oku totonu ke fakatatafe atu tohi tangi ki he vahenga kau faiako siasi.....	13
Fakatonutonu 7 miliona pa’anga fiema’u ki he v henga kau faiako siasi	13
Lau Tohi Tangi Fika 1, 2017	14
Tu’utu’uni Sea ke tukuhifo tohi tangi kau faiako ke alea’i K miti Kakato	16
L pooti Fika 7/2017 K miti Ngaahi Totonu ‘a e Fale Alea.	17
Me’a ‘a e Sea.....	18
‘Ikai tui ki he peseti 25 ‘i ai tu’unga fakahoko fatongia kau ng ue fakapule’anga ...	18
Fai p Potung ue Mo’ui honau tukuingata ki he mahaki taifoti	19
Taukave ko e palopalema Potung ue Mo’ui ‘ikai muimui ki he palani ng ue.....	20
Faka’ikai’i peh ‘oku tukuhau’i lahi kau ng ue m lohi	22
Ngaahi makatu’unga hono hilifaki peseti 25 tukuhau	22
Me’a lelei ke fakamali’i e palani ng ue mo e ngaahi ng ue vahevahe ki ai Patiseti	23
Fakama’ala’ala ki he ‘uhinga tukuhau’i peseti 25 kakai ivi m lohi fakapa’anga.....	25
Taukave ko e fakakaukau faka’ofa’ofa tukuhau’i kinautolu a’u 6mano nau v henga.....	25
Alea’i Vouti ‘Ofisi Palasi	26
Hoko atu Alea’i Vouti ‘Ofisi Palasi	27
Tokanga ki he \$ lahi ki he fale’i he Vouti ‘Ofisi Palasi	28
Fakam l ‘ia ke hiki silini fefononga’aki e ‘Ofisi Palasi	29
Fokotu’u ke tali Vouti ‘Ofisi Palasi.....	30
Vouti ‘Ofisi Fale Alea	30
Tokanga ki he tu’unga e Fokotu’u Tu’utu’uni Ha’apai 13 fekau’aki mo e vouti Fale Alea 31	
Vouti Potung ue ‘Atita.....	32
Vouti Potung ue ki Muli	32
Tokanga ki he paasipooti na’e <i>issue</i> ki he ongo Siaina	32
Vouti Kau Tau ‘Ene ‘Afio	33
Vouti ‘Ofisi Pal mia.....	33

Tokanga kapau ne fai sipoti tu'u pe kakai fakama'a e fonua.....	35
Fehu'ia 3.7 miliona he Patiseti 'Ofisi Pal mia	37
Fehu'ia fatongia Va'a Ng ue Fakavaha'apule'anga & Fakalao 'Ofisi Pal mia	38
Tali 'oku 'ikai ha me'a fo'ou he Va'a Fakavaha'apule'anga mo Fakalao 'Ofisi Pal mia.....	38
Fiema'u kau loea he ngaahi potung ue Pule'anga	39
Tokanga ki he hiki patiseti ki he 'Ofisi Kovana Ha'apai lahi ange ia 'i Vava'u	40
Ke fakatokanga'i Pule'anga ha 'ofisi ma'a e Fakafofonga Pule'anga & kau ng ue fakapule'anga	41
Ke fakatokanga'i e nofo'anga Fakafofonga Pule'anga 'Eua	41
'I ai fehalaaki he silini vahe'i ki Ha'apai mo Vava'	42
Fokotu'u ke fakalelei'i vouti 'Ofisi Kovana mei he 1mano ki he 5 kilu	42
Fakatonutonu ki he vouti talitali kakai e kau 'a'ahi ki he 'u vahefonua	43
Poupou 'oku si'isi'i e \$1 mano vahe'i ma'a e 'Ofisi K vana Vava'u.....	43
Tokanga ki he faikehekehe lahi tokoni fakapa'anga ki Ha'apai fakahoa ki Vava'u..	44
Fakamanatu pe na'e 'i ai maumau ki Ha'apai uesia ai fale nofo'anga K vana Ha'apai	45
Kole ke fakalahi vouti 'Ofisi K vana Vava'u.....	46
Tokanga fekau'aki mo e lahi pa'anga folau ki tu'apule'anga	47
Kole ke fakalahi mo e vouti talitali kakai 'a 'Eua	48
Tokanga ki ha monu'ia ma'a e kau 'ofisakolo & pule fakavahe he'enau folau mai ki Tongatapu.....	49
Tali Pule'anga 'oku mon 'ia kau 'ofisakolo & pule fakavahe he silini folau.....	49
Fokotu'u pea poupou 'o tali Vouti 'Ofisi Pal mia.....	50
Vouti 8 – Potung ue Pa'anga & Palani Fakafonua.....	50
Tokanga ki he tu'uma'u fika tokoni ki he fakalalakaka sekitoa taautaha	51
Tokanga ki he me'ang ue fo'ou ke kumi & langa fale lau miliona	52
Tokanga ki he pa'anga n ki he ngoue mo e toutai	52
Tali Pule'anga ki he ngaahi fakamole he me'ang ue fo'ou lau kilu	53
Tali Pule'anga ki he \$ ki he langa fakalalakaka faka'ekonomika	53
Tokanga ki he pa'anga 1 miliona 5 kilu ko e pa'anga talifaki fakafokif	53
Fakama'ala'ala he pa'anga talifaki kuo fakalao'i he Lao Pule'i Pa'anga Pule'anga .	54
Vouti 9 – Potung ue Pa'anga H Mai & Kasitomu	56
Tokanga ki he ta'etute ngaahi koloa fakatautaha kae tute koloa tatau fakakom siale	57
Hoko atu alea'i Vouti Potung ue Pa'anga & Palani Fakafonua	58

Fakama'ala'ala he 3.5 miliona ki he me'angaue & tokoni ki he sipoti.....	58
Fakama'ala'ala he 5 miliona tokoni ki he sekitoa taautaha.....	58
Vouti 10 - Vouti Ngaahi Kautaha Pisinisi Pule'anga	59
Tokanga ki he teuteu fakatau 'a e Leti Tongá.....	59
Tokanga ke 'oua fakapolitikale'i fokotu'utu'u ngaue ki he Leti Tonga.....	60
Tokanga ki he fakatau 'inasi e <i>TCL</i>	60
Makehe'anga Leti Tonga mei ha to e kautaha leti	61
'Ikai ko ha 'uhinga fakapolitikale fokotu'utu'u ke fakatau Leti Tonga.....	62
Ke kei fakamalumu Leti Tonga he Pule'anga koe'uhi ko e s vesi ki he kakai.....	63
Kole 'oua fakatau Leti Tonga he ko e koloa ia 'a e Pule'anga.....	64
Taukave ka totongi he Pule'anga 'enau mo'ua ma'u pe tupu Leti Tonga	65
Taukave'i ko e fakamafolalea ki he sevesi ma'a e kakai 'oku fa'a lele mole p	65
Fakama'ala'ala kei ma'u 'inasi lahi pe Pule'anga he Letio ka fakatau hono 'inasi ...	65
Fakamatala 'i ai mo'ua tukuhau Leti Tonga 'oku te'eki lava 'o totongi.....	66
Tu'u mateuteu Pule'anga ke totongi ngaahi tau 'oku fakamafola mai he Leti	67
Fakamamafa'i Pule'anga ko e tefito'i fatongia 'o ha Poate ke t naki mai 'ene ngaahi mo'ua	67
Taukave ko e Leti Tonga ko e fakafetu'utaki'anga ia mo Tokelau	68
Taumu'a e Pule'anga ke to e lelei ange hono fakalele Leti Tonga.....	69
Taukave'i ko e fatongia Pule'anga ke a'u ta'etotongi 'a e sevesi ki he kakai.....	70
Kei fakatatali aleapau he fakatau 'inasi e <i>TCL</i> ke fakakakato	70
Tokanga pe a'u e fetu'utaki he neti ngaue'aki e faipa keipolo ki tahi 'af	71
Tokanga ki he fakataha'i e vai, 'uhila & veve he Poate 'e taha	72
Fehu'ia e tukunga e matavai & vaot t 'o 'Eua.....	76
Tokanga ki he totongi mita 'uhila kehekehe.....	77
Fiema'u fakama'ala'ala ki he polokalama tokonia ngaahi pisinisi & fefakatau'aki.....	78
Tafa'aki ki he fefakatau'aki feinga'i ke fakapalanisi koloa h ki muli.....	79
Tokanga ki he fakamole Pule'anga fekumi ha maketi fe'unga mo e 1 miliona.....	80
Taukave feinga Pule'anga ke tokonia kau ivi vaivai fakapa'anga.....	81
Tokanga ki he ngaahi lakanga fo'ou 'oku lahi 'aupito honau ngaahi v henga.....	81
Ngaahi Va'a fo'ou he Potung ue Leipá.....	82
Tokanga ki he Komisiona Fefakatau'aki 'i Nu'usila	85
Tokanga ki he mamafa totongi koloa	85
Vouti Fika 12:Potung ue Fakamaau'anga & Pil sone	88
Tatau pe Ha'apai mo Vava'u 'ikai sai nofo'anga pil sone	89

Tokanga ki he liliu Pil sone 'o fakamalumu he Potung ue Lao.....	90
Taukave Pule'anga totonu kuo taimi pe fakamalumu Pil sone he Fakamaau'anga	90
Fakama'ala'ala feinga 'a Tonga ke muimui ki he founa ngaue'aki 'e muli	91
Tokanga ki ha faingamalie ke 'inasi ai f nau hupoate	91
Kole ke fakatokanga'i tautea ngaahi hia mamafa	92
'I ai K miti Pule'anga nau vakai'i ngaahi tautea ngaahi hia mamafa.....	93
Tokanga ki he ngaahi totongi ki he kau ng ue mataotao & tokoni fakatekinikale	93
Taukave ko e feinga Potung ue Lao ke fakalalaka 'ene ng ue.....	93
Fokotu'u & poupu ke tali Vouti 12 & 13.....	94
Vouti Potung ue Polisi & T mate Afi.....	94
Tokanga ki he lahi faihala he Potung ue Polisi	94
Tokanga ki he 'ikai lava ke 'atita'i ng ue fakapolisi	95
'Osi fokotu'u va'a ke fakatotolo'i ngaue faihala he Potung ue Polisi.....	96
Tali ki he hoha'a fekau'aki mo e popula hola hono tauhi 'api polisi Neiafu.....	97
Fokotu'u & poupu ke tali Vouti fika 14 & 15.....	99
Vouti Potung ue Mo'ui	99
Ngaahi makatu'unga he hiki Patiseti Potung ue Mo'ui	100
Vouti fika 16 Potung ue Ako & Ako Ng ue.....	101
Tokoni Pule'anga ki he ngaahi ako siasi.....	101
Kole Pule'anga tukuange tohi tangi ki he ako ke fai ki ai 'enau ng ue	101
Tokanga ki ha tokoni fakavavevave ki he ngaahi ako siasi	102
Tokanga ki he pa'anga tokoni ki he polokalama ako <i>TVET</i>	102
Tokanga ki ha pa'anga tokoni ki he 'Apiako 'Unuaki 'o Tonga	103
Ngaahi makatu'unga he tuai tokoni ki he ngaahi 'apiako siasi.....	103
Tali ki he hoha'a ki he pa'anga tokoni ne 'ave ki he 'atita.....	103
Tali Pule'anga ki he hoha'a fekau'aki mo e kole ke 'i ai ha lautohi pule'anga H leva....	104
Vouti 17 e Potung ue MIA	105
Fakama'ala'ala he pa'anga na'e fakahu ki he ngaahi Komiti Fakalalaka.....	106
Kole ke fakafoki 1 kilu 5 mano K miti Fakalalaka Ha'apai.....	106
Tali Pule'anga ki he 1 kilu 5 mano ma'a Ha'apai	107
Kole ke 'oua 'omai 'uhinga ke fakatonuhia'i'aki e fehalaaki.....	107
Tali Pule'anga 'e fai pe ngaue ki he silini fakalalaka Ha'apai	108
Tokanga ki he founa hala ne ngaue'aki ki ai pa'anga fakalalaka Ha'apai.....	108
Tokanga ki he kulokula e fakahoko fatongia e <i>MIA</i>	111
Tokanga ki he 44 miliona he 'Esitimeti ki he fakalalaka e sipoti.....	112

Tali Pule’anga ki he 44 miliona ki he sipoti	112
Tokanga na’a lava ke tokonia kau ng ue fakapule’anga lau ‘aho	113
Kole ke hiki hake 2 kilu Patiseti ki he longa & Kolosi Kula	114
‘Ohake ‘a e tokanga ki ha l pooti fekau’aki mo e kau toli nau p ‘usi’i tamaiki fefine	115
Fokotu’u ke ‘ave 44 miliona ki he sipoti ke fakafoki ki Fale Pa’anga	116
Tali Pule’anga fekau’aki mo e pa’anga 44 miliona ki he sipoti	116
Vouti e Potung ue Ngoue	118
Fokotu’u ke tali patiseti e Potung ue Ngoue	119
Tali vouti 18 mo e 24.....	119
Vouti 19 - Potung ue Ngaahi Ng ue Lalahi	119
Fokotu’u fakafoki <i>PUMA</i> ki he mafai e Minisita Fonua ke faingofua ng ue.....	120
Poupou’i mo fokotu’u ke hiki vouti PUMA ki he Minisita Fonua	120
Kole ke fakalelei’i hala pule’anga ‘o Niuafou’ou	120
Kole ki he Pule’anga ke fakalelei’i hala pule’anga Vava’u.....	122
Tokanga ki he 1 kilu tupu he fefolau’aki fakalotofonua.....	122
Poupou ke fakalelei’i ngaahi hala ‘o Vava’u	124
Fokotu’u ke p loti’i ke tali kotoa e ‘u toenga vouti	125
Tali vouti 21-23	126
Fakamahino Pule’anga lava pe fengaue’aki ke fakalelei’i hala Vava’u.....	126
P loti’i ‘o tali Lao Fakaangaanga fika 5/2017 ‘a e Patiseti 2017/2018.....	127
L pooti e ng ue kuo lava mei he K miti Kakato	127
P loti’i ‘o tali ke fakapekia Lao Sipoti Pasifiki 2019.....	128
P loti’i ‘o tali Lao Fakaangaanga fika 5/2017	129
Kelesi	131
Fakam ‘opo’opo Feme’a’aki Fale Alea ‘o Tonga	133

Fale Alea 'o Tonga

Efiafi: Pulelulu 28 Sune 2017

Taimi: 1800 – 1805 efiafi

S tini Le'o: Me'a mai e 'Eiki Sea e Fale Aleá.

'Eiki Sea: K taki Kalake fai mai e Lotu 'a e 'Eikí.

(Na'e fai leva eni 'a e Lotu 'a e 'Eiki)

M 1 . K taki Kalake fai mai 'etau Tali úí.

Ui 'a e Fale

Kalake T pile: Tapu mo e 'Eiki Sea e Fale Aleá, 'Eiki Pal mia mo e Hou'eiki Minisit e Kapinetí. Tapu mo e Hou'eiki Fakafofonga 'o e Hou'eiki N' pele 'a 'Ene 'Afió, 'uma'a e Hou'eiki Fakafofonga e Kakaí kae 'at ke fakahoko hono ui e Falé ki he efiafi ní.

<001>

Taimi: 1805-1810

Kalake T pile: 'Eiki Sea kole ke u to e fakaongo mu'a.

'Eiki Sea: M 1 .

Kalake T pile: 'Eiki Minisit Fonuá, Ngaahi Koloa Fakaen tulá mo e Kau Tau 'a 'Ene 'Afi , 'Eiki Minisit ki he Ngaahi Ng ue Lalahi mo e Takimamata.

Poaki

'Eiki Sea ngata'anga tali ui e Falé ki he efiafi ni ko 'Eiki N' pele Vaea 'oku kei hoko atu 'ene poaki folau. Ko e toenga 'o e Hou'eiki M mipa 'oku 'ikai ke tali honau ui 'oku 'i ai e tui 'oku nau me'a t mui mai p . M 1 'Eiki Sea.

Me'a 'a e 'Eiki Sea

'Eiki Sea: M 1 . Tapu mo e ' fio 'a e 'Otua Mafimafi 'i hotau lotolotonga. Fie fakatapu atu p' ki he 'Ena 'Af fió, Kingi Tupou VI kae 'uma' e Ta'ahine Kuiní, Kuini Nanasipau'u mo e Fale 'o Ha'a Moheofo. Fakatapu atu ki he Pal miá kae 'uma' e Hou'eiki Kapineti. Fakatapu ki he Hou'eiki Fakafofonga N' pele 'o e fonua kae 'uma' e Hou'eiki Fakafofonga 'o e Kakaí.

Hou'eiki m 1 'aupito e, mou laum lie lelei kei fakakoloa'aki kitautolu e Ta'eh maí e mo'uí 'otau a'usia ai e efiafi ko ení kei hoko atu 'etau ng ué. 'Oku m hino p' 'oku toe si'i ka 'oku tuku atu p' kia kimoutolu. Ka u kole p' ki he Kalaké ke lau'i mai mu'a e 51 ki he 53 koe'uhí pea tukuhifo ai p' he 'oku, he ko u tui mahalo 'e kau atu ai p' ki he patiseti hono, homou f me'a'akí.

L pooti Fika 6/2017 K miti Tu'uma'u ki he Ngaahi Totonu 'a e Fale Aleá.

Kalake T pile: Tapu mo e 'Eiki Sea, 'Eiki Pal miá mo e Hou'eiki M mipa Kakato 'o e Falé kae 'at ke lau atu e L pooti Fika 6/2017 K miti Tu'uma'u ki he Ngaahi Totonu 'a e Fale Aleá.

'Eiki Sea,
Fale Alea 'o Tonga.

'Oku ou fakat lou heni kae fakahoko atu ki he Feitu'u na 'a e L pooti Fika 6/2017 K miti Tu'uma'u ki he Ngaahi Totonu 'a e Fale Alea.

Tefito'i Kaveinga 'o e L pooti ni ko e ola hono vakai'i 'e he k miti 'a e Tohi Tangi Fika 1/2017 na'e tuku mai mei he 'Eiki Sea 'o e Fale Aleá ki he k miti ni.

'Oku 'oatu heni 'a e L pooti Fika 6/2017 'a e k miti ni ke me'a ki ai 'a e Feitu'u na mo e Hou'eiki M mipa kotoa 'o e Fale Alea 'o Tongá.

Faka'apa'apa atu,

Fakamo'oni
Lord Tu'iha'angana
Sea K miti Tu'uma'u ki he Ngaahi Totonu 'a e Fale Alea

'Aho 12 'o Sune 2017.

'Eiki Sea: Kalake sai p ke ke lau fakak toa p ke'uhí kae kole p mu'a ki he, ke tau toki p loti'i ke tukuhifo mo ke tali e ng ue 'a e K miti Totonu 'a e Fale Alea ke tali ia pea kole p ke, na'a lava ke loto p ke tukuhifo ai p ki he, koe'uhí ke fai e f me'a'aki ko he taimi 'oku mou f me'a'aki ai he 'Esit metí. Lau ...

Tokanga ki he founga ke to e alea'i ai Fokotu'u Tu'utu'uni lolotonga 'oku alea'i Patiseti

'Eiki Tokoni Pal mia: Ko e ki'i kole fakama'ala'ala p Sea. He ko e 'uhinga he kuo 'osi tali 'e he K miti Kakato ke tamate'i 'a e lao pea kuo 'osi tali 'e he K miti Kakato ke 'oua 'e tali 'a e tohi ko eni ki he me'a. 'Oku tau to e foki p 'o to e talanoa'i p 'a e me'a tatau? P te tau fakatokanga'i p tautolu heni ...

'Eiki Sea: Tuku atu p ki he Sea ke ne ...

Lord Tu'iha'angana: Tapu mo e Feitu'u na 'Eiki Sea. Ko e pou pou atu p ki he me'a ko ena 'a e Feitu'u na he ko e 'uhinga he 'oku hang ko e lave'i he motu'a ni kuo faka'osi'osi e f me'a'aki ki he *statement* ko eni 'a e Minisit Pa'anga ki he huluhulu e Fakamatala ki he Patiseti 'o e 2017/18. Pea ko e, ka tau hoko ko eni ki he Lao ko eni 'o e Polokalama Patiseti pea ko e 'uhinga ia ko ...

<002>

Taimi: 1810-1815

Lord Tu'iha'angana: kole atu ki he Feitu'u na ke lau mai e 'u ngaahi me'a ko ení, he ko e ngaahi ng ue eni fekau'aki mo e Patisetí. 'Uhingá he ko e L pooti ko eni 'a eni na'e toki hono laú kapau 'e tu'utu'uni 'a e Feitu'u na ke lau, ko e Tohi Tangi Fika 1 ia 'a e 2017 pea na'e 'osi he'aki pe eni he Pule'angá 'i he'enau ngaahi feme'a'aki ko eni fakama'ala'ala, *press release* fekau'aki pea mo e Sipotí, pea na'e kau ai e 'isi ko ení he na'e 'ohake eni he Pule'angá 'o nau peh 'oku mahu'inga ange e me'a ko ení he sipotí. Pea ko e 'uhinga ia, ko e Tohi Tangi eni mei he ngaahi kau tal kita ako 'o e ngaahisiasí tukukehe pe 'a e Siasi M mongá, 'o nau kole ki he Pule'angá ke fakapa'anga he Pule'angá 'a e v henga ke *top up*, pe ko e meimei 'uhinga peh , 'a e v henga 'a e kau faiako 'a e ngaahi ako kotoa 'a e ngaahi siasí. 'A e U siliana, mo e Siasi Tonga mo e h fua 'oku 'asi ko eni 'i he Tohi Tangi ko ení, ke fakatatau ki he v henga e Pule'angá. Pea na'e 'osi vekeveke e Pule'angá heni 'i he ngaahi *press release* te nau mahu'inga'ia ange 'i he me'a ko ení 'i he sipotí. Ka ko ia 'oku ou kole atu ke lau e ng ue ko ení ke alea'i fakataha mo e vouti 'a e Potung ue Akó, pe ko e h 'a e me'a 'oku fekau'aki mo iá. Pea 'oku 'i ai foki mo e 52 mo e 53, ko e Ngaahi Fokotu'u Tu'utu'uni ia fekau'aki, 'oku fekau'aki tonu mo e Vouti 'a e Fale Aleá ki he ngaahi Tu'utu'uni ki he Fefolau'aki 'a e Hou'eiki M mipá, pea mo e tanu hala, pea peh mo e 53, ko e Fokotu'u ki he Tu'utu'uni ki he Pule'angá ki he tanu hala 'a e Vava'u 16. Ko ia ko e kole p 'aku ke lau he ko 'etau 'alu ki he Lao ko Patisetí 'oku fekau'aki e ngaahi fokotu'u ko ení mo e ngaahi vouti 'e ni 'ihi ke fai ha feme'a'aki ki ai pea toki tuku atu ki he Pule'angá ke fai ha ng ue ki ai. Ka 'oku ou pou pou atu au ke lau e 'u me'a ko iá. M 1 Sea.

'Eiki Sea: Kalake. Sai pe Hou'eiki ke tuku pe ke lau pea toki ... ka mou fai pe feme'a'aki ki ai pea ka toki fakakaukau'i atu pe he na'a 'i ai ha faingam lie pea toki ... kai kehe pe ke tuku atu ke fakakaukau'i he Pule'angá.

Ke lau mai 'a e fo'i Tohi Tangí.

Veivosa Taka: Sea, 'ai pe ke u ki 'i fakamalanga.

'Eiki Sea: 13.

Veivosa Taka: Tapu pea mo 'Eiki Sea, tapu pea mo e Fale 'Eiki ni. Sea 'oku ou kole atu au ia ki he 5.2, 5.3 Sea ke tuku atu ke toki foki mai e Falé 'o toki fakahoko, kae fakahoko mu'a, kapau 'e 'ai pe mu'a e Tohi Tangi pea mo e ... ka tau foki ki he Patisetí he 'oku ou tui 'e 'api'api e taimí Sea. Ko e kole atu pe ki he Feitu'u na. M 1 Sea.

Lord Tu'i' fitu: Sea ko e me'a pe , tapu mo e Feitu'u na Sea, 'oku vave 'eku fakahoha'á. Ko e me'a pe ia 'a e Fakafofongá, kapau te ne fakafoki 'e ia 'ene fokotu'ú. Ko ia pe Sea .

Lord Tu'iha'angana: Ko ia Sea, 'oku ou fokotu'u atu 'e au. Ko e me'a pe ia 'á e Fakafofongá kapau 'oku ne fakafoki. Ka na'a ne fakafoki mai ki he k mití kuo 'osi e ng ue 'á e k mití pea u talaange, toki fakafoki 'i Fale Alea ni ko e 'atunga ia e fakah peh 'i mai e ngaahi fokotu'u pea ko 'oku 'ikai ke fu'u fakam atoato. Fakah mai pe ia pea talamai ke fakafoki ange. ...(kovi e ongo)...

'Eiki Sea: M 1 . Tali lelei pe ia

Veivosā Taka: Ko e me'a 'oku fakafokí ia ko e Fika 29. 'Uhingá kuo fu'u fuoloa ta'u ia, pea kuo foki pe ia, ko e me'a ko na'e fai ki ai e hoha'á ia 'oku malava p ia he'ene tu'u ko 'i he taimi ni.

'Eiki Sea: Ko ia Fakafongā.

Veivosā Taka: Pea 'oku ou kole atu pe kapau te tau toki foki mai mei Vava'u pea tau toki hoko atu. M l Sea.

'Eiki Sea: M l . Me'a mai.

Lord Nuku: Sea ko e 'uhinga p 'a e to e tu'u haké 'e Sea k taki fakamolemole, koe'uhí ko e fakafoki ko , ko e Fokotu'ú ko hono taimi pe eni ke fakah ai ki he Patisetí. Te tau paasi 'etautolu e Patiseti ko he 'ikai ke to e alea'i ia 'amui. 'Ikai ke ai hano 'aonga ia 'o'ona.

'Eiki Sea: Sai pe he ko e tokotaha eni na'a ne fokotu'u maí 'oku ne to e kole hake pe ki he Falé ke to e ki'i fakatatafe atu pe ia ka tau 'ai pe 1 mo e 3.

'Eiki Tokoni Pal mia: 'Eiki Sea ko e ki'i kole fakama'ala'ala pe ki he Seá 'o e K mití, he ko e 'uhingá 'a ia 'e mahino leva 'e to e fakatatafe 'a e talanoa'i ia 'o e Patisetí he 'oku ai e Fokotu'u Tu'utu'uni. Ko e Fokotu'u Tu'utu'uni. 'A ia ko e fie ma'u ia, pe ko e h leva e me'á, tau 'ai e Patisetí 'o tali pea toki 'ai e Tu'utu'uní pe ko e fakatatafi atu ..?

Taukave ka fekau'aki ha tohi tangi & fokotu'u tu'utu'uni mo e Patiseti ke alea'i fakataha naua

Lord Tu'iha'angana: Sea ko e Tu'utu'uni ia 'a e Fale Aleá, 'o e Tohi Tu'utu'uní, ka 'oku ai ha fokotu'u pe 'oku ai ha Tohi Tangi pe ko e h pe ha me'á 'oku fekau'aki mo e Patisetí 'oku pau ke fakah mai ia. Pea 'oku fakah mai e 'u Fokotu'u Tu'utu'uní pea mo e Tohi Tangi, ko e Tohi Tangi ko ení ke fakapa'anga 'a e v henga ko 'a e ngaahi ako ko eni ngaahi siasi ko eni 'oku kole maí, pea ko e

'Eiki Tokoni Pal mia: Ko 'eku fehu'í ia Sea pe ko e anga 'etau founa ng ué Sea kuo 'osi lolotonga talanoa'i, fai e feme'a'aki 'a e Hou'eiki ki he Patiseti he taimi ni. 'E to e fakatatafe ia ka tau foki 'o talanoa ki he Tohi Tu'utu'uní? 'E 'ikai lava ia 'o talanoa'i l ua 'i he taimi p 'e taha.

Lord Tu'iha'angana: Ko 'eku 'uhingá Tokoni Pal mia, ko 'etau peh pe hang ko e Tohi Tangi ko ení, ko e a'u ki he vouti 'a e Minisit Akó pea 'ohake ai ke alea'i fakataha pe ko e h e lau ...

>003>

Taimi: 1815-1820

Lord Tu'iha'angana: ... e Pule'anga pea peh atu p loti pea tuku atu 'a e me'a ko ia 'a e ngaahi me'a peh .

'Eiki Sea : Sai pe 'Eiki Tokoni Pal mia!

Tokoni Pal mia: 'E 'ikai ke talanoa'i e Patiseti ia mo ha to e fo'i Fokotu'u 'e taha 'i he taimi 'e taha. 'A ia ko 'etau 'ai 'a e Patiseti p ko 'etau 'ai 'a e Fokotu'u Tu'utu'uni? 'A ia ko 'eku 'uhinga p ki he founa Sea? He 'ikai lava ia 'o h mai 'i loto?

'Eiki Sea: 'Oku lahi p 'a e ngaahi founa. Ko 'ene a'u p ki he me'a ko ia? Na'e fakapatiseti 'a e me'a ko eni? Ko ia! Mou k taki ko e me'a ko eni ka mou ki'i tatafi atu, ka e toki fakakaukau'i ka tau lele 'etau Patiseti 'atautolu. Me'a mai 'a e 'Eiki Minisit Mo'ui

Tui 'oku totonu ke fakatatafe atu tohi tangi ki he vahenga kau faiako siasi

'Eiki Minisit Mo'ui: Sea ki'i tokoni atu pe ...Tapu pea mo e Feitu'u na Sea, kae 'uma' 'a e Hou'eiki M mipa 'o e Fale Alea Sea. Ko 'eku vakai hifo ki he 'Asenita Sea, 'a e Tohi Tangi ko eni, ki he vahenga 'o e kau Faiako. 'Osi mahino p ia Sea, 'oku 'ikai ke patiseti'i ia, ka ko u tui ko e Tohi Tangi ko eni ko e Tohi Tangi eni ia 'oku mahu'inga, pea 'oku fiema'u ia ke 'i ai ha taimi l loa ke talanoa'i ai 'e he Fale 'eiki ni Sea. 'Oku ou tui au Sea, ke ki'i fakatatafe atu eni he 'oku 'osi mahino 'oku 'ikai 'i he Patiseti, pea ko e *issue* mahu'inga eni ia ki he fonua, ki he kau faiako ke fai hano talanoa'i 'i ha taimi kehe ange 'i he 'osi 'etau talanoa ko eni ki he Patiseti ko eni. Hang ko e ngaahi Fokotu'u Tu'utu'uni mai ko eni ki he ngaahi faka'amu ko eni mei Ha'apai 13 kae 'uma' 'a Vava'u 16. Ko u sio p au Sea, ki he taimi ko e pooni p pea mo 'apongipongi. Ka ko e ngaahi Tohi Tangi ko eni 'oku mahu'inga ia ke fai ha talanoa loloto ki he ngaahi me'a ko ia pea mo e ivi 'o e Pule'anga ki hono fakapa'anga 'a e Tohi Tangi ko eni Sea. Ko ia p 'a e ki'i fakahoha'a. M l 'a e ma'u faingamalie.

'Eiki Sea Fale Alea: Me'a mai 'a e N pele 'o Vava'u.

Lord Tu'ilakepa: M l 'Eiki Sea. Kole p Sea, ke u h fanga atu he fakatapu kuo 'osi hono aofaki 'i he Fale 'eiki ni, ka u hoko atu 'Eiki Sea.

Hou'eiki! 'Oku ou m lie 'ia 'i he me'a 'aki 'e he Pal mia 'i he 'omai 'a e Tohi Tangi ki mu'a, ke tau faka'apa'apa'i mu'a 'a e Pule'anga. Pea ko e me'a ia 'oku ou tu'u hake ai ke u kole atu ke tau faka'apa'apa'i mu'a 'a e Tohi Tangi. Ta'u kuo 'osi ko u fa'a sai'ia ma'u p 'Eiki Pal mia ho'omou fa'a me'a mai. Tuku mai! Tuku mai ke fai ha ng ue ki ai. 'Aho ni, tuku atu, tuku atu ka tau talanoa fakalelei ki ai, kae hili ko ia 'Eiki Sea, ko e pa'anga ko eni 'oku fai 'a e feme'a'aki *Statement* ko 'a e 'Eiki Minisit Pa'anga, miliona, miliona ki he ngaahi me'a kehekehe Sea. 'Oku ke mea'i 'a e *MIA* 'oku 'i ai 'a e ni'ihii ai ko hoku f mili 'oku lolotonga ng ue. Mahalo ko 'ene ngata ko 'a e S poti tonu ke fakangata atu ia, silini ko eni ko e si'i tokoni ki he ni'ihii ko eni. 'Oku 'i ai mo e fu'u vahe 'a e tama ai ko e bmano na'e 'ave ki ai. Talamai 'e ia ke 'ai 'a e l kilu 'Aositel lia. Faka'ulia 'a e ngaahi founa ko ia, kae si'i tangi mai 'a e si'i kakai 'oku tau feinga'i ke tokoni'i 'a e to'utupu tu'uloa 'o e fonua ni, ko ha kau faiako lelei mo ha vahe lelei Sea.

'Eiki Sea Fale: 'Eiki Pal mia! Me'a mai.

Fakatonotonu 7 miliona pa'anga fiema'u ki he v henga kau faiako siasi

'Eiki Pal mia: Ko 'eku fakatonotonu. Ke tau foki mai mu'a ki he me'a ko eni. Ko e tohi ko eni na'e 'omai 'e he kau faiako 'oku 'i he 7miliona. Ko e h te mou loto ke tau toe t naki mai ha 7miliona ki he Patiseti?

Lord Tu'ilakepa: Tonu 'aupito ia Sea. Ta'ofi 'a e langa 'a e ngaahi ko eni 'o e fu'u mala'e t pulu ko ? Mo e fakapiko! Tau tokoni'i 'a e kakai 'o e fonua. Tau hanga ki he kakai 'o e

fonua ke fai ha ng ue ki ai he vave taha. Tuku 'aupito, 'aupito 'a e ni'ihiko he ko e ni'ihiko na'a nau 'i he Fale ni, pea na'e 'i ai 'a e 'u tautea na'e fai 'i he Fale ni, 'oku nau to e takai 'o ng ue mai mei he feitu'u ko ia. 'Oku tau k taki'i ngata'a 'Eiki Sea, ke ng ue'aki e founa ko ia.

'Eiki Pal mia: Ko u kole atu mu'a ke ke tokanga'i mai 'etau...

'Eiki Sea: Hou'eiki! K taki 'o me'a hifo ki lalo. Tuku p mu'a ke lau 'a e me'a. 'Ai p lotó ke sai. 'Ai p ke hangamalie lau pe ia pea tuku p ia ke mou feme'a'aki ki ai kaikehe p kuo 'omai honau le'o 'o tuku mai ki heni he ko e fatongia p 'o tautolu ke tali 'a e ngaahi me'a ko ia. P 'e lava he ta'u ni, p ko e ta'u kaha'u, kaikehe 'oku 'omai 'a e me'a ke 'oatu kiate kimoutolu. Lau mai koe 'a e Tohi Tangi pea 'osi kae tuku hifo.

Lau Tohi Tangi Fika 1, 2017

Kalake T pile: Tohi Tangi Fika 1, 2017. Fakatu'asila 'a e Tohi 'a e Kosilio 'o e kau Tal kita Ako 'a Tonga.

'Aho 12 'o T sema, 2016.

N pele Tu'ivakan

Sea 'o e Fale Alea 'o Tonga

NUKU'ALOFA

'Eiki N pele Tu'ivakan

'Oku mau faka'apa'apa mo fie fakahoko atu 'i he tohi ni, 'a ia 'oku mau fakafofonga'i ai 'emau ngaahi Potung ue Akó, 'a 'emau fakatangi ke ke afeitulalo....

<004>

Taimi: 1820-1825

Kalake T pile: ...afeitulalo mu'a 'o fakaa'u atu ki he Fale Alea 'o Tonga kae 'uma' 'a e Fakataha K pinetí 'a 'emau tangi ko eni. Ke hanga mu'a 'e he Pule'anga 'o Tonga 'o totongi 'a e v henga 'o 'emau kau faiako mo kinautolu 'oku nau fakahoko 'a e ngaahi tu'utu'uni 'i hono fakalele mo tokanga'i 'a 'emau ngaahi 'apiako, *education administrators*, 'a ia 'oku 'i ai 'emau ngaahi tohi fakamo'oni ako fakafaiako 'o fakatatau ki he Tu'utu'uni 'i he tohi Lao 'o e Ako 'a Tonga 'i he 2013 'o kamata 'i he ta'u 2018. Ko kinautolu 'oku nau fai 'a e tangi ni ko e kau m mipa 'o e K silio 'o e kau Tal kita Ako 'o Tonga, *Tonga Council of Education Directors*. 'Oku makatu'unga 'a e fakatangi ni koe'uhí ko e si'i 'o e ivi fakapa'anga 'a homau ngaahi siasi ke fakalato 'a e fiema'u ke to e lelei ange 'a e v henga 'o e kau faiako 'i he 'emau ngaahi 'api ako 'a e ngaahi siasi 'i he kautaha 'oku mau fakakaungat maki ai, ko e kau Tal kita Ako pe Palesiteni Ako.

'Oku 'ikai puli 'a e fe'amokaki 'a e v henga 'o e kau faiako he'emaui ngaahi 'apiako, pea ko hono fakat t mahino ko e liunga 6 'a e lahi 'o e v henga 'o e faiako 'a e Pule'angá 'i he'emaui kau faiako 'oku nau ma'u 'a e faka'ilonga ako tatau. 'Oku 'ikai ha founa mei ha feitu'u falala'anga ke mau kole tokoni ki ai, pea fakataha mo e ngaahi 'uhinga ko eni 'oku 'oatu 'i he Tohi Tangi ni 'oku makatu'unga ai 'emaui tangi 'oku fai atu.

'Uluakí ko ha founa na'e fa'a tokoni ki he nounou fakapa'anga ki hono fakalele 'o 'emaui ngaahi 'apiako pea kau ai mo ha hiki hake 'a e v henga 'o 'emaui kau faiako ko e hiki 'o e totongi ako 'a e f nau ako mo e kau ako 'oku ako 'i he 'emaui ngaahi 'apiako, 'o a'u 'a e totongi ako ma'ama'a taha, *annual basic school fees* 'a e ngaahi 'apiako ni'ihi ki he pa'anga 'e tolungeau f ngofulu m nima ki he toko taha 'i he ta'u, pea 'oku 'ikai ke lava ke to e hiki hake ke fai mei ai hano feau ha v henga lelei ange ma'a 'emaui kau faiako, kae 'uma' 'a kinautolu 'oku nau fakalele 'a 'emaui ngaahi ako.

Ua, ko e ngaahi kupu feng ue'aki mo e ngaahi 'apiako ke tokoni'i 'a e ngaahi fiema'u fakapa'anga 'a e 'api ako hang ko e kautaha 'a e kolisi tutuku, kautaha 'a e ngaahi m tu'a tauhi f nau, kau faiako, pea peh ki he ngaahi siasi fakakolo. 'Oku nau 'osi fua 'a e ngaahi kavenga pau ki he langa fakalalakaka 'o e ngaahi 'apiako 'a ia 'oku 'ikai mafua 'e he totongi ako. 'Oku 'ikai lava ke mau to e fakatangi kiate kinautolu ke tokoni'i 'a e v henga 'o e kau faiako he 'oku nau 'osi fua 'a e ngaahi fakamole ki he langa fakalalakaka 'o 'emaui ngaahi ako.

Tolu, 'oku tu'ul hoko ai p 'a e faingata'a ko e nofo 'a e kau faiako kuo nau 'osi tokoni'i 'emaui ngaahi siasi ke fai 'emaui teuteu fakafaiako koe'uhí ko e fusimo'omo ko e si'i homau v henga 'o nau si'i hiki kinautolu 'o faiako 'i he Pule'anga 'i he taimi p kuo ma'u ai honau faingam lie ko ia 'i ha 'apiako 'a e Pule'anga.

F , 'oku fakautuutu 'a e nofo te'eki lava 'a e ako 'a e f nau 'oku nau ako 'i he'emaui ngaahi 'api ako, pea kanoni 'aki 'a e 'ikai ma'u 'a e kau faiako fe'unga honau mafai mo honau tal ní' ke tokoni'i makehe 'a e f nau tokolahi 'oku nau masivesiva ange fakaako he'emaui ngaahi 'api ako 'a e ngaahi Siasi.

'Oku lahi fu'u 'a e fatongia 'o e faiako pea 'oku 'ikai lato 'a 'emaui ngaahi fiema'u lolotonga ia 'oku mau faka'amu ke lahi ange 'emaui ng ue koe'uhí ko e natula 'o e f nau ako 'oku nau feinga ke ako'i. Kapau he 'ikai ke to e fakalelei'i ange 'a e v henga 'o e kau faiako ni, pea 'e 'ikai ola lelei 'a e ng ue 'oku mau lolotonga fakahoko ki he to'utupu 'o Tonga. Ko e f nau ni te nau hoko ko e kavenga lahi ia 'a e fonua kapau he'ikai tokoni'i 'a e kau faiako 'aki ha v henga 'oku lelei angé ke 'oua te nau hiki ki he Pule'anga p ko ha ng ue 'oku v henga lelei ange.

Nima, ko e palani ki he ako'i 'a e toko 100 'i he Tonga *High School*, pea 100 'i he Tonga College, ko e fakatupu ia 'o e faingata'a'ia lahi ange ki he'emaui ngaahi 'api ako pea tautautefito ki he kau faiako. 'Oku lolotonga ta'emalava 'e he ngaahi 'apiako 'a e ngaahi siasi 'o fua 'a e ngaahi kavenga fakapa'anga 'oku makatu'unga ai 'a e 'ikai lato 'a e fiema'u ke to e lelei ange 'a e v henga 'o 'emaui kau faiako. 'Oku 'ikai puli ka to e fakatokosi'i ange 'a e f nau ako 'oku tali ke ako 'i he ongo 'apiako 'e 2 'a e Pule'angá, ko e kavenga lahi eni 'e to e mafasia ange, mafasia 'aki 'a e ngaahi 'apiako 'a e ngaahi Siasi.

Ono, 'oku fakautuutu 'a e vaivai faka'ulungaanga 'a e f nau ako tokolahi 'i he fonua ni, pea kei mahu'inga ke fakamaama ...

<005>

Taimi: 1825-1830

Kalake Tepile : .. m lohi ange 'a e faka'ulungaanga'i faka-Kalisitiane kinautolú. 'Oku fiema'u leva ha to e fa'ahinga tokoni'i makehe 'o e kau faiakó, ki he fatongia ni, 'a ia 'e fiema'u ai ha pa'anga ke fakav henga'i'aki 'a e kau faiakó, te nau fai e teuteu makehe ko ení. Na'e lolotonga ení 'oku 'ikai ha feongoi mo e Pule'angá, ki ha'ane palani, ke fakahoko 'a Tonga ni ko e *secular state*, pea ta'ofi e lotú he ngaahi 'apiakó, hang kuo hoko 'i 'Asitelesia, Nu'u Sila, mo Fisi. 'E lelei ange kapau te mau kau atu 'i hono alea'i 'o e ngaahi Tu'utu'uni, pe Lao, 'e fekau'aki tonu pea mo homau ngaahi fatongia ki he akó 'i he ngaahi 'apiako 'a e siasí 'oku mau fakakaungat maki aí.

'Oku mau fai atu 'a e tangi ni mo e loto mafasia, pea kuo loto 'a e kau taki lotu homau ngaahi siasí, ki he fakatangí 'oku mau fai atu ni. Ka 'oku mau matu'aki hounga'ia 'i hono kei toka'i 'e he Pule'angá 'a e feinga langa fonua 'oku mau fai 'i homau ngaahi siasí, 'i he mala'e 'o e akó, pea fai ai mo e fakatau'at ina'i 'o e ngaahi siasí, 'i he Lao 'o e Akó, *Education Act*, 2003, peesi 38, ke nau ako'i 'enua tui fakalotú, 'i honau ngaahi 'apiakó, 'i he'enua tui 'e kakato ange ai 'a e teu tangata mo fefine, 'i he fakatupu fakatu'amelie faka'atamai, fakas siale, fakaeongo, mo fakalaum lie ki he ko ení, mo e kaha'u hotau fonuá.

'Oku mau fiefia ke 'oatu mo ha to e ngaahi fakamatala 'e fiema'u 'e he Feitu'u na fekau'aki mo 'emau tangi ni. 'Oku mau 'amanaki lelei ki ha tali mei he Feitu'u na, 'Eiki Sea 'o e Fale Alea 'o Tongá, 'a e fakahoha'a tohi 'oku mau fakahoko atu ni.

Fakamo'oni Hingoa ki ai 'a e Kau Tal kita Ako ko eni 'e toko 7.

M 1 'Eiki Sea.

Tu'utu'uni Sea ke tukuhifo tohi tangi kau faiako ke alea'i K miti Kakato

'Eiki Sea : M 1 . Hou'eiki, kole p mu'a ke tuku p ia ki lalo, ke taimi ke fai hano.. Ko e me'a p 'oku kolé, ke 'oua 'e 'ai mu'a ke mou mafasia he ngaahi me'a ko ení. 'Oku tonu ke fai e talatalanoa lelei ki he me'a. Ka 'oku 'ikai ke 'ai ke hoko hake p he ta'u ni pe ko e ta'u kaha'ú. 'Ai he 'oku tonu p , he kuo 'osi lahi ' noa e tokoni 'a e Pule'angá ki he ngaahi siasí. Ka 'oku tonu p ke vakavakai'i fakalelei 'a e ngaahi me'a ko ení, he 'oku tonu p ke tau ng ue p he ko hotau kakai, ko e fatongia 'o e Pule'angá, pea 'i he taimi tatau, 'oku tonu p ke vakavakai'i fakalelei 'a e ngaahi me'a ko ení, 'oku 'alu ki he me'a ko ia ko 'oku 'uhinga ki aí, koe'uhí he ko e fili p foki ia 'a e tangata ki he feitu'u 'e ng ue ki ai. Ka ko ia, Pule'anga, 'oua 'e 'ai e me'á, ke mou mafasia he me'a ko ení, 'ikai. 'Oku hang p ko e ngaahi me'a 'oku 'omai ki Fale ni, pea ko hotau fatongia p ke tali 'a e fakatangí mai mo e me'á, pea 'atu. Kapau 'oku lava homou iví, m 1 , pea kapau 'oku 'ikai, to e ki'i vakavakai atu.

Ka ko e kole p ki hotau. Ka 'oku tau fakam 1 p ki hotau ngaahi siasí, lava ke nau hanga 'enautolu 'o fai atu e ngaahi fatongia ki he'etau f nau 'oku 'ikai malava ke h ki he ako 'a e Pule'angá. Kae 'oua 'e ngalo, kuo 'osi fai p 'e he Pule'angá hono fatongia. Pea ko ena na'e to e hiki 'a e totongi ki he fo'i 'ulú, mei he 200 'o400, pea ko ena na'e to e totongi mo e ngaahi tekinalé, 1,200. Pea 'oku ou tui 'oku 'alu p e taimi, 'oku 'i ai p e ngaahi tokoni. Na'e fa'a tokoni'i foki 'a e kau faiakó, hono ngaahi tipiloma 'i he h he Kolisi Fakafaiakó. Kaikehe, 'e tuku atu p ki he Pule'angá, he koe'uhí 'oku ki'i... ko 'etau fatongia ko eni 'oku toé, ko e

poo ni p mo 'apongipongi, ka 'oku fiema'u ke fakahoko. Faka'osi mai e 53, Kalake, ke lau mai p pea

L pooti Fika 7/2017 K miti Ngaahi Totonu 'a e Fale Alea.

Kalake T pile : L pooti Fika 7/2017, K miti Tu'uma'u ki he Ngaahi Totonu 'a e Fale Alea.

'Eiki Sea,
Fale Alea 'o Tonga.

'Oku ou faka'apa'apa mo fakahoko atu ki he Feitu'u na 'a e L pooti fika 7/2017, K miti Tu'uma'u ki he Ngaahi totonu 'a e Fale alea.

Kaveinga : Ko e ola 'o hono vakai'i 'e he K miti 'a e Fokotu'u Faka-Fale Alea, Fika 29/2016. Fokotu'u Faka-Fale Alea, Fika 30/2016. Fokotu'u Tu'utu'uni Faka-Fale Alea Fika 1/2017, pea mo e Fokotu'u Tu'utu'uni Faka-Fale Alea Fika 2/2017. Na'e tuku mai mei he 'Eiki Sea 'o e Fale Alea ki he K miti.

'Oku 'oatu heni 'a e L pooti Fika 7/2017 'a e K miti ni, ke me'a ki ai 'a e Feitu'u na mo e Hou'eiki M mipa kotoa 'o e Fale Alea 'o Tonga.

<006>

Taimi: 1830-1835

Kalake T pile:Faka'apa'apa atu

Lord Tu'iha'anga,
Sea K miti Tu'uma'u ki he Ngaahi Totonu 'a e Fale Alea

'Aho 7 Sune 2017.

'Eiki Sea: Hou'eiki ko e fokotu'u ko eni, 'oku 'i ai e fo'i fokotu'u ai e f ko e taha 'a e Fakafofonga 17, pea tolu 'a e Fakafofonga 13. 'Eiki N pele

Lord Tu'i' fitu: Tapu p pea mo e Feitu'u na Sea to e lava tu'o ua hake ki 'olunga kuo vave ho me'a pea 'oku ou kau mo au he puputu'u tatau mo e Pule'anga k kuo paasi e tohi tangi ia na'e 'ai ke u ki'i fakahoha'a lekeleka atu ai, 'ikai k ko u fakahoha'a p au ia Sea 'oku mo'oni p 'a e mafasia 'a e Pule'anga ka ko e tangi eni fai mei he ate, he 'oku meimei ko e kau scholar tatau p 'oku nau ako he univ siti tatau pea 'oku nau fokotu'u mai e tohi tangi, 'e faifai pea 'alu 'osi 'a Tonga ni.

'Eiki Sea: Hou'eiki 'oku ou kole atu, 'e tuku hifo p 51 ki lalo ko 'etau foki mai ko mei he 'a'ahi tau vakai'i leva 'a e fo'i ua ko eni, kae tuku mu'a ke hoko atu 'etau ng ue he koe'uh 'oku ki'i nounou e taimi, pea 'i he'ene peh Hou'eiki tuku hifo e 51 ka u kole atu mu'a ke tau liliu 'o **K miti Kakato** kae hoko atu 'etau ng ue.

(Liliu 'o K miti Kakato pea me'a hake Sea K miti Kakato ki hono me'a'anga)

Me'a 'a e Sea

Sea K miti Kakato: Fakama'ama'a atu Hou'eiki, tapu pea mo e Palamia, fakatapu ki he Hou'eiki N pelefouá, fakatapu atu ki he kau Minisití e Kapinetí kae peh foki ki he kau Fakafofonga kakai Hou'eiki m l mu'a kei fakalaum lie lelei mou me'a mai ke fakahoko e ngaahi ngafa fekau'aki pea mo hotau kakai e fonua, k tau hoko atu p he'etau fakamatala 6.1 kuo fakakaukau e motu'a ni kuo mahino 'etau konga 'uluaki Lao Fakaangaanga ki he Patiseti pea 'oku ou tui kuo 'osi tuku atu homou ngaahi faingam lie mou taki takai hono fakahoko eni, pea kapau 'oku to e 'i ai ha'amou me'a 'oku to e fiema'u ke mou to e me'a ki ai, 'alu p 'etau fakavouti mo mou me'a hake p ki ai he taumai te tau fakapaasi, te tau foki fakapaasi fakalukufua p 'etau lao ko ia fakaangaanga, kae me'a mai mu'a 'a e Minisití Mo'ui 'oku 'i ai p me'a 'oku na kei fiema'u ke na me'a ai fekau'aki mo 'etau 6.1.

'Ikai tui ki he peseti 25 'i ai tu'unga fakahoko fatongia kau ng ue fakapule'anga

'Eiki Minisití Mo'ui: Tapu mo e Feitu'u na Sea, fakatapu atu ki he Hou'eiki M mipa e K miti Kakató. Sea 'oku ou fokoutua hake Sea faka'amu p ke fakama'ala'ala 'a e taha 'a e ngaahi kaveinga na'e t langa'i 'anep na'e 'ohake he Fakafofonga 'o Tongatapu 5 k ko e 'Eiki Minisití M l l pea peh ki he Fakafofonga Vava'u 15, pea 'oku hoha'a holo e kau ng ue fakapule'anga Sea nau fetu'utaki mai 'oku 'ikai ke nau fiem lie 'i he ngaahi t langa ko ia fekau'aki na'a tau t langa'i e peesi 17 ko ia pea mo e 18 pea mo e 19 'i he performance 'a e kau ng ue faka-pule'anga. Pea 'oku ou faka'amu au ia Sea ke u ki' i fakama'ala'ala p pea 'oku ou fakam l heni ki he kau ng ue fakapule'anga tautautefito ki he kau ng ue ko Potung ue Mo'ui, 'ikai ke tui e motu'a ni ki he p seti 'e 25, pea 'oku ou fakam l lahi atu 'i he fakahoko fatongia 'oku mou fai ki he kakai e fonua.

Sea ko 'eku fakama'ala'ala kapau te mou sio ko e p seti 'e 25, ko e fakahoko fatongia 'a e kau ng ue, 'oku toki fai 'a e me'asivi ko ia 'i he performance management ...

<007>

Taimi: 1835-1840

'Eiki Minisití Mo'ui: .. *Management system* 'a 'oku fai ki ai 'a e ng ue. Palakalafi faka'osí Sea, ko e ola hono vakai'i 'o e ngaahi palani fakata'u tolu 'o e ngaahi Potung ue, Palani Ng ue Sea, 'a ia ko e peseti p 'e 25 'a e P langi Ng ue, 'oku 'i he faka-fiem lie. Sea, na'e fehu'ia lahi 'e he ngaahi Potung ue, na'e 'i ai p 'a e motu'a consultant na'e fakahoko 'a e ki'i savea, 'o 'i ai e ngaahi Potung ue 'oku kulokula he fiká, he lanú, pea na'e 'i ai 'a e founa na'e fai'akí, ko e *One Process Tool* na'e fakahoko'akí Sea. Ko 'ene sivisivi'i, 'a e Palani Ng ue 'a e ngaahi Potung ue 'o fakatatau ki he Patiseti 'oku vahe'i atu ki ai. Sea, mea'i p ia 'e he Fale 'eiki ni, mea'i p 'e he Hou'eiki, ko e teuteu 'o e ngaahi Patisetí, 'oku 'omai e P lani Ng ue p ko e *Annual Management Plan* 'a e ' Potug ué, pea mo 'enu Patiseti ki he founa 'e fakalele 'aki 'a e Potung ue ko ía Sea. Pea ko e taimi ko ia 'oku 'oatu ai 'a e palaní, 'oku 'i 'olunga pea mo 'enu Patisetí. Fakahoko mai ko mei he Fale P a'angá, ko e ivi 'o e Pule'angá 'oku 'i lalo ia h Sea. 'Oku 'i ai 'a e faikehekehe ai. Pea ko e taimi ko ia 'oku fakahoko fatongia aí Sea, 'oku fet kehekehe 'aki ai 'a e Palani Ng ue pea mo e fatongia 'o e Patisetí, ke fakaa'u 'a e faka'amu 'a e ngaahi Potung ue. Ko e T pile p ko ena he peesi 19 Sea, kapau te mou sio he Patiseti 2015/16 na'e lahi 'a e kulokula, lahi e engeenga. Na'e fai leva 'a e mid-year review ia, p ko e reassess, na'e fai ia he ta'u kuo 'osí Sea. Kapau 'e vakai hifo ki he 16/17 'oku 'i ai 'a e fakalalaka lahi pea mahino ai 'a e ng ue v ofi 'a e ngaahi

Potung ué, pea mo e *Team Budget* pea mei Fale Pa'anga. Ko e ng ue v ofi ko ia pea na'e 'i ai 'a e femahino'aki, he na'e lahi 'a e palopalema ia hení ko e *language problem* he ngaahi Potung ué pea mo e Fale Ppa'anga.

Sea, kapau te mou me'a hifo ki he 2017/2018, kuo 'osi fele 'a lanumata ai Sea. Ko 'eku 'uhinga 'eku fakahoha'á Sea, 'oku mahino mai heni, 'oku 'i ai 'a e feng ue'aki v ofi 'a e ngaahi Potung ué, mo e Potung ue Pa'angá mo 'enau timi Patisetí, ki hono talatalanoa'i 'a e ngaahi palani, pea mo e silini ko ia 'oku .. Kapau 'oku mou me'a hifo p ki ai Sea, ko 'eku ki'i fakama'ala'ala p au ia, pea mahino p ki he motu'a ni ia 'a e 'ikai ke fu'u m fana 'a e kau ng ue fakapule'anga ki he L pooti. Ka ko u fie fakama'ala'ala atu p 'e au ia 'a e tu'unga 'o e L pootí, ko e peseti 'e 25 ko ení Sea, ko 'enau hanga ia 'o sivi'i 'a e p lani ng ue ta'u 3 'a e ngaahi Potung ué fekau'aki mo 'eni. Ko e Patiseti 'o e ta'u ní Sea 'oku meimei v ofi ange ai 'a e faka'amú 'a e ngaahi Potung ué, pea mo e s niti pea mo e ivi, 'oku malava 'e he Pule'angá 'o vahe ki he ngaahi Potung ue. Pea 'oku ou tui Sea, ko e ki'i fakama'ala'ala p 'oku ou faka'amú ke fakahoko atu 'i he Fale 'eiki ni Sea, pea mo e fakam l p ki he kau ng ue, 'oua 'e holo ho'omou.. Ko e anga p ia 'o e ngaahi t langa ko e me'apango p ko 'ene 'ohake 'i he Fale Alea ni, ke ngali peh 'oku t palasia 'a e kau ng ue faka-Pule'angá, ka 'oku mau fakam l atu 'i he ng ue lahi 'oku mou fai.

Fai p Potung ue Mo'ui honau tukuingata ki he mahaki taifoti

Pea ki'i miniti si'i ko eni 'oku toé Sea, ke u ki'i afe hake p ki he me'a na'e 'ohake 'e he Fakafofonga N pele ko Fika 2 'o Vava'ú Sea fekau'aki mo e mahaki ko eni pipihi ko e taifoti, na'e ma'u ko ia 'i Ha'apai.

Sea, 'oku fai p 'e he Potung ue honau t kuingata, 'Oku 'ikai ke u toe 'alu au ki he fakaikiiki. 'Oku 'i ai p 'a e founga ng ue 'oku nau 'o sivi'i 'a e ngaahi *risk*, mo e ngaahi feitu'u 'e ta'ofi 'a e ngaahi me'atokoní ai Sea, ka 'oku tau foki p ki he *basic* pea mo e mahu'inga ko ia hono fakam lohi'i ko ia 'o e tu'unga faka-haisini. Sea ko e tu'unga ko ia 'oku 'i ai 'a e taifoti he taimi ni, kuo 'osi lava 'e he Potung ué 'o ta'ota'ofi, pea ko e *issue* p eni Sea 'oku faingata'a hono *control* koe'uhi ko e *healthy carrier*. Ko kinautolu 'oku puke, ka 'oku 'ikai ke h mai ia kitu'a. 'Oku 'osi ma'u 'a e *healthy carrier* 'e 3, pea 'oku tui lahi 'a e Potung ué, ko kinautolu na'e makatu'unga ai 'a e 'oku *link* takai holo p 'a e fa'ahinga ko ení Sea. 'Oku fai p 'a e t kuingata 'o e Potung ue. 'Oku 'ikai ke toe 'i ai ha *case* fo'ou he taimi ni, 'oku mau tui 'oku mau 'osi hanga 'e he kau ng ue mo e Potung ue, pea ko hono *address* 'a e ...

<008>

Taimi: 1840-1845

'Eiki Minisit Mo'ui: palopalema ko eni pea, neongo 'etau t fataha ki he ngaahi mahaki ko eni 'oku 'ikai pipihi ka 'oku 'i ai e holo lahi 'aupito he ngaahi mahaki pipihi ia 'i he kongá ki mui mai ko eni 'i he taimi ni Sea. Pea 'oku, fakamahino atu p au ia 'oku fai p t kuingata e Potung ue ia ki he *issue* ko eni na'e *raise* hake, na'a ne hanga 'ohake ko 'aneuhu pea 'oku ou tui 'oku 'i ai p tu'unga m lie pea mo e hoko lelei atu p 'a e Konifelenisi Siasi U siliana Tau'at ina mo e ngaahi k toanga ko 'i Vava'u. M l Sea.

Sea K miti Kakato: M l . Ki'i me'a mai e N pele Fika 1.

Lord Tu’i’ fitu: M l ‘aupito Sea e to e ‘omai e ki’i faingam lie ko eni, ko ‘eku tokoni p ‘a’aku ki he Minisit Mo’ui, mo’oni ‘aupito e fakalalakala ko eni e *re-assess* ‘a e t pile ko eni e ngaahi tu’unga mo e ng ue palani ka ‘oku kei tu’u p he tolu Sea. Ko e tolu, ki’i lanu engeenga, ‘a ia ko hono fakamatata mai, ‘ikai ke fakafiem lie. Ko e fo’i *re-assess* ia ko ‘oku me’a mai ai ‘a e Minisit , ‘oku te’eki ai p ke a’u ki he ‘ me’a ko eni ‘oku lau ki ai ‘a e tu’unga e ng ue ‘a e ...

’Eiki Minisit Mo’ui: Sea ko u ki’i fakamanatu p au ia ko e me’a ko eni ko e palani ng ue Sea. ‘Oku ‘ikai ko e *performance* ‘a e ngaahi Potung ue pea mo e kau ng ue. M l .

Sea K miti Kakato: Hou’eiki ko e me’a ko eni ‘oku mou feme’a’aki ai, ‘oange ha ki’i faingam lie e ‘Eiki Minisit Pa’anga he ko hono taimi eni ‘oku m l l ‘a ko na’e me’a mai ai e ‘Eiki Minisit Mo’ui ke ne me’a mai ...

Dr. ‘Aisake Eke: Sea ...

Sea K miti Kakato: Ka tau toki hoko atu ‘etau fakavouti.

Taukave ko e palopalema Potung ue Mo’ui ‘ikai muimui ki he palani ng ue

Dr. ‘Aisake Eke: M l Sea. Ko e ki’i fakahoha’a p ko e, ko ‘eku ‘ai p ki’i lave p , tapu mo e Feitu’u na mo e Hou’eiki K miti Kakato. Sea ko u tui ko e, ko ‘etau t langa’i foki eni e hoko atu. Pea ko u tui ko e me’a mahu’inga ia ko e mai e palani ko ‘eni. Kapau te ke ki’i me’a hifo, mou ki’i me’a hifo ki he palani ko eni e Potung ue Mo’ui ‘uh ka u tala atu e palopalema ko ‘oku hoko ‘i heni. Peesi 39, faingofua ange kapau te mou ‘alu he peesi 34 fakap langi. Ko e palopalema leva ‘oku hoko pea ‘oku ou sio hifo he ‘ palani ko e Potung ue ko e palopalema eni ‘oku hoko. Sai e fakap langi, ko e lahi taha ia ko e ‘ me’afua ko ‘oku ‘omai, lahi taha ia talamai ‘oku ‘ikai ke lava hang ko , kamata p he peesi 34, talamai ia ‘oku ‘ikai ke lava ‘o fakapapau’i, ‘ikai ke lava ‘o fakapapau’i ...

Sea K miti Kakato: Fakafofonga me’a mai p he peesi faka-Tonga ...

Dr. ‘Aisake Eke: ‘Ikai ko ‘eku lave eni he poini ko eni he ko e palopalema eni.

Sea K miti Kakato: 39.

Dr. ‘Aisake Eke: Ko ia ko e palopalema eni ko ‘oku hoko ko he fai e fakamaau’i ko ‘e Fale Pa’anga, he ko e ‘osi ange ko ‘a e, ko e ‘omai ko ‘enau ola ‘oku ‘ikai ke lava nautolu ‘o tala heni ‘uh he ‘oku ‘ikai ke lava nautolu ‘o talamai p ko e h e me’a na’e hoko. ‘A ia ko e palopalema lahi ia heni ...

’Eiki Tokoni Pal mia: Ko e peesi 39 e *Budget Statement* p ko e ...

Dr. ‘Aisake Eke: ‘Ikai ko ‘eku ‘alu eni ko e *refer* eni ki he fo’i *sample* p seti ‘e 34 ko ‘a e palani ko ‘a e Potung ue Mo’ui ...

’Eiki Tokoni Pal mia: ‘A e peesi ‘i he *Budget Statement* p ko e ...

Dr. ‘Aisake Eke: ‘Ikai ko ‘eku ‘ai eni ‘a e Potung ue Mo’ui, palani, *corporate plan* ‘a e Potung ue Mo’ui.

'Eiki Tokoni Palania: 'Ai ki he *corporate plan*?

Dr. 'Aisake Eke: 'Io, ko e 'ai p'eni ko e fakat t'eni ia 'oku hoko ko eni 'oku palopalema, pea 'oku sai eni 'oku tau 'i heni he ko u tui ko e mahu'inga eni ia 'a e va'a palani ko he ngaahi Potung ue, ko e me'a eni 'oku hoko. Pea ko e vakai'i ko e 'Potung ue 'oku pehe ni, lahi 'aupito he ko e palopalema 'oku hoko. Lahi 'aupito 'a e, 'oku 'i ai 'a e 'palani ia 'oku 'ikai ke 'i ai ha'anau me'afua 'a nautolu ka ko 'eku lave p' 'a'aku k' taki p' 'Eiki Minisit' ki' me'a hifo, peesi 34 pau 'e lele k' toa ai 'me'afua ko kuo 'omai heni, lahi e 'me'a ia talamai ia te'eki ke lava ia 'o 'ai. Pea 'oku 'i ai e 'me'a ia 'oku talamai te'eki ke fakahoko, lahi 'aupito ka ko u tui 'oku sai eni, fakam l' ki he Potung ue Mo'ui 'oku nau faitotonu heni 'oku ou tui ko e me'a mahu'inga ia heni. 'Oku nau faitotonu 'o talamai ko e me'a eni 'oku hoko. Pea 'oku ou tui ko e teke me'a p' e Minisit' ia ko e me'a lahi tau tatau kotoa heni, 'a ia mahu'inga ke ta u to e foki p' e Potung ue hang' ko 'etau, 'ofisi palani ko me'a, ko e lahi mo e *data*. 'A ia 'oku mahu'inga 'aupito Sea ko u tui ko e ki'i, ko e fou ange ko mei heni 'oku tau faka'amu ko , patiseti ka hoko 'a e lanu mata. Ka ko u, 'ai p' au e ki'i fakat t' ko e me'a 'oku hoko, 'a e Potung ue Mo'ui koe'uh' ko e me'a 'oku faingata'a'ia ai ko 'a e pa'anga ia ko 'enau 'ai ko 'o vakai ka ko u 'uhinga peh' au ko u tui ko e palopalema ia 'oku hoko, 'a e 'ikai ko ke tokoni'i ko 'a e 'uhinga ko eni 'oku 'ikai ke lava 'o palani koe'uh' 'oku 'ikai ke lava ha *data* ia pea 'ikai ke lava 'o 'ilo p' 'oku 'i f' e founa ng' ue. Kae mahalo 'e ki'i tokoni p' ia ki he 'Eiki Minisit' Mo'ui ...

Sea K' miti Kakato: M l .

Dr. 'Aisake Eke: Ko e tokoni ia ki he hoko atu. M l .

Sea K' miti Kakato: Hou'eiki, Minisit' Pa'anga, tau foki ki he vouti p' te ke ...

'Eiki Minisit' Pa'anga: Tapu pea 'Eiki Sea pea tapu mo e Hou'eiki M' mipa 'o e Fale. M l mu'a ho'omou laum lie Hou'eiki pea tau to e ma'u e 'aho fo'ou ko eni. Sea ka u ki'i fakam 'opo'opo p' foki he na'e te'eki ai ke kakato 'eku fakam 'opo'opo 'anenai kuo ke talamai kuo 'osi e taimi. Ka ko e 'uhinga 'oku ou faka'amu p' ke vave p' pea ko 'ene 'osi p' ko ia pea 'oku ou kole atu 'Eiki Sea tuku ke u kamata ai p' he Vouti Fika l' pea toki hokohoko atu he Hou'eiki Minisit' pea ko 'ene 'osi p' vouti ko ia ka 'oku 'i ai ha fehu'i mo ha fiema'u ke fakahoko mai. Ko u tui 'e vave p' ...

Lord Nuku: Sea.

Sea K' miti Kakato: Me'a mai.

Lord Nuku: K' taki p' 'Eiki Sea ko e me'a ...

'Eiki Minisit' Pa'anga: Sea ko e ...

<009>

Taimi: 1845–1850

Lord Nuku: ... 'oku mau fiema'u ke 'ai 'emau tali ki ai 'i Fale Alea ni, ki he fika ko eni 'o e p' seti 'e 75, 25. Ko e 'uhinga 'oku 'ai ke mau tali ko ki ai he ko hono 'omai ko ena 'a e

me'a ko ena fakama'ala'ala ko 'Eiki Minisit m l l , ko e tali ko 'e fai ki ai, ko e fika eni na'e 'omai he 'e Pule'anga. Pea kapau 'oku v lau 'a e potung ue koe'uhí ko e fika 'a e Pule'anga, hanga 'e he Pule'anga 'o fakalelei' i e fiká.

Sea K miti Kakato: M l .

Lord Nuku: Ka kuo m l kuo 'omai ki Fale Alea ni p ko f tafa'aki 'e tukuaki'í. Ka ko e 'uhinga ia ko , he ko 'emau 'i hení ke fakafofonga'i e kau ng ue fakapule'anga kakai 'oku holo he halá tafi mo e h fua. 'UHINGA IA 'OKU MAU MAHU'INGA'IA AI HENÍ.

'Eiki Minisit Pa'anga: 'Eiki Sea, fai mu'a ha'o tu'utu'uni p ko f . Lolotonga fakahoha'a atu au ia.

Sea K miti Kakato: Me'a mai koe Minisit Pa'anga.

Lord Nuku: 'Ikai ko 'eku 'uhingá he 'oku ke, ke ke tu'utu'uni ke tau hiki ki he 'Esitimetí ka 'oku 'i ai e me'a 'oku te'eki ai ke faka'osi.

'Eiki Minisit Pa'anga: Te u fakam 'opo'opo ko ení 'Eiki Sea 'oku kau k toa ki ai.

Sea K miti Kakato: Me'a mai koe Minisit Pa'anga.

'Eiki Minisit Pa'anga: 'UHINGA 'EKU PEH KO FAKAM 'OPO'OPÓ.

Lord Nuku: 'To ka ko e kole atú ke to e tuku mai p hamau faingam lie.

Sea K miti Kakato: Mou k taki 'o me'a hifo mu'a ki lalo. Hang kuo mou to e ueue'i 'emoutolu e vaká ke ngaungaué. Lolotonga 'etau fononga lelei p hotau vaká.

Faka'ikai'i peh 'oku tukuha'u'i lahi kau ng ue m lohi

'Eiki Minisit Pa'anga: Ko u to e h au ia 'Eiki Sea kuo ngalo e me'a ia na'e 'ai ke u, h mai ko ení. Ka u to e foki p 'Eiki Sea. Ko e poini na'a ku lave fakamuimui ki ai ko e hoha'a pea mei he Hou'eiki 'o Ha'apai 'oku ne peh 'oku tautea'i e kakai ng ue m lohi he fonua ni. Ko u fie fakamahino heni ko e fokotu'utu'u ko ení 'oku mole ke mama'o ke tautea'i e kakai 'oku ng ue m lohí.

Ngaahi makatu'unga hono hilifaki peseti 25 tukuha'u

Ko e ngaahi tefito'i fakakaukau 'oku fakakaukau'i'aki hono hilifaki e tukuha'u, lahi hono ngaahi tefito'i kaveinga 'oku fakakaukau'i ai. Taha, ko e 'uhingá ke vahevahe tata e tukuha'u ki he kakai e fonuá fakatatau ki honau iví, p ko e *equity*, ng ue'aki e fo'i lea fakap langi ko iá. Ko hono ua, ko e mafai ko 'o e tokotaha totongi tukuha'u ke totongi e tukuha'u. 'Eiki Sea, ko e totongi tukuha'u ko 'oku ng ue'aki 'e he ngaahi kautahá ko e p seti 'e 25 'o e tupú. 'I ai e kakai ia he fonua ni, ko 'enau ngaahi pisinisí, ko e taimi ko 'oku lele ai ko 'enau ' pisinisí 'o tupu ko iá, fai ko 'enau fakamatala pa'angá, fakamatala pa'anga p ia ko e kongap ia 'ene ng ue. Pea 'e tukuha'u'i p ia he p seti 'e 20 he 'oku 'ikai ke lesisita ia ko ha kautaha, 'a e kautaha ko ení. 'A ia ko e 'uhinga ko hono hiki ko ke p seti 'e 25 ke lava 'o t puni e mama ko ení pea 'i he taimi tata p , ko e me'a eni ia 'oku fai ia 'i m mani lahi 'aupito 'Eiki Sea. Ko

e taimi ni 'oku 'i ai e teke ia, ko e kakai ko 'oku milionea ko he fonuá, ko nautolu ia 'oku totonu ke nau totongi tukuhau lahi taha ko ke tokoni ki he langa fakalalakaka e fonuá. Ko ia 'oku 'ikai ke, mole ke mama'o ke peh 'oku tautea'i e kakai 'oku ng ue m lohí 'Eiki Sea. Ko e 'uhinga p ia ke nau to e tokoni mai he 'oku nau faingam lie fakasilini.

Me'a lelei ke fakamali'i e palani ng ue mo e ngaahi ng ue vahevahe ki ai Patiseti

Ko u tui Sea ko e kongá ko eni na'e, ko u fakam l ki he 'Eiki Minisit Mo'uí he'ene tokoni. Pea ko u fakam l foki heni ki he 'Eiki Minisit Pa'anga m l l . Ko e palani eni, ko hono fua eni, ko hono sivi'i eni e palani he ta'u 'e 3 kuo hilí. 'Oku 'ikai ke to e 'i ai ha me'a 'e liliu. Ko e olá eni 'oku 'i ai he 'aho ní. Ko e me'a 'oku fiema'ú ke fakalalakaka ke fakamali'i e palani pea mo e ngaahi ng ue mo e vahevahe 'o e pa'angá. Pea ko u tui Sea ko e me'a lelei ia ke tau ako mei ai pea fakalalakaka 'etau ngaué. Ko u tui ko e hoha'a ko ki he lanu matá. Pea ko u fiefia na'e 'ohake 'anenai, 'aneafi, ko e 'uhinga ia 'oku lanu mata ai 'a e cover ko 'etau 'Esitimetí. Ko e lanu 'o e mo'ui mo e fakalalakaka ki he kaha'ú. 'Eiki Sea, ko u tui kuo, kuo napangapangam lie kau foki ki he Vouti Fika l. Ko e

Vili Hingano: 'Eiki Sea ko u kole atu p ke u ki'i fehu'i p mu'a ki he 'Eiki Minisit .

Sea K miti Kakato: Toki fehu'i p ho taimí 'o 'alu fakataha ai p .

Vili Hingano: 'Ikai he fo'i me'a ko eni 'oku me'a mai ai 'Eiki Sea. 'E sai p ?

Sea K miti Kakato: Minisit .

'Eiki Minisit Pa'anga: M l 'Eiki Sea.

'Eiki Minisit Pa'anga: Ko e Feitu'u na pe 'oku faitu'utu'uni ki hotau vaka (*mate maiká*)

Sea K miti Kakato: Me'a mai 12.

Fehu'ia pe 'oku fair nai ke tukuhau peseti 25 kau

Vili Hingano: M l 'aupito Sea. Ko u faka'apa'apa atu ki he Feitu'u na pea u faka'apa'apa ki he 'Eiki Minisit Pa'angá. Ko 'eku tu'u hake Sea ko e 'uhingá ko e me'a ko eni 'oku ne me'a mai'aki fekau'aki pea mo e tukuhau. Talu 'eku fokoutua p heni Sea hoku ta'utu'angá ki he ngaahi laulea ko eni 'o fekau'aki pea mo e hiki ko eni 'o e tukuhau. 'Oku 'i ai p kakai pau 'a eni 'oku tuhu'i he laó ko eni ke tukuhau'i p seti 'e 25 ko ení. Pea ko e fakamatala ko eni 'oku me'a mai ko 'Eiki Minisit Pa'angá Sea. Ko e me'a ko 'oku ou fakakaukau atu ki ai p 'oku fea nai Sea, 'a 'etau hanga 'o hiki e tukuhau 'a e kakai ko eni 'oku ...

<001>

Taimi: 1850-1855

Vili Hingano: ... 'oku a'u honau v hengá ki he tu'unga ko ení ko e 'uhingá ko e kakai ko ení na'a nau fakamoleki honau taimi lahi 'i he akó 'i muli, kakai na'a nau ng ue'i 'enau pisinisí 'o a'u ki he tu'unga ko ení. Kuo hang 'oku tau hanga 'etautolu 'o *penalise* nautolu Sea. Ka ko 'eku fehu'i ki he 'Eiki Minisit ko e h e tu'unga *fairness* 'a e fo'i lao ko ení ki he ni'ihi ko eni pea mo e kakai ko 'oku tukuange p ia 'e he lao ke 'oua 'e 'oange ha tukuhau kia nautolu.

Sea K miti Kakato: M l .

Vili Hingano: Ki'i fakakaukau p 'e Sea ko e 'uhinga he 'oku, ko u tui p 'oku mahu'inga Sea.

Sea K miti Kakato: Ko ia.

Vili Hingano: 'E, kiate au ko e fakamatata ko na'e 'omai ko 'o fekau'aki pea mo e tukuhau'i e kakai ko 'oku ma'u koloa p tu'um lie angé ke nau 'omai e *revenue* ki he fonua.

Sea K miti Kakato: 'Osi m hino e fehu'i 'e ...

Vili Hingano: M l Sea.

'Eiki Minisit Pa'anga: M l 'Eiki Sea. Tapu pea mo e 'Eiki Sea pea mo h fanga atu p 'Eiki Sea pea 'oku fakam l atu he hoha'a ko eni 'Eiki Sea. Ko e fehu'i ko e fehu'i p ko e ...

Sea K miti Kakato: 'Ikai ko e fehu'i 'a e Fakafofonga 12 ko hono tukuhau'i e kakai ma'u me'á kae 'ikai tukuhau'i 'a Ha'apai 'oku m siva.

'Eiki Minisit Pa'anga: Kapau ko e me'a ia 'oku fiema'u he 'e Fakafofonga 'Eiki Sea 'e faingofua p ki he Pule'angá ke to'o 'a e fo'i 'a e *bracket* ko eni mei he tahá ki he l mano. Tukuhau'i e tokotaha kotoa p . Ko 'ene tukuhau'i ko iá 'osi k toa e 'otu motu Ha'apai hono tukuhau'i kuo pau ke nau totongi tukuhau. 'Eiki Sea kapau na'a mou me'a lelei p ki he'eku fakamatata 'Eiki Sea.

Lord Tu'ilakepa: Sea ki'i fakatonutonu Sea.

Sea K miti Kakato: Fakatonutonu eni Minisit .

Lord Tu'ilakepa: Ko 'eku fakatonutonu ho'o fakatonutonu 'Eiki Minisit 'oku 'ikai ke tonu e me'a 'oku 'oatu he 'e Sea 'oku 'ikai ke 'uhinga Ha'apai 'uhinga eni ia ki he fakalukufua. Na'a faifaiange kuo u sia ai e si'i Fakafofonga ia ko . 'Ai ke mo taha p homo vaka ongo Ha'apai.

Sea K miti Kakato: 'Ikai ko hono fakalea 'e Hou'eiki ko e 'ohake e m siva kae tukuhifo e ma'u me'á. Ko e n tula ia 'oku m hino ki he motu'a ni fekau'aki pea mo e fo'i p seti 'e 25.

Vili Hingano: Sai p .

Lord Tu'ilakepa: 'Eiki Sea.

'Eiki Minisit Ngaahi Pisinisi Pule'anga: Sea ka u ki'i tokoni atu.

Lord Tu'ilakepa: Ko e fo'i lea fakap litikale ia 'oku ke fai he Feitu'u na.

Sea K miti Kakato: Me'a mai Minisit .

‘Eiki Minisit Ngaahi Pisinisi Pule’anga: Ko ‘eku ki’i tokoni atu p ‘a’aku Sea. Ko e *tax* foki ia te tau *argue* p tautolu ‘o ‘aho e pooni ‘e, ko ‘etau ongo’i p tautolu ‘oku ‘ikai ke *fair* ‘oku ‘ikai p ke *fair* ia.

Sea K miti Kakato: Ko ia.

Fakama’ala’ala ki he ‘uhinga tukuhau’i peseti 25 kakai ivi m lohi fakapa’anga

‘Eiki Minisit Ngaahi Pisinisi Pule’anga: Ka ko e mahalo ko e me’a mahu’inga p ia ‘e makatu’unga p he ki’i t liki ko ‘oku te tu’u mei a’i. ‘E lava p ia ‘o fakalea ‘oku tau tautea’i ‘a e kakai ko ‘oku tu’um lie pea lava ko , ko e fakalea ko ‘a e Pule’anga ko ‘etau ‘oange ‘a e s niti lahi taha ke totongi he ‘e kakai ko é ‘oku ivi lahi ange kae tukuange e ki’i kakai ko mei he taha ki he 1 mano ke ‘oua ‘e tukuhau ke ma’u ka ko e ‘uhinga peh . Ka ‘oku, ka te tau lava p tautolu ‘o fakalea p te tau tu’u mei he tafa’aki ko p te tau tu’u mei he tafa’aki ko ka ko e anga eni ko fakakaukau ‘a e Pule’angá.

Sea K miti Kakato: M 1 Minisit .

Taukave ko e fakakaukau faka’ofa’ofa tukuhau’i kinautolu a’u 6mano nau v henga

‘Eiki Minisit Pa’anga: M 1 ‘Eiki Sea ko u fakam 1 heni ki he ‘Eiki Minisit *Public Enterprise* he tokoni mai. Pea ko u tui ko e kakano p ia ‘a e fakakaukau ‘Eiki Sea. Pea ko u tui nau, ‘ikai ke u ‘amanaki au ia ‘oku ‘ikai ke fu’u m hino ‘eku fakamatata mo e taimi ko ‘oku ou fakamoleki ko ki ai. Ko e p seti ‘e 60 ko e toko 1 mano kapau ‘e toko 1 mano ‘oku ng ue ma’u totongi ‘i he ‘aho ni. Ko e toko 6000 ai ‘oku faka’at ‘oku ‘ikai ke to’o he Pule’anga ha tukuhau meia nautolu he ko e ‘uhinga ko honau v henga ‘oku si’isi’i hifo ia he 1 mano. Ko e fu’u tokoni lahi ‘aupito eni ‘Eiki Sea ki he kakai.

Na’e ngata p he 7400 ta’u kaha’u hiki hake ki he 1 mano ki’i s niti ko ia lahi e ki’i s niti ‘oku fa’o he kato ‘a e kau ng ue fai ‘aki honau ngaahi fatongia ki he lotu, ako, siasi mo e f mili. Talamai ‘oku fakafehu’ia ngalingali ‘oku ‘ikai ke sai ‘a e fakakaukau, fakakaukau faka’ofa’ofa eni Sea. ‘Ai leva mo e fo’i *bracket* fo’ou ‘e taha ko e ma’olunga taha he taimi ni ko e p seti ‘e 20. 3 mano ‘alu ai p ko e 1 kilu p ko e miliona p seti p ‘e 20. ‘Oku ‘ai leva fakah mo e ki’i fo’i m henga ‘i ‘olunga hiki hake mei he ono ma, fa’ahinga ko ‘oku a’u ki he 6 mano hiki hake ia ‘o p seti ‘e 25. Faka’ofa’ofa fakapalanisi ki’i fakam tolu hake ‘a lalo ke nau ki’i m nava pea to e lahi ange e ki’i me’a ‘oku totongi mai he ‘e ni’ihi ko ia. Ko e ni’ihi tokosi’i p foki eni ‘Eiki Sea hang nau lau fakalukufua ki ai mahalo na’a ‘oku ‘i he toko 100 tupu si’i nai p ka ‘oku nau faingam lie pea ‘oku faingam lie fakas niti p ke tokoni ki he t naki ki he Pule’anga ke fai ‘aki honau ngaahi fatongia ‘Eiki Sea. ‘Eiki Sea kau hoko atu ai p mu’a.

Vili Hingano: ‘Eiki Sea.

‘Eiki Minisit Pa’anga: Ki he ...

Vili Hingano: Ki’i tali atu p ki he ...

Sea K miti Kakato: Ke tuku ke ki’i fakafoki ki he ‘Eiki Minisit ke tali e ngaahi fehu’i.

‘Eiki Minisit Pa’anga: He ‘ikai p ke tau to e kamata tautolu ‘Eiki Sea ki he vouti kapau ko e ...

Vili Hingano: ‘Ikai ko ‘eku fakam l atu p ‘a’aku ‘Eiki Minisit ki he tali faka’ofu’ofa ko eni kuo ‘omai...

<002>

Taimi: 1855-1900

Vili Hingano: ... Ko e ‘uhingá ko e, ‘ikai ‘oku mahino ‘aupito ‘a e me’a ko ena ‘oku ke ‘omaí ‘Eiki Minisit ka ko e ‘uhingá foki ‘oku to’o hala’i e fehu’i ia ‘a e motu’a ni he Sea K miti Kakató. ‘Oku ‘uhinga foki he ‘oku ‘ikai foki ke *tax* foki e kakai ia ko , ‘oku ‘ikai ke ng ué. Ka na’e fakahoko atu ia he Sea e K miti Kakató ‘e *tax* ‘a Ha’apai ia. Ko e ‘uhingá he ‘oku ‘ikai ke nau ng ue. Ka ko e me’a ko ‘oku fai ki ai e tokangá ko e ki’i tokosi’i ko ení Sea, he ko ‘etau hanga ‘o fai ‘a e fo’i liliu ko ení, ko e me’a ko ‘oku sio ki ai e motu’a ni ‘e ‘i ai ‘etau kau mataotao heni pe ko ‘etau kau pisinisi heni ‘oku hang ‘oku tau hanga ‘e tautolu ‘o fakalotosi’i nautolu, ‘i he’etau ‘oange ‘a e fo’i tukuhau makehe ko ení kiate kinautolu. Pea ‘e ‘i ai e ni’ihi ia ‘e ngalingali na’a mole atu ki tu’apule’anga. ‘I he ‘uhinga peh na’e fai ai e fehu’i ko ení Sea, ka ‘oku mahino pe ‘a e fakamatata ia ko eni ‘oku fakahoko maí

‘Eiki Minisit Ngaahi Kautaha Pisinisi Pule’anga: Ki’i tokoni atu pe. Ko tu’apule’anga ia ‘oku p seti ia ‘e nimangofulu mo tolungofulu, f ngofulu, nimangofulu. Kau tautolu ia he ma’ulalo ‘aupito he taimi ni.

Vili Hingano: ‘Io ‘oku sai ‘a tu’apule’anga ia ‘oku sai ‘aupito e v hengá ia ai Sea. Ko e v henga ia ‘i tu’apule’angá ‘oku sai ‘aupito. Kai kehe Sea ko e ki’i fehu’i faka’ekonomika pe Sea na’e sio ki aí, ka ‘oku ke to’o hala’i fakapolitikale ‘e koe. Kai kehe ka ko u fakam l ‘Eiki Minisit m l .

Sea K miti Kakato: ‘I ai ha me’a ‘e to e tokanga ki ai ha taha? Minisit Pa’anga? Faka’osi’i mai ai leva Minisit Pa’anga. Miniti ‘e l mai pe.

‘Eiki Minisit Pa’anga: Ko ‘eku kamata’ atu pe eni ‘Eiki Sea. Fakam l atu ki he Hou’eiki ho’omou laum lie lelei kuo tau tuku ki mui e Fakamatata Patisetí ka ko e taimi ko ‘oku tau fononga ai he ‘Esitimetí ‘i he Ngaahi Potung ué, ‘at pe ia ke ke lave ki mui ki ha me’a fel ve’i mo ia. Hang ko e tohí, Tohi Tangi, taimi ko te tau a’u mai ai ko ki he Potung ue Akó lave ki ai he ‘oku ai e fel ve’i hangatonu mo e ‘Esitimetí, kae tukuange mai e maeá ka tau kamata.

Alea’i Vouti ‘Ofisi Palasi

‘Eiki Sea, ko e ‘uluaki vouti ng ue ko ‘a e Pule’angá pea mo e fonuá ki he ta’u fakapa’anga 17/18, ko e Vouti ‘a e ‘Ofisi Palasí. Ko e pa’anga kuo vahe’i he Pule’angá ke fakalele’aki ‘a e ‘Ofisi ko eni ‘a e Hau ‘o e Fonuá, ‘oku fe’unga ia mo e 5.1 miliona ‘Eiki Sea, fakafehoanaki ki he ta’u fakapa’anga lolotongá na’e 5.3. ‘A ia ‘oku ki’i holo hifo ‘a e pa’anga ko ení ‘uhingá...’ikai ke tuku ke ‘osi e vouti

Sea K miti Kakato: Minisit te ke toki hoko atu pe ka tau m l l ai.

(Naé break heni á e Fale)

<003>

Taimi: 1920-1925

Sea K miti Kakato: Tapu pea mo e 'Eiki Pal mia. Fakatapu ki he Hou'eiki N pele 'o e fonua, peh foki ki he 'Eiki Minisit 'a e Kapineti. Fakatapu mavahe atu ki he kau Fakafofonga 'o e Kakaí. M l mu'a 'a e kei ma'u ivi Hou'eiki! Fakalaum lie lelei. Pea lave'i 'e he motu'a ni kuo tuku atu hotau vaká ke tau folau pea ko u 'oatu 'iate kimoutolu kau Fakafofonga. T t naki ho'o me'á he ko u 'oatu ho faingmalie pea ke me'a mai kau ai ho'o fehu'i, kau ai ho'o tokoni. 'A ia ko e toki me'a p ia 'a'au ke ke toki kole mai hano toe fakahoko ho'o fiema'u.

Tau hoko atu ai leva ki he Minisit Pa'anga ke faka'osi mai 'ene me'á, ka tau toki hokohoko atu ai p .

Hoko atu Alea'i Vouti 'Ofisi Palasi

'Eiki Minisit Pa'anga: M l 'Eiki Sea. Fakatapu ki he 'Eiki Sea, pea tapu atu ki he Hou'eiki M mipa 'o e K miti Kakato Sea.

Sea, fakam l atu pea ko u tui p Sea, kuo kamata ke mou kina he fa'a fanongo ki he motu'a ni 'i he fakahoha'a. Ko e 'osi p ko eni 'a e efiáfi ni 'Eiki Sea. 'Ikai te mou to e fanongo ki hoku le'o 'i he fo'i mahina 'e ono ko eni ka hokó. Te u h au ki tu'a 'o ng ue ke fai ho'o ngaahi ng ue ke eni 'oku fiema'u ke fakahokó.

'Eiki Sea, ko e hang ko ia na'a ku kamata fakahoha'a ki ai. Ko e 'Ofisi 'o e Palasi 'Eiki Sea. Ko e Patiseti ko eni 'o e ta'u lolotonga fe'unga ia mo e 5.3. Ko e Patiseti ko eni ki he 17/18 fe'unga p ia mo e 5.1. 'A ia 'oku holo hifo 'aki eni 'aki 'a e pa'anga 'e 1kilo 4mano tupu 'Eiki Sea. 'Oku 'uhinga lahi 'a e holo ko eni 'Eiki Sea. Ko u tui 'oku mea'i p 'e he Hou'eiki 'o e fonua, ko e 'uhingá ko e ngaahi me'a fakafaito'o ki he Fale 'o e Tu'í na'e 'i he Vouti ko eni, 'oku holo 'aupito ia. Ko e Vouti hono hokó Sea, ko e Vouti ia 'a e Fale Alea. Ko e katoa 'a e pa'anga kuo vahe'i ki he Fale Alea 'i he 16/17 ko e 6.9miliona. Ko e silini ko eni kuo 'oange ke fakahoko 'aki 'a e ngaahi fatongia ko ...

Lord Tu'ilakepa: Sea, ko e tokoni p . Kapau ko ia kuo tau faka-Vouti pea tau 'ai tahataha Fika l , ka tau ua pea tau hokohoko ai p pea tau 'osi ai p he pooni ka tau matuku.

Sea K miti Kakato: M l 'Eiki N pele! 'A ia ko e Vouti eni 'a e 'Ofisi Palasi.

'Eiki Minisit Pa'anga: Ko ia!

Sea K miti Kakato: Ko eni kuo fokotu'u mai pea pou pou. Tau 'unu ki he Fika 2. Me'a mai Vava'u 16. Hou'eiki! Mou me'a lelei p moutolu, he ko 'etau lele ko eni ho'omou feme'a'aki ko eni, ngofua 'a e holá kae tapu 'a e tuku. Mou feme'a'aki mai p ko u tui mahalo ko e motu'a ni pe 'e toe he Fale ni. Ka mou me'a mai.

'Akosita Lavulavu: Tapu mo e Feitu'u na 'Eiki Sea. Tapu heni ki he 'Eiki Pal mia pea fakatapu heni ki he Hou'eiki N pele, pea peh foki 'a e fakatapu ki he Hou'eiki Fakafofonga 'o e Kakaí.

Tokanga ki he \$ lahi ki he fale'i he Vouti 'Ofisi Palasi

'Eiki Sea, mo Hou'eiki. Fakamolemole p pea mo 'eku faka'apa'apa lahi ki he Vouti 'a e 'Ofisi Palasi. Ka 'oku 'i ai p 'a e me'a 'oku ou tokanga ki ai, 'a ia 'oku h ia 'i he peesi 68 *Sub-Programme 01 Pule*'i pea mo e Fale'i peesi 68. 'A ia ko e *Sub-programme 01 Pule*'i mo e Fale'i *Leadership and Policy Advise*.

'Eiki Sea, 'oku ou tokanga ki ai ko e fu'u pa'anga lahi eni Sea, pa'anga lahi 'aupito eni 'oku vahe'i ki ai. 'A ia ko e pa'anga 'e 4miliona 6kilo 5mano 6afe. Ko e 4miliona tupu ko eni Sea, ki he pule'i pea mo e fale'i. 'Oku mahino p kiate au Sea, 'a e Pule'i 'oku 'ikai ke u tokanga au ki ai Sea, ki he fakamole ko ia. Ko e me'a 'oku ou hoha'a ki ai Sea, ko e fakamole ko eni ki he fale'i...

<004>

Taimi: 1925-1930

'Akosita Lavulavu: ...'a ia 'oku 'asi heni ko e pa'anga 'e 4 mikiona tupu ki he kau fale'i 'o e 'Ofisi Palasi, pea ko 'eku faka'amú p Sea p 'e lava 'a e 'Eiki Minisit p ko ha taha mei he fa'ahi 'a e Pule'angá Sea ke nau ki'i fakam 'ala'ala mai.

Lord Tu'ilakepa: Ki'i fakamolemole p 'uhinga fu'u lahi 'a e ' pepa ...

Sea K miti Kakato: ...ko ia.

Lord Tu'ilakepa: ...pea 'oku mau ki'i h mautolu ia, tonu p ho'o me'a 'au ia 'uhinga he 'oku ma'u 'a e pepa 'a e Feitu'u na, k 'oku mau ki'i ofo 'a e Hou'eiki kotoa, ko e peesi 68 ia, 'a ia ko e 69? 'oo ko e 70, 'e ke tukuange ho'o komipiuta ka ke 'ai angé fika tonu, ke fai ai 'etau feme'a 'aki.

'Akosita Lavulavu: 'Io, t ko e peesi 70.

Lord Tu'ilakepa: 70, m l .

'Akosita Lavulavu: K taki. 'Ai'ai lelei p Sea na'a ...

Lord Tu'ilakepa: 'Ikai, tau faka'apa'apa'i p Feitu'u na, fakamolemole p .

'Akosita Lavulavu: Sea ko e peesi, ko e tohi eni 'e 4 hoku tesi.

Sea K miti Kakato: 'Ikai. Ko e fakatonutonu...

'Akosita Lavulavu: Ko ia, ko e fakatonutonú k taki Sea. 'A ia ko e peesi 70 ...

Sea K miti Kakato: 'Oku 68 ia he ...'io, 'io, ko ia.

'Eiki Minisit Polisi: Sea fakamolemole p ke u tokoni atu p . Ko e ' pepa ko eni mahalo ko e ' pepa eni 'e 4 'oku mau ma'u, mahalo ko e 'uhinga mai ko e *program budget* 'a ia 'Esitimetí ia, 'a ia mahalo ko e pepa ko 'oku 'omai ko ko e *revise*, ko e 'uhinga ke tau faaitaha p Hou'eiki.

Sea K miti Kakato: Ko ia Minisit Polisi.

'Eiki Minisit Polisi: ...Ko ia ko e tonú p ia . M l Sea.

Sea Komiti Kakato: M l Minisit Polisi.

'Akosita Lavulavu: Fakamolemole Sea, 'a ia ko e peesi 70 .

Sea Komiti Kakato: Ko ia.

'Akosita Lavulavu: ...hono fakatonutonú. Ko e *sub-program* 01 pule'i pea mo ha fale'i Sea, 'oku pa'anga 'e 4 miliona 6 kilu 5 mano 6 afe Sea ki he fale'i pea mo e pule'i Sea. Ko e me'a p 'oku ou fie kole p ki he 'Eiki Minisit p 'e lava ke ne fakam 'ala'ala mai Sea 'i he fale'i, ke fakam 'ala'ala mai angé p ko e h fua 'a e ' he ko e pa'anga lahi 'a e 4 miliona tupu Sea, 'e lava ke fakam 'ala'ala mai ai 4 miliona tupu ki he fale'i Sea, k taki.

'Eiki Minisit Pa'anga: M l Sea. Tapu mo e 'Eiki Sea pea mo e Hou'eiki M mipa 'o e Fale 'Eiki Sea. Ko e Sea ko ena ko kapau te mou me'a hifo p ki he peesi 70 'oku 'osi 'omai 'i he polokalama 'uluaki ko e 4.6 hang ko ia 'oku 'omai, 'osi fakaikiiki mai ko e kongā lahi ai ia 'Eiki Sea ko e 1.9 ko e v henga ia 'o e kau ng ue, ko ena 'oku 'omai p 'i he peesi ko ia 'Eiki Sea. Pea 'oku to e fakaikiiki mai p 'i lalo ai 'a e v henga ko kau ng ue, ko e ...ko ena 'oku 'omai k toa p ia h , kau ai pea mo e v henga ko ko eni ki he le'ole'o, kau ai mo e allowance mahalo me'a'ofa 'oku 'ave ki he Hou'eiki N pele 'oku fa'o kotoa p 'i he vouti ko ia. Pea 'oku ...Sea 'oku 'osi 'ikai ke u to e hanga 'e au 'o fakaikiiki mavahe ange mei he me'a ko ia 'oku 'omai ko ení 'Eiki Sea. M l .

Sea K miti Kakato: M l .

Fakam l 'ia ke hiki silini fefononga'aki e 'Ofisi Palasi

Vili Hingano: 'Eiki Sea, 'oku ...tu'u hake p au Sea ko 'eku fakam l makehe p au ki he 'Eiki Minisit , 'oku ou fakatokanga'i hifo heni 'a ia ko e cat 12, fefononga 'aki mo e fetu'utaki. Sea ko e fakam fana 'aupito kiate au 'eku sio hifo ki he me'a ko eni, fika ko eni, 'a ia kuo hiki ia pea mei he .7 kuo 'alu hake ia 'o taha (1). 'A ia ko e Patiseti 'aki eni hono 3 Sea, na'a ku fakahoha'a 'i he Patiseti 'uluaki, Patiseti hono Ua, Patiseti eni hono Tolu kuo hiki ia. K 'oku ou fakam l ki he 'Eiki Minisit . Ko e 'uhingá he ko e mahu'inga foki 'o e me'a ko eni Sea, ko e ki'i ko 'etau ki'i in ko ki loto ki ai 'i he me'a p ko na'e fai ai 'a e fakahoha'a, teuteu atu eni 'a e ngaahi show Sea. 'Oku mahu'inga 'aupito ko e h 'ele ko eni 'a e Tama 'oku ne hanga 'o ue'i 'a e fonua, tu'u 'a e fonua ki 'olunga 'o ng ue, ng ue 'a ng tai, t kanga, falehanga, private sector, kau ng ue fakapule'angá, kupu kotoa p 'oku nau 'unu 'o feng ue'aki. Pea ka to e h 'ele 'a e Tama ki tu'apule'anga 'oku hoko ia ko e toutai faka'ikon mika mai ki he fonua ko eni.

Pea 'oku ou fakam l lahi ki he 'Eiki Minisit Pa'anga Sea 'i he fakatokanga'i ke hiki ...

<005>

Taimi: 1930-1935.

Vili Hingano : ... 'a e fo'i vouti ko eni ki he fefononga'akí, mo e fetu'utakí, ke a'u ki he tu'unga ko ení, 'Eiki Sea, ki he motu'a ni 'oku mahu'inga 'aupito e me'a ko ení. Ko e ki'i fakam l p ia ki he 'Eiki Minisit , m l 'aupito. 'Oku ou fokotu'u atu 'eau 'a e me'a ko ení. M l 'Eiki Sea.

Dr. 'Aisake Eke : Sea, ke u ki'i fakahoha'a atu.

Sea K miti Kakato : 'Io, 'oku tau kei 'i ai p .

Fokotu'u ke tali Vouti 'Ofisi Palasi

Dr. 'Aisake Eke : 'Oku ou pou pou p au, Sea, ke tali. 'Oku ou ki'i lave p au ki he Palani e. Peesi, pou pou atu p au ke tali e me'a. Peesi 26 ko palani ng ué. Ko e me'afua ko , mahalo ko 'eku 'ai p 'eau ki he kaungaué. Ko e me'afua ko 'oku nau 'omaf. Peh ko e p seti p e 40 'o e kau ng ue te nau fakahoko honau fatongiá. Ko 'eku 'ai p 'eau, koe'uhí ko e kau ng ué. 'Ikai ke a'u hake 'o 100 e me'a, 'enau. Mahalo ko e kongap ia 'oku ou fakatokanga'i 'i he'enau me'afuá. Ka 'oku ou tali p 'eau ia e me'á. M l

Sea K miti Kakato : M l . Minisit Pa'anga.

'Eiki Minisit Pa'anga : M l 'Eiki Sea. Fakam l atu ki he ngaahi tokoni mai ko eni ki he kau ngaué. 'Eiki Sea, ko e vouti ko 'oku hokó, ko e vouti ia 'a e Fale 'eiki ni, 'Eiki Sea.

Sea K miti Kakato : Ko ia, ko e Fika 2 eni 'oku tau 'i ai he taimi ni.

'Eiki Minisit Pa'anga : Ko e 6.9 e 'Esitimeti ko 'a e Falé 'i he ta'u ni. Ko e 'Esitimeti ko 'oku 'oange ki he 17/18, ko e 8 miliona, 'a ia 'oku ki'i hiki'aki eni e 1.

Lord Tu'i' fitu : Sea, ki'i fakamolemole p ki he Minisit Pa'angá. Ko e vouti kotoap kuo paasi heni ke p loti'i, he ko e Lao eni, ka 'oku 'ikai ke 'alu hokohoko p ia. Hang ha fokotu'u ' lipooti *cooporate plan*.

Lord Tu'iha'angana : Sea, fa'iteliha p koe ho'o founa ng ué, kapau 'oku m 'opo'opo pé e feme'a'aki he me'á, pea peh ke tau paasi, pea tau paasi, kae feongoongi p mo . Fa'iteliha p koe.

Sea K miti Kakato : Ko ia. Ko e ta'u kuo 'osí na'a tau fakakupukupu 'o paasi. Na'e a'u atu ko ki he'etau vouti fika 15, pea tau to e liliu p 'o 'osi p pea fakal kufua. Ka ko e anga eni ia 'eku fokotu'u atu, Hou'eiki. Ke tau fai leva e me'a ko iá. Kuo tau 'at 'a e kupu 1. Fokotu'u mai. 3.

Vouti 'Ofisi Fale Alea

'Eiki Minisit Pa'anga : Ko e vouti eni 'a e Fale Alea, 'Eiki Sea. Ko e 6.9 e 'Esitimeti e ta'u ni, 'Esitimeti he 17/18, ko e 8, ko e hiki hake eni 'aki e 1 miliona, 'Eiki Sea. Ko e hiki ko ení, 'Eiki Sea, 'oku meimei fakatefito p ia he hiki hake e malu'i ko e kau ng ue 'a e Fale Aleá, kau ai e Hou'eiki, ngaahi me'a ki he fakafalemahaki, pea mo e hiki hake 'a e *constituency fund*, 'oku 'ave ko ma'a e ngaahi v henga fili ko e 17, 'Eiki Sea. Ko e ta'u fakapa'anga

ko ení, 'Eiki Sea, na'e pa'anga e 150,000 ki he v henga fili. Ta'u Fakapa'anga fo'ou, 'oku hiki hake ia ki he 200,000 ki he v henga fili. 'A ia ko e 'uhinga lahi ia 'o e hiki hake ko ení, Sea, 'a e vouti ko ení. Pea 'oku ou kole atu p ki he 'Eiki Sea 'o e Fale Aleá, kapau 'oku 'i ai ha me'a 'oku fie tokoni mai ki ai, pea kapau 'oku 'ikai ia, Sea, pea 'oku ou fokotu'u atu.

Sea K miti Kakato : Fokotu'u mai. 'Oku 'i ai ha poupou? Me'a mai.

Lord Tu'ivakan : Sea, poupou atu pe ki he fokotu'u 'oku 'ikai ke to e 'i ai ha me'a ia, ko e hang p ko e me'a 'a e Minisit , ko e ngaahi hiki ko iá, koe'uhí p , hang ko e malu'í, mo e to e fakalahi ko eni e pa'anga ki he *constituency*, mei he 150,000 ki he 200,000. Pea 'oku ou tui p . Fokotu'u atu p , Sea, ke tali.

Sea K miti Kakato : Fokotu'u pea mo e poupou. Me'a mai 12.

Tokanga ki he tu'unga e Fokotu'u Tu'utu'uni Ha'apai 13 fekau'aki mo e vouti Fale Alea

Vili Hingano : M l 'aupito, Sea. K taki p ko e. Sea, ko 'eku tu'u haké, ko e 'uhingá he 'oku 'i ai e Fokotu'u Tu'utu'uni heni 'o fekau'aki pea mo e vouti ko eni 'a e Fale Aleá, ka 'oku ou kole atú, ko e h 'a e tu'unga 'e 'i á, ko e 'uhingá he ko e Fokotu'u Tu'utu'uni ko ení, 'a eni 'oku fakahú mai ko . Ko e fakahú mai ko 'e he Sea e K miti Kaka tó. Ka 'oku si'i 'ikai foki ke lava 'o fakahoha'a atu he me'a ko iá. Ka ko 'eku fakahoko atú, ko e h 'a e tu'unga 'a e Tu'utu'uni ko ení ki he'etau me'á. He 'oku fokotu'u mai heni ke

Sea K miti Kakato : Sai p he 'oku te'eki ai ke tukuhifo ia...

<006>

Taimi: 1935-1940

Sea K miti Kakato: ...Tau tali 'etautolu eni kae toki vakai'i ia ki he ta'u fo'ou.

Vili Hingano: Fokotu'u atu

Sea K miti Kakato: Fika 4

'Eiki Minisit Pa'anga: Fakam l atu 'Eiki Sea, pea 'oku ou tui au ko e Tohi Tu'utu'uni ko eni 'a eni ko eni 'oku fakahú mai, tau toki fakalelei'i tautolu 'amui Sea 'oku faingam lie p ia, kae tukuange hotau vaka ke tau folau he kuo angi e matangi tokelau 'oua 'e to e ta'ofi tu'u hotau vaká.

Sea K miti Kakato: Ko ia, 'a ia ko e fika tolu

'Eiki Minisit Pa'anga: Ko e 'Ofisi ko 'a e 'Atita Seniale

Sea K miti Kakato: Ko e fika tolu, kau ai p mo 'etau Palani Fakalalaka 'a ena na'e 'osi tufa atú, ke kau fakataha p 'a hono fakapaasi e fika tolu.

Vouti Potung ue 'Atita

'Eiki Minisit Pa'anga: 'Ofisi ko eni 'o e 'Atita Seniale, 'Eiki Sea ko e 'Esitimeti 'o e ta'u ni ko e 1.9 ko e ta'u fakapa'anga hoko nau fiema'u p 'a e 1.7, fokotu'u atu 'Eiki Sea.

Sea K miti Kakato: Fokotu'u pea kuo pou pou.

Vouti Potung ue ki Muli

'Eiki Minisit Pa'anga: 'Eiki Sea ko e vouti hono hoko ko u kole ko e vouti ia 'a e Potung ue ki Muli, ko u kole ki he 'Eiki Minisit pea mo e hokohoko atu ko eni 'Eiki Sea ki he Hou'eiki Minisit ha'ana ko 'a e potung ue ke mou me'a hake p 'o fakahoko mai p homou 'Esitimeti m l .

Sea K miti Kakato: Ko eni 'oku fokotu'u mai, 'i ai ha pou pou, hoko atu

'Eiki Tokoni Pal mia: Fokotu'u atu, Potung ue ki Muli Sea 'ikai ha liliu Sea, fu'u liliu lahi hang ko e tu'u ko ena he taimi ni ki'i holo si'i p Sea e fakamole ko e me'a p 'oku fakatokanga'i p 'oku 'i ai p 'a e ki'i tu'u teuteu p ki he kaha'u na'a fai 'oku fokotu'u ha'atau 'ofisi fo'ou, hang p ha *token amount* p Sea, pea 'oku 'ikai ke to e 'i ai ha fu'u me'a ia 'e to e kehe mei he tu'u ko ta'u ni Sea m l .

Sea K miti Kakato: Fokotu'u eni, me'a mai N pele Fika 2 'o Vava'u

Lord Tu'ilakepa: Sea fakamolemole p ki he Feitu'u na, fakamolemole p Tokoni Pal mia ko e Minisit ki he *Foreign Affairs* 'oku 'i ai e me'a ia 'oku hoko 'o fekau'aki pea mo e me'a ko eni 'Eiki Sea, k 'i he *sub program* 4 'Eiki Sea, ko e me'a ko na'a ku kole ko ke fai ha'atau malanga fakalukufua pea ke me'a me'a mai 'e lava p 'o fakah atu ha me'a 'o fekau'aki mo e me'a ko eni 'Eiki Sea.

Tokanga ki he paasipooti na'e *issue* ki he ongo Siaina

Ko e me'a 'oku ou ki'i tokanga ki heni 'o fekau'aki pea mo e... 'oku ou lave'i p 'e au 'oku 'osi fakafika k ko e me'a faka-*immigration* ko eni 'Eiki Sea koe'uh ko u 'ohake he pooni he te tau tutuku 'ikai ke u lave'i p te tau to e fakataha fakak mai 'o fekau'aki ko eni pea mo e ongo Siaina na'e pulia he ta'u atu p ta'u kuo'osi. Ko e ongo m tu'a ko eni 'Eiki Sea na'e 'i ai 'a e paasipooti na'e *issue* pea kuo 'osi mafola he ongoongo 'a e ' fakamatata falala'anga ko eni 'Eiki Sea 'oku pulia pea kuo a'u ki he taimi ni 'oku teki ke mahino p 'oku 'i f ia, k ko u 'osi ma'u p 'Eiki Sea 'a e fakamatata falala'anga na'e *issue* 'a e paasipooti 'a e ongo Siaina ko eni 'o na mavahe mei Tonga ni 'Eiki Sea. K 'oku ou tokanga koe'uh ko e ' pa'anga 'oku vahe'i ko eni ki hono vakai'i e me'a faka-*immigration* 'oku totonu mu'a ke tokanga'i mu'a 'e 'Eiki Minisit 'e Tokoni Pal mia fakamolemole p ki he Feitu'u na, ko e ki'i me'a p ia 'oku ou ki'i tokanga ki ai.

Pea mo e taha 'Eiki Sea 'oku 'ikai ke u lave'i p ko e f taimi 'e tonu ke 'ohake e me'a ko eni Sea k ko u peh 'Eiki Sea mahalo 'oku sai p ke 'ai p me'a ko na'a faifai kuo mou tuput maki he 'oku po'uli he pooni k 'oku ki'i lahi 'aupito 'aupito 'a e ki'i tu'u he tu'unga 'oku totonu ke tokangaekina 'aupito 'aupito e potung ue ko eni he na'aku fanongo 'Eiki Pal mia 'oku mea'i p he Fale ni na'e kau e ngaahi me'a ko eni ho'o laum lie ke ta'ofi p to'o

'a e fu'u lahi 'a e 'ai 'a e ngaahi Fakafofonga Tonga ko ki muli, k ko eni 'oku me'a mai 'a e Tokoni Pal mia 'e 'ai e fakafofonga fo'ou, k kiate au 'e 'Eiki Tokoni Pal mia 'e kei tonu ange p 'a e me'a 'a e Feitu'u na he koe'uh 'oku 'i he fungavaka fakahoko e fatongia pea ki he lelei e kakai fakalukufua pea 'oku ou tui au 'oku lahi 'aupito 'aupito e ngaahi tokoni 'oku ha'u he kau fakafofonga peh 'Eiki Sea kae ki'i fakatokanga'i ange p mu'a 'a e paasipooti 'a e ongo Siaina ko eni, he ko u ofiofi atu, ko u ofiofi atu p homou tafa'aki.

'Eiki Tokoni Pal mia: Fakam l atu...

<007>

Taimi: 1940-1945

'Eiki Tokoni Pal mia :.. ki he 'Eiki N pele hono 'omai 'a e fakamatala ko ia. 'Oku sai p ke u toki 'omai ha ki'i tohi ke fai ha ng ue ki ai 'a e Potung ué Sea. 'Oku kau p he fakamole ko eni 'a e Potung ué 'a e ki'i hiki haké, ko e 'ai ko eni ke mau 'unu mai ki he 'Ofisi fo'ou ko eni 'o e *St. George*. 'A ia mahalo ko e faingam lie p eni ke fakahoko atu ai ki he kakai, ko 'ene fakaava p ko ia 'o e *St. George* 'e hiki mai leva 'a e *Immigration* mo e *Foreign Affair* ki he fungavaka 'uluaki ko eni 'o e *St. George*. Ko e kongap ia ai ko e ngaahi fakamolé ko e fetukutukú mo e fanga ki'i m sini mo e al me'a peh ke fakakakato'aki 'a e fai fatongia ko eni 'a e Potung ué ki he 'Ofisi fo'ou. M l .

Vouti Kau Tau 'Ene 'Afio

Sea K miti Kakato : M l . Fokotu'u pea kuo pou pou. Fika 6 - Kau Tau 'Ene 'Afio.

'Eiki Minisit Pa'anga : Na'e fai 'a e ng ue lahi ki he fakalelei'i 'a e v henga ko 'o e kau ng ue 'i he Tau Malu'i Fonua 'Ene 'Afio. Ko e Potung ue foki ko eni 'Eiki Sea hang ko ia 'oku mea'i 'e he Hou'eiki, na'e kehe p 'a e founa fokotu'utu'u v henga ko ia na'a nau ng ue'aki. 'Oku tali 'e he Pule'angá ke nau hiki mai 'o fakalelei'i, pea na'e vakai'i eni 'e he *Remuneration* 'i he Poate ko ia 'oku ne vakai'i. Pea na'e fakalelei'i lahi 'aupito 'a e v henga 'o e kau S tiá 'Eiki Sea. 'Ikai ke ngata aí, na'e tali leva ke nau hiki pea mo e Polisi, 'o kau fakataha 'i he M mipa ko ia ki he polokalama m l l ko ia 'a e kau ng ue fakapule'anga. 'A ia ko e fo'i fakalelei lahi eni Sea pea 'oku uesa ai, 'a ia ko e hiki ko eni, ko e kongap ia ai ko e hiki 'a e v henga ko ia 'o e kau S tia. 'A ia 'oku hiki 'enua Patisetí mei he 15.4 ki he 21.5 hiki'aki eni 'a e 6.1 miliona. 'I he 6 ko iá Sea, ko e 4 ai ko e meimei ko e v henga mo e toe fakalelei'i. 'A ia ko e 2.8 ai, ko e 'uhinga ia ko e ngaahi poloseki 'oku fakahoko ki he langa 'a e fale *music* pea mo e ngaahi me'a ki he ako ki muli 'a e Potung ue ko eni 'Eiki Sea. Fokotu'u atu ke tali 'a e 'Esitimeti ko eni.

Sea K miti Kakato : Fokotu'u eni. (*Ne pou pou*) Tali ia. Vouti Fika 7.

Vouti 'Ofisi Pal mia

'Eiki Minisit Pa'anga : Sea ko e Potung ue hokó ko e Potung ue ia 'a e 'Eiki Pal miá, pea 'oku ou tui 'oku 'i heni p 'a e 'Eiki Pal miá, ke ne toki me'a atu p ia ki ai. K a ko e ta'u ni ko e 2.2 pea ta'u fakapa'anga hokó ko e 3.9. Ko e hiki lahi p he Potung ue ko eni, ko e fel ve'i p ia mo e kau ng ue ko ia 'a e Potung ué, kamata eni ke fakakakato 'a e kau *staff* 'i he Potung ue 'a e 'Ofisi 'o e Pal mia. 'Ikai ke ngata ai p foki 'Eiki Sea, ko e ongo 'Ofisi ko

ia 'o e Kovaná, K vana ko ia 'o Ha'apaí pea mo Vava'ú, 'i he ta'u lolotongá, na'e 'i he malumalu ia 'o e MIA. Ka 'i he ta'u fakapa'anga fo'ou, 'e fakafoki mai p ia he ko e 'Ofisi ko ení 'oku 'i he Laó 'oku 'i he malumalu p ia 'o e 'Eiki Pal miá, pea 'oku hiki mai 'enau 'Esitimeti ki he 'Ofisi 'o e Pal mia. 'Oku ou fokotu'u atu 'Eiki Sea.

Sea K miti Kakato : Fokotu'u..

Dr. 'Aisake Eke : Kau ki'i fakahoha'a atu p Sea.

Lord Nuku : Sea ko e ki'i fehu'i p .

Dr. 'Aisake Eke: 'Oó mei hoko atu koe.

Lord Nuku : Ko 'eku ki'i fehu'i p 'aku ia Sea ko e fehu'i ki he .. Fehu'i p p kuo 'omai 'a e Palani Ng ue. Kapau kuo 'osi 'omai 'enau P lani Ng ue 'oku sai.

Sea K miti Kakato : Me'a mai Fakafofonga Fika 5 'o Tongatapu.

Dr. 'Aisake Eke : 'Oku ou fakam l atu p au 'Eiki Sea ko eni kou tui 'oku tau tali p . Ko eni ko 'ene palani, ka 'oku 'osi mea'i p eni ia 'e he 'Eiki Pal mia na'a ku 'osi talamai p 'e ia. Mahalo ko e me'a lahi p 'a e 'Ofisi 'o e Pal miá ke 'ai ha me'afua, ha me'afua ko ke lava 'o 'ilo 'a e ng ue. Ko e me'a 'uluaki p ia. Ko e me'a uá, peesi 24 - ko 'ene ki'i *project* fo'ou p ena mahalo 'e 'ai 'e he 'Eiki Minisit Pa'anga. Peesi 24 ko 'ene *project* fo'ou ki he *Community* pea ko e peesi 25 ko e ngaahi fo'i polokalama lahi ena 'e 3 'oku ne me'a mai 'e fai he ta'u kaha'u, 'Uluaki, 'a ia ko e l kilu. Fakama'a 'a Nuku'alofa pea mo e tukui motu ki tahi. Ua, tokanga'i 'a e teuteu ki he Sipoti Pasifiki 2019, pea ko e tolu ko e Paaka Faka Fonua Va'epopua. 'A ia mahalo 'e to e ki'i liliu mahalo 'etau me'a. Mahalo ko e sipoti mahalo ko e fanga ki'i me'a lalahi ia 'e 3 'oku 'asi mai he ki'i pa'anga ko ení Sea.

Sea K miti Kakato: M l .

'Eiki Tokoni Pal mia : Ki'i tokoni atu p . Ko e 'ai ke teuteu'i 'etau kau sipoti Fakafofonga m l ..

<008>

Taimi: 1945-1950

'Eiki Minisit Pa'anga: T naki atu p ki ai 'e 'Eiki Sea. Ko e fakama'a kolo ko e fatongia lelei 'aupito ke ma'a mo faka'ofa'ofa hotau ngaahi kolo.

Lord Tu'ilakepa: Sea.

Sea K miti Kakato: Me'a mai N pele Fika 2 'o Vava'u.

Lord Tu'ilakepa: Kuo kamata ke tau a'u ki ha tu'unga mahalo 'oku sai ange ke tau p loti'i fakalukufua. Me'a mai 'i he fakama'a kolo, me'a atu ia ko e teu'i p 'etau kau sipoti.

Sea K miti Kakato: Ko ia.

Tokanga kapau ne fai sipoti tu'u pe kakai fakama'a e fonua

Lord Tu'ilakepa: 'Eiki Sea, pau na'e fai 'etau sipoti, he 'ikai ke tau to e fai ha fakamole makehe. 'Oku tu'u p 'a e kakai 'o e fonua ia 'o fai e me'a ko e fakama'a kolo 'ia nautolu p 'Eiki Sea. Mou me'a ki he leti ki Vava'u, 'osi e pauni 6 hono, to e kole mai 'oku to e 'i ai ha pauni 6 'i Tonga? Ko e vaka kotoa p 'oku tau 'Eiki Sea 'osi 'i ai e kakai, talitali, tatau p mei he ma'ulalo ki he ma'olunga taha, tatau p 'ene m mipa he siasi ki he lahi taha e faifekau 'o e siasi 'Eiki Sea. Pau na'e 'ai 'etau sipoti he 'ikai ke to e vahe'i Sea, ko u kole atu, to'o mu'a e silini ia ko ia ke 'ai ke 'oua 'e to e ongosia e Pal mia, to e me'a holo ke fakama'a kolo. 'Oku 'ikai ke fu'u fe'unga ia ke tau a'u ki ha tu'unga ki he fa'ahinga *protocol* peh 'Eiki Sea.

'Oange ki he kau faiako ke si'i fakalelei'i 'aki 'enau v henga na'e kole mai ko eni. Ko e ki'i fitu miliona si'isi'i ia ki he fa'ahinga t naki pa'anga tukuhau lahi fakamanavah 'oku tau fai ko eni. Fakalukufua ko e fu'u ono, onongeau kuo tau to e 'unu eni ki 'olunga 'Eiki Sea. Pea 'oku ke me'a ai, tofuhia ai e ako Ha'apai ko Vava'u, ko Tonga ni, 'oku tau fu'u ongo'i hono 'ai e silini 'o vahe'i pehe'i koe'uh ko e, f e ongo K vana? Ko e h 'ena me'a 'oku fai? Ko 'ena fatongia totonu eni ke na fai ki he, ke me'a hake ki he, ki he toki 'osi eni e feme'a'aki 'Eiki Sea ki he K vana Ha'apai, pau na'a ne tuku ange ki he kakai 'o e fonua ke nau hae e fale, ma'u e silini 'a e kakai Ha'apai, ka ne hae fakapulipuli p 'e ia koe'uh ke sai tokotaha p ia ki he Pule'anga kae si'i f f e kakai 'o e fonua? 'Oku 'ikai ke fu'u tu'u ia ha tu'unga 'oku tau fakafiem lie 'Eiki Sea he Fale ni.

Sea K miti Kakato: M 1 .

Lord Tu'ilakepa: Pea ko e fakama'a kolo 'Eiki Pal mia, tui ta'etoeveiveiua au ki ai, 'oku ke mea'i lelei p . Ko e Tokonaki ko eni homau poloka, taki ai e ki'i motu'a ko Vili *Cocker*, fakama'a kolo. 'Oku si'i faka'ofa koe'uh he 'oku ne 'ofa he kolo, mateaki he me'a kotoa, 'ikai ke kole mai ha pa'anga ki he fonua ni. Na'a ku, ko u fanongo atu p 'oku nau t tanaki silini p 'Eiki Sea. 'I he'eku tui ta'etoeveiveiua Hou'eiki kapau na'e fai e sipoti, langa 'a Tonga. Langa 'a Ha'apai pea mo Vava'u pea mo 'Eua. 'Ikai ke tau to e ongosia kitautolu ia 'i ha to e 'ohake ha me'a he Fale ni he koe'uh kuo 'osi 'i ai e pa'anga kuo teu 'e he Pule'anga. Pea ko hono mo'oni neongo kuo tau 'osi s tu'a mei ai, 'osi fakapapau'i, moutolu ko ena he t pile e Pule'anga kuo mou 'osi me'a mai 'oku ma'u p e s niti ia ke fai 'aki e fatongia ko eni. Ka ko e h ? Koe'uh 'oku mau talangofua ki he Pal mia ki he tu'utu'uni 'oku 'omai 'e he 'Eiki Pal mia. 'Eiki Pal mia 'oku ou malu'i p e Feitu'u na kapau p ko e kongap ia 'o e ngaahi *activities* 'a e Feitu'u na ke fakama'a kolo ko u pou pou p ki ai kae 'oange ki he kau ni'ihiki ke nau 'o fai e ng ue ko ia 'Eiki Sea. Kai kehe 'Eiki Sea 'oku ou m fana p au koe'uh ko hono 'omai 'e he Fakafofonga Fika 5 'o e Kakai pea fai ki ai 'a e feme'a'aki ka 'oku mahino eni ki he Tokoni Pal mia 'oku 'ikai ko e teu'i e kau sipoti, ko e fakama'a e kolo 'Eiki Sea ke ma'a. Talu e tu'u ha Pule'anga ko e toki Pule'anga eni 'oku ou fakafiefia taha ai 'Eiki Sea. 'Uluaki, ko 'enau hanga 'o ta'ofi e fakatau m he S pate. Kau ia he fo'i me'a 'oku kei manatu'i lelei 'e he kakai. Ua, ko hono fakama'a e kolo 'Eiki Sea. K , t t atu, te vakai ki he paaka ko eni 'oku lele ko h , he , ko hai na'a ne, hai na'a ne hanga 'o mea'i 'e a'u ki ha tu'unga faka'ofa'ofa peh 'a e feitu'u ko ia.

'Eiki Minisit Pa'anga: Sea. Ki'i fakatonutonu eni 'Eiki Sea.

Lord Tu'ilakepa: Hala ke ai ha hala Sea.

'Eiki Minisit Pa'anga: 'Oku 'ikai ke kau ha fale m ia he 'esitimeti ko eni 'a e 'Ofisi Pal mia ki he fakatau m S pate mo e ' me'a ko ia.

Sea K miti Kakato: 'Ikai ko e manatu melie p .

Lord Tu'ilakepa: Sea.

'Eiki Minisit Pa'anga: Ko e t naki atu p 'Eiki Sea ki he ...

Lord Tu'ilakepa: Ko e manatu ia ki he ng ue lelei 'a e Pule'anga.

'Eiki Minisit Pa'anga: 'Ofisi ko e K vana 'oku kau mai ki heni pea mo Niua, Ha'apai, 'a Niua pea mo 'Eua 'i hono hiki mai 'i he malumalu ko eni 'i he 'Ofisi 'o e Pal mia. M l 'Eiki Sea.

Sea K miti Kakato: M l .

<009>

Taimi: 1950–1955

Sea K miti Kakato: Pal mia.

'Eiki Pal mia: Tapu atu kia Hou'eiki. Fakam l atu he tali e me'a 'a e motu'a ni. Kapau te mou me'a hifo ki he sivi ko ngaahi potung ué, noa e potung ue 'a e motu'a ni. Taupotu tahá ia pea ko u tali mo e fakafeta'i ke u kau he noá. Tuku p , tuku p ke noa. Pea ko u talaange ki he kau ng ué, 'oua e tangí. Mou fiem lie p tau tali p . Ka tau feinga p ke to e ki'i saisai ange. Ka ko u peh , tuku ki he 'Otua Mafimafi ke ne fai hono vakai'i 'etau ng ué mo sivirusi'i e anga 'etau fakahoko fatongiá. Pea ko u 'ofa atu kia moutolu Hou'eiki. Tuku p ki he motu'a ni ke u ki'i hekeheka p ka mou ha'i motu'a ni.

Lord Tu'i' fitu: Tapu mo koe Sea. 'Ikai ke u k taki'i ke fo'i noa e Pal mia ha me'a. Ko e taki ia e Pule'angá. 'Oange ha'ane me'a ke fai'aki 'ene ng ué he ko hono Pule'angá. Ka 'oku talangata'a leva ho'o Minisit Pa'angá, tuku kitu'a kae 'omai ha Minisit Pa'anga ke fakapa'anga e ng ue 'a e 'Eiki Pal mia 'o Tonga 'oku fili 'e he Fale Alea ni. 'Oua te mou 'ai ke fo'i noa e Pal miá. Pea 'ai 'ene potung ué ke tonu 'ene palaní.

'Eiki Minisit Pa'anga: Ki'i fakatonotonu eni 'Eiki Sea.

Sea K miti Kakato: M l N pele Fika l 'o Vava'u.

'Eiki Minisit Pa'anga: Fakatonotonu ki he Hou'eikí. 'Oku hala talangata'a eni 'Eiki Sea. Fokotu'u atu e vouti e 'Ofisi Pal mia.

Lord Nuku: 'Eiki Sea ko e ki'i fehu'i p ia Sea.

Sea K miti Kakato: Ki'i fehu'i 'a e N pele 'Euá.

Fehu'ia 3.7 miliona he Patiseti 'Ofisi Pal mia

Lord Nuku: Koe'uhí ko e ma'u'anga pa'anga ko peesi 119. 'Oku 'asi ai e pa'anga ki he *revolving fund*, ko ia ko 'oku 37, 'oku tolu miliona poini 'e 7, 'Eiki Minisit Pa'anga?. Kapau ko ia pea ko e *revolving fund* ko iá ko e h hono me'a 'oku ng ue'aki ki aí Sea.

Sea K miti Kakato: Peesi 119.

Lord Nuku: 'I he ma'u'anga pa'angá.

Dr. 'Aisake Eke: Sea hang kiate au ko F 'onelua eni, 'ai e *revolving account* ke ne tokanga'i 'o Fa'onelua. M l .

Sea K miti Kakato: M l .

Lord Nuku: ...(mate maika)... 'A ia ko e 3.7 miliona ko eni ko Fa'onelua 'ata'at pe.

Sea K miti Kakato: Nima mano.

Lord Nuku: Ka ko e 'uhingá ko 'ene 'así foki 'oku fakak toa ki laló ki he 3958. Ka ko 'ene 'alu ko ki 'olungá ko e 37,48500 p ko e 'uhingá ki ai. Kapau ko e 'alu kotoa p ia ki Fa'onelua.

'Eiki Tokoni Pal mia: Ko e pa'anga ia mei he Pule'angá

Lord Nuku: 'To ko e pa'anga ia mei he Pule'angá.

'Eiki Tokoni Pal mia: Pea taha kilu nima mano p *revolving*. M l .

Lord Nuku: 15 p *revolving fund* ia . Ngaahi ng ue makehe ia 'a e Pule'angá. Ka 'oku 'uhingá p 'oku fakataumu'a, 'a ia ko F 'onelua 'ata'at p ia?

'Eiki Minisit Pa'anga: Ko ia 'Eiki Sea. Ko u fakam l atu heni ki he 'Eiki Minisit m l l he tokoni mai. Ko hono totongi ia ko hono ng ue'aki ko 'o F 'oneluá 'oku 'ave p 'o fakah ki he 'akauni ko ení ke to e lava p silini ko ení 'o fai'aki hono monomono mo hono tokanga'i 'o F 'oneluá. Ko e pa'anga ko ia 'e 3.7 milioná ko e pa'anga ia 'oku 'oatu mei he pa'anga 'a e Pule'angá ke fakalele'aki e 'ofisi ko eni 'o e Pal miá. Fokotu'u atu ai p 'Eiki Sea.

Sea K miti Kakato: Me'a mai N pele Niua.

Lord Fusitu'a: M l Sea. Tapu mo e Feitu'u na pea tapu mo e K miti. Ko e ki'i kole fakama'ala'ala p k taki. Peesi 111 ko e *sub-program* hono 3. Ko e Va'a Ng ue Fakavaha'apule'anga mo Fakalao. Ko e fakak toá 'oku uakilu fitumano onoafe tolungeau. 'A ia ko e *international legal affairs*.

Sea K miti Kakato: Peesi fiha?

Lord Fusitu'a: 121 Sea. 121.

Sea K miti Kakato: Me'a mai.

Fehu'ia fatongia Va'a Ng ue Fakavaha'apule'anga & Fakalao 'Ofisi Pal mia

Lord Fusitu'a: 'A ia ko e Va'a Ng ue Fakavaha'apule'anga mo Fakalao. 'A ia ko e ma'u 'a e motu'a ni kuo 'osi 'i ai e lau milliona kuo fakamole 'i he Potung ue Laó mo e 'Ofisi e 'Ateni Senialé pea mo e Potung ue ki Mulí. Ko 'eku kole fakama'ala'ala p pe ko e h e to e fatongia 'oku fakahoko he va'a ko ení he 'oku 'osi fakahoko lelei p he ngaahi va'a ko ení, Potung ue ki Mulí pea mo e Laó, fakataha hona fatongiá.

Tali 'oku 'ikai ha me'a fo'ou he Va'a Fakavaha'apule'anga mo Fakalao 'Ofisi Pal mia

'Eiki Minisit Pa'anga: M l 'Eiki Sea. Fakam l ki he, 'Eiki Sea ko e k toa e ngaahi 'ofisi ko eni 'a e Pule'angá he taimi ni, 'oku 'i ai p 'enau ki'i va'a p ko e ki'i kupu ai ko e kupu fakalao. 'A ia 'oku nau fale'i 'a e potung ue ko já. Fakat t p hang ko e Potung ue T naki Pa'angá...

<001>

Taimi: 1955-2000

'Eiki Minisit Pa'anga: ... 'oku 'i ai e kau 'ofisa lao ai 'e toko nima. Ko e 'uhinga ko 'oku fakang ue'i mo fokotu'u e ngaahi 'ofisi ko ení he ngaahi he potung ue ko e 'uhinga ke fakavave'i e ng ue ko 'a e potung ue. 'Oku m hino p 'Ofisi Fakahinohino Lao ia e Pule'anga ka 'oku lahi e ngaahi ngafa fatongia 'oku 'ave ki aí. Pea kapau 'e 'ave ia ki ai 'o fihia ia ai ko e Va'a ko eni he 'ofisi Pal miá ko e va'a fakalao. Ko e kau loea 'oku nau ng ue ai ke fale'i e 'Eiki Pal mia 'i he ngaahi *issue* kehekehe fakavaha'apule'anga fakalotofonua mo e ngaahi *issue* 'oku fakah ki he 'Ofisi 'o e Pal mia. Founa ng ue p eni ia Sea pea 'oku te'eki ai ha me'a fo'ou ia ai. Fokotu'u atu.

Sea K miti Kakato: Fokotu'u mai.

Lord Fusitu'a: ...

Sea K miti Kakato: Me'a mai.

Lord Fusitu'a: Fakam l atu ki he 'Eiki Minisit Pa'anga 'oku 'i ai 'ene mo'oni 'aupito 'a'ana. Ko e Potung ue ko hang ko e *Revenue* ko e fa'ahinga loea pau ia ko e *Tax Law* 'oku fiema'u e tokotaha pau ia ki ai. Ka ko e ' potung ue fakalukufua 'oku kei, 'oku te'eki ke fu'u loko m hino ki he motu'a ni p ko e, ko e peh ko 'e fihia 'i he 'Ofisi 'o e Fakahinohino Lao ko e h e 'uhinga 'e 'efihia ai ai. M l Sea.

'Eiki Tokoni Pal mia: Sea ki'i fakama'ala'ala atu Sea.

Sea K miti Kakato: M l me'a mai.

'Eiki Tokoni Pal mia: 'I he ngaahi potung ue ko eni 'a e Pule'anga Sea 'oku f ng ue'aki v ofi p mo e 'Ofisi ko eni *Solicitor* Senialé ka 'i he taimi tatau p hang ko e lau

'oku nau lava leva f ng ue'aki ka ko e kau loea ko eni 'i he ngaahi potung ue nau mei taafataha ki ha ngaahi va'a hang ko e tax. Taimi tatau p he 'ikai ke fakahoko fatongia ko 'Eiki Pal mia pea nofo 'o t kae 'oleva kuo ha'u ha taha mei he *Solicitor Senialé* p ko ha taha mei he 'Ofisi Lao. Pau p ke 'i ai p ha taha ke ne 'omai ha *advise* mo ha ngaahi, ha ngaahi fale'i. Pea kapau leva 'oku toki a'u leva ki ha l volo ko 'oku tau peh ke toki vakai ai ki he SG pea ko e taimi lelei ia ki he, 'oku 'ikai ko e 'uhinga eni ia 'e 'ikai ke to e 'ave ia ki he SG. Ko e 'ai p eni ia ko e 'uhingá ko e ngaahi tafa'aki makehe pea toki f ng ue'aki ai p pea mo e 'Ofisi ko eni 'o e Fakahinohino Lao Sea. M l .

Sea K miti Kakato: M l me'a mai 'Eiki Minisit .

Fiema'u kau loea he ngaahi potung ue Pule'anga

'Eiki Minisit Lao: ... Fakam hino p eni ia ke mou hanga mu'a 'o *appreciate*. Ko e ng ue ko 'a e 'Ateni Seniale mou manatu'i e Konisit tone 'oku ne tokanga'i 'a e hia kotoa p . Ko e tamaiki ko eni ko e lahi taha e t atu ia 'oku nau hopo pea 'oku 'ikai ko ha ki'i me'a si'isi'i eni. Kapau te mou to e lau 'a e, 'enau ' *submission* ko 'i he ' hopo to e 'ange, mea'i p ia he 'e Fakafofonga Niua. Ko ia ai 'oku fu'u fiema'u 'a e kau loea ia ko eni he ' , ko e tamaiki 'i he, 'oku mo'oni p 'enau tokoni 'anautolu ka ko e fatongia hopo 'ikai ko ha fatongia si'isi'i ia. Ko ia ko u kole atu k toa homau ngaahi 'ofisi 'ofisi 'o'oku 'oku tokolahi 'a e kau loea ai nau nofo taha p he ' ngaue 'a e potung ue. Ko e tamaiki ko , ko e me'a lelei taha 'enau fetu'utaki mai ...

Lord Nuku: Sea ka u ki'i fehu'i ange ai p mu'a ki he 'Eiki Minisit p 'oku ne kei me'a, ko e fehu'i atu p ki he ' hopo lahi ko ena ko 'oku ke talamai ko e h fua e ' hopo ko ia ?

'Eiki Minisit Lao: Ko e k toa mou manatu'i ko e ...

Lord Nuku: 'Oku hang kiate au 'oku hopo e, 'a e 'Ofisi Pal mia ia he 'aho ki he 'aho he fa'ahinga he me'a ko eni.

'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai: Sea ka u ki'i tokoni atu mu'a he ...

Sea K miti Kakato: M l . Me'a mai.

'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai: Sea ki he motu'a ni mahalo ko e uike 'e taha eni mo ha ngaahi fo'i 'aho nau 'i fale hopo. Talu e, 'a e kamata 'a e hopo mahalo ko e, 'osi eni e m hina 'oku me'a ai p ai p *Solicitor General* 'i he taimi 'o 'ene fo'i taimi kotoa. Me'a pea 'oku, 'Eiki Sea ko e fo'i taimi ia ko ia he 'ikai ke to e lava fai ha me'a ia he fu'u 'aho kakato. Ko e 'eku anga p 'eku ki'i fakahoko atu.

Sea K miti Kakato: M l .

'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai: Poupou ki he fokotu'u. M l .

Lord Fusitu'a: Sea ko u fie fakam l atu ki he tali 'a e 'Eiki Minisit Lao 'oku lave'i he motu'a ni he na'a ku fakakaungat maki he 'ofisi ko iá. Ko e toki tali tu'o taha eni he 'Eiki Minisit Lao 'oku fakaofiofi mai ke fakafiem lie ki he motu'a ni fakam l atu.

Sea K miti Kakato: M l N pele Niua. Ko e me'a 'oku faka, ko e pou pou mo e fokotu'u mai. Ko e me'a 'oku ki'i fakatonutonu atu ko e fale hopo ko 'o Pangai na'e maumau'i ia 'o f tuku he f nau hopoate 'o Fale'one 'o si'i langa e ki'i fale 'onau fokoutua ai ka na'e 'ikai 'ave he 'e 'Eiki K vana 'a e naunau ko eni. M l .

Vili Hingano: 'Eiki Sea k taki ka u ki'i fakahoha'a atu ai p he vouti ko eni.

Sea K miti Kakato: Me'a mai.

Vili Hingano: 'Io ko e, ko u ki'i foki p 'a'aku ki mui ki he ngaahi 'ofisi ko eni e ...

Sea K miti Kakato: Peesi ?

Tokanga ki he hiki patiseti ki he 'Ofisi Kovana Ha'apai lahi ange ia 'i Vava'u

Vili Hingano: Peesi 15 eni fakahoha'a atu ai peesi 15 e 'ofisi ko eni ko 'o e me'a 'o e Ongō K vana pea mo e kau Fakafongā Pule'anga. K taki p Sea ko u ki'i foki ki mui ko e 'uhinga foki he na'e fakamalumu foki 'a e ngaahi 'ofisi ia ko eni 'i he potu ...

<002>

Taimi: 2000-2005

Vili Hingano: ng ue, Ngaahi Ng ue Fakalotofonua. 'A ia Sea ko 'eku sio pe 'a'aku ia he ko e 'uhinga he 'oku hiki e fika ka ko e fakamatala ia 'oku tatau pe. Pe ko e 'uhinga ko e hiki fo'ou mai mei h ki h pea hiki leva mo e fika ki 'olunga pe 'oku to e ai ha fa'ahinga 'uhinga kehe. Ka ko e toe ha'u ko eni ki he peesi 125, ki he fakaikiiki, ka 'oku 'ikai ke to e kehekehe 'a e fakamatala ko eni ki he ... 'a ia ko e kau ng ue tu'uma'u, kau ng ue lau 'aho, kei tatau pe fika ko ia ka kuo hiki 'a e fo'i mahu'inga fakapa'anga ia ki 'olunga Sea. Ka ko 'eku kole pe 'a'aku ia ke fakama'ala'ala mai mu'a ai, ko e h e tu'unga 'oku ... tatau k toa pe ngaahi me'a ko , kae hiki 'a e vouti ko eni. Ka ko 'eku fakafuofua ko he ko 'etau lele mai ko eni 'etau patiseti ko eni ko e me'a k toa, ko 'eku fakatauhōa ko ki Vava'u mo me'a, 'oku pau ke lahi ma'u pe 'a Vava'u 'i Ha'apai. Ko 'ene tu'u ko eni, 'oku 'ova he haafe milionā e vouti ko eni ko ki he Kovana Ha'apai, pea ko e Kovana Vava'u, 'oku 'i he 4 kilu tupu, pea ko 'Eua pea mo Niua 'oku t naki pe ki naua 'o ma'u ai e 3 kilu. Ka ko 'eku fehu'ia ia Sea he ko e 'uhinga ko e taimi ko 'oku fakaikiiki a, kei tatau p 'a e fakamatala. 'A ia 'oku 'ikai leva ke fu'u mahu'inga m lie 'a e tatau p 'a e ngaahi polokalama ng ue lolotonga, kae hiki pe mata'ifika ko vouti.

Sea K miti Kakato: 'A ia ko ho lotō ke to e to'o e me'a ko eni 'i Ha'apai?

Vili Hingano: Kuo u kole atu pe ke fakama'ala'ala mai Sea, ko e 'uhinga ke tau fakapotopoto pe mu'a 'etau ng ue. Hang pe ko e 'uhinga ko 'a e me'a. M l Sea.

Sea K miti Kakato: Te ke tali?

Fe'ao Vakata : Meimei pe

Sea K miti Kakato: Me'a mai. Me'a mai Vava'u 17 fuoloa 'ene ta'etokoni mai.

Ke fakatokanga'i Pule'anga ha 'ofisi ma'a e Fakafofonga Pule'anga & kau ng ue fakapule'anga

Fe'ao Vakati : Sea tapu pe pea mo e Feitu'u na. Tapu atu ki he Hou'eiki M mipa e K miti Kakato' Sea. Ko e ki'i fakahoha'a nounou pe 'aku ia he ... 'Eiki Sea ko e 'uhinga ko hono 'omai ko eni ko 'o e kau Fakafofonga Pule'anga ke fakakau mai ko ki he 'Ofisi e Pal mia ko e fakahoha'a atu pe 'Eiki Pal mia pea mo 'ene Potung ue Sea pea mo e Pule'anga, ko e talu pe hoko e fakatamaki ko 'a e peau kulá 'i Niuá Toputapú Sea 'oku te'eki ai ha 'ofisi fakapule'anga lelei neongo 'oku 'osi ai e kelekele ma'a e kau ng ue fakapule'anga ko 'o Niuatoputapú kau ai pea mo e Fakafofonga Pule'anga 'Eiki Sea. Ka ko e, hang ko e me'a ko eni ko 'ekau'aki mo e fale hopo 'o Ha'apai mo Vava'u, Sea, fiema'u ia 'e Ha'apai mo Vava'u mo Eua mo e ngaahi motú e ngaahi fale hopo, ka 'oku mahu'inga p ke ai ha ki'i fale hopo kapau 'e ... ke talifaki pe Sea, neongo 'oku 'ikai ko e ngaahi 'u me'a ko 'oku hoko 'i motú ko e 'alu pe he kauhala to'ohemá, e ngaahi maumau lao 'oku fakahokó. Ka ko e k taki pe 'Eiki Pal mia pea mo e Pule'anga, fakatokanga'i p mu'a Sea ha ki'i senit faka-Pule'anga ma'a e Fakafofonga Pule'anga kae 'uma' e kau ng ue fakapule'anga ko 'i Niuatoputapú Sea. M l Sea.

Sea K miti Kakato: M l Fakafofonga.

Lord Nuku: Sea.

Sea K miti Kakato: Me'a mai N pele Eua.

Ke fakatokanga'i e nofo'anga Fakafofonga Pule'anga 'Eua

Lord Nuku: Ko e ki'i fakamalanga atu ai pe he me'a tatau. Me'a ko eni ko ki ha 'ofisi pea mo ha nofo'anga 'o e Fakafofonga Pule'anga ko 'i Eua Sea. Ko 'ene tu'u ko he taimi ni, ko e fai holo ko 'enau fakatahá mo e me'a 'oku fai holo p ki he ngaahi 'u 'ofisi kehekehe. Mo e me'a ko 'oku nofo ai e Fakafofonga Pule'anga 'Eiki Sea 'oku fu'u ta'efe'unga 'aupito ia. Kuo u tui 'oku mea'i pe he Minisit Pa'anga. Ke 'uhí ka ko 'ene hiki mai ko eni ki he 'Ofisi Pal mia ke fakatokanga'i ange p 'e 'Eiki Pal mia ko e nofo'anga ko eni 'oku 'ikai ke to e ... ko e 'api nofo'anga eni ia mahalo e S saietí, pea kuo a'u e falé ia ki he tu'unga ia 'oku fiema'u ia ke fakalelei'i 'aupito. Ka koe'uhí ko e 'oatu pe hang ko e me'a ko 'oku kole 'e Niuá ke 'uhí ke lava ke to e fai hano fakatokanga'i ange 'Eiki Minisit Pa'anga. Ko e me'a pe ia 'oku fai ki ai e tokangá.

Sea K miti Kakato: M l . Me'a mai Minisit Pa'anga.

'Eiki Minisit Pa'anga: M l 'aupito 'Eiki Sea pea 'oku ou fakam l atu ki he ngaahi ... ko e mo'oni e mo'oni 'a e 'u poini ko eni 'oku 'omai 'Eiki Sea, he 'oku ... 'a e fie ma'u ko ke fakalelei'i 'a e nofo'anga e Fakafofonga Pule'anga 'i he 'otu motú k toa p . Eua, Ha'apai, Vava'u pea mo e Ongó Niuá. Ka 'oku 'ikai ha 'Esitimetí heni ke ng ue ki ai Sea, ka 'oku ou kole atu, tuku mai pe ia ko e fatongia ia e Pule'anga ke ng ue ki ai ...

<003>

Taimi: 2005-2010

'I ai fehalaaki he silini vahe'i ki Ha'apai mo Vava'

Eiki Minisit Pa'anga: ...ki he ta'u ng ue ko eni. Ko e fehu'i ko eni na'e 'omai meihe Fakafofonga Ha'apai fel ve'i pea mo e ngaahi fika fakatauhoa 'Eiki Sea. Ko e 'uhingá foki na'e tu'u 'i he *MIA* 'a e Potung ue ko eni ki he ta'u lolotonga. Ko e fika fo'ou ko eni ko e fakafuofua p eni ia ki he ta'u fakapa'anga hokó. Ko e me'a m lie Sea, hono 'omai 'a e me'a ko eni, he ko u sio hifo 'oku mo'oni 'oku lahi ange 'a e pa'anga 'oku 'ave ki he Fakafofonga K vana Ha'apai, 'i he K vana ko 'o Vava'u. Pea ko u to e ki'i sio vave hifo p ko eni 'oku 'i ai 'a e fehalaaki ai 'Eiki Sea. Ka neongo ia Sea, 'e lava p ia ke toki fakalelei'i fakalotofale ke tuku p he. He ko e pa'anga ko eni 'oku vahe'i mai ko eni ki Ha'apai ki he *hospitality* ko ki he Kovana Ha'apai, 'oku 1 kilu ia. Ko Vava'u ia 'oku 1 mano 5afe p ia. 'A ia ko e ki'i fehalaaki p 'i he anga ko eni 'o e ng ue Sea.

Lord Tu'iha'angana: Ko e ki'i tokoni ki he 'Eiki Minisita Sea.

Sea K miti Kakato: Me'a mai 'a e 'Eiki N pele Fika 1 'o Ha'apai.

Lord Tu'iha'angana: Ko u tui ko e fakatatau p eni ki he ngaahi me'a ko ...ko Vava'u ia 'oku ma'ama'a p ia hang ko e ngaahi h tele mo e ngaahi me'a ko ia. Ko e ngaahi h tele ko 'o Ha'apai 'oku mamafa 'aupito ia pea ka *host* ha me'a ai 'oku tonu p 'a e pa'anga ko eni ki he tu'u 'a Ha'apai.

Sea K miti Kakato: M 1 'Eiki Minisit !

Fe'ao Vakat : Sea, fakahoko atu p au ia 'anenai kuo me'a hake 'a e 'Eiki Minisit Pa'anga ia kae te'eki lava atu 'a e fakahoha'a Sea. Sea, ko e fakakau atu pe Sea to e 'oatu p mo e 'Ofisi 'o e Fakafofonga Pule'anga 'i Niuafu'ou. Mo e nofo'anga Sea, kapau 'e h 'ele 'a 'Ene 'Afió ...ko ia 'oku si'i'a e h 'ele 'oku h 'ele 'o 'afio ai Sea. Ka ko e tu'unga ko 'o e Falé he taimi ni Sea, 'oku 'ikai ke fe'unga. Tau peh kapau 'oku motu'a p Sea, 'oku sai. Ka 'oku tulungia 'aupito 'a e Falé pea kuo ta'e'aonga 'a e 'aofi mo e 'ato kae 'uma' 'a e faliki 'Eiki Sea, tukukehe ange 'a e ngaahi fale ng ue 'oku 'i ai 'a e k inga 'a e kau ng ue fakapule'anga 'i he 'Ofisi 'o e Fakafofonga Pule'anga Sea. Ka ko e fakahoha'a p Sea, ke mea'i p 'e he Hou'eiki Pule'anga mo kole p na'a 'i ai ha'anau fakakaukau mo ha fokotu'utu'u ki ai Sea. M 1 Sea.

Sea K miti Kakato: M 1 Fakafofonga Niua.

S miuVaipulu: Ko e ki'i kole ko eni Minisit .

Sea K miti Kakato: Kae fakahoko atu 'a e me'a 'a e Fika 15? Kae toki faka'osi mai koe Minisit .

Fokotu'u ke fakalelei'i vouti 'Ofisi Kovana mei he 1mano ki he 5 kilu

S miu Vaipulu: Tapu mo e Sea, mo e K miti Kakato. 'Eiki Sea, ko e kole p eni ia ki he 'Eiki Minisit Pa'anga, ha founa, ko e 'ai ko 'a e 1 mano ki he *hospitality* 'oku fu'u fo'ou 'aupito ia pea 'oku fu'u si'isi'i valevale ia fakafehoanaki ki he fatongia ko 'o e K vana Vava'u ki he me'a 'oku hoko ko 'i Vava'u. 'Oku lahi 'a e kau *High Commissioner* mo e me'a 'oku nau 'a'ahi ma'u p ki Vava'u. Pea 'oku 'a'ahi ma'u p ki ai, h 'ele ki ai 'Ene 'Afió

ki Vava'u. 'Oku mou ta'efakapotopoto 'aupito ko e Imano ke hiki hake 'a e me'a ia ko ia ke fakalelei'i 'oku tonu ke 'ai ia ke 5kilo.

Sea, 'oku 'i ai 'a e taimi ia, ko e taimi ni. 'Oku lolotonga 'i ai 'a e 'u fatongia 'o e K vana 'oku fai he taimi ni. 'Oku 'amanaki ki he 'aho 5 ko 'o Siulai, ke fai 'a e h 'ele ki he 'u feitu'u ko 'oku malu'i ki he toutai 'a e 'otu motu 'i Vava'u. Kuo pau ke fai mo e fatongia ko ia 'o e K vana ke fakalato 'a e 'u me'a ko ia. Kole ki he 'Eiki Minisit ke hiki ia mei he Imano 'o 5kilo Sea, ke lava 'o fakahoko'aki 'a e fatongia ko ia. M l Sea.

Sea K miti Kakato: M l . Me'a mai 'Eiki Minisit Pa'anga.

Fakatonutonu ki he vouti talitali kakai e kau 'a'ahi ki he 'u vahefonua

'Eiki Minisit Pa'anga: M l 'Eiki Sea. Fakam l atu ki he Fakaafongia Vava'u. K taki 'Eiki Sea, ko e ki'i fakatonutonu atu p . Ko 'eku lave atu 'anenai 'o peh 'oku l kilu ko ki he me'a. 'Oku l mano 5afe 'a Vava'u, kae l mano lafe p 'a Ha'apai ki he Vouti ko ki he fakafiefia'i ko 'a e kau 'a'ahi ki he vahefonua.

'Eiki Sea, ko e 'inasi p eni ia 'oku 'oange ki he 'Ofisi K vana,'oange mo e 'inasi neongo p 'oku si'isi'i ki he Fakaafongia Pule'anga 'o 'Eua...

<004>

Taimi: 2010-2015

'Eiki Minisit Pa'anga: ...pea peh ki he ongo Niuva, he 'oku 'i ai p hona ngaahi fatongia fakapule'anga ke fakahoko ki ha kakai 'oku nau 'ahia 'a e ngaahi vahefonua ko eni. K ko e k toa 'o e ngaahi kupu ko eni 'Eiki Sea, ko e me'a ia 'oku nau malumalu ai p 'i he 'Ofisi Pal mia , ka 'i ai ha'anau fiema'u mai ko e vouti talitali kakai mo e pa'anga lahi 'oku tuku ia 'i he malumalu ko 'o e 'Ofisi Pal mia pea 'oku toki fai p 'a e feng ue'aki fakaloto fale ia ai Sea. 'E lava lelei p 'a e ngaahi fatongia 'o fakahoko pea 'i ai p mo e pa'anga fe'unga mei he 'ofisi ko eni ke fakakakato 'aki 'Eiki Sea.

Ko e 'uhinga ko l kilu na'a ku lave ko ki ai 'i Ha'apai, ko e 'uhinga he 'oku fai 'a e fakalelei'i 'Ofisi 'o Ha'apai, pea 'oku ou tui ko e kamata eni, pea 'oku ou tui 'e lava mo Vava'u pea peh ki he ngaahi 'otumotu kehe 'i he ta'u ng ue p ko eni ka hoko 'Eiki Sea. 'Oku ou fokotu'u atu ke tau tali mu'a 'a e vouti 'a e 'Ofisi Pal mia .

Sea K miti Kakato: Me'a mai 'a e 'Eiki N pele fika l 'o Vava'u.

Poupou 'oku si'isi'i e \$1 mano vahe'i ma'a e 'Ofisi K vana Vava'u

Lord Tu'i' fitu: M l 'aupito Sea. 'Oku 'ikai ke u tui ko ha fakamatata fakafiem lie eni 'oku fai 'e he Minisit Pa'anga. Ki Vava'u 'oku laka 'a e *contribution* 'a Vava'u ki he fonua ni mo e afe 'a e ngaahi *partners* 'i Vava'u. 'Ikai ko ha'aku lau ng ue eni Sea. 'Ave ki'i s niti si'isi'i ko eni, 'io na'a mo ia p Sea. Ko ho'o mou me'a atu ko eni ko e ki'i me'alele p 'e 2 'i he 'Ofisi Kovana. 'E f f ai 'a e 'Eiki Pal mia ai. Ko e talitali ha folau 'e 6 'oku nau me'a atu fakapule'anga ki he 'Ofisi K vana, faka'ofa 'aupito. Pea 'oku 'ikai ke mata lelei 'a Tonga ni ki tu'a kapau 'oku *under* 'a e 'Ofisi Kovana 'i he 'Ofisi Pal mia , na'e mei sai ange kapau na'e nofo p 'i he Potung ue Fakalotofonua. Kapau kuo h mai 'a e Potung ue ko eni ke *under* 'i he 'Ofisi Pal mia , 'ai ke l volo, mo e 'uhinga 'o e 'Ofisi Pal mia , ko e l ngilangi 'o e Pal mia

'o Tonga ha me'a 'oku kau ai 'a e 'Ofisi Pal mia 'oku mahino ko e *privilege*. 'Oua 'e 'ai ke tau tatau mo e n o'i p ha *bid* ha *contract* ke tatau mo ha vahefonua. Pea kapau leva 'oku 'i ai ha ngaahi ' me'a 'oku 'alu lalo t pile, 'ai ke ma'a he 'oku me'a mai 'a e Pal mia ho'ata ki tu'a. Pea kapau ko Vava'u ko e fonua ia 'oku me'a ki ai 'a e Pal mia pea 'oku ne me'a mai ko e fonua faka'ofa'ofa, fokotu'utu'u ki he takimamata, 'ai ke ngali ko e feitu'u 'o e *hospitality*. Pea kapau ko e 'uhingá ko e ngaahi hotele pap langi ko ena 'i Ha'apai 'oku mamafa 'a e ngaahi totngi 'i mui fonua, 'i ai mo e ' tafa'aki peh 'i Vava'u. 'Oku fa'a 'ave 'etau kau fononga 'atautolu 'o 'ave p ki he ki'i me'a ko *backpacker* k 'oku tau fiema'u pa'anga lahi, pea 'ai ke lelei 'a e pa'anga hono teuteu'i 'a e ngaahi vahefonua ke 'uhinga ke ngali ko e fonua eni 'oku tau feinga'i pea teke mo e kakai pea mo'ui 'a e pisinisi.

Pea ko ia Sea 'oku ou fokotu'u atu ki'i 1 mano...1 kilu ko eni si'isi'i fau ia he fu'u k toanga 'e 4 ko eni 'oku fai 'i Vava'u, ki he 'Ofisi Kovana, 'e faifai pea hanga 'e he 'Ofisi Kovana 'o tufa 'a e kelekele 'o e fonua 'uhinga ko e si'isi'i 'ene pa'anga *hospitality*. Ko ia p Sea m 1 .

Samiu Vaipulu: Sea ka u ki'i tokoni atu p .

Sea K miti Kakato: M 1 . Me'a mai 15.

Samiu Vaipulu: Vakai hifo ki he peesi 125 'Eiki Sea, *item* 15, tokoni pa'anga ki he t kui kolo mo e ngaahi motu, ko Ha'apai 3 mano 4 afe 9 ngeau, ko Vava'u 5 afe.

Lord Tu'iha'angana: Ki'i tokoni atu Sea. Tapu mo e Feitu'u na pea tapu mo e ...

Sea K miti Kakato: Me'a mai N pele fika 1.

Lord Tu'iha'angana: ...Fale Alea. Na'e fakahoko fatongia 'a e motu'a ni 'i he vahefonua Ha'apai k ko e Kovana ko eni ki mu'a ko eni 'i he motu'a ni. Na'a nau hanga 'enautolu 'o fokotu'u mai 'a e polokalama Ha'apai na'e ui p ko e *trade show*, pea na'e 'a ia na'e ng ue faka...' *community* 'o nau fai 'aki 'enau ...'a e fo'i polokalama ko ia, Pea na'e pou pou ki ai 'a e Pule'anga ko ia, vahe 'a e pa'anga ko ia 'o fakahoko 'aki 'a e ngaahi polokalama ko 'a Ha'apai ko ia, pea 'uhinga na'e fakahoko 'a e ng ue 'o ma'u ko ia, pea na'e vahe mai ai p tu'utu'u ai p ki'i fo'i *sub-vote* p ko e ki'i fo'i polokalama ko ia ia toutou...'uhinga na'e kamata'i 'a e fo'i me'a 'o fakahoko pea ha'u ha'u ai p ki'i pa'anga ko ia 'o pehepeh mai ai p 'o a'u mai ki he taimi ni, he 'oku 'i ai 'a e fa'ahinga ng ue mo e me'a ke ng ue'i, fokotu'u mai 'e Vava'u ha'anau polokalama ke 'ai.

S miu Vaipulu: Sea ... faka'apa'apa

Sea K miti Kakato: M 1 'a e fakamaama 'a e N pele fika 1 'o Ha'apai.

Tokanga ki he faikehekehe lahi tokoni fakapa'anga ki Ha'apai fakahoa ki Vava'u

S miu Vaipulu: 'aupito ki he 'Eiki N pele 'Eiki Sea, k kuo fuoloa 'a e 'osi 'a e *trade show* ko ia, pea 'oku faikehekehe 'a e pa'anga 'oku tuku ke ng ue'aki 'e he K vana ...

<005>

Taimi: 2015-2020

S miu Vaipulu : .. ko mei he pa'anga 'oku tuku ki he K vaná. Ko e h e 'uhinga 'oku faikehekehe peh ai? Ko e me'a ia 'oku tau faka'amu ko ke tau sio ki aí. 'Oku ta'efe'unga 'a e lahi 'o e me'a ko eni 'oku tuku ke fai'aki 'a e ng ue ko 'i Vava'ú, Sea.

'I he 'aitema 20 ko 'o e voutí. Ngaahi fakalelei ki he ngaahi fale. Kuo 'i ai e 1 kilu ai 'a Ha'apai. Komipiuta p 'a Vava'u, 3,000.

Sea K miti Pa'anga : Me'a mai, Minisit Pa'anga.

'Eiki Minisit Pa'anga : Ki'i tokoni atu p , 'Eiki Sea. Ko e fakam l atu p au ki hono 'omai e me'a ko ení, pea 'oku 'i ai e mo'oni ai. Pea hang ko ko e fakamatala 'oku fai 'e he 'Eiki N pele ko 'o Ha'apai. Ko e Patisetí foki ko hono fatú, 'oku fai e talanoa pea mo e ngaahi 'ofisi ko ení. 'Omái mo 'enau palani ng ue, mo 'enau fokotu'utu'ng ue, pea toki 'oatu leva, fakapa'anga'i, ko hono fakai'via 'a e ng ue ko ení. Ko e ngaahi fiema'u p eni na'e 'omai pea mei he K vana ko 'o Vava'ú. Pea ko e *project* e kuo 'osi fai ha me'a ki ai 'a e Hou'eikí.

Fakamanatu pe na'e 'i ai maumau ki Ha'apai uestia ai fale nofo'anga K vana Ha'apai

Lord Tu'ihanga'angana : Ka u ki'i tokoni atu p , Sea, he 1 kilu ko eni. Mou mea'i p , Sea, na'e faka'auha a Ha'apai he saikolone *Ian*, pea na'e 'auha mo e fale nofo'anga K vaná. Pea ko eni ne 'uluaki kamata e ng ue ki he ' fale e kakai, pea 'oku ou tui ko e fokotu'utu'eni 'a e pa'anga ko ení, ke kamata'aki. He 'ikai ke fe'unga e fale nofo'anga ia e K vana Ha'apai he 1 kilu. Ka 'oku ou tui ko e vahe'i ena e pa'anga ke fai'aki hano kamata'i 'aki ke t ha palani pe ko e h , ke 'ai ha nofo'anga, me'a'anga 'o e K vaná 'i Ha'apai. M l Sea.

Sea K miti Kakato : M l . Me'a mai, N pele Fika 2 'o Vava'ú.

Lord Tu'ilakepa : 'Oku ou fakam l atu, Sea. Fakam l atu ki he Feitu'uvna he ma'u faingam lie, 'Eiki Sea. 'Oku ou ta'uta'utu p au 'o fanongo ki he feme'a'akí, pea u sio ki he anga ko e faikehekehé, Sea. Pea 'oku ou tangutangutu 'o fakakaukau ki he lea 'o Vava'ú. Ko e fo'i leá ko e Vava'u lahi. Lahi e me'a kotoa, 'Eiki Sea. Lahi e kakai, lahi e ngoue, lahi pea mo e m keti, lahi pea mo 'enau tukuhaú. Kau fakakaukau atu ki ho ki'i Ha'apai, 'Eiki Sea. 'Ikai ke 'i ai ha me'a ia 'e lahi 'i Ha'apai. 'I he 'aho ni, na'e tonu ke fakapotopoto e 'Eiki Minisit , pe ko e ERC, he ko kinautolu 'oku nau tokanga'i 'a e vakai'i 'a e ' Patiseti ko ení, 'Eiki Sea, koe'uhí ke napangapangam lie, 'Eiki Sea. Sai p e me'a ia 'oku me'a mai 'e he 'Eiki N pele Fika 1 'o Ha'apai, koe'uhí ko e anga ia 'ene vakaj ki he taimi na'e kei K vana aí. Ka 'oku mau tokanga atu ki Vava'u, 'Eiki Sea. Koe'uhí ko homau fatongia 'oku lahi e me'a kotoa p , 'Eiki Sea.

Ko e 'omai e ki'i me'a ko ení, 'oku hang kiate au ia, 'Eiki Minisit Pa'anga. Na'e totonu ke ke fakapotopoto ange 'a e Feitu'u na he taimi te ke vakavakai'i ai 'a e ngaahi vahefonuá, 'Eiki Sea, koe'uhí ke ongo'i 'e he 'Eiki K vaná, 'oku malavalava hono fatongia. Na'a ku to'o mahalo e fakamole ia hono hae 'o fakalahi'aki e voutí. Kaikehe, Sea, 'oku ou kole p , 'Eiki Minisit , ke ke ki'i fakalelei'i mu'a. Ko e h ho'o fakalelei'i he taimi ni, koe'uhí ke ki'i t lelei kia mautolu ko eni 'Ikai ke mau fie ue'i e me'a ko eni 'oku me'a ki ai e 'Eiki N pele Fika 1 'o Ha'apai. Ko e *Trade Fair* ia na'e fuoloa 'ene 'osi atu 'a'ana, pea kuo 'ikai ke u fa'a 'ai ki Ha'apai, he na'e toki 'osi eni 'etau feinga'i, talu hono feinga'i e fu'u ' fale ko ení ke langa,

mo e kei t kehekehe holo p . Mau mai 'o feinga ke 'oange e puha 'o e fuakavá ki Vava'u. Ko 'emau toki 'ilo p eni ko e ki'i me'a 'oku mou vahe mai ma'a mautolu, Vava'ú, si'isi'i ' noa, 'Eiki Sea. Ko e h e me'a 'oku hokó, Minisit Pa'anga? 'Oua te ke to e me'a ki ho' o pepá, ka ke me'a mai mu'a ...

<006>

Taimi: 2020-2025

Lord Tu'ilakepa: ...He 'oku mau tokanga atu ki he Feitu'u na, k 'oku 'ikai ke fu'u t lelei 'a e me'a ko eni 'oku ke hanga 'o fakafika 'o fakahoanaki fakafehoanaki'i 'a e ongo 'Eiki K vana, he koe'uh 'Eiki Sea 'oku ke me'a ki he faka'ofu'ofa e fonua 'oku ou lave'i 'oku 'i ai 'a e pa'anga 'oku lau kilu 'oku tuku 'i he Minisit ko *Infrastructure* Sea p ko e Takimamata me'a 'oku ui ko e *beauty* h ko *beauty village*, ko e pa'anga ko ia

Lord Tu'ilakepa: Pa'anga Filimisi, pea mou me'a ki h ko e h e fa'ahinga filimisi 'oku 'ai he 'Eiki Minisit ko eni ke fai hotau fonua ni. 'Oku tau 'amanaki 'Eiki Sea ke 'ai ange mu'a 'a Vava'u ke taau mo fe'unga he 'oku a'u ki ai e vaka meili 'oku a'u ki ai e ' vaka koniteina, pea 'oku t naki tukuhau lahi 'aupito 'aupito 'a Vava'u 'o tokoni ki he fonua ko eni, pea mou 'omai homau 'inasi ko e ki'i me'a t mui ia?, h me'a 'oku mou fakalongolongo ai Hou'eiki Minisit

Sea K miti Kakato: Me'a mai koe kia au

Lord Tu'ilakepa: 'Ikai 'ai p Feitu'u na foki ia ke ke hanga 'o fakam 'opo'opo mautolu, kae tuku ke 'ai p ke u ki'i sio kia nautolu he 'oku nau punou 'oku nau m he 'oku lahi honau ngaahi vouti kae fakasi'isi'i e me'a 'i Vava'u. F f sai p 'a Ha'apai ia, pea kapau 'e to e fakalahi mo Ha'apai 'Eiki Pal mia tokoni mai mu'a.

'Eiki Pal mia: M l , N pele

Sea K miti Kakato: Me'a mai 'Eiki Pal mia

'Eiki Pal mia: Te tau k toa ki Vava'u he uike kaha'u, pea 'oku tui he taimi te mou me'a 'o mamata me'a ki he funga fonua ko Neiafu t atu, na'a mau fakamoleki e 2 kilu tupu 'i hono fakama'a, 'ikai ke 'i ai ha vouti peh ia 'a e 'Ofisi Pal mia

Lord Tu'ilakepa: Sea ki'i fakatonutonu atu e 'Eiki Pal mia

Sea K miti Kakato: Fakatonutonu

Kole ke fakalahi vouti 'Ofisi K vana Vava'u

Lord Tu'ilakepa: Fakatonutonu e Feitu'u na, na'a ke me'a mai he'etau kamata ko e me'a ko 'oku tohi ko e me'a 'e fai ki ai e Pule'anga, 'oku 'ikai ke tohi e me'a ko eni 'oku ne me'a mai ko . Ko e me'a eni 'oku tohi 'oku ou kole atu ki ai ke fakalahi 'a e ki'i me'a 'a e 'Eiki K vana 'a Vava'u, ma'a p 'a Vava'u ia 'i Vava'u he ko e kakai m fana 'ikai hang 'a Vava'u ia ko Ha'apai.

‘Eiki Pal mia: Ka u ki’i tokoni atu mu’a

Sea K miti Kakato: Me’a mai ‘Eiki Pal mia

‘Eiki Pal mia: Ko e tu’o tolu eni ‘eku lava atu ki Vava’u ‘oma fakataha mo e ‘Eiki K vana, ‘oku ‘ikai ke ‘i ai ha’a ne ki’i kole mai kiate au, ‘a ia ‘oku ongo’i p he K vana ia ‘oku ‘i ai p ‘a e ngaahi founa kehekehe te ne ki’i fepaepae’aki p ‘o lava ai ‘ene me’a, k ‘oku te’eki ai ha’ane kole mai ‘a’ana ia.

Lord Tu’ilakepa: ‘Eiki Sea ko e feme’a’aki ta’eoli eni kia kimautolu mei Vava’u, ‘a ia ai ‘a e fuoloa ‘a e po’uli mo si’ono ngaahi pehe’i kimautolu he vahefonua pea mou toutou me’a ange ki Vava’u ‘o mou me’a lelei ai k mou mai homau ‘inasi si’isi’i peh , fakamolemole ‘Eiki Pal mia to e ki’i tahataha hake fakamolemole ke fe’unga mo taau mo Vava’u, ‘oku ou lave’i lelei ...

‘Eiki Tokoni Pal mia: Kole p Sea p ‘e lava p ha ki’i ...

Sea K miti Kakato: Ngali mai e faito’o, he ...me’a mai ‘Eiki Tokoni Pal mia

‘Eiki Tokoni Pal mia: Ko e fatongia foki ‘e taha e motu’a ni Sea ko e Minisit ki Muli, ‘a ia ‘oku talitali ‘a e kau ‘amipasitoo, kau Minisit , pau te mou fakatokanga’i p peesi 99 Sea ko e *hospitality* ‘a e motu’a ni 2 mano 9 afe k ko e k toa ‘a e kau ‘Amipasitoo *High Commissioner* Minisit ‘oku nau tu’uta he fonua ni ko e fatongia ia e motu’a ni mo e Potung ue ke talitali kinautolu, ‘ai p au ia na’a ‘alu hake ‘a e *hospitality* ia ‘a e ngaahi vouti ‘e ni’ihi ‘o lahi ange ia he ongo potung ue ‘oku ne talitali ha taha ‘oku me’a mai mei muli Sea m l .

Sea K miti Kakato: Fokotu’u mai

Lord Tu’ilakepa: ‘Eiki Sea he ‘ikai fakataau ‘a e *Foreign Affairs* ia pea mo e ongo K vana ‘oku mo’oni p me’a ia ‘oku ke me’a ki ai Tokoni Pal mia, ‘ikai ke fai ha fakataau ki ai ko e ongo K vana p eni ia ‘oku tau hanga ‘o fakataau ko e h e me’a kuo ‘ai ai kehekehe peh ko e me’a p ia ‘oku fai ai, pea ka hili ia ‘oku tonu ke tau hoko atu ‘Eiki Sea.

Tokanga fekau’aki mo e lahi pa’anga folau ki tu’apule’anga

‘Eiki Sea ko u ‘ohovale lahi au ia he ko u ki’i t naki hifo, ‘oku ou tokanga ‘Eiki Pal mia ki he me’a ko eni ko e folau ki tu’apule’anga, ko u fakatokanga’i hifo ko e folau ‘oku 3 kilu, t naki fakak toa ia *overseas* ‘a e folau ko ki muli ‘Eiki Sea kau ai mo e ongo K vana Vava’u a’u ko 3 kilu eni Sea, ko e me’a ko ‘oku ongo’i ‘emautolu ko eni ‘oku mau ‘i Vava’u ke fai hano fakalelei’i e me’a ko eni ‘Eiki Sea, ko ‘ene lava p ‘a’ana ko ia pea ‘oku ou tui ‘Eiki Sea ka tau hoko atu ka tau tali ‘etautolu ‘a e vouti ko eni.

Sea K miti Kakato: M l ko e me’a p ... Minisit

‘Eiki Minisit Pa’anga: Tapu mo e ‘Eiki Sea...

<007>

Taimi: 2025-2030

'Eiki Minisit Pa'anga : .. pea tapu mo e Hou'eiki 'Eiki Sea. Ko e fatongia foki ia 'o e 'eikivaká ka 'i ai ha me'a 'oku tat sia ai 'a e vaká, ko e vete 'a e maea ko iá ke 'at kae lele hotau vaka. Ko e kole ia 'oku fai pea mei Ha'apai, pea mei he 'Ofisi K vana 'o Vava'u. 'Oku 'i ai 'a e mo'oni 'aupito 'uhinga lelei 'aupito. Ko e 'uhingá ko e, 'oku 'i ai 'a e *grant* 'oku 'oange ki he K vana Ha'apai ko e 'uhingá ko e ngaahi vahefonuá ko e 3 mano 4 afe. 'Oku loto lelei p 'a e Pule'angá 'Eiki Sea, ke 'oange 'a e pa'anga 'e 4 mano, 'e to'o p eni ia mei he mei he pa'anga 'i loto he 'Ofisi 'o e Pal miá, 'o vahe'i he pa'anga fakatahá, pa'anga 'e 1 kilu, to'o mei ai 'a e pa'anga 'e 4 mano ke fakalahi 'aki 'a e 'inasi ko 'oku 'oange ki he 'Ofisi K vana Vava'u, ke fakahoko 'aki honau ngaahi fatongia. Ko e *hospitality* 'Eiki Sea, hang ko e me'a 'oku fai 'e he 'Eiki Tokoni Pal miá 'e lava kotoa p 'a e ngaahi fatongia ia Hou'eiki, pea 'at ki he 'Ofisi K vaná ke fakahoko 'a e ngaahi fatongia ia 'i he talitali 'a e Hau 'o e fonuá, pea mo e Hou'eiki 'oku nau 'ahia 'a e Fatafata m fana. Ko hono fakalelei 'ona ia Sea 'oku fai fakalotofale p ia. Ko e Vouti eni 'a e 'Ofisi 'o e Pal miá, 'oku ne pule'i mo fakalele 'a e fonua ni 'Eiki Sea, mo leva'i 'etau pa'anga. 'Oku ou fokotu'u atu mo e fakatonutonu ko iá, ke tau tali 'a e Vouti ko ení ka tau fononga.

Lord Nuku : Ki'i kole faka'osi p eni ia Sea ke'uhí he kuo paasi atu 'a Vava'u. Kapau te mou me'a hifo kihe me'a 'a 'Eua,

Sea K miti Kakato : Peesi fiha ?

Kole ke fakalahi mo e vouti talitali kakai 'a 'Eua

Lord Nuku : Ko e me'a ko eni 'a 'Euá, K vana Ha'apai, K vana Vava'u, Fakafofonga Pule'anga. Ko e tu'unga ko ia 'oku fai 'a e kole atu ki ai 'Eiki Sea, ko e me'a p 'oku kole atú hang ko eni ko e me'a tatau p ke kole atú ke'uhí ke ki'i tokanga'i ange p 'a 'Eua fakataatau... 'Oku 'ikai ke 'oatu 'e 'Eua ia ha fika, he ko e fika ko eni 'oku 'osi 'i hení 'Eiki Pal mia, 'oku 'i ai p 'a e ngaahi fatongia ia ke fai. Ka ko e 'uhingá ko e kole atú, he ko e fakalelei ki he ngaahi falé, 'a ia ko na'e fai atu ki ai 'a e kole. Ko e fale ko ení na'e to'o na'e hake 'a e peau mahalo ko e meimei ta'u eni ia 'e 10 mahalo pe fiha. 'A e 'api nofo'anga ko ia 'o 'Eua. Ko e me'a ko ia ke 'omai ke fakalelei'aki ko e pa'anga 'e 100. Pea ko e me'a ia 'oku kole atú 'Eiki Minisit Pa'anga, ke'uhí ko e to e .. ngali me'a foki ke'uhí ko 'Eua, ka 'oku ou peh ke 'ai ai leva 'a 'Eua 'Eiki Minisit Pa'anga, kae to'o mai p mei he me'a ko ia 'a e 'Ofisi Pal miá ki he talitali kakai. Hang p ko e me'a 'a e foaki ki Ha'apai mo Vava'u. 'Ohake p 'a 'Eua ki he vaeua. Ka ko e kole atu p ke'uhí ke fakakaukau'i ange p mu'a, pea mo fakakaukau'i 'a e pa'anga 'e 100 ko ena ko ki he fale nofo'anga 'o 'Euá Sea. Ko e tukuatu p ki hena, pea 'oku ou poupuu atu p ki he fokotu'u, ka 'oku ou kole atu p ke 'io mai p ia, pea tuku ai p kae fiem lie p 'a e Vahefonua.

Sea K miti Kakato : Me'a mai 'a e 'Eiki Minisit Pa'anga.

'Eiki Minisit Pa'anga : M l 'Eiki Sea. Tapu p mo e Fale 'eiki ni 'Eiki Sea. Ko 'Eua pea mo Tongamama'o, 'oku tukuloto'i p 'e he motu'a ni, tuku ke 'ai ke lava 'a e Fatafata m faná pea mo Ha'apai he 'oku na fa'a kaila le'o lahí. Ko Tongamama'o pea mo 'Eua, ka 'i ai ha melenga pea toki lava ke na 'inasi ai. Kuo 'osi palani 'a e fu'u fale ia 'o 'Eua mo Niua, ko e tokoni vave tahá mai p 'e 'oange ia na'a 'Eua mo Niua ke langa'aki 'a e fale 'o e Fakafofonga Pule'anga. M l 'Eiki Sea.

Sea K miti Kakato : M l .

'Eiki Minisit Pa'anga : Fokotu'u atu 'eiki Sea ke tali mu'a 'a e fakalelei ko eni 'oku ou fokotu'u atu.

Sea K miti Kakato : Ki'i me'a faka'osi mai 'e Vava'u 16.

Tokanga ki ha monu'ia ma'a e kau 'ofisakolo & pule fakavahe he'enu folau mai ki Tongatapu

'Akosita Lavulavu: Tapu mo e Feitu'u na 'Eiki Sea pea peh foki 'a e fakatapu ki he e Hou'eiki 'o e K miti Kakato 'Eiki Sea. Kimu'a pea tau mavahe mei Vava'u Sea, 'oku ou loto p Sea ke fakamahino mai 'e he 'Eiki Minisit Sea, 'oku mahino p ko e fo'i Vouti ko eni ko 'a e K vaná na'e 'i he malumalu 'o e Potung ue Fakalotofonua. Ka kuo 'ave eni ia ki he 'Ofisi 'o e Pal miá Sea. 'Oku ou faka'amu p Sea ke fakapapau'i mai angé 'e he 'Eiki Minisit Sea p 'oku 'asi 'i f 'ia pe 'oku nau fakakau ko 'i he Patisetí Sea, ha ngaahi mon 'ia 'a e kau pule fakavahé pea mo e kau 'ofisakolo. Tau peh ko Vava'u Sea, ko e taimi ko ia 'oku nau folau mai ai ki Tonga ní Sea, 'oku nau 'i he malumalu 'o e 'Eiki K vaná Sea. Ko e taimi ko eni 'oku nau folau mai ai ki hení Sea, 'oku fiema'u p ke 'i ai ha'anau ki'i TA Sea 'i he taimi ko ia 'oku nau ha'u ai ki hení, nau folau mai ai ki hení Sea. Pe 'oku kau...

<008>

Taimi: 2030-2035

'Akosita Lavulavu: 'i he vouti ko eni p 'ikai?

'Eiki Minisit Pa'anga: M l 'Eiki Sea.

Sea K miti Kakato: Me'a mai Minisit Pa'anga.

Tali Pule'anga 'oku mon 'ia kau 'ofisakolo & pule fakavahe he silini folau

'Eiki Minisit Pa'anga: M l 'Eiki Sea. Sea ko e kau 'ofisakolo 'oku nau kei 'i he, 'i he malumalu p 'o e MIA ka 'oku 'i he 'Eiki Pal mia p 'oku ne tokanga'i 'a e kau 'ofisakolo. Ka ko e taimi ko e fefolau'aki 'Eiki Sea 'oku nau ma'u p e mon 'ia tatau mo e fefolau'aki ko ia 'a e kau ng ue faka-Pule'anga 'i he TA mo e ngaahi mon 'ia tatau kehe p . M l 'Eiki Sea ko u fokotu'u atu ai p ...

Sea K miti Kakato: M l , Hou'eiki fakam l atu he faifaiange pea lava e vouti ko eni 'o tali ka ko u tui ko e, ko e monomono atu p e ngaahi me'a 'oku mou feme'a'aki ki ai. Ko e makatu'unga hano 'oatu ha mon ki ho v henga ka 'o kapau 'oku 'omai ho palani ng ue. 'Oku 'oatu p , ko e K vana Ha'apai ko e K vana ng ue pea 'oku 'omai 'ene palani. Pea 'oku ou tui ko e me'a ia 'oku fiema'u ki he ngaahi vahefonua ko 'etau patiseti hoko pea 'omai e ngaahi palani ng ue pea tau lava 'o 'oua te tau to e fet 'aki.

Lord Tu'ilakepa: Sea ...

Sea K miti Kakato: Tau hoko ki he Fika 8.

Lord Tu'ilakepa: Ki'i fakamolemole p ka u ki'i lave mu'a ki he me'a ko ena 'oku ke me'a ...

Sea K miti Kakato: Me'a mai he Fika 8.

Lord Tu'ilakepa: Ko e, ko Vava'u 'osi maau, a'u ki he 'otu motu, ' palani ki he ngaahi me'a 'oku nau fiema'u vivili 'a e fonua takitaha. Ko e me'a ko 'oku ke me'a mai 'aki 'o peh na'a ku peh 'oku 'ikai ke ng ue e K vana Vava'u, 'oku ng ue m lohi e 'Eiki K vana ...

Sea K miti Kakato: M l N pele.

Lord Tu'ilakepa: 'E ... Pea ko e h leva e me'a te tau fai?

Fokotu'u pea pou pou 'o tali Vouti 'Ofisi Pal mia

Sea K miti Kakato: Tau hoko ki he Fika 8. Fokotu'u mai e Vouti Fika 8, 'i ai mo e pou pou. Sai, Fika 9.

'Eiki Minisit Pa'anga: M l 'Eiki Sea. Fakam l atu 'Eiki Sea hono fakamanatu mai e siate folau. Ko e siate folau ko e fakama'unga ki he palani. Pea 'oku, ko u tui 'oku, me'a lelei ia ke tau fononga mo ia. Fakam l atu hono tali e pa'anga ng ue ki he 'Ofisi 'o e Pal mia pea mo e fanga ki'i fakalelei 'oku fai ki ai he fakalotofale p .

Vouti 8 – Potung ue Pa'anga & Palani Fakafonua

Ko e vouti ko eni 'Eiki Sea ko e vouti ia 'a e motu'a ni 'a e Potung ue Pa'anga pea ko u sio hifo p 'oku me'a hifo p ki ai e Hou'eiki ko e ta'u ni 'oku fe'unga mo e 108.2 miliona. Ko e ta'u fakapa'anga hoko ko e 113.9 miliona. Hiki hake eni meimei ko e ono miliona. 'Oku 'ikai ke 'uhinga eni ia 'Eiki Sea ko e fu'u pa'anga ng ue eni kuo fakamafai'i mai ke ng ue'aki 'e he motu'a ni. Ko e fu'u patiseti ko eni 'Eiki Sea ko e pa'anga ko 'oku fiema'u ke fakalele 'aki ko e Fale Pa'anga fe'unga p ia mo e 6.5 miliona. Ko e toenga leva ko mei ai ko e ngaahi pa'anga ia 'oku fai'aki he fonua honau ngaahi fatongia kehekehe 'oku tuku 'i he malumalu 'o e 'Ofisi Pa'anga. Ko e konga lahi ko ia 'o e ngaahi me'a ko ia 'Eiki Sea ko 'etau ngaahi mo'ua ko ki muli mo e fakalotofonua, 'a ia 'oku fe'unga k toa ia pea mo e, k taki, 'e fe'unga k toa ia mo e meimei fe'unga mo e 30 miliona 'Eiki Sea 'i he ta'u fakapa'anga ko eni hoko. 'A ia ko e pa'anga ia kuo vahe'i ke totongi 'aki 'a e ngaahi mo'ua ko 'o e Pule'anga. 'Oku to e 'i ai mo e ngaahi *project* mavahe ai 'oku 'i he malumalu 'o e Fale Pa'anga 'oku fe'unga ia pea mo e 41 miliona, koe'uh ko e 41 miliona.

Ko e taha e ngaahi fakamole lahi 'oku 'i he tafa'aki ko eni 'Eiki Sea ko e ngaahi me'a fekau'aki pea mo hono totongi e ngaahi tukupau 'i he CT 'i he ngaahi h mai ko eni e ' koloa tautautefito ki he *community* pea mo e alepau mo ha ngaahi kautaha tokoni mei muli ke *waive* 'a e CT mei he Pule'anga, 'oku fai 'i he Potung ue Pa'anga. Ko hono toenga Sea 'oku 'ikai ke to e 'i ai ha me'a mavahe mei ai pea 'oku ou fokotu'u atu 'a e Vouti 'a e Potung ue Pa'anga.

Sea K miti Kakato: Fokotu'u pea 'oku 'i ai ha pou pou?

Lord Nuku: 'E Sea ko e, k taki p 'Eiki Minisit Pa'anga.

Sea K miti Kakato: Me'a mai N pele 'Eua.

Tokanga ki he tu'uma'u fika tokoni ki he fakalalaka sekitoa taautaha

Lord Nuku: Ko e, 'Eiki Sea ko e fie lave atu p ke 'uh ke tokoni ko eni ko ke fakalalaka e ngaahi sekitoa taautaha Sea. 'A ia ko e talu eni ia pea mei he 2015/2016 'oku 'ikai p to e 'i ai ha'ane hiki 'a'ana ia, 131 k taki, 'i he pa'anga ko eni ka ko 'eku lave'i hifo ko ki ai 'oku 'alu eni 'o a'u eni ki he 2017/2018 'oku kei tu'uma'u p pea koe'uh na'e lahi 'a e, 'a e feme'a'aki 'i he Fakamatala Patiseti na'e kaunga lahi 'aupito hang ko e ngaahi sekitoa taautaha ke tokoni'i fakapa'anga ka ko 'ete ...

<009>

Taimi: 2035–2040

Lord Nuku: ... ki ai 'Eiki Minisit Pa'anga. 'Ikai ke 'i ai ha'ane ngaue 'a'ana ia ke fakatatau ki he Fakamatala Patiseti. Ka ko e, 'ikai ke u lave'i p 'oku kau heni e sekitoa 'a eni ki he ngaahi ngoue pea mo e toutai pea mo e me'a. P 'oku fakalukufua eni ki he, 'a e tokoni ko ia 'Eiki Minisit Pa'anga. Ke 'uhi ke ke fakama'ala'ala mai p ko u tui 'oku tonu ke, 'oku tonu mahalo ke 'i ai hano, hano fakalelei'i 'o e tafa'aki ko eni 'Eiki Sea koe'uhí, kapau 'oku teke 'a e sekitoa taautaha, pea 'oku, ko u tui 'oku tonu p ke to e fai p hano vakai'i. Tui e motu'a ni ia 'oku tonu ke hiki hake. Ka ko e fakatatau hang ko 'etau liliu patiseti ko eni ko na'e 'omai ko eni ko 'i he tuku ko 'o e Sipoti. Ko e ngaahi pa'anga ko ia Sea 'oku 'i ai e faka'amu na'a lava 'o hiki hake tokoni ko eni ki he ngaahi sekitoa taautaha he ko e ngaahi tokoni eni 'oku 'alu kitu'a ki he kakai 'Eiki Sea. Ko e kole atu p ke tokoni mai p Minisit Pa'anga.

Sea K miti Kakato: Minisit Pa'anga.

'Eiki Minisit Pa'anga: M l 'Eiki Sea. Tapu mo e 'Eiki Sea pea tapu mo e Hou'eiki M mipa Sea. Fakam l atu ki he fehu'i ko eni Sea. Ko e silini ko eni Sea 'oku tu'uma'u p ia. Ko u tui ko e tokoni ko ki he sekitoa ko eni 'oku to e fakah mo e pa'anga heni 'i he Potung ue Leipá ki he tokoni'i e sekitoa ko eni. 'Ikai ke u lave'i 'Eiki Sea he taimi ni p ko e h e tokoni fakahangatonu ko eni 'oku fai ki ai 'a e silini ko eni. Ko e, hang kiate au ko e silini eni 'oku 'ave ki he Pangik ke tokoni'i'aki 'a e ngaahi n atu ko ki he 'u sekitoa taautaha. Pea 'oku hang p ko 'eku me'a 'anenai Sea, he 'oku 'ikai ke u fakapapau'i e fakamatala ko eni ka 'e lava p ke toki. Ko u fiu fakaongoongo ke fai mo meili mai 'eku kau ng ue 'o talamai e fakaikiiki. Ka ko u tui Sea kuo mei 'osi p ki'i m l l ko eni te u foki mai mo e fakaikiiki ko ia 'o fakahoko atu. M l 'Eiki Sea.

Lord Nuku: 'Eiki Minisit kapau 'e lava 'o to e ki'i fai hano, he koe'uhí ko u lave'i 'e au eni na'a ke me'a mai koe 'anenai foki 'o peh meimei ko e 13 miliona na'e 'ave 'a eni he ta'u fakapa'anga kuo hilí ka 'oku, p ko ia eni p ko ha pa'anga kehe ia. Ka ko e 'uhingá kole atu p koe'uhi ke fai p hano fakatokanga'i.

Sea K miti Kakato: M l . Fokotu'u. 'I ai ha pou pou.

Lord Tu'ilakepa: Sea.

Sea K miti Kakato: Me'a mai N pele Fika 2.

Tokanga ki he me'ang ue fo'ou ke kumi & langa fale lau miliona

Lord Tu'ilakepa: Fakamolemole p ki he Feitu'u na Sea. 'Eiki Minisit fakamolemole atu ki he Feitu'u na 'oku 'i ai p ' me'a heni nau faka'ilonga'i fakavavevave hifo. Fekau'aki mo e ngaahi me'ang ue fo'ou. Ua kilu. H ' me'a ng ue ko eni 'oku 'ai ke kumi ko eni. 'I ai mo e langa fale. Lau miliona, 1 miliona 'Eiki Sea. Peesi 140, 138. Taha foki 'Eiki Sea e me'a ko u tokanga 'aupito 'aupito he Fale ni koe'uhí ko e Pule'angá foki eni na'a nau me'a mai ke fakasi'isi'i e ng ue'aki e me'a ko e me'alele 'Eiki Sea. Ko u vakai he vouti ko eni 'a e 'Eiki Pal miá 'oku fe'unga mo e tolukilu m tahaafe fitungeau 'Eiki Sea, fe'unga p ia ko e 'Eiki Pal mia 'oku tonu p ke hoko atu ke fai ho'o ng ué he 'oku lahi p mo e ' pasi. Ko u kole p 'omai ha ki'i pasi ke tau ng ue'aki 'i Fale Alea ni...

Sea K miti Kakato: M 1 .

Lord Tu'ilakepa: Ko e fu'u me'alele ko eni 'Eiki Sea 'oku ke me'a hifo ki ai, me'ang ue fo'ou. Fakamolemole 'oku 'ai ke kumi, ua kilu, 'ai p ko e 'uhingá ke tokoni mai p . Fai mo e langa fale 'oku 1 miliona. Hangehang eni ia ko e Minisit ko eni na'e toki 'osi ni. Ko 'ene me'a atu p mei heni na'a tau tali foki he me'a kuo 'osí e 3 miliona e langa e fale 'i, ko 'ene hiki atu p ki he Minisit Pa'angá kuo 'asi mai leva mo e to e fo'i langa fale ko eni, 1 miliona. Ko e to e 1 miliona eni 'i he peesi 141. 'I ai pea mo e me'alele fo'ou, 5 kilu. Minisit Lao, 'o, ko ho'o faka'apa'apa 'au. Ha me'a 'oku hokó 'Eiki Minisit . 'I ai mo e fakamole ki he *project* fakalalakala 'a e Pule'angá. 'Ikai foki ke mea'i 'e he Fale ni ko e h e *project* ko iá 'oku fe'unga mo e 3 miliona. Peesi 143 ia. Sea, 'ai p ki he 'Eiki Minisit ke ne fakam 'opo'opo.

Tokanga ki he pa'anga n ki he ngoue mo e toutai

Ko au 'oku ou tokanga 'aupito 'aupito ki he pa'anga n ko 'oku 'ave ko ki he kau ngoué mo e toutaf 'Eiki Sea. ..

<001>

Taimi: 2040-2045

Lord Tu'ilakepa: 'Eiki Sea ko u faka'amu ange kapau na'e 'a'ahi e Fale ni ki he kau ng ué tu'unga 'i he'enau a'u ki ha tu'unga 'i he taimi ni 'oku 'ikai ke to e 'i ai ha pa'anga ia 'i he Pangik Fakalalakala ke n mei ai. Ka ko e faka'ofa tahá 'a Ha'apai, Vava'u, 'Eua. Nofu p pa'anga ia 'i Tonga ni pea neongo ko u kau mo au he fokoutua heni 'Eiki Sea ko u lave mon 'ia ai ka 'i he p seti 'e 10 kom siale ko 'a e Pangik Fakalalakala. H e me'a kuo hoko ki he langa fakalalakala ko eni he 'oku 'ikai ke to e 'i ai ha ta'u lahi taha e pa'anga ka ko e ta'u ko 'eni ka 'oku tau faka'amu ke fai 'aki e fatongia lelei tu'unga lelei pea fen pasi pea mo e pule lelei mo e taki lelei 'Eiki Sea. Ka 'oku ou faka'amu p 'Eiki Minisit ke ke me'a mai ange ka 'i ai ha taimi 'e 'ave e pa'anga ko eni 'o hang 'oku ke me'a ki af na'e me'a ki ai e Fakafofonga N pele 'o 'Eua ki he Pangik Fakalalakala 'e lava 'o si'i fakafoki e kau ng ué ki he p seti 'e taha mo e p seti 'e f ? P ko e vahe'i hatau pa'anga makehe mei Ha'apai peh ki Vava'u, 'Eua. 'Oku ta fangafanga lelei mo e momoná h fanga he fakatapu 'Eiki Sea 'i he fonua ni Tongatapu ni p .

Sea K miti Kakato: M 1 .

Lord Tu'ilakepa: Ko e 'uhinga ia ko 'oku mau tu'u atu ai ke mau fakatokanga'i me'a ta'eoli tama ko e f me'a'aki 'Eiki Sea ko 'eku fanongo atu ki he t pile 'a e Pule'anga 'oku nau to e ngulungulu mai nautolu 'oku ou fakam toato atu he ' pa'anga ko eni.

Sea K miti Kakato: Sai p ko ena 'oku kei ng ue ki ai 'a e 'Eiki Minisit .

Lord Tu'ilakepa: Ko e me'a ia nau kole atu ai ke tau malanga he *Budget Statement* he 'oku te'eki ke maau e fakafika ko eni 'Eiki Sea.

Sea K miti Kakato: Me'a mai 'Eiki Minisit .

Tali Pule'anga ki he ngaahi fakamole he me'ang ue fo'ou lau kilu

'Eiki Minisit Pa'anga: M l 'Eiki Sea. Tapu pea mo e 'Eiki Sea tapu pea mo e Hou'eiki M mipa. 'Eiki Sea ko e ngaahi me'a ko eni 'oku lave ko ki ai ko eni 'a e Fakafofonga hang ko eni ko e ngaahi naunau komipiuta 'Eiki Sea. 'Oku ko e ngaahi me'ang ue ko eni 'oku ng ue'aki 'e he Fale Pa'anga 'a e *computer system* ko eni 'oku 'amanaki ko ke hiki mai ki he fale ko eni fale fo'ou pea 'oku fiema'u ai p ke fakafo'ou mo e ngaahi *server* mo e ngaahi me'ang ue ko ia. Fakataha mo e laiseni ki he kautaha ko eni 'oku 'a nautolu 'a e polokalama. Ko e ta'u eni ia 'e 10 tupu hono ng ue'aki e polokalama ko eni pea 'ikai ke ngata p ai 'oku to e fakalahi pea mo e ngaahi *function* 'oku lava ke ng ue'aki he polokalama ko eni ke lava 'o 'aonga ai. Ko e kongia ia ko ki he me'ang ue...

Tali Pule'anga ki he \$ ki he langa fakalalaka faka'ekonomika

Ko e me'a fel ve'i ko eni mo e 5 kilu ko na'e lau ko eni 'anenai 'Eiki Sea 'a ia ko e tokoni pa'anga eni ki he langa fakalalaka faka'ekon mika 15 'a ia ko e pa'anga eni 'oku 'ave 'o tuku 'i he *revolving fund* 'i he *revolving fund* 'Eiki Sea. Pea ko e toe ko ki he pa'anga tokoni ki he ngaahi langa 'Eiki Sea 'oku 'i ai 'a e fakamole ki he *project* fakalalaka 'a e Pule'anga ko e 3.5. Ko e me'a p ia ko u ma'u ki ai he taimi ni 'Eiki Sea pea ko u kole atu ke, ko hono toe ko 'o e ' tohi fakaikiiki 'oku 'i heni p 'esit meti 'Eiki Sea ka kuo kamata ke 'ikai ke kei sai e vakai hifo. Pea ko u tui 'e toki tokoni mai 'a e kau ng ue ka hili ha ki'i m l l mei heni ha miniti 'e nima he taimi a'u ki ai e taimi. Ka 'oku ou kole atu f f ke fakatokanga'i 'a e kongia ko ia ke u toki foki mai ko eni he *break* 'o 'omai ia ka tau hoko atu mu'a ki he Potung ue ko eni T naki Pa'anga. Ko e fokotu'u ia Sea.

Sea K miti Kakato: Fokotu'u.

Tokanga ki he pa'anga 1 miliona 5 kilu ko e pa'anga talifaki fakafokif

Lord Tu'ilakepa: Sea 'oku sai p 'a e ... 'oleva p ke mau 'osi atu ke ke mea'i p 'oleva ke 'osi atu ke ke mea'i he Feitu'u na. Ko e pa'anga ko eni ko e *constituency fund* ko e 1 miliona 5 kilu ko e pa'anga talifaki fakafokif ko e 'uhinga ke t naki atu p .

Peesi fiha 'e Sea.

Sea K miti Kakato: Peesi fiha ia ?

Lord Tu'ilakepa: Peesi 143.

Sea K miti Kakato: 143.

Lord Tu'ilakepa: 'A ia ko e ngaahi tokoni fakapa'anga 'a e Pule'anga ngaahi ng ue 'ikai tukuha mo e ngaahi totongi kehe p ke ne toki fakama'ala'ala mai p 'Eiki Sea. Me'a ko eni 'oku ke me'a ki ai 'o fekau'aki ko eni pea mo e ako. Ko e, 'oku ke mea'i p koe'uhí ko e kaveinga 'e tolu mahalo 'oku tau hanga ki ai he taimi ni ako, mo'ui lelei pea mo e 'ekon mika 'Eiki Sea. Kau ai p ai pea mo e ng ue mo e toutai mo e takimamata. Ko e 'ai ke fakapa'anga 'aki p tama tatau p e ' me'a ko eni ki mu'a he ako p 'oku, ko ha me'a fo'ou eni.

Sea K miti Kakato: Note hifo p 'Eiki Minisit .

<002>

Taimi: 2045-2050

Lord Tu'ilakepa: M 1 'Eiki Sea. Pau 'oku peh pea 'oku tuku atu pe mu'a ke toki 'ai 'anai, he koe'uhí 'oku ai pe mo'oni e 'Eiki Minisit .

'Eiki Minisit Polisi: Ki'i tokoni pe Sea. Mahalo ko e 'uhinga 'a e 'Eiki N pelé ki he peesi 143, ko e *Contingency Fund*, 'a ia ko e Pa'anga ki he Ngaahi Me'a Fakafokif , ko e 1 miliona 5 kilu. Pea 'oku anga maheni pe ia Sea ke ai e pa'anga peh , ka 'oku 'ikai ko e *Constituency*. Ko e ki'i tokoni pe ia Sea 'oku anga maheni

Lord Tu'ilakepa: 'Oku mo'oni pe Minisit Polisi 'Eiki Sea, kuo 'osi ai foki 'a e pa'anga ia kuo tau vahe'i 'o 'ave ki he Minisit ko eni fekau'aki ko eni mo e ngaahi me'a fakafokif . 'Uhingá pe ke 'omai ang ha ki'i fo'i fakat t , h e fo'i fakafokif ko eni 'e hoko pea 'i he tafa'aki e Fale Pa'angá? Ai e pa'anga na'a tau hanga 'o vahe'i heni 'o 'ave hangatonu pea ko e ... ki ha *fund* pea 'omai 'o 'ave ki he ANZ 'Eiki Sea. Pea 'oku 'i he ngafa fatongia pe ia 'a e Tokoni Pal miá ki he pa'anga ko eni 'Eiki Sea. Pea tali he Fale ni 'Eiki Sea. 'Ai mai pe 'Eiki Minisit ha ki'i fakat t fekau'aki mo e pa'anga talifaki ko eni, 'oku ou tokanga 'Eiki Sea neongo kuo 'osi me'a mai e Seá ke toloi e me'a fekau'aki mo e folaú 'Eiki Sea, ko au 'oku ou tui ta'etoeveiveiua, lahi pe pa'angá ia ke fai'aki e ng ue ke tokoni ki he hako tupu e fonua heni.

Sea K miti Kakato: Me'a mai Tokoni Pal mia.

'Eiki Tokoni Pal mia: M 1 Sea. Tapu mo e Feitu'u na, tapu mo e Hou'eiki M mipa e K miti Kakató. 'Io 'oku mo'oni p ia 'oku 'i he Lao ko eni ko 'a e *Emergency* 'i he Potung ue ko eni 'a e motu'a ni ka ko e pa'angá ia 'oku tuku p ia 'i Fale Pa'anga. 'A ia 'oku fakamafai 'i pe ia he *National Emergency Management Committee* ka ko e fakapa'angá 'oku 'ikai ke tuku ia he vouti 'a e motu'a ni, tuku pe ia 'i Fale Pa'anga Sea. M 1 .

Sea K miti Kakato: M 1 . Me'a mai 'a Vava'u 15.

Fakama'ala'ala he pa'anga talifaki kuo fakalao'i he Lao Pule'i Pa'anga Pule'anga

S miu Vaipulu: Tapu mo e Seá mo e Hou'eiki K miti Kakató. Sea ko e pa'anga eni ko eni *Contingency* fakamafai 'i ia 'e he Lao ko Pule'i 'o e Pa'anga ko 'a e Pule'angá. Pea 'oku 'ave leva ki ai e pa'anga ko iá, ko e taimi ko 'oku hoko ai ha ... ko e *emergency* ia 'oku kehe

p . Pea ko e *Contingency* 'oku kehe ia. Koe'uhí ko e *Contingency* ia ko ha fiema'u ia 'a ha Potung ue pe ko ha h pea 'oku ai e mafai ia 'oku fakamafai 'e he Lao ko ki he Minisit Pa'angá ke ne tukuange mai e pa'anga ko iá ke fakahoko 'aki e fatongia ko iá Sea. Pea 'oku ou kole pe au ki he me'á, pa'anga pe ia, ko e pa'anga ia kuo 'osi 'i he Lao ia ko eni e Pule'i 'o e Pa'anga ko eni 'a e fonuá 'Eiki Sea.

Sea K miti Kakato: M 1 Vava'u 15. N pele Fika 2 'o Vava'ú, fiem lie ki he fo'i tali 'a e ...

Lord Tu'ilakepa: 'Eiki Sea, tau hoko atu mu'a. Na'u 'amanaki au 'e tali he Pule'angá ka kuo fakatokanga'i hake ko e Pule'anga foki eni ia na'e 'osi 'aneafi atu. Me'a ko eni 'oku me'a mai 'aki he Fakafofonga Fika 15. Kai kehe, tau hoko atu mu'a 'Eiki Sea ki he Fika 9, ka me'á pea toki me'a mai e 'Eiki Minisit mo ne tali mai pea toki ...(kovi e ongo)...

Sea K miti Kakato: Vouti Fika 9?

Lord Tu'ilakepa: Ko ia Sea.

'Eiki Minisit Pa'anga: Sea ko e ki'i ... m 1 'Eiki Sea. Ko e fakamatala ko ko e 2.5 'Eiki Sea ko e ngaahi me'a ng ué, hang pe ko e me'a na'a ku lave ki ai

Sea K miti Kakato: Minisit te ke me'a mai p ho'o voutí?

'Eiki Minisit Pa'anga: 'To ka 'oku ai e kongá ia ai 'Eiki Sea, ko e tokoni ia mei Siapani, ko e 'u me'a ng ue fakam lohisino ki he sipotí. 'A ia 'oku kau ki he me'a ko ení, kau ai mo e tokoni heni *In-Kind* pe 'oku kau he me'a ko ení 'Eiki Sea. 'I ai mo e 5 kilu ai ko e tokoni ia mei he ... pa'anga malu'i ia mei he *World Bank* ki he Ngaahi Faingata'a Fakaenatulá, pea ko e *Contingency Fund* pe ko e Pa'anga Talifakí ki ha ngaahi me'a 'oku 'ikai ke lava 'o 'ilo 'oku kau pe ia 'i he fiema'u 'a e Laó 'Eiki Sea, 'oku ai e p seti he Patisetí 'oku tuku ia ko e pa'anga talifaki ka 'i ai ha me'a fakatu'upak 'e hoko, kau ai e ngaahi uesia fakanatulá 'ave ia ki Fale Pa'anga. Pea kau pe ai kapau 'oku ai ha Potung ue kuo te'eki ke 'osi e ta'u fakapa'angá 'oku *SOS* mai 'oku nounou, pea 'oku lava 'o ng ue'aki e silini ko ení ke 'ave mei Fale Pa'anga kia nautolu 'o tokoni'i. M 1 'Eiki Sea.

Sea K miti Kakato: M 1 . Kuo maau e Vouti Fika 8.

Fokotu'u atu.

Sea K miti Kakato: Fokotu'u mai.

Poupou

Sea K miti Kakato: Tau hoko atu ki he Vouti Fika 9, Pa'anga H mai mo e Tute.

'Eiki Minisit Pa'anga: ...(kovi e ongo)...

Sea K miti Kakato: Me'a mai Minisit *Revenue*.

Vouti 9 – Potung ue Pa’anga H Mai & Kasitomu

‘Eiki Minisit Tanaki Pa’anga H Mai: ‘Eiki Sea m l atu ‘aupito e ‘omai e faingam lie ke fakahoko atu e Patiseti ‘a e motu’a ni mei he Potung ue Pa’anga H maí mo e Tuté

<003>

Taimi: 2050-2055

‘Eiki Minisit Tanaki Pa’anga H Mai: Te’eki ke hoko atu ki he ...te u lau atu ‘a e ki’i veesi folofola ko eni ‘oku kamata ‘aki ‘a e Patiseti ko ia. Loma Vahe 13: veesi 6-7. “ *Seuke! Ko hono ‘uhinga foki ia ‘oku mou tukuhaui ai, he ko e kau fai ‘o e ng ue tapu ‘a e ‘Otua ‘a kinautolu pea ‘oku nau nofo p ki he me’a ko ia mou fai kiate kinautolu kotoa p ‘a e me’a ‘oku totonu, ‘a e tukuhaui kiate ia ‘oku ‘a’ana ‘a e tukuhaui, ‘a e tute kiate ia ‘oku ‘a’ana ‘a e tute, ‘a e manavahe kiate ia, ‘oku ‘a’ana ‘a e manavahe’ia, ‘a e faka’apa’apa kiate ia ‘oku ‘a’ana ‘a e faka’apa’apa’ia.’’* Ko ‘eku fakahoko fakalukufua atu p na’a ‘ohovale ‘oku ‘i ai ha’amou lotomamahi mai ki he toutou ‘ai ko eni ‘o e tute pea mo e ...

Ko e Patiseti ko eni ‘a e Potung ue ko eni, mou me’a hifo p ‘oku ki’i hono fakakatoa ena ko e 147. ‘Oku holo na’e tu’u ko ia ‘i he 16/17 na’e Patiseti ki ai ko e 28 miliona ‘i he ta’u ni ‘oku holo hifo p ‘o 18 mo e poini miliona. ‘A ia ko hono to e ki’i fakalea ‘e taha. ‘E lava p ‘o fai ‘a e ng ue kae ki’i holo hifo, holo lahi ‘aupito ‘a e fakamole. Ko e h ‘a e ‘uhinga na’e holo peh ‘ai? Na’e ‘i ai pe mou me’a hifo p to e ‘i ai p ‘a e ngaahi faka’amu na’e fokotu’utu’u ke ma’u mai ha pa’anga mei muli, hang ko e vai misini ko e *x-ray*, ki he uafu ‘oku kei kau p mo ia ka ‘oku ‘i ai ‘a e ngaahi me’a ‘oku ki’i fakatatafe atu. Pea ‘i ai pea mo e m sini *x-ray* ‘e taha ke ‘ai ia ki mala’e vakapuna ki he *Porter Control*. Ka ko hono mo’oni na’e ‘i ai ‘a e ngaahi fie ma’u lahi atu, ka ‘oku ki’i ta’ot ‘ofi atu ia ka ko e ongo fo’i me’a ko ia, neongo ‘oku te’eki ke fakapapau’i mai hano *fund* kuo ‘osi fai p ‘a e fetu’utaki ki he ngaahi *donors* ‘i muli ka ‘oku te’eki ke fai mai hano fakapapau’i ‘a e konga ko ia.

Ka ko e pa’anga ko ia ‘atautolu p ‘i Tonga ni ‘oku tau fakamole ki ai. Na’e 11.5 miliona ‘i he ta’u kuo ‘osi, 12.1 miliona ‘i he ta’u ni. ‘Oku ‘i ai p ‘a e ongo’i ‘oku fe’unga p ia. Pea ko e fo’i konga ko ki ‘olunga ko e *in-kind* ia hang ko ‘eku lave ‘anenai 6 miliona ko ia, ko e fakakaukau ia ki he ngaahi m sini ko eni ‘oku ‘ai ke fakalalakaka ‘aki ‘a e ng ue, ke to e vave ange pea ‘oua ‘e to e faingofua ange hono ma’u ‘a e h mai ‘a e faito’o kona tapu ki he fonua mo e ngaahi me’a peh . Ka ‘oku ou kole atu, ko u ki’i fakanounou atu p . Ko u kole atu tau tali mu’a ‘a e Vouti ‘a e motu’a ni. M l .

Sea K miti Kakato: Fokotu’u pea mo e pou pou. Me’a mai N pele.

Lord Tu’ilakepa: Sea, ko e ki’i me’a si’isi’i p eni ia ‘oku ou tokanga ki ai. Pea fakamolemole p Sea, ki he Feitu’u na. ‘Oku ‘i ai foki ‘a e ngaahi koloa kuo ‘osi mahino ‘a e koloa ia tute ‘oku ‘omai ‘e he kau Siaina ‘Eiki Sea. Pea ‘oku h mai p ia pea ‘oku ‘i ai hono tu’utu’uni ‘oku fai ‘e he ‘Eiki Minisit ki ai. Fakamolemole p ‘Eiki Minisit , ko u lave’i p ko e fo’ou foki ‘a e Feitu’u na ki he fatongia, kae ‘oua te ke fu’u me’a fakamama’u peh mai, na’a ku to e tangutu au ki lalo.

Tokanga ki he ta'etute ngaahi koloa fakataautaha kae tute koloa tatau fakakom siale

'Oku ou tokanga 'Eiki Sea, koe'uhi 'oku 'i ai 'a e koloa 'oku kumi 'oku 'i ai 'a e ni'ihii 'oku nau ng ue fakakom siale pea nau 'omai 'a e koloa ko ia ki Tonga ni, koe'uhí ko u 'osi ma'u 'a e ngaahi fakamatala meiate nautolu Sea. Nau kole mai koloa tatau ko ia 'oku to e h mai p 'e he ni'ihii tatau 'i he fonua ni 'Eiki Sea. Ka ko e koloa ko faka-fakakomesiale 'oku hilifaki hono tute ki ai 'Eiki Sea. Pea 'oku 'i ai leva mo hono mahu'inga mo e totongi 'o e koloá ko ia pea toki lava lava. Ko e koloa lelei 'aupito ia 'Eiki Sea, meimei k toi 'a Tonga ni he 'oku nau ki he ki'i falekoloa ko ia 'Eiki Sea.

Ka ko e me'a eni 'oku ou fakatokanga'i Sea. 'Oku 'i ai 'a e ngaahi puha, 'oku ke 'osi mea'i p 'Eiki Minisit 'oku tau'at ina p ha taha ia 'i he fonua ni, ke ne 'omai ha koloa tatau p mo e koloa ko ia, ka ko e taimi ko 'oku 'omai ai Sea, 'o tukuange foki 'i he ngaahi ...

<004>:

Taimi: 2055-2100

Lord Tu'ilakepa: ...feitu'u ko 'i he fea, pea 'oku ongo'i leva 'e he tangata pisinisi h 'a e me'a kuo hilifaki ai 'a e tukuha ki he ni'ihii 'ia nautolu 'a ia 'oku nau totongi tukuha kae 'ikai ke kau 'a e ni'ihii ko eni 'Eiki Sea. Pea ko au 'Eiki Sea 'oku ma'ema'ekina p 'Eiki Sea koe'uhí ko e ng ue'aki 'a e me'a ko eni, koe'uhi ke fakatokanga'i 'e he 'Eiki Minisit ko e ngaahi koloa fakafo'ituitui 'Eiki Sea. Koe'uhí foki ko hono fakalea ia ko 'i he'ete 'alu 'o 'omai 'ete koloa fakafo'ituitui pea 'oku pau p ke 'eke mai 'e he Kasitomu 'i ai 'a e *brokers*, ne 'eke mai ko e h 'a e koloa ko eni, talamai ko e koloa p ke 'ave ki 'api. He 'ikai ke u lava 'e au 'o 'omai ha koloa 'Eiki ko e fo'i kilimi 'e tolungeau, pea 'omai moha fo'i koa 'e meimei nimangeau, 'a ia leva 'oku 'omai 'Eiki Sea 'oku 'ikai p ke hu'uhu'u 'a e Kasitomú ia koe'uhí ko e tu'unga ko ia he 'ikai ke 'i ai ha ki'i me'a faka'api peh ia k 'oku fepaki ia pea mo e si'i fakatupu koloa ko e langa faka'ikon mika 'a e ni'ihii fakakom siale he fonua ni 'Eiki Sea.

Pea 'oku ou 'oatu p 'Eiki Minisit ke fakatokanga'i ange 'oku fakatokanga'i 'e he ni'ihii fakatupu koloa ko eni 'a e fe'au'auhi ko ia 'Eiki Sea. 'Eiki Sea ko e palopalema ko he taimi ni 'a e ngaahi falekoloa 'i ai 'a e kau Tonga 'i he taimi ni 'oku nau foki 'o fou he hala fononga ko 'oku fou ai 'a e kau Siaina 'Eiki Sea. 'O 'omi 'a e tute 'a e koloa ki he fonua ni 'Eiki Sea. Ko e 'i ai p ha koloa 'oku tohi fakasiaina p tohi faka'esia 'o 'ikai mahino ki he Kasitomu 'e to e fakafoki 'a e koloa ko ia p 'e faka'auha 'Eiki Sea. Pea 'oku ng ue leva 'a e ni'ihii fakah koloa mai ko eni ki hotau fonua ni 'o feinga'i ke 'omi 'i he ngaahi lea fakapap langi ke mahino ki he tokotaha 'i he Kasitomu 'Eiki Sea. Koe'uhí ko 'eku 'oatu 'a e me'a ko eni 'e 'Eiki Sea ke mea'i 'e he 'Eiki Minisit 'oku 'i ai 'a e fakatuai fakatupukoloa faka'ikon mika 'i he fonua ni, koe'uhí ko e ngaahi koloa peh ni.

'Oku ke mea'i ko 'a e me'a 'oku ou lave ki ai p 'oku ...

'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Maj: Ko ia lave'i lelei.

Lord Tu'ilakepa: ...p 'oku ke toka ...'oku 'i ai p mo'oni 'a e Feitu'u na.

'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Maj: 'Eiki Sea 'oku ou tali lelei 'aupito 'a e me'a 'oku tokanga ki ai 'a e 'Eiki N pele fika 2 'o Vava'u. 'Oku 'i ai p me'a 'oku fakatokanga'i 'e he

motu'a ni, 'i ai e e ki'i va'a p 'oku nau ng ue ki he fa'ahinga me'a ko ia ke lava ke fakasi'isi'i ki'i vaka fakatotolo p ko e *intelligence*, 'oku nau fai holo 'a e siosio ke ma'u 'a e ngaahi l unga peh 'o fai ki ai 'a e ng ue koe'uhí ke ... 'i ai p ngaahi *case* na'e toki hoko mai ki mui ni, he 'oku ke mea'i p Sea ko e Potung ue ko eni 'oku lahi hono ngaahi ha'aha'a 'a e ngaahi me'a ko eni fel ve'i ki ai k 'oku ...'oku fai 'a e ng ue p ki ai 'ke fakasi'isi'i 'a e hoko 'a e ngaahi faingata'a peh ni. M l Sea. Fokotu'u atu.

Sea K miti Kakato: Fokotu'u mai. Poupou. Hou'eiki tau ki'i m l l ai.

(M l l miniti 'e 15)

<005>

Taimi: 2115-2120

S tini Le'o : Me'a mai e 'Eiki Sea e K miti Kakato. (Veivosa *Light of Life* Taka).

Sea K miti Kakato : Hou'eiki, mou fakama'ama'a atu. Tapu pea mo e 'Eiki Pal mia 'o Tonga. Fakatapu ki he Hou'eiki N pele e fonua, peh foki ki he Hou'eiki Minisit 'o e Kapineti. 'I ai e fakatapu mavahe atu ki he kau Fakafofonga e Kakaí. Hou'eiki fakam l atu, ho'omou kei ma'u ivi, fakahoko e ng ue mamafa. Tu'u telinga mai 'a Tonga ki he ngaahi mon te nau a'usjá. Fakam l atu he kei ma'u e loto lahi, kau tangata'eiki, ke fakahoko hotau fatongiá. Tau hoko atu eni ki he Vouti Fika 11. Tau foki ki he fika. 'Osi e 9. Tau k taki mu'a 'o foki ki he vouti ko eni 'a e 'Eiki Minisit Pa'angá, ke fakakakato mai ka tau toki hoko atu.

Hoko atu alea'i Vouti Potung ue Pa'anga & Palani Fakafonua

'Eiki Minisit Pa'anga : M l 'Eiki Sea. Tapu pea mo e 'Eiki Seá, pea mo e Hou'eiki M mipa e Falé, Sea. Ko e ngaahi fika ko na'e 'ohake 'anenaí ...

Fakama'ala'ala he 3.5 miliona ki he me'angaue & tokoni ki he sipoti

Sea, ko e 3.5 'oku kau ai e ngaahi me'ang ue mo e ngaahi me'a ko ia. Ko hono fakaikiiki, 'Eiki Sea, ko e 2.5 ko e ngaahi me'ang ue 'a e Potung ue, pea ko e konga lahi ai ko e tokoni mai mei Siapani, ko e naunau sipoti, tokoni ki he sipoti, mo e fakam lohisino mo e ngaahi me'a peh . 'I ai mo e 1 miliona ai ki he langá. Ko e tokoni eni ko 'a Siapaní. Ki'i fuoloa e lele mai e pa'anga tokoni ko eni. Tokoni eni ki he, fakatautefito p eni ia ki he *primary school*. 'A ia ko e langa e ngaahi loki ako he ngaahi feitu'u kehekehe.

Fakama'ala'ala he 5 miliona tokoni ki he sekitoa taautaha

Ko e 5 miliona, tokoni ko ki he ngaahi sekitoa taautaha, 'Eiki Sea. Hang p ko ia na'a ku lave ki ai 'anenaí, 'a ia ko e silini eni ko eni 'oku 'ave ko ki he Pangik Fakalalakaká, ke tokoni'i e ngaahi sekitoa taautahá, ki he n ko eni 'i he *interest* ma'ulaló. Ko e mahalo ko e ngaahi ' siu p ena na'e 'ohaké, Sea. Pea 'oku ou fokotu'u atu ai p .

Sea K miti Kakato : Fokotu'u, 'oku 'i ai ha poupou? M l . Tau hoko mai eni ki he Ngaahi Kautaha Pisinisi 'a e Pule'angá.

Vouti 10 - Vouti Ngaahi Kautaha Pisinisi Pule'anga

Eiki Minisit Ngaahi Kautaha Pisinisi Pule'anga : Fakatapu ki he Seá, ka'uma'a e Hou'eiki M mipa 'o e Falé. Ko e ki'i fakamatala nounou p , Sea, ki he vouti ko eni 'a e Potung ue ki he Ngaahi Pisinisi 'a e Pule'angá. Te mou me'a hifo p ki he peesi 159 fakamolemole. 'Oku 'asi p ia 'a e ngaahi pa'anga 'a e *source of fund*, pe ko e ma'u'anga pa'angá, te mou me'a hifo p ki ai. Ko e vouti 'a e Potung ue ni 'oku hiki mei he 1.3 'o 1.5. Ko e vouti fakal kufuá 'oku holo, pea mei he 6.8, ki he 5.5. Ko 'ene a'u 'a'ana ia 'o 6 milioná, koe'uhí ko e ngaahi tokoni ki he *network*, ki he fakalelei laine 'uhila ko e ngaahi koló. Te mou me'a hifo p ki ai, 'oku 'i ai e *cash* ai, 'a ia ko e s niti ia 'oku 'omai ki he Potung ué, ke fai'aki 'a e ng ue, 1.3. 'Alu hake 'o 1.5. 'Oku pa'anga 'e 1 kilu tupu 'a e kehekehé, pea ko e 1 kilu ko iá, Sea, te u ki'i fakamatala atu p 'a e 'uhinga ki he hiki ko ení.

Kapau te mou manatu'i p 'i he ongo ta'u 'e 2 fakamuimui ko ení. Ko 'eku me'a na'e fai, ko e kole ki he Fale Aleá, pea tali, ke fakalahi 'a e kau ng ue, pea a'u mai ki he ta'u kuo 'osí, ko e kole fakamuimui p ia ke fakalahi 'a e kau ng ue, pea tali 'e he Fale Aleá. Ko e ta'u ni, 'ikai ke to e 'i ai ha fakalahi ia ki he kau ng ué, 'osi maau 'a e 'ofisi, pea mo e anga 'a e fokotu'utu'ú, mo e kau ng ue ko 'oku fiema'u ke fakakakato'aki 'a e fiema'ú. 'Oku 'i ai p 'a e fanga ki'i faikehekehe heni 'i he vahé. Ka mou mea'i foki na'e fai, 'oku fai e fakalelei v henga, 'a e fakalelei 'a e *structure* ko 'o e vahé, fakak toa 'a e Pule'angá, pea ko e 'uhinga ia 'a e ki'i mafulifuli he vahé...

<006>

Taimi: 2120-2125

Eiki Minisit Ngaahi Kautaha Pisinisi Pule'anga: ...K 'oku 'ikai ke peh 'e to e fiema'u ha kau ng ue fo'ou ki he ng ue ni 'i he ta'u fakapa'anga fo'ou. Ko e taha p 'o e ngaahi fakamole lalahi na'e fiema'u ko e ki'i *system computer* polokalama *computer* ke tokoni ki hono 'analaiso 'a e ngaahi *data* 'a e ngaahi poate fakatatau ki he fiema'u 'a e lao ki he me'a ko ia. Pea mo hono *train* p tamaiki, ako'i p tamaiki ke ng ue'aki 'a e *system computer* ko eni, makehe mei ai Sea 'oku 'ikai p ke to e 'i ai ha fu'u faikehekehe f f 'i he s niti ko pea mei he ta'u ni 'osi 'i he mahina ni ki he ta'u fakapa'anga fo'ou.

Ko e ki'i me'a makehe p te u ki'i *highlight* atu 'i he Patiseti ko eni, te mou me'a ki he *cash* ko e ng ue ko eni ko 'oku fai ki he fakalelei laine 'uhinga he ngaahi kolo 'oku 'osi ia 'i M ta'u fo'ou, 'a ia ko e kolo 'e 33 fe'unga k toa 'a e silini ko eni ki he fakalelei 'o e ngaahi laine 'uhila ko he ngaahi kolo, pea mo e pa'anga 'e 27 Nu'usila, 27 Miliona Nu'usila pea kuo kakato 'a e ng ue ki he kolo 'e 33 ko eni 'i M ta'u fo'ou 'a ia ko 'ene a'u 'a'ana ki he Patiseti hoko 'oku tonu ke to'ou atu 'a e kongalahi ia 'o e Patiseti kae h p ki'i ivi ko Pule'anga 'oku 'omai ki he potung ue ke fakalelei'aki e ng ue ko ia, pea ko e ki'i fakamatala p ia Sea.

Ko e *dividend* p t keti ko 'a e potung ue ki hono t naki 'a e *dividend* he ta'u ni 'oku hiki hake 'o 10 miliona ki he ta'u fakapa'anga fo'ou m l 'aupito. Fokotu'u atu Sea.

Sea K miti Kakato: Fokotu'u, pou pou, tau hoko atu ki he fika...

Tokanga ki he teuteu fakatau 'a e Leti Tongá

Lord Tu'ilakepa: Sea ki'i fakamolemole p Sea, ko au 'oku ou ki'i tokanga 'Eiki Sea ki he me'a na'e me'a ki ai 'a e 'Eiki Minisit 'anenai 'o fekau'aki pea mo hono...ko e me'a ko eni

fekau'aki mo e' pisinisi 'Eiki Minisit , fekau'aki mo e koloa ko ia 'a ia 'oku peh 'e he 'Eiki Minisit 'oku 'ikai ke totonu ke tuku ki he Pule'anga ke nau fakalele pisinisi he 'oku 'ikai ke nau tauhi, 'oku nau tauhi koloa kovi, ko hono fakalea ia 'anenai 'Eiki Sea, koe'uh 'oku teuteu foki ke tukuange 'a e Leti Tonga. 'Eiki Sea 'oku ke mea'i p ko e Leti Tonga ko ia 'oku fea'utaki ai 'a Tonga ni kotoa 'Eiki Sea. Pea 'oku tau 'amanaki p 'Eiki Sea koe'uh 'e lava 'o fai hano fakalelei'i 'o hang ko e me'a ko na'e me'a ki ai 'a e 'Eiki Minisit ko e pisinisi ia 'oku malava ke 'ilo ai he ni'ihi mei Tokelau kotoa 'o a'u ki muli 'Eiki Sea, 'o fel l ve'i pea mo e tu'unga 'oku 'i ai e fonua ni.

Tokanga ke 'oua fakapolitikale'i fokotu'utu'u ngaue ki he Leti Tonga

'Eiki Minisit ko e tokoni p ki he Feitu'u na ke ke fakatokanga'i p 'oku ou 'amanaki p 'oku 'ikai ko e ' me'a fakapolitikale eni 'Eiki Sea. 'Oku ou 'osi mea'i p he fonua ni na'e 'i ai 'a e ngaahi feinga ke to'o e ni'ihi mei he poate ko eni pea a'u 'o 'i ai 'a e ngaahi me'a ta'efakalao 'Eiki Sea 'o a'u ki ha tu'unga 'o nau fakatonutonu 'ikai ke u fie lave ki ai 'Eiki Sea, k na'e hoko atu 'a e me'a ko ia 'i he Fakamaau'anga pea 'oku 'ikai ke a'u ki hano ola 'Eiki Sea pea a'u eni 'Eiki Sea 'oku to e fai mo hono faka'ilo 'e he taha ko e pule ia 'o e potung ue ko eni 'a ia na'e 'osi vahe'i kinautolu ia ko e Poate 'Eiki Sea, k koe'uh ko e tu'utu'uni 'a e Minisit 'o e 'aho ni kuo pau ke tukuange ia ki ha ni'ihi 'a ia te nau malava ke fakahoko, 'oku ou tui 'Eiki Sea ko e ni'ini ko eni 'oku nau fakalele ko he taimi ni, ni'ihi p ia 'oku 'osi fe'unga p ia mo nautolu ke nau fakalele 'a e polokalama ko eni 'Eiki Sea.

'Oku ou 'amanaki p he 'ikai ke hoko ha ngaahi me'a fakapolitikale heni 'Eiki Sea ke 'i ai ha uesa ai 'a e fakalele 'a e ki'i potung ue ko 'oku 'iloa ko e A3Z 'Eiki Sea. Na'e kamata'aki foki 'a e ZCO faai mai ai 'o a'u mai eni ki he 'aho ni ko e A3Z 'Eiki Sea pea 'oku fu'u lahi hono t langa'i 'Eiki Sea k ko eni 'oku a'u ki ha tu'unga kuo 'omai 'i he *Budget Statement* pea ko e 'Eiki Minisit ko eni 'e fai hono tuku atu ki tu'a 'Eiki Sea 'a e ...k 'oku ke mea'i 'Eiki Sea ko e taimi eni ko eni 'oku mau fanongo ai he TV he ' polokalama ko eni e 'akapulu, fiefia e 'otu motu he 'oku 'ikai foki ke a'u e TV ki he 'otu motu 'i Ha'apai pea mo Vava'u, k 'oku malava 'e he leti ko eni 'o feau 'aupito 'aupito 'a e ngaahi fiema'u ko eni 'a e kakai 'i he fonua ni 'Eiki Sea.

Tokanga ki he fakatau 'inasi e TCL

'Eiki Sea ko e taha e me'a 'oku ou ki'i tokanga ki ai 'Eiki Sea koe'uh ko e me'a 'anenai 'a e 'Eiki Minisit fekau'aki pea mo hotau Sea ko 'o tautolu 'a ia na'e 'osi fai 'a e fefakamo'oni'aki na'e kole atu mei he ongo t pile 'e ua ke 'oua leva 'a e fefakamo'oni'aki ko ia, pea na'e me'a mai 'a e 'Eiki Pal mia ...

<007>

Taimi: 2125-2130

Lord Tu'ilakepa : .. he uike ko ia kuo pau ke fakafoki mai Sea he ta'u kuo 'osi 'ap pea 'oku 'ikai ke u ma'u lelei 'Eiki Sea, ka ko e 'Eiki N pele ko eni 'o 'Euá, na'a ne 'ohake 'a e me'a ko ia 'Eiki Sea. Na'e toki mea'i p 'e he Fale ni kuo 'osi fai 'a e fakamo'oni he uike 'e taha. Ka ki hono fakapapu'i he taimi ni 'Eiki Sea 'oku te'eki ai ke 'omai 'a e pa'anga ko ia 'Eiki Sea ki he Pule'anga. Kuo pau p 'Eiki Minisit ke ke.. ko e anga foki 'o e fefakamo'oni 'aki ha me'a peh ni fekau'aki mo hono fakatau ko eni 'a e *Cable* 'Eiki Sea, p ko hono lisi, p ko hono ma'u ha kautaha ke fakalele 'Eiki Sea, ko e *Digicel* ko ia 'oku ne ma'u, Mahalo 'Eiki Sea ko e faka ofi taha ki ai,. Ko e 4 miliona 'a ia 'oku pa'anga 'e taha mahalo ki he fo'i *share*

'e taha. Ko e taha mo e s niti 'Eiki Sea ki he fo'i *share* 'e taha. Na'e mei malava p eni ia 'o fakatau ki he kakai 'o e fonuá, ka koe'uhi ko e alea 'a e Pule'angá pea mo e *Digicel*, pea fai ai 'a e fefakamo'oni'aki 'o 'oange 'a e koloa ko ení ke fakalele 'e he *Digicel*, hili ko iá 'oku te'eki ai ke 'i ai ha pa'anga ia 'e 'omai ki he Pule'anga.

'Eiki Sea 'oku ou tu'u k k iví, ke u fakam 'opo'opo ke tau fakatokanga'i he Fale ni, tautautefito ki he 'Eiki Minisit Ako. Ko e Tohi Tangi ko eni neongo kuo 'osi me'a mai 'e he 'Eiki Seá, ke toloi ke toki foki mai 'a e Fale ni 'Eiki Sea, kiate au ka foki mai, 'e faingata'a 'aupito 'aupito, ke toe fakah 'a e tangi 'a e ni'ihí ko ení, fekau'aki pea mo e kakai 'o e fonua ni 'Eiki Sea. 'Oku fu'u lahi 'a e pa'anga ko eni 'oku tau t nakí kae tautautefito ki he ngaahi pisinisi ko ení 'Eiki Sea. Ka 'oku tau faka'amu p 'Eiki Minisit , ke tau fakapotopoto'i mu'a, 'a e founa ko ia 'oku ng ue'aki ki he ngaahi Poate 'a e Pule'angá tautautefito ki he Poate ko eni..

Sea K miti Kakato : Me'a mai N pele Fika 3 'o Tongatapu.

Lord Tu'ivakan : Ko e fika 'uluakí 'oku tukuhifo ia, kau p ia he me'a. Ko e uá, mo e tolú tau toki foki mai tautolu 'o fai ha me'a ki ai. Sai p 'oku kei 'i he alea p 'a e me'a ko ia.

Lord Tu'ilakepa : M l .

Sea K miti Kakato : Te tau a'u p kitautolu ki he Vouti ko ia 'a e 'Eiki Minisit Ako.

Lord Tu'ilakepa : Ko ia. Sea, ko 'etau paepae atu p (h fanga he fakatapu) 'a e ' Vouti ko ení he 'oku 'i ai 'a e ' pa'anga ai 'oku mea'i 'e he fonua ni tautautefito ki he kau M mipa 'o e Fale ni kuo tau a'u p ki he 'Ofisi Ako, fokotu'u leva ai 'a e me'a ko ia na'a tau (*h fanga he fakatapu*) 'o 'oange kihe Minisit Akó, ke tokoni'i 'a e si'i f nau pea mo e ni'ihí ko eni 'oku nau tangi mamahi mai ko ení 'Eiki Sea.

Sea K miti Kakato : M l .

Lord Tu'ilakepa : 'Oku mou me'a 'Eiki Sea ki he pa'anga ko eni ko eni 'i he 'Eiki Minisit Pa'angá, 'a eni na'e fai hono 'eke 'anenaf, ngaahi fu'u pa'anga lalahi ia. Me'a ko ena na'e me'a mai ai 'a e 'Eiki Pal mia ko e 7 miliona, lava h 'a e me'a 'e ta'elava ai? He ko ena kuo 'osi tuku 'a e Sipotí, ka tau hanga hake ki he ngaahi ng ue fakalalakala tu'uloa he fonua ni 'Eiki Sea . Ko e ki'i me'a p ia 'oku ou ki'i fakatokanga'í, he 'oku 'ohake hení 'Eiki Sea, fekau'aki mo e kautaha ko ení 'Eiki Sea.

Sea K miti Kakato : M l .

Makehe'anga Leti Tonga mei ha to e kautaha leti

'Eiki Minisit Ngaahi Kautaha Pisinisi Pule'anga : 'Eiki Sea m l 'aupito, fai p ha ki'i fakama'ala'ala na'a tokoni kihe Hou'eiki. Ko e kehe 'anga ko 'o e Leti Tongá, pea mo e ngaahi Leti kehé, 'oku mo'oni 'aupito 'a e me'a na'e me'a 'aki 'e he Hou'eiki. 'Uluaki, 'oku nau ma'u 'a e AM 'a ia ko e fo'i laine ia ko 'oku lava ai ko 'o fanongo mai 'a e ongo Niuá pea mo ngaahi 'otumotú ki he Leti 'o 'ikai hang ko e FM 'a e ngaahi Leti kehe. Ko hono uá ko 'enau TV. 'Oku lava 'o mamata ai 'a e fonuá 'i he ngaahi polokalama a'u ki he tau 'akapulu 'oku ha'u hangatonu. Pea ko hono makehe'anga ia 'o e Leti 'o e TBC pea mo e Leti Tongá, pea mei he ngaahi Leti kehe.

'Ikai ko ha 'uhinga fakapolitikale fokotu'utu'u ke fakatau Leti Tonga

Eiki Sea, ko e fakakaukau ko eni ko ke tukuatu ha kongá 'o e ngaahi 'inasi ke lava 'o h mai ki ai 'a e ngaahi *private sector* pea mo ha kau 'inivesitoa, pea mo ha kau taukei ke nau fakalele eni. 'Oku 'ikai ke 'i ai ha'ane tu'unga fakapolitkale 'ana ia Sea, me'a fakapisinisi 'ata'at p . Te u ki'i faka'ali atu p eni. Ko e ta'u atú na'e mole 'a e 2 mano 8 afe ta'u atu ko . Ta'u kuo 'osí, na'e mole 'a e 7 mano 9 afe. Ko e ta'u ko eni na'e toki 'osí na'e 'alu hake ai 'o tupu 5 mano pea ma'u mai 'a e *dividend* 3 mano, pea nau to e kole mai 'o 'ave 'e he Pule'anga e 2 kilu,. 'UHINGA fakapisinisi 'ata'at p ia Sea. 'Oku mahino p ia, 'oku nau ki'i *improve* mai ke 'alu 'o fakalakalaka ange 'a e ng ue 'i he taimi ni. Ka ko e l volo ko ia 'o e ng ue 'oku a'u ki ai. Hang ko e me'a ko ia na'e me'a'aki 'e he N pele. Kapau 'oku ifo peh 'a e sio TV pea mo e Leti he taimi ni, huanoa ka to e mai ha kautaha 'oku lahi ha'anau silini, 'o to e 'inivesi 'i he me'a ko eni, 'o to e lelei ange 'a e ngaahi polokalamá, pea manakoa ange 'e he ngaahi pisinisi, 'ave 'enau ngaahi tu'uakí ki ai, ' ngaahi pisinisi kehe 'a e Pule'angá ave ki ai ngaahi *private sector* ave ki ai pea mo e ngaahi Potung ue kotoa. 'A ia ko e fakakaukau Sea, kapau 'oku ki'i peh 'ene langaolanga he taimi ní, huanoa ka to e tukuatu ke.. pea 'ave ke nau fe'au'auhi...

<008>

Taimi: 2130-2135

'Eiki Minisit Ngaahi Kautaha Pisinisi Pule'anga: fe'au'auhi pea mo e, mo e ngaahi leti ko eni he, 'i he *private sector*. Pea ko e 'uhinga p ia Sea 'oku 'ikai ke 'i ai ha, 'ikai ke 'i ai ha 'uhinga fakapolitikale ia ai.

Pea ko e ' , kapau 'oku 'i ai ha faikehekehe, t kehekehe ia pea 'oku lahi hono faka'ilo e motu'a ni ia he me'a ko eni. Pea lahi mo e, ka 'oku mole ke mama'o Sea, 'ikai ke 'i ai ha *personal p* ko ha, p ko ha loto t ngia ia ha taha 'i he kau ng ue kae 'uma' e poate, ' , ko e fatongia p ke fakahoko. Pea hang ko 'etau talanoa ko eni ki he t naki e pa'anga ko 'etau faka'amu foki ia ke fakalele e ngaahi pisinisi, 'ikai ke ngata p he sai ange hono fakahoko honau ngaahi fatongia tefito kae ma'u mo ha silini mei ai ke tokoni mai ki he'etau patiseti fakata'u.

Tali Pule'anga ki he hoha'a fekau'aki mo e fakatau 'inasi TCL ki he Digicel

Ko e kongá ko eni ki he TCL, he Cable Sea, 'oku 'i ai e, 'a e aleapau foki pea mo e Digicel. 'A eni ko na'e fai ko hono, 'a e fefakamo'oni'aki ai. Ko 'ene m m niti p 'a e 'ikai ke lava ia 'o kakato 'etau tafa'aki p 'oku 'ikai ke lava 'o kakato 'a e tafa'aki ko 'a e Digicel, ko 'ene ta'e'anga ia 'a e aleapau ko eni. Ko e faka'amu 'o hang ko e me'a na'e fai ki ai 'a e fefakamo'oni'aki ke fakakakato he na'e 'i ai p e ngaahi 'uhinga na'e 'uhinga ai hono 'omai e Digicel ke nau lava 'o fe'auhi 'i loto pea mo e TCC pea 'oku mou mea'i p ko e lahi ange 'a e fe'auhi ko e tika ange ia 'a e *service* pea to e ma'ama'a ange 'i hono 'omi ko eni ki he kakai ke nau ng ue'aki mo totongi. Mahalo ko e ki'i fakama'ala'ala atu p ia Sea, m l 'aupito.

Sea K miti Kakato: M l . Ko e ongo Niua 'oku na, me'a mai e Fakafofonga 'o Niua 17 kae toki me'a faka'osi mai e N pele Niua.

Ke kei fakamalumu Leti Tonga he Pule'anga koe'uhi ko e s vesi ki he kakai

Fe'ao Vakati : Sea tapu p pea mo e Feitu'u na Sea, tapu atu ki he Hou'eiki M mipa 'o e K miti Kakato. Sea ko e ki'i fakahoha'a nounou p e motu'a ni ia he 'uhinga ko 'oku ou tui ai 'oku mahu'inga p ke tuku p 'a e TBC p ko e Kautaha Fakamafolalea 'a Tonga he, 'i he Pule'anga Sea he ngaahi 'uhinga p ko eni Sea. 'Uluaki p 'oku me'a mai foki 'a e Pule'anga 'oku faingata'a'ia fakapa'anga pea 'ikai ke sai hono fakalele peh ki he tupu. Sea ka ko u lave'i p he ngaahi 'aho ko Sea ko u tui 'oku peh p ki he 'aho ni. Kapau 'e vakai ai p Sea, ko e mo'ua ko eni ko 'o e Pule'anga p 'i he TBC, 'oku ou tui p 'oku 'i he lau kilu Sea. Kapau 'e totongi e mo'ua ko eni 'e ma'u e *dividend* ia e kautaha ko 'eni. Ka ko e mahu'inga ko ki he motu'a ni ia 'e 'Eiki Sea 'a e, 'a e kautaha ko 'eni ko 'enau s vesi ko 'oku fai ki he Pule'anga. Mahino p foki ko e taumu'a 'e ua foki 'a e ngaahi kautaha ke ma'u ha s niti, *dividend* pea ua p ko hono, ko e *service* ki he kakai 'Eiki Sea. Pea 'oku 'i ai e ngaahi s vesi mahu'inga 'oku fakahoko 'i he kautaha ko eni, 'uluaki p Sea 'oku ke mea'i p kapau 'e, 'e ai ha fakatamaki fakaenatula hang ko e af mo e ' me'a peh ko e, tau ki'i, 'ulu'i Potung ue p ko eni Sea, kautaha ko eni, nau lele houa 'e 24, lele p ki he 'osi ko 'a e fakatamaki fakaenatula 'a e 'aho pea mo e po'uli pea neongo 'oku lele p pea mo e ngaahi leti FM 'Eiki Sea ka 'oku fakangatanga p 'oku 'alu p 'o ngata 'i Vava'u. Ka ko e fakahoha'a 'a e motu'a ni ia pea 'oku 'i he ongo motu li'aki. Ko e leti p eni 'oku mau lava 'o a'utaki mai ai, a'u ange ai e ngaahi loto mei Tonga 'Eiki ni ki he ongo k inga 'e 'Eiki Sea. Pea 'oku mahu'inga p Sea, ko e sio ko eni na'a, 'i he tafa'aki 'e taha 'a e *service* ko ki he, ki he kakai tautatefito 'a e kau ko 'a e motu'a ni ki he ongo Niua kae 'uma' 'a e polokalama ko eni ko ki he fakatamaki fakaenatula, 'ikai ke ngata ai Sea ko 'etau polokalama ako, 'a e ngaahi ako 'i he pongipongi kotoa a'u ki he Falaite 'oku 'inasi ai p , tukukehe e ongo Niua kae peh foki ki he ngaahi motu 'o Vava'u, Ha'apai peh foki ki 'Eua. Pea 'e Sea ko e, ko u tui ko e fanga ki'i mo'ua ko eni 'oku 'ikai ke lahi 'o fakatata ki he mo'ua ko eni ko 'o e ' Potung ue 'a e Pule'anga 'i heni Sea. Pea kapau 'e to e tuku atu , 'e mahalo ko e 'uhinga p ki he Hou'eiki Pule'anga p te nau to e e ngaahi Potung ue 'o fakamo'ua 'i he fakamafolalea 'i f ? Ka ko u tui p Sea 'oku mahu'inga ke vakai'i 'a e lahi e mo'ua 'a e Pule'anga ki he'ene kautaha, 'a ia 'i he tafa'aki 'e taha, 'ave p mei he hema ki he mata'u Sea. Ka na'e 'osi fai foki e ngaahi ng ue Sea kimu'a ki he ngaahi kautaha pea 'oku to e feinga ke fakafoki mai 'o kau ai e m keti ko ena 'a Vava'u...

<009>

Taimi: 2135–2140

Fe'ao Vakati : ... 'o to e fakatau fakafoki mai Sea 'i he mahu'inga to e mamafa ange. Ka 'i he makatu'unga ko eni Sea 'i he sio ko ki he s vesi ko ki he kakai.

'I kai ke ngata ki ai Sea 'oku 'i ai e l unga he ngaahi 'aho ni pea mei he kau Fakafofonga mei Vava'u, kau ai p mo e motu'a ni ki he mamafa ko totongi vakapuna. 'I ai p 'etau kautaha vakapuna 'e Sea pea ko u tui kapau na'e kei lele p 'etau ngaahi kautaha Sea, kimui e s niti ke tokoni ki he kakai, tokoni ki he ngaahi ng ue 'a e Pule'anga, ka ko 'ene s vesi pea mo 'ene fatongia ko ki he kakai Sea ko u tui 'oku fisifisimu'a e taumu'a ko ia ke fokotu'u ai e ngaahi kautaha 'Eiki Sea. Pea tukukehe ange 'Eiki Sea ka toki 'i ai ha makatu'unga lelei pea tu'unga lelei e ngaahi kautaha pea tuku atu kitu'a.

'E 'Eiki Sea 'oku lolotonga fe'au'auhi p foki lahi p foki e ngaahi FM pea mo e ngaahi fakamafolalea 'i Tonga ni. Kau ai mo e ngaahi fakamafolalea 'i muli 'o tau 'inasi ai 'i Tonga ni pea ko u lave'i p Sea mahalo 'oku a'u 'o 9 k toa e ngaahi leti 'oku tau lava 'o fanongo ki

ai 'i Tonga ní. Ka 'oku 'ikai foki ke mau lava mautolu mei he ongo motu 'o fanongo mai mei he ongo Niuá, 'Eiki Sea 'o fanongo mai ki heni. Ka 'oku ou kole fakamolemole atu p Sea hono fa'a 'ohaké ka ko e fatongia p motu'a ni. Ko u lave'i p he fa'a feme'a'aki e Hou'eiki ngaahi vahefonua Tongatapu ní, 'o Tonga ni, Vava'u, 'Eua mo Ha'apai p 'oku fa'a, ko e muimui atu, 'oku fakafakahoha'a atu Sea si'i ongo motu li'aki. Pea mo e Hou'eiki 'oku ngalo p foki ia 'ia nautolu, 'oku kau mo Niuu he ngaahi 'otu motu 'o Tonga ní 'Eiki Sea. Ka ko e anga p fakahoha'a 'Eiki Sea pea mo e poupuu p ki he Minisit peh , Hou'eiki Pule'angá. Ko u tui p kapau 'e Sea taufefito eni ki he ngaahi mo'ua e potung ue Pule'angá Sea, ka totongi eni ia, lele lelei p . Ka ko e ki'i me'a 'i he tafa'aki 'e tahá, ko e ki'i fakamafolalea p eni 'oku nau fakamo'ua lelei 'aupito ai e Pule'angá 'oku 'ikai ke...

Fakamalo'ia he teu tokoni TCC he fetu'utaki mopaila ma'a e ongo Niuu

Sea ko e faka'osi p fakahoha'a. Ko u faka'amu p ke, faka'amu p ke foki e fakam l ki he Minisit e Ngaahi Pisini'sí kae 'uma' 'a e Pule ko TCC 'Eiki Sea. 'Osi fai p 'a e feme'a'aki p mo e p talanoa pea mo e Pule ko 'o e Kautaha TCC ki hono fakalelei'i ko eni 'o e *mobile* pea mo e 'initaneti ko ia 'a e Ongu Niuu. Sea 'oku fai p , ko u lave'i p kuo 'osi 'i Tonga ni ko e ngaahi me'a ng ue ko e teuteu p ke fakaa'u atu ki he ongo k inga ke nau 'inasi. 'Oku lolotonga 'i ai p 'initaneti pea mo e *mobile* Sea 'i he ongo Niuu. Ka ko hono ki'i fakalelei'i p ke to e ki'i vave vave ange he 'oku ki'i vave 'aupito e *facebook* e k inga pea mo e, nau ki'i h holo ko he 'initaneti he ngaahi 'aho ni, tokoni lahi 'aupito 'aupito Sea. Peh p Sea e ki'i fakam l atu ki he Feitu'u na e ma'u taimi. M l 'aupito.

Sea K miti Kakato: M l . Hou'eiki. Fakam l atu ho'omou kei ma'u ivi ke fakahoko 'etau ng ué. Kuo lave'i 'e he motu'a ni kuo mou fu'u me'a lelei he'etau ng ué. Ka ko e ki'i fakamanatu atu p . 'Oku 'ikai ko e tamate'i eni 'etau leti'ó. Ke mou ki'i me'a p hang 'oku mou feme'a'aki moutolu 'e tamate'i 'etau leti'ó. Me'a mai e N pele Niuu.

Kole 'oua fakatau Leti Tonga he ko e koloa ia 'a e Pule'anga

Lord Tu'i'í fitu: Sea, ko u kau fakataha au Sea tapu mo e Feitu'u na m l e mai e faingam lié. Fakatapu mo e Feitu'u na, 'oua 'e tamate'i 'etau leti'ó. Pea 'oua 'e 'ave ke faka-poate'i ke *privatize*. Ko e 'uhingá ko e taha p eni ha'atau leti'ó ke fakatonutonu ai, ko e koloa ia 'a e Pule'angá. Ko e ma'u'anga tala ia 'o e fonuá. Ke 'oua 'e hang ko mulí, 'e 'i ai ha 'aho 'e 'unu ai 'o fakatemok lati e fonua ni, pea fef siaki e kakai tu'um lié 'o nau pule'i e Pule'angá 'i hono fakap seti, fakam tia'i 'a e *confidential* 'a e ' me'a 'a e Pule'angá 'oku tala e totonu 'a e Pule'angá. Sea, kapau te ke me'a ki he ' FM ko ení, kehekehe ongoongó ia. Pea 'oku te lava p kita 'o fua p uni'i 'a e tonu 'enau ngaahi ongoongó he taimi 'oku 'omai e ongoongo 'a e A3Z. Pea 'oku ki'i ma'ama'a e Pule'angá he'etau ma'u ongoongo te'eki ai ke m nava e Pule'angá ki he'ene koloa, he'ene *property* ke mahino ko e ongoongo totonu ma'a e fonuá. Sea, ka mole fu'u potung ue ko ení ko e koloa ia 'a e Pule'angá. Pea ko e maa'imoa ia. 'E hang ko 'etau k ko eni he fu'u kautaha vaka ko eni 'anautolu ko eni na'e toki 'osi he uike kuo'osí. 'E faifai pea *float* e m ketí, tau ma'u hala te'eki ai ha mafai e Pule'angá ke tu'uma'u ke ne tala ko e h e me'a 'oku mo'oni he fonuá mo e

<001>

Taimi: 2140-2145

Lord Tu'i'í fitu: ... mo 'ene koloa 'oku faitu'utu'uni ko 'ene koloa totonu p ia 'a'ana.

Ko hono faka'osi p Sea ki he me'a ko eni 'a e *Digicel* ko mo e *TCL*. Kapau kuo poate ha kulupu ko e h e fuoloa kae totongi honau 'nasi kapau kuo fakamo'oni? Ki'i fehu'i p Sea m l .

Sea K miti Kakato: M l me'a mai N pele 'o Niua.

Taukave ka totongi he Pule'anga 'enau mo'ua ma'u pe tupu Leti Tonga

Lord Fusitu'a: M l Sea. Tapu mo e Feitu'u na pea tapu mo e k miti. Mahalo na'e lau 'eku kaung Fakafofonga 'eku *note* ko e me'a kotoa ko na'e 'ai ke u fakahoha'a atu 'aki kuo 'osi k pui kotoa ia 'e ia. 'A ia mahalo ko e me'a ke to e fakamamafa'i atu p kapau p 'e totongi e mo'ua e Pule'anga ko u tui 'e ma'u p ha tupu ia 'a e kautaha ko eni 'Eiki Sea.

Sea K miti Kakato: M l .

Taukave'i ko e fakamafolalea ki he sevesi ma'a e kakai 'oku fa'a lele mole p

Lord Fusitu'a: Ko hono u'a p 'oku ma'u ha tupu p 'ikai ko e s vesi fakalukufua eni 'a e fonua na'e fokotu'u tapu ange mo ia 'e he La' kuo Unga Fonua Tupou IV ko e fakat maki ke ma'u 'e hono kakai e ongoongo pea ke ne k pui kotoa e fonua 'Eiki Sea. Ko u tui 'oku 'ikai ke 'i ai ha kautaha fakam folalea 'i he fa'ahinga tu'unga p sekitoa fakapule'anga p *public sector* 'i m mani 'oku fakalele p fakapisinisi. Ko e *public broadcast* lahi taha 'i m mani ko e *PBS*... 'A ia 'oku fakalele nautolu ia 'o mole *at a loss*.

Sea K miti Kakato: Ko ia.

Lord Fusitu'a: He ko e s vesi ia ma'a e kakai 'o e fonua.

Sea K miti Kakato: Ko ia.

Lord Fusitu'a: Ko e fatongia t fito ia 'a e Pule'anga ke nau fakahoko e fo'i s vesi ko ia. Ko e ki'i fakahoha'a p ia.

Sea K miti Kakato: M l N pele Niua. Me'a mai 'e 'Eiki Minisit Pa'anga.

Fakama'ala'ala kei ma'u 'inasi lahi pe Pule'anga he Letio ka fakatau hono 'inasi

'Eiki Minisit Pa'anga: Tapu pea mo e 'Eiki Sea fakatapu ki he Hou'eiki M mipa 'o e Fale. Sea ko e ki'i fie tokoni p fakama'ala'ala p . M hino 'aupito p tokanga ko eni e, 'a e ngaahi polokalama 'oku fakahoko pea 'oku 'ikai ko e *Broadcasting Commission* p . K toa e ngaahi Poate ko 'a e Pule'anga 'oku 'i ai e ngaahi fatongia ia 'oku nau fakahoko pea ko e fakamole ko 'oku nau fakahoko pau ke fai e aleapau ia mo e Pule'anga 'e totongi fakafoki ia 'e he Pule'anga ki he poate ko ia. Fakat t ko eni nau lave 'anenai ki he tokoni 'a e Pule'anga ki he 'uhila, pa'anga, m hina 'e tolu ko eni hono tukuhifo ko ia pa'anga 'e 6 kilu. 'Oku totongi ia he 'e Pule'anga ki he ' Poate 'Uhila ke nau fakahoko 'a e ng ue ko eni. Pea ko e founa ko 'oku fai'aki 'oku to'o mei he *dividend* p ko e to e h e founa 'oku totongi atu. 'Oku tatau tofu p ia pea mo e poate ko eni.

Ko e ngaahi ng ue ko 'oku fakahoko ko he poate ko eni he taimi 'oku 'af ai mo ha fakam fola ke a'u ki he ngaahi motu ko e *Government policy obligation* 'oku nau fakahoko.

Pea ko e 'osi 'o'ona ko iá ia pea 'oku fakah mai leva 'enau *claim* ki he Pule'anga pea 'oku totongi p ia Sea. Ko e fakakaukau ko eni hono fakah mai ko 'o e *private sector* ko e taumu'ang ue p ia e Pule'anga ka 'i ai ha ngaahi fatongia 'oku fakahoko he 'e he Pule'anga ka 'oku malavalava pea mo sai ange 'o malava he *private sector* 'o fakahoko pea 'oku tonu ke tuku ia ke fakahoko ki he *private sector*. Ko e fokotu'utu'u 'oku fai ko e p seti 'e 51 ko e *share* ia 'o e Pule'anga. P seti 'e 49 ki he *private sector*. 'A ia 'oku kei ma'u p he Pule'anga 'a e konga lahi ke pule'i mo fakapapau'i 'oku fakahoko he 'e sino ko eni 'a e ngaahi ng ue ki he kakai 'o e fonuá taut fito ki Tonga mama'o pea mo e ngaahi 'otu motu mama'o. M l 'Eiki Sea. Ko u tui p kuo m hino atu.

Sea K miti Kakato: M l 'Eiki Minisit .

'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai: Sea ko e ki'i kole atu p ha ki'i faingam lie.

Sea K miti Kakato: Me'a mai Minisit T naki Pa'anga.

Fakamatata 'i ai mo'ua tukupau Leti Tonga 'oku te'eki lava 'o totongi

'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai: Ko e ki'i, ko e fai foki e f me'a'aki Sea ki he poate ko eni. Ko 'eku hanga p au 'o 'oatu e ki'i *information* ko eni ke me'a p ki ai e Hou'eiki. 'Oku lau foki 'oku 'i ai e mo'ua 'a e Pule'anga ki he poate ko eni. Ka ko 'eku fakatokanga atu p 'oku 'i ai 'a e me'a ko e mo'ua tukupau pea 'oku lolotonga lahi e mo'ua tukupau ko ia 'o e poate ko eni ki he Tukupau ki he Pule'anga ka 'oku te'eki lava 'o totongi. Pea ko ia mahalo na'a sai e fo'i founa fo'ou ko eni na'a lava 'o totongi mai ai ha tukupau totongi 'o e tukupau kapau 'e liliu. Ko ia p Sea ko e ki'i ...

Sea K miti Kakato: Me'a mai 'Eiki N pele Niua 'a 'Eua.

Lord Nuku: Tapu p pea mo e 'Eiki Sea tapu atu ki he kau M mipa 'o e K miti Kakato. 'Eiki Sea ko e fakahoha'a ko motu'a ni 'Eiki Sea kuo 'osi fai foki e f me'a'aki he leti 'Eiki Sea. 'Osi m hino e *service* ko 'oku fai he leti Sea. Ko e me'a ko 'oku fakakaukau ko ki ai 'a ko 'a e me'a ko he pooni ko e, kapau 'e tuku atu eni ke fakataua 'e totongi he kakai hang ko e TV ke nau sio. Ko 'etau polokalama ako 'oku pau ke totongi ia 'e he Potung ue Ako. Hang tofup ko e me'a ko eni na'e toki me'a mai ki ai 'a e 'Eiki Minisit ko eni ko t naki tukupau. Mo'ua p nima ko ki he nima ko 'oku pau p ke 'eke ia...

<002>

Taimi: 2145 – 2150

Lord Nuku: pea ko e 'uhinga ia ko 'eku ... 'e foki kotoa pe me'a ko eni ki he kakai Sea. Mahino e s vesí, kei sio 'akapulu ta'etotongi e kakai he 'aho ni, koe'uhí ko e kei fai he Pule'angá e s vesí ko eni. Ko 'ene 'alu pe ke fakapisinisi, ka kumi pe ... p seti 'e 49 ko 'oku 'ai ke 'omaí Sea, pau ke totongi 'enau fakamolé 'a nautolu ia Sea. Ko e 'uhingá ia ko 'a e fai atu ai 'a e tokanga ki he leti , ko e ako 'e totongi he Pule'angá kapau 'e fai .. hang ko eni kapau 'e t e fakatamakí, tukukehe kapau 'e pule pe 'a e ...

'Eiki Tokoni Pal mia: Fakatonutonu.

Sea K miti Kakato: Fakatonutonu mai . Minisit Tokoni Pal miá.

Tu'u mateuteu Pule'anga ke totongi ngaahi tau 'oku fakamafola mai he Leti

'Eiki Tokoni Pal mia: Na'e fai 'a e feng ue'aki 'a e Pule'angá Sea mo e Pule'anga Nu'usila ke mai e tau ko na'e ai 'i Nu'usila, na'e 'ikai ke ta'etotongi ko e 'uhingá ko e fealea'aki 'i he aleapau. Tatau pe mo e hoko atu ko ení Sea 'oku 'osi tu'u pe Pule'angá ke totongi hei'ilo na'a lava 'o fakamafola mai 'a e tau ko ení 'oku hokohoko mai ko ení. Ka 'oku 'ikai ke peh ia 'oku ta'etotongi. 'Oku 'ilo pe ia 'e he ... p ko e Leti Tongá, pe ko e 87.5 'oku pau pe ke 'i ai 'a e totongi kae lava 'o fakamafola mai. M 1 .

'Eiki Minisit Ngaahi Kautaha Pisinisi: Te u ki'i tokoni atu pe Sea.

Sea K miti Kakato: M 1 .

'Eiki Minisit Ngaahi Kautaha Pisinisi: Na'a tokoni pe ki he fakama'ala'ala 'a e ...

Sea K miti Kakato: Me'a mai Minisit ...

Fakamamafa'i Pule'anga ko e tefito'i fatongia 'o ha Poate ke t naki mai 'ene ngaahi mo'ua

'Eiki Minisit Ngaahi Kautaha Pisinisi: Ko e t naki mo'ua foki ia Sea 'oku kau ia he tefito'i fatongia 'o ha Poate. 'Ikai ko ha fatongia ia 'o e tama fakamo'ua, ko e fatongia ia 'o e Poate ke tuli e tama fakamo'ua, a'u 'o faka'ilo ke totongi honau mo'ua. Ko e poini hono 2 ki he mo'ua, ko e taimi ko 'oku t naki mai ai e silini, 'oku 'ikai ko e taimi ia ko 'e lau ai ko e pa'anga h mai 'a e pisinisi. Ko e taimi ko na'e fakahoko ai 'a e fo'i ng ue ko 'o 'uhinga ai 'a e mo'ua, ko e fo'i taimi ia ... 'a ia ka t naki, tau peh , kapau 'oku ai ha mo'ua ia he taimi ni 'oku 5 kilu pea t naki he taimi ni. 'Ikai ke ai ha'ane fekau'aki 'a'ana pea mo e pa'anga h mai ko 'e l kooti 'i he pepa. Ko e ki'i Lao faka'akaunitingi pe ia Sea.

Ko e konga ko eni ko ki he totongi 'o e tv mo e leti , ko e totongi foki 'e he kau users pe ko kinautolu 'oku nau ng ue'aki. 'Oku 'ikai ko e kakai ko 'oku nau sio he tv, mo e leti , mo fanongo he leti , ko e totongi 'oku fai 'e he kakai ko 'oku nau 'omai 'enau tu'uaki ki he leti mo e tv. He 'ikai ke 'uhinga ia, kapau 'e fakapisinisi kapau 'e fakapisinisi 'o tika, pea 'e ... ko e me'a pe ia 'e uesiá ia 'e Sea ko e polokalama e to e sai ange ...

Lord Tu'ilakepa: Sea, kae ki'i fakatonutonu 'i e Minisit .

Sea K miti Kakato: Ki'i fakatonutonu eni Minisit .

Lord Tu'ilakepa: 'Oku 'ikai ko nautolu p 'oku fai pisinisi ko 'oku nau tu'uaki ko 'i he leti 'oku nau siponisoa, pe 'oku tau siponisoa 'a e leti , pe ko e 'akapulu ko ená. Ke mea'i pe Sea, 'ohovale p kuo t e ngaahi fu'u me'a pea toki takai holo 'a e ki'i me'alele 'a e A3Z 'o kole he ngaahi fonua. 'Oku a'u ange kia mautolu 'i h , a'u atu ki he ngaahi feitu'u kotoa, a'u ki Hahake mo Hihifo. 'A ia 'oku kau pe kakai he fonua 'i he tokoni ki he 'ave ha ki'i me'a ke tokoni ki he me'a. Pea 'oku mo'oni pe Tokoni Pal mia ko e 'u tau, tau tokoni ki he ngaahi fonua he 'oku nau mea'i ko e ki'i me'ang ue lelei taha eni te tau ng ue, pea 'oku sai hono tuku 'ia moutolu Pule'anga ke 'ai ha pa'anga 'o totongi ki he si'i ng ue'aki he ki'i polokalama ko ení. Potung ue Akó, lahi faufaua 'enau mo'ua 'i he falé, tau hanga leva 'e tautolu 'o tukuange

e Potung ue Akó ke fakalele ke a'u ki he f nau to'utupu e fonuá. Ke me'a ki hono saí, ka ke 'ai ke tukuange, ke to e 'omai ha kautaha?

Sea K miti Kakato: M l N pele, me'a mai

'Eiki Minisit Ngaahi Kautaha Pisinisi: Kuo u 'amanaki au Sea, kapau 'e sai hono fakalelé 'ona he'ikai ke to e fai ha kolekole holo ia. Ko e me'a ia ko te tau a'u ki aí, ko e pisinisi, pisinisi mo'oni. 'Ikai ko e to e ki'i pisinisi to e kolekole holo ... he ko e fatongia ia 'o e pisinisi ke kumi ha silini ke fakalele'aki e kautahá.

Lord Tu'ilakepa: Sea. 'Eiki Minisit .

Sea K miti Kakato: Me'a ki lalo 'Eiki N pele kae fakahoko mai he Minisit .

Lord Tu'ilakepa: 'Ikai ko 'eku 'ai p Sea, ... H me'a na'e lava ai he ni'ihiki mu'á 'o fakalele mai pea mou toki me'a mai ki ai ke tukuange e ki'i Potung ue 'oku tau 'ofa af?

S miu Vaipulu: Sea, ka u ki'i tokoni atu mu'a?

Sea K miti Kakato: Me'a mai Vava'u 15.

Taukave ko e Leti Tonga ko e fakafetu'utaki'anga ia mo Tokelau

S miu Vaipulu: Tapu mo e Feitu'u na Sea kae 'uma' e K miti Kakató. K taki pe Sea 'i he fakal l á Sea. Ko e TBC pe ko e A3Z 'Eiki Sea, 'i he tui ko , 'i he vakai 'a e motu'a ni 'Eiki Sea, 'oku 'ikai ke u vakai au ki ai ke pisinisi. Ko 'eku vakai ko ki he Leti mo e TV Tongá, ko 'ena fai e service ki he fonuá fakalukufua. Mahu'inga ange ia Sea. Ko e ma'u'anga fakamatala eni ki he m tu'a ko 'o 'otu motú 'i Ha'apai, ko Vava'u ...

<003>

Taimi: 2150-2155

S miu Vaipulu: Ko Niua ko e ma'u'anga fakamatala eni 'a e TBC. 'Eiki Sea, ko e ngaahi ta'u ko ko u manatu'i lelei p 'i he Fale ni. Na'e 'omai 'a e Fokotu'u ke tamate'i 'a e Poaté. Na'e tui 'a e Fale ni ki ai. Ko e motu'a ni na'a ku kole, fulihi hono founa fakalele kae hoko atu p he koe'uhí ko e halanga tokoni ia ki he kakai 'o e fonua, 'i he anga 'enau nofó. Ka na'e m lohi 'a e tamate'i ke fakapekia 'a e Poaté. Ko e h 'a e me'a 'oku hokó he 'aho ni? H holo 'a e kakai, ko e tama ko na'e puha talo 'e taha na'e lava ia 'o uta 'e he Poate. Ko e taimi ni, kuo pau ke ke feinga ke teau p ko e fonu ha'o koniteina, ka ke lava 'o uta ki Nu'usila. 'Oku 'ikai tokoni'i 'a e kakai masiva ko 'o e fonua. Me'a ia ko 'oku fiema'u 'e Niua mo Niua, Ha'apai mo Vava'u... Pea mo 'Eua.

Ko e h 'a e 'uhinga 'e f f Sea, ko u manatu kimui ni mai eni ia 'Eiki Sea. Na'e fakaanga'i 'e he motu'a 'e taha na'e 'i ai 'ene TV na'e 'i heni. Na'a ne fiema'u 'e ia 'a e Leti mo e Telev sone ke 'oange. Mat pule ko 'oku 'ikai ke to e 'i heni ia 'i Tonga ni. Ka ko u manatu'i lelei p au 'a e taimi ko ia 'Eiki Sea, na'e alea'i ai, na'e kole 'e au ki he Pule'anga. Talaange ki he motu'a, 'uluaki 'ai 'ene TV ke 'oua 'e to e tetetete mo 'ata kovi, kae toki fai 'ene fakakaukau ko ke ala mai ki he koloa 'a e Pule'anga. Sea, 'oku mahu'inga ke tau puke 'a e

me'a ko 'oku lava ai 'a e fetu'utaki, ko e hala pule'anga eni 'o Ha'apai, Vava'u mo e ongo Niua, 'Eua 'a e Leti 'oku lava ai 'a e fetu'utaki 'Eiki Sea. F f kapau 'e fakatau 'a e 'inasi ko eni pea hoko ha fakatamaki fakanatula? Kapau 'e hoko ko ia? 'Oku 'ikai ke mateuteu 'a e Pule'anga 'o e 'aho ko ia. Ko e h 'a e me'a 'e hokó?

'Eiki Minisit Ngaahi Pisinisi Pule'anga: Sea! Ka u ki'i fakatonutonu atu p k taki.

Sea K miti Kakato: Fakatonutonu mai 'Eiki Minisit !

Taumu'a e Pule'anga ke to e lelei ange hono fakalele Leti Tonga

'Eiki Minisit Ngaahi Pisinisi Pule'anga: Ko u ongo'i p Sea, ko e ngaahi fakamalanga ke fakakaukau 'oku tamate'i 'a e Leti ? P fakatau 'osi 'a e Leti 'o 'ikai hatau mafai ki ai ke *control* 'a e 'u polokalama. Ko e me'a ko ena na'e paasi 'i he Kapineta, ke fai 'a e ng ue ki ai pea toki fakafoki mai ke fai ha sio ki ai. Ko e 'u polokalama pau hang ko e polokalama akó, ko e polokalama ko he lele ko 'a e af . Kuo pau p ke fakahoko ko e polokalama ia he 'ikai ke tuku ia. Ka ko 'eku fie fakah p 'aku ia ke fakamahino he 'ikai ke uesia. Ka 'i ai ha'ane uesia 'a e polokalama, ko e 'alu ke lelei ange pea mo lele lelei ange pea mo e TV. M l .

Sea K miti Kakato: M l Minisit . Me'a mai Vava'u 15.

S miu Vaipulu: 'Eiki Sea, ko e me'a ia ko u 'uhinga ki ai, ke fulihi hono founa fakalele pea lava p ia 'o hoko atu 'a e 'u polokalama. Ko e taimi ko 'e fakatau ai 'a e *share*. 'Eiki Sea, kapau 'e ha'u ha tama ia 'oku ki'i taka fekefeka, pea ne talamai 'e ia ke 'oange 'a e p seti 'e 51 kae 49 'a e Pule'anga. 'E 'ai ia 'e he kau tama 'oku lahi foki 'enau silini, fiema'u ia 'e he Hou'eiki, ke 'omai 'a e silini lahi.

'Eiki Minisit Ngaahi Pisinisi Pule'anga: Ko e fakatonutonu atu p 'Eiki Sea.

Sea K miti Kakato: Fakatonutonu.

'Eiki Minisit Ngaahi Pisinisi Pule'anga: 'Oku 'ikai ha fakakaukau ia he taimi ni ke 'oange 'a e konga lahi ki ha taha 'e ha'u. Ko e fakakaukau ia ke tuku p 'a hono pule'i mo mapule'i 'a e ngaahi polokalama pea mo hono fakalele 'o e Poate 'i he Pule'anga. M l . Pea ko e to e ki'i me'a p 'e taha Sea. Te mou me'a p ki tu'a ki he Leti 'i tu'a ko . Lele lelei 'aupito 'a e 'u FM ia. Ko e fakakaukau ko ia 'o peh 'oku 'ikai tonu ia ke pisinisi. Kapau na'e 'ikai ke to e 'i ai ha Leti ia ke fakapisinisi 'i he *Private Sector* 'i Tonga ni tetau sio ki ai p te tau ngali tui ki ai. Ko e taimi ni, ko e fo'i valu ko eni na'e ...

<004>

Taimi: 2155-2200

'Eiki Minisit Ngaahi Kautaha Pisinisi Pule'anga: ...tau fanongo ki ai, tika k toa. M l .

Sea K miti Kakato: M l , me'a mai ...

S miu Vaipulu: Me'a lelei 'Eiki Sea ko e fe'au'auhi, k 'oku 'ikai ke tau tui ke fakam lohi'i 'a e fakangata p ko e ta'ofi 'o ha taha, tautautefito ki he me'a ko 'oku 'i ai 'ene fepikitaki pea mo e kakai 'o e fonua. Fiema'u ke fai hano vakai lelei ko e 'uhingá ia, mahalo ko e Pule'anga ia ko eni 'oku sai 'aupito p ia te nau fakapapau'i ke 'inasi ai p 'a e Pule'anga, f f

'a e Pule'anga hoko, f f 'a e Pule'anga hoko mai, ko e me'a ia ko 'oku fiema'u ke fai 'o e vakai ki he me'a...ko 'eku kole 'a'aku 'Eiki Sea...

Sea K miti Kakato: Fakam 'opo'opo mai 'e Fakafofonga.

S miu Vaipulu: Ko ia. 'Oku ou kole ko 'i he taimi ni mahino p 'oku 'osi 'i ai 'a e tu'utu'uni K pineti ia, to e 'ai angé ha tu'utu'uni 'e taha 'e lava 'oku fakapotopotó ke lava 'o ng ue lelei he 'oku ou tui p au ia 'e lava p ia 'o ng ue 'a e me'a ia kae 'oleva hono fakakaukau ke fakatau atu 'a e 'inasi ko ia 'i he kautaha ko eni 'Eiki Sea. M 1 .

Sea K miti Kakato: M 1 . Fokotu'u pea pou pou.

Lord Nuku: Sea ko 'eku ki'i taimi 'oku ou kei fakaongoongo atu au ia ki he me'a ko eni.

Sea K miti Kakato: Me'a mai 'e N pele 'Eua.

Taukave'i ko e fatongia Pule'anga ke a'u ta'etotongi 'a e sevesi ki he kakai

Lord Nuku: Ko ia ko e ki'i fakahoha'a ko na'e fai ko ki he leti ó 'Eiki Sea, 'oku ...ko e fatongia ko eni ko 'a eni ko na'e 'uhinga ki ai 'a e motu'a ni ia ko e fatongia ia 'o e Pule'anga ki he kakai, k ko e me'a ko 'oku fai ki ai ko e poini ko na'a ku 'oatu ke ma'u ta'etotongi 'a e kakai ko 'oku 'ikai ke nau lava 'o totongi. Ka u 'oatu 'a e fakat t hang ko e na'e 'i ai 'a e TV ko e Sky, ko e Digicel, kapau he 'ikai ke ke totongi 'e koe he 'ikai ke ke lava koe 'o sio. Pea 'oku 'uhinga peh . 'Oku sai 'a e kakai ia ko 'oku 'i ai 'enau silini ke nau nautolu 'o fai 'a e me'a ko ia. Ko e poini ko na'e 'oatu ke kei ma'u 'a e sevesi ko ia ko e fatongia ia 'o e Pule'anga ke fai ki he kakai 'Eiki Sea. Ko e fo'i 'uhinga p ia, kei ma'u ta'etotongi hang ko e me'a ko 'oku fakah mai ko 'e he 'Eiki Minisit 'e 'ave ' polokalama ko ia ta'etotongi Sea, k ko 'eku tui ko e poini ko 'oku 'oatu ke kei ma'u 'e he kakai ko 'oku faingata'a'ia 'a e ngaahi polokalama ko eni.

Ko e 'uhinga ia 'uluaki Sea. Ko e me'a hono u Sea, te u afe atu eni ki ai ko 'etau ...TCL Cable ko ko na'e 'ai ko ke 'ai ko ki Vava'u mo Ha'apai, ko 'eku fehu'i ki he 'Eiki Minisit kuo a'u? 'o hang ko e taimi ko na'e fakahoko mai ai te tau fai 'a e fakatau ko eni 'omai 'a e silini ko ia ...

'Eiki Tokoni Pal mia : K taki ka tau fakanounou ka tau 'unu atu ...

Sea K miti Kakato: Ko ia, Tokoni Pal mia. Tali mai ...

Kei fakatatali aleapau he fakatau 'inasi e TCL ke fakakakato

'Eiki Tokoni Pal mia : ...'i he *communication* he leti , 'oku 'i ai 'a e mafai 'i he *National Emergency Act* 'e lava p 'e he 'Eiki Minisit 'o ng ue'aki ha fa'ahinga leti he taimi ko 'oku 'i ai ai ko ha *state of emergency*. Uá p Sea na'e toki 'oatu 'e he Pule'angá 'a e AM *transmitter*, meime'i 1 miliona ki he A3Z, ko e 'uhingá ko e pou pou ki he fatongia ko ke a'u 'a e fakamatala ki he a'u ki he Niua mo 'Eua mo e ' tafa'aki peh . 'Oku 'ikai ke peh ia 'oku 'ikai ke pou pou, ko e ngaahi pou pou eni, fekau 'aki ko mo e TCL na'e sign 'a e *agreement* pea ko e kongá 'o e aleapau ke fakakakato 'a e ngaahi me'a, pea ko e ngaahi me'a ko ia, 'oku lolotonga fakakakato 'i he taimi ni, mahalo 'e uike 'e taha pe ua mei heni kuo 'osi ma'u mai

pea mo e seniti. 'A ia 'oku fie ma'u ia ke fakakakato 'a e me'a 'oku nau ui ko e *condition precedent* p ko e ngaahi fiema'u na'e 'osi fai 'a e felotoi ki ai, ko 'ene 'osi ia ko ia pea totongi mai leva 'a e 5 miliona ko na'e 'uhinga ki ai 'a e Fakafofonga N pele, m l Sea.

Sea K miti Kakato: M l .

Tokanga pe a'u e fetu'utaki he neti ngaue'aki e faipa keipolo ki tahi 'af

Lord Nuku: M l Sea. Ko e 'uhinga 'eku alve 'aku ki he *TCL* koe'uhi ko hono tu'uaki fakatau pea ko e 'uhinga ia na'e 'omai ai. Pea na'a ku fakakaukau au he ko e me'a ko na'e talamai 'e fakaa'u ko e vave taha kuo a'u ia. Pea 'oku 'uhinga peh na'a ku 'uhinga 'eku tokanga ki ai ...

'Eiki Tokoni Pal mia: Fakatonutonu atu p Sea na'e ...fakahoko atu p 'e a'u ki Vava'u...

Lord Nuku: ...ngaahi me'a ko na'e 'omai k ko ena ...

'Eiki Tokoni Pal mia: ...ko e fakafuofua ki T sema Sea. 'Oku kei tu'ul hoko p Sea 'a e taumu'a ko ia Sea, he ko ene ma'u mai p s niti 'osi 'i ai 'a e palani ke fakahoko 'a e ng ue ko eni, pea 'oku kei tu'u p 'a e taimi na'e 'oatu ko ia Sea.

Sea K miti Kakato: M l .

Lord Nuku: Ko e me'a 'e taha ko fekau 'aki mo e me'a ko eni na'e kei fakaongoongo 'a e motu'a ni ki he alea ko ...

<005>

Taimi: 2200-2205

Lord Nuku: : ... 'a e na'e fai ko ko 'e he *TCL* mo e Poate ke fai e fakataú, pea na'e talamai 'e 'omai ki heni. Te'eki ai ke 'omai 'o a'u ki he 'aho ni. Ka na'e 'uhinga peh . Ko e fakavavevavé, Sea.

'Eiki Tokoni Pal mia: : Kole ki he Fakafofongá, Sea, ke ne mea'i mu'a 'a e me'a na'e hoko hono alea'i ení, mo e ngaahi femahino'aki. Ko eni ia 'oku ne hanga p 'e ia 'o toe 'ohake p 'i Fale ni. 'Osi ko iá, na'e 'osi fai e feme'a'aki ai. 'Ai p ke tau muimui p h , ka tau foki mai ki he 'Esitimetí. He 'oku 'ikai ke 'i ai ha s niti 'e taha ia h , fekau'aki mo e *TBC*.

Lord Nuku: : Sea, ko e ngaahi. Tuku mu'a kae lau atu e polokalamá. Ko e va'a 'oku ne tokanga'i e ngaahi kautaha pisinisí. Ko e 'uhinga ia 'oku fai ai 'a e fakahoha'a atú.

'Eiki Tokoni Pal mia: : Ko e ngaahi fo'i fika ko 'oku peh .

Lord Nuku: : 162, ko e va'a fakamolé eni. Ko e me'a ko 'oku 'ai ke fai e hoko atu ki aí, ko e Poate 'e 3 pe 4 'oku tokanga'i 'e he Poate 'e 1.

'Eiki Tokoni Pal mia: : Ko ia ko e h 'ene fekau'aki pea mo e *TCL*. 'Oku 'asi hena 'a e 5 miliona 'a e *TCL*?

Lord Nuku : Ko e *TCL* ko e me'a 'a e Pule'angá, pe ko e.

Eiki Tokoni Pal mia : 'Io, ka ko e 'uhingá, ko e Patisetí,

Sea K miti Kakato : N pele mo Tokoni Pal mia, mo me'a ki lalo.

Lord Nuku : Sea, tukuange mai mu'a ke u faka'osi atu 'eku fakahoha'á.

Sea K miti Kakato : Mo me'a ki lalo. Hou'eiki, hei'ilo pe ko e h e me'a 'oku t peh ai e 'uhá. Ko e kole atú, mou me'a mai ke tau ng ue fakataha. Na'a ku lave atu 'anenai, 'oku ngofua e holá, ka ke tapu e tukú. Na'a 'oku mou peh ko ho'omou tautau, ka tau mei tuku. Ka 'oku ou kole atú

Lord Nuku : Fakatonutonu atú, 'Eiki Sea, 'oku 'ikai ko ha tautau eni. Ko e tokanga eni ki he pisinisi 'a e Pule'angá, 'oku ne fakalele e ...

Sea K miti Kakato : Me'a ki lalo, 'e N pele.

Lord Nuku : Ko e fakatonutonu atú, 'oku 'ikai ke fai ha tautau.

Sea K miti Kakato : Pe'i me'a ki lalo. Ko e me'a ia 'oku ou kole atu ke mou laum lie lelei, ka mou me'a mai ke tau ng ue fakataha. 'Oku lave'i p 'e he motu'a ni ia 'a e tautau, mo e 'ikai tautau. Ka 'oku ou kole atu ke mou me'a mai ke tau lava 'o 'unu kimu'a. Hou'eiki, me'a mai e N pele 'Euá, fakalelei p N fanua kae me'a mai.

Tokanga ki he fakataha'i e vai, 'uhila & veve he Poate 'e taha

Lord Nuku : Ko e polokalama ko eni hení, Sea, ko e va'a tokanga'i e ngaahi pisinisi mo e ngaahi kautahá. Ko e polokalama ia 'oku fai atu ai e malangá, Sea. Peesi 162, *sub-programme* 1. Ko e me'a ia 'oku fai atu ai e fakahoha'á ko he taimi ni. Pea mo e me'a ko e 'e taha, Sea, ko e tafa'aki Lao mo e ngaahi Tu'utu'uni Ng ue. Ko e fika ko 'oku 'asi mai ko h , Sea, ko e fika vahe ia 'a e kau ng ue 'oku nau fakahoko 'a e fatongia ko ení. 'Oku 'uhinga 'a e fakahoha'a atú, ko 'eku tokangá, Sea, ko e vai, 'uhila, pea mo e veve. Kapau, ko f e tafa'aki hení 'oku 'uhinga ai e 'omai 'o fakataha'í. Ke totongi ai 'a e vevé, 'i he 'uhilá. Pea ko e me'a 'uluaki ia. Ko e me'a ko 'oku fai ki ai e tokangá, Sea, ko e Poate ko eni, ko e vaí, mo e 'uhilá, pea mo e vevé, mahalo mo ha me'a 'e taha. 'Oku tokanga'i p 'e he Poate 'e taha. Ko e fakataha ko 'a e Poate ko 'e taha ko iá. Sea 'e taha, ke nau hanga 'o tokanga'i 'a e fo'i pisinisi 'e 3 pe 4, 'oku fai e tokanga ki ai, Sea. He 'oku 'ikai ke tonu, ka 'i ai ha *facility* 'oku hangatonu ki he kakaí, ma'u'anga mo'ui, hang ko e vaí, 'oku ou tui 'oku tonu ke lele p 'iate ia p . Pea kapau 'e lava 'e he Pule'angá, ke ne hanga 'o tokoni'i, 'oku ne tokoni'i hangatonu. Ko e vevé, ko 'ete totongi ko 'ete 'uhilá, pea talamai 'oku sai p ia, 'ikai ke kau ia ai, ka 'oku t naki p ia ki he mo'uá, Sea.

Ka ko e 'uhinga 'eku 'oatú, 'Eiki Sea, ko e 'uhinga hono 'oatú, ke ki'i fakakaukau'i ange mu'a 'e he Minisit , he na'a tau lele mai kimu'á, na'a tau lele p tautolu he me'a 'e taha, 'e he Poate 'e taha, te ne tokanga'i e me'a 'e taha, 'a e kautaha 'e taha.

Ko e ngaahi 'uhinga ia ko 'oku ou 'oatu ko , 'oku 'oatu ko 'i he 'aho ni, he 'oku faingata'a'ia e kakaí. 'Oku tu'utu'uni 'e he Laó, totongi e pa'anga e 10 ...

'Eiki Minisit Ngaahi Kautaha Pisinisi Pule'anga : Sea, ka u ki'i tokoni atu mu'a ke 'oatu e 'uhinga.

Lord Nuku : Tuku mu'a, Sea, ke faka'osi atu, ke 'oatu e 'uhinga.

'Eiki Minisit Ngaahi Kautaha Pisinisi Pule'anga : Sai p , Sea. Sai p .

Sea K miti Kakato : Me'a mai p koe, 'Eiki N pele.

Lord Nuku : Ko e me'a ko 'oku 'uhinga ki a'í, 'Eiki Sea, 'oku fakalao'i ia kapau he 'ikai te ke totongi, pea 'oku 'i ai hono tautea. Ko e ngaahi 'uhinga peh 'oku fai atu a'í. He ko e vevé ia, 'oku lava p ia 'o uta 'e he motu'a ko ho'ona e 'apí 'o 'ave ki hono 'api 'utá. Ka 'oku tapui ia. Kiate au ...

<006>

Taimi: 2205-2210

Lord Nuku: ... Fakap pula'i e kakai 'o e fonua, ko e fonua tau'at ina eni k 'oku 'uhinga peh 'a e fakahoha'a atu ke to e lava ke ki'i faka'at 'at ange e kakai ke nau lava 'o manava he 'oku totongi veve, totongi atu e h , totongi atu e h , faka'au he taimi ni ke te ifi tapaka ko hoto 'api 'oku tapui mo ia. Pea ko e 'uhinga 'a e lave ki ai Sea 'oku ou lave p au ki he ' pisinisi, 'a eni 'a e Pule'anga 'oku fai 'a e hoha'a ki ai, he 'oku mamafa ki he kakai 'o e fonua, ko e me'a 'oku fakahoko atu 'Eiki Sea ko e fakahoko atu eni 'a e me'a 'oku fakahoko mai 'e he kakai e fonua.

'Eiki Minisit Ngaahi Kautaha Pisinisi Pule'anga: Ki'i fakatonutonu atu Sea

Lord Nuku: K ko hono tuku p ki he Pule'anga ke nau fai ha fakakaukau kae a'u

Sea K miti Kakato: Fakatonutonu

Lord Nuku: Kae a'u atu 'a e loto ko 'a e kakai e fonua

'Eiki Minisit Ngaahi Kautaha Pisinisi Pule'anga: Sea na'a ku fakamatala eni 'anenai, na'a ku fakamatala he ta'u kuo 'osi, na'a ku fakamatala he ta'u atu ko , 'amanaki p 'oku 'alu atu ke mahino ange 'a e ' me'a, pea na'e fai p foki 'a e fakakaukau ko ki he *reform* 'oku ou kole fakamolemole p ki he Hou'eiki na'e fai p foki 'a e fakakaukau ki he *reform* pea mo e faka'amu ke fai mo a'u 'a e ng ue ki ha tu'unga 'oku fakafiem lie mo vave mo sai, pea kuo a'u he taimi ni 'oku 'ikai p ke fu'u p seti 'e 100 k 'oku ofiofi ai, ko e me'a ko ki he poate 'e taha ki he ngaahi *utilities* ki he vai, 'uhila pea mo e veve. Sea ko e tu'unga he taimi ni 'oku si'isi' i ange 'a e l unga he taimi ni, lelei ange 'a hono fakahoko 'a e ' fatongia ko eni he taimi ni, ma'ama'a ange taimi ni 'i he taimi ko .

Ko e tu'unga ko 'oku 'i ai 'a e tupu ko 'a e ngaahi pisinisi k toa na'e hiki pea mei he 10 miliona 'o 17 miliona he ta'u ko na'e toki 'osi, pea 'oku lahi hono ' fakakiiki 'o'ona he 'ikai ke u lave au ki ai Sea, ka ko e tu'unga ko 'oku 'i ai mahalo ko e l unga ko e kau atu ko 'a e veve, ko e taimi foki ko Sea ko e lao ko 'o e veve na'e toki mai e m tu'a ni ia kuo 'osi fakalaum lie ange 'a e Lao ia 'o e Veve, ko hono fakahoko ko eni, hono 'ai ko eni 'o e mo'ua veve 'o fakakau mai he mo'ua 'uhila ko e toki fakakaukau ia 'a e poate ko eni he taimi ni, lahi 'aupito 'a e ' me'a ia kapau na'e fakahokohoko tahataha kehekehe 'e he vai, 'uhila,

veve, te u fakat t 'aki 'a e lau 'a e fo'i timi lau mita, ko e taimi ni 'oku nau lava 'o ng ue'aki 'a e fo'i timi p 'e taha tokosi'i ange 'a e kau ng ue pea 'e lava ange ai 'a e fakalalakaka ki he kaha'u pea mo ma'ama'a, ko e me'a lahi foki ko e ma'ama'a ko 'a e 'uhila pea mo e vai, pea 'oku mau tokanga makehe ki ai 'o hang ko e fakamatala ko na'e fai 'a e fakahoha'a ko 'anenai 'ikai ke u to e fakamatala ki ai, k 'oku hala 'aupito Sea 'a e peh 'oku mamafa ange he taimi ni , hala 'aupito ia. Pea te mau fakahala'i mai 'emautolu he 'oku mau ma'u 'a e ' fika, k kiate au ko e fakalalakaka ko eni 'oku a'u ki ai 'a e *reform* ko eni 'a e Poate he 'oku 'ikai ke peh ia ko e poate ia ko e fo'i kulupu p 'e taha, poate 'e taha, k 'oku nau tokanga'i 'a e vai, 'oku nau to e poate p he 'uhila, nau poate p he veve, kapau 'oku 'i ai ha ng ue he 'uhila 'oku ala fai fakataha mo e ng ue 'a e vai, kae holoki ai 'a e fakamole 'o a'u mai ki he totongi 'e fakahoko ia, pea ko e 'uhinga ia ko 'oku sai ai ke 'ai ai 'a e poate he kapau na'e poate kehekehe 'e langa Pule'anga mai p 'uhila h , langa pule'anga mai e vai h , 'ilo p me'a ia 'oku tonu ke fai k he 'ikai ke na fetaulaki naua, 'o hang ko 'ene lele ko , k ko e'uhinga ia Sea pea ko e me'a ia 'oku ou fai atu ai 'a e ki'i tokoni ko eni na'a tokoni ki he Hou'eiki m l , m l Sea.

Lord Nuku: M l Sea, kole p Sea ke u ki'i faka'osi atu p , ko 'eku lave'i ki ai, ko e tu'unga motu'a foki Sea na'e *basic h , basic h , basic h* , 'a ia ko e fakataha ko 'a e poate fakataha kapau ko ha ...ko ha fakataha p 'e taha ke 'uh ki he fo'i kautaha 'e tolu p 'oku fakataha tu'o tolu, 'o hang ko e taimi vahe, 'oku vahe p pea mei he kautaha 'e taha, p 'oku...he ko 'eku lave'i 'oku *CEO* kehekehe pea ma'u pa'anga kehekehe ko e me'a p 'oku ou fie lave'i p Sea.

'Oku ou tui p 'oku 'osi 'oku ongo atu 'a e hoha'a ko 'oku fai ki ai 'a e tokanga, he ko e me'a ko 'oku fai ki ai 'a e tokanga 'Eiki Sea he 'oku hoha'a 'a e kakai ki he me'a ko 'oku fai ...

'Eiki Minisit Lao: Ki'i tokoni p Sea, ko u tui p 'e 'aonga, ko u fie lave atu p ki he lelei ko eni 'o e fakataha ko e *utility* ko homou 'alu ko ki mala'e vakapuna, ko e me'a ko 'i Tufum hina ko e Fale ko ia 'oku 4.5 miliona ko e *utility* ko e totongi e 4 miliona ko ia ko 'enau ngaahi *property* p ko eni he *existing* ko hono *rent* atu p ia totongi ai p , ko ho h p ai 'alu 'o totongi ho'o veve ko e faka'ofa'ofa ia, ko e ha'u ko eni 'o faaitaha...

<007>

Taimi: 2210-2215

'Eiki Minisit Lao: M l .

Sea K miti Kakato: Fakam 'opo'opo mai 'Eiki N pele.

Lord Nuku: Sea, 'Io malanga ia ka 'oku te'eki ai ke u lave'i 'e au 'a e fale ko ia 'oku me'a mai ki ai 'a e 'Eiki Minisit .

Sea K miti Kakato: Me'a mai koe.

Lord Nuku: Sea ko e me'a ko 'oku fai ki ai 'a e hoha'a ia Sea, faka'ofa'ofa 'a e fu'u fale ia, tuku homou longoa'a kae fakakakato e ...

Lord Tu'ilakepa : Sai p ke u tokoni ki he Feitu'u na, . ko au 'oku ou tokanga ki he fale ko ia 'oku me'a mai 'a e 'Eiki Minisit Lao. Ko e fale ko eni he me'a f . 'Oku te'eki ke 'i ai ha fale ia, na'a tau ma'u hala.

'Eiki Minisit Lao : Fale ko 'oku hoko atu he Sonasi. Hoko mai 'o kamata ...

Lord Tu'ilakepa : 'Oó Sea, t 'oku mahino kihe Fale ni, ko e falé 'oku 'uluaki mei 'osi mai 'a e fo'i fale ia 'e 2 'oku tu'u ia mei mui. Ki'i me'a ikiiki 'e 2 'oku tu'u mei mui. 'Ikai ko e mo'oni Sea, ko e uike ni 'oku ou lele ma'u p 'o 'alu hi Hahake, 'ou fakatokanga'i 'a e fale. 'Oku te'eki ai faka'ofa ko e fa'ahinga fale ta'epau eni ia te'eki ai ke mahino ia p 'e 'osi p 'ikai. 'Eiki Minisit , 'oku 'i ai 'a e ki'i me'a 'oku ou ki'i tokanga ki ai. Mo'oni 'aupito 'oku si'isi'i 'a e lango. Kou kole atu ki he Minisit Mo'ui, 'oua te mou to e 'o fana holo 'a e langó, he 'e to e fakatupu 'a e langó ia 'o lahi 'i he faito'o kemikale. 'Oku ou 'ohovale lahi 'Eiki Minisit ko 'eku t atu ki ho'o Potung ue tu'o 3 ke nau o mai 'o fana homau 'api, pea toki lango homau 'api 'o mautolu. Pea u 'eke, ko e ki'i fefine ko ia na'a ne tali 'a e telefóni, 'oku ne talamai kiate au. Ko e lahi ange ho'o fana 'a e langó, ko e lahi ange ia 'a e fakatupu 'a e lango. Hela 'a e Minisit ko he hiko 'eau veve, 'ave, kae fakatupu lango 'a e ...

'Eiki Minisit Mo'ui : Sea, ko e ki'i fakatonutonu atu p Sea. Anga f f 'a e kau 'a e langó mo e faná , he Patiseti? Ko e Patiseti eni Sea 'oku 'ikai ke kau ai e langó m l .

Lord Tu'ilakepa : Koe'uhi foki ko e hiko e vevé 'oku tau feme'a'aki he Fale ni koe'uhi ko e hiko vevé, 'oku me'a mai 'a e Minisit 'o e ngaahi Pisinisi 'oku 'alu ke to e si'isi'i 'a e lango. 'Ikai, ko e Potung ue 'a e Minisit ko 'oku 'alu ke toe lahiange, ko 'Eiki Minisit kemikale 'oku nau ng ue'aki.

Sea K miti Kakato : M l .

Lord Tu'ilakepa : Mahalo 'oku melie mahalo ki he langó mahalo ko e me'a ia 'oku nau toutou ha'u ai 'i he'enau fana 'oku fai. 'Eiki Sea, 'oku mo'oni p 'a e 'Eiki N pele 'o 'Eua. 'Oku 'ikai ke u oli'ia au he fanongo ki he toutou fakataha 'a e Poate, Fakataha vahe Fakataha vahe, ko e 'ai fuá ke h na'a tau feinga ke fakasi'isi'i ke 'ai p ha fo'i vahe 'e taha. Mou me'a ki hono me'a mai 'e he Pule'angá 'e fakasi'isi'i 'a e Poate. ..

'Eiki Minisit Ngaahi Kautaha Pisinisi Pule'anga : Tatau p Sea mo e fakataha ko eni a e ' K miti 'a e Fale Alea ni, 'oku vahe m l .

Lord Tu'ilakepa : Ko e 'uhinga hono fakalele 'a e K mití ko e 'ikai ke sai ho'omou Patiseti. Pea ko e tu'o 4 eni hono liliu 'e he kau Fakafofonga 'o e Fale ni, ko e 'ikai ke sai ho'omou Patiseti, Ke me'a ange ki ai, ki'i lahilahi tama ho'omou fakataha.

'Eiki Minisit Pa'anga : Ki'i fakatonutonu atu 'Eiki Sea.

Sea K miti Kakato : Ko e h 'a e me'a 'oku hala?

'Eiki Minisit Pa'anga : Kole atu ki he Hou'eiki ke 'oua 'e fu'u m fana peh . Ko e Patiseti pa'anga lahi taha eni 'a e Pule'anga Tongá kuo fakah mai ki Fale Alea.

Lord Tu'ilakepa : 'Oku mo'oni pea 'oku 'ikai totonu ke tau 'ai fakamu'omu'a nima.

Sea K miti Kakato : Me'a ki lalo N pele kae si'i me'a mai ..

'Eiki Minisit Pa'anga : Kole atu p ke fakamokomoko p , 'oua mu'a 'e hu'ekina peh ko e Patiseti kovi taha eni. Ko e Patiseti lelei taha eni mo ma'olunga taha, 'oku fakah mai ki he Fale 'eiki ni ke alea'i. Pea 'oku totonu leva 'Eiki Sea, ke tau 'oange 'etau tokanga, he 'oku fanongo mai 'a e kakai 'o e fonua. Ki he anga hono vahevahe 'enau koloa 'o 'inasi ai 'a e tokotaha kotoa p mei he ma'ulalo taha, 'o a'u ki he taki 'o e fonua ni 'Eiki Sea. 'Oku ou kole atu ke fakatonutonu 'etau Minitit, Patiseti faka'ofa taha eni.

Sea K miti Kakato : Fakam 'opo'opo mai 'Eiki N pele.

Lord Tu'ilakepa : Kaikehe 'Eiki Sea, 'oku ngali m fana p foki 'a e feme'a'akikoe'uhi ko e me'a mai ;'a e 'Eiki Minisit ko eni Pisinisi, f f 'a e K miti 'a e Fale Alea. Ko e 'uhinga lahi taha ia. Ne a'u 'o lele po'uli 'oku kei 'i h p 'a e kau ng ue Pa'anga 'i h 'Eiki Sea, koe'uhi ke fakatonutonu ke tonu ange 'Eiki Sea 'a e Patiseti. Talu e tu'u 'alu p 'a e taimi mo e kaka 'a e Patiseti. Ko ia 'Eiki Sea 'e 'ikai ke tau toe fakal loa, ka 'oku ou kole atu ki he Feitu'u na ke tau..

S miu Vaipulu : Ki'i tokoni atu mu'a .

Sea K miti Kakato : M l 'Eiki N pele .

Lord Tu'ilakepa : 'Oku 'ikai ke u tali 'e au 'a e tokoni ko 'oku ou sai'ia p au he tokoni mei he tafa'aki 'a e Pule'anga.

S miu Vaipulu : 'Ikai, ko e tokoni sai eni ia ..

Lord Tu'ilakepa : 'Oku 'ikai p ke u loto au ki ai 'Eiki Sea.

Sea K miti Kakato : Me'a ki lalo 15. Hou'eiki kuo maau m lie..

S miu Vaipulu : Sea ko 'eku tokoni p 'a'aku ia 'oku sai p 'a e K miti ia 'a e Fale he 'oku pa'anga p 'e 20. Sio ange sai ange ia he Poate.

Lord Tu'ilakepa : 'Oku m lie e!

Sea K miti Kakato : Fakam 'opo'opo atu Hou'eiki ho'omou feme'a'aki kuo ma'ala'ala ..

Lord Nuku : Ko e faka'osi p eni ia Sea pea 'osi pea fokotu'u atu.

Sea K miti Kakato : Hoko atu.

Fehu'ia e tukunga e matavai & vaot t 'o 'Eua

Lord Nuku : Ko e fakamuimui p 'Eiki Sea koe'uhi ko e vaot t 'o 'Eua. Ko 'eku fehu'i p 'a'aku ki he 'Eiki ...

<008>

Taimi: 2215-2220

Lord Nuku: Minisit p ko e h e me'a 'oku, ko e lisi ko ia 'oku f f 'a e matavai ko 'o 'Eua 'oku 'i he, 'i he, 'oku 'alu he fakatau p 'oku nofo p 'i he, 'i he fonua? Ko e fehu'i p ia 'uhinga he ko e koloa mahu'inga ia e Funga Fonua pea na'e ma'u vai ta'etotongi mei ai 'a e kakai Sea. Lahi e me'a ia ke fai ki ai e fakahoha'a Sea ka ko u.

Sea K miti Kakato: M l .

Lord Nuku: Koloa p 'oku ongo atu e le'o ki he Pule'anga. M l .

Sea K miti Kakato: Laum lie lelei.

'Eiki Minisit Pa'anga: M l 'Eiki Sea. Tuku p ke u ki'i tokoni atu ki hono tali e fehu'i ko eni he ko e vahefonua ia 'a e motu'a ni 'Eiki Sea pea 'oku mea'i p 'e he 'Eiki N pele. 'Oku, ko e matavai pea mo e ngaahi m tanga tukufakaholo p tu'ufonua ko 'o e vahefonua 'oku tu'u ko he ' ' lia ko ia, na'e 'osi fai p e femahino'aki ia he taimi na'e fai ai 'a e alea ko mo e kautaha ko eni 'oku 'at p ia ki he kakai 'o e fonua pea mo e kau folau'eva mo e, ko e, 'oku 'i ai p e ki'i hoha'a he taimi ni 'Eiki Sea 'oku kamata ke fakahoko mai 'e he kakai 'a e kamata ke 'asi e u sia hono t ko ia e 'akau ko e 'uhinga ko e ma'u'anga vai pea 'oku fai p e feng ue'aki ki ai 'Eiki Sea.

Sea K miti Kakato: M l .

'Eiki Minisit Pa'anga: Pea 'oku ou kole ke fokotu'u atu ai p 'a e 'Esitimeti 'a e Potung ue ko eni.

Sea K miti Kakato: Fokotu'u mai.

'Eiki Minisit Pa'anga: M l .

Sea K miti Kakato: Lava e 10. Hou'eiki tuku mu'a ke u ... atu e ki'i ...

Tokanga ki he totongi mita 'uhila kehekehe

Lord Nuku: Faka'osi p , ki'i fehu'i p kae toki tali p ia he me'a. Ko 'eku fehu'i atu koe'uh ko e, ko e veve. Kapau 'oku 'i ai ha'ate fale, hato 'api 'oku 'i ai ha ki'i fale ai 'e tolu 'oku mita 'uhila kehekehe 'e tolu, 'oku hang kiate au ko 'eku ma'u 'oku totongi veve k toa 'a e fo'i mita ko ia, 'i he 'api p 'e taha. Ko e fehu'i p ia ki he 'Eiki Minisit kapau 'e toki fakalelei'i mai p ka ko e ...

Sea K miti Kakato: Toki fakalelei'i mai p he Minisit .

Lord Nuku: M l .

Sea K miti Kakato: Ko e ki'i fakama'u eni mo fakam 'opo'opo 'etau ki'i, ki'i Vouti 10, 'oku hoko ko e masiva 'a ia 'oku nima fakapikopiko, pea ko e nima t t u'i 'oku fakatupu koloa. Tau hoko atu ki he Vouti 11. Me'a mai e Minisit *Commerce*. Fokotu'u pea 'oku pou pou.

'Eiki Minisit Pa'anga T naki H Mai: Na'e 'ai p ke u lau'i atu e veesi folofola ka ko ena ia kuo fokotu'u mai. M l 'aupito.

Sea K miti Kakato: 'Io.

Lord Tu'ilakepa: 'Ikai Sea.

Vili Hingano: 'Eiki Sea. K taki p Sea ka u ki'i fakahoha'a atu ai p .

Sea K miti Kakato: Me'a mai Ha'apai 12.

Vili Hingano: Kole atu p au 'i he peesi 172 ...

Sea K miti Kakato: 172.

Vili Hingano: 'Io, polokalama tolu k taki.

Sea K miti Kakato: Polokalama tolu.

Fiema'u fakama'ala'ala ki he polokalama tokonia ngaahi pisinisi & fefakatau'aki

Vili Hingano: 'A, fika tolu he . Fika tolu 'oku 'asi ai ko e polokalama tokonia 'o e pisinisi mo hono fakalalakaka'i p ko e *board of development*. Ko u sio ko eni ki he ki'i fakaikiiki Sea 'oku 'i ai e, 'a e fakamatala ko eni, 'oku 'i ai e langa 'o ha fale fo'ou fe'unga ia mo e pa'anga 'e valu kilu. Ngaahi fakalelei ki he ngaahi fale, *renovations* pa'anga 'e taha kilu mo ia mo e me'ang ue fo'ou, taha kilu f'afe Sea. 'A ia ko 'eku ki'i kole p 'a'aku ia ki he 'Eiki Minisit ke ne ki'i, p 'oku to e 'i ai ha ki'i fakaikiiki mai heni ke ki'i fakama'ala'ala mai p 'i he, 'a e fo'i kongā ko 'eni. Pea mo e peesi hoko p Sea 'i he peesi 174, Polokalama Fika 4, fefakatau'aki 'a ia 'oku fakatokanga'i hifo heni 'oku 'i ai, Fika 14 Sea .

Sea K miti Kakato: Ko ia.

Vili Hingano: 'E, Fika 14 'oku 'i ai e fo'i fekumi p *research*, fe'unga ia mo e taha miliona. Ko ia Sea ko u kole p au ke fakama'ala'ala mai mu'a he 'Eiki Minisit hano ki'i fakaikiiki ka u toki hoko ...

Sea K miti Kakato: 'Osi e ' me'a ia 'oku ke fie ma'u ...

Vili Hingano: 'Ikai ko e 'ai p 'e au ke ne ki'i fakama'ala'ala mai ka u toki hoko atu ai p au. M I Sea.

Sea K miti Kakato: 'Eiki Minisit .

'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai: Sea na'e 'ai p ke u, ke u ki'i fakamalanga foki ka ko u peh 'e au ia te mou tali ai p , ta ko 'e to e fai mai p e fehu'i ia. Ko e Potung ue ko eni ko e Potung ue foki eni 'a e, 'a e *Commerce, Consumer*, Fefakatau'aki, 'Ilo Fo'ou mo e Ngaahi Ng ue 'a e Kakai. Ko e, te u ki'i ...

<009>

Taimi: 2220 – 2225

'Eiki Minisit T naki Pa'anga H mai: Faka'osi atu ai leva 'a 'eku ki'i fakamalanga ko 'anenai he Potung ue ko ia ki he T naki Pa'angá pea mo e Tuté. Na'e t naki, ko 'etau t naki ko 'i he ta'u ko ení.

Sea K miti Kakato: Minisit , 'oku 'osi ia. Ka 'oku to e 'i ai p ha'ane kaunga mai ki heni p .

'Eiki Minisit T naki Pa'anga H mai: Koe'uhi ko e taimi ko te tau lau ai ki he fefakatau'akí, ko e me'a ia 'e ma'u mei ai 'a e tukuhaú. Pea ko e 'uhinga ia e fo'i *reform* lahi 'oku fai 'e he potung ue ko ení ke lava 'o fakalalakaka 'a e h koloa ki Tu'apule'angá ka tau kei lava tautauhi e fo'i t naki tukuhaui lahi ko ia, 'ova'aki e 20 miliona he ta'u ní. He kapau he 'ikai ke lava 'o tau hanga 'o fakaakeake 'a e h koloa ki mulí, ko e me'a 'e hokó, he 'ikai ke to e ma'u ha pa'anga ia hono tukuhaui 'i 'o e kakaí.

Sea K miti Kakato: 'To ka na'e tonu ke hoko atu ai p ho'o me'á 'anenai.

'Eiki Minisit T naki Pa'anga H mai: Ko e fakakaukau ko ia, 'a ia ko e 20 miliona 'oku laka'aki 'i he ta'u ní, hanga 'e he Minisit Pa'angá 'o talamai, 'o me'a mai kiate au, t naki e 36 miliona 'o to e lahi ange he ta'u ni, he fo'i me'a ko 'o e ta'u ní.

Tafa'aki ki he fefakatau'aki feínga'i ke fakapalanisi koloa h ki muli

Ko e tafa'aki ko eni ki he fefakatau'akí. Ko e me'a, ko e taimi, ko e fo'i 'ekuasi ko ia 'o e fefakatau'akí 'aho ní, 'a e h koloa ki Tu'apule'angá pea mo e h mai ko , pea mo e h koloa maí, 'oku fu'u kehekehe 'aupito ia. Ko e feínga'í eni ke lava 'o ki'i 'alu hake ke 'alu ke me'a, ke lahi, ke ofiofi hake 'etau h koloa ki mulí 'i he anga ko ia 'o e koloa h maí. Pea ko e fo'i, fai e *reform* ia 'i he potungaué. Pea ko e 'uhinga ia e *research* ko eni 'oku faí, ngalingali na'e hanga 'e he Potung ue Pa'anga 'o 'omai e fo'i 2.3 miliona, fakalahi'aki 'a e potung ue ni koe'uhí ke lava 'o kamata'aki e ngaahi ng ue ko iá. Pea 'oku 'osi kamata ia. Neongo 'oku te'eki ai, na'e 'osi 'i ai 'a e palani foki 'a e *packing house* 'o Hahake mo Hihifo, ka 'oku 'ikai ke lava. Te mau kamata 'emautolu ia he m hina katu'ú he kuo 'osi fai 'a e ia ko 'o kumi m ketí. Pea kuo 'osi mahino ia 'oku ma'u e m keti ia. Ko e me'a ko 'oku 'ikai ke tau lava 'o faí, ko e tu'u ko he taimi ní, takitaha feínga fakafo'ituitui p ki'i motu'a ma'u 'ene ki'i koniteina, 'o 'ave. Pea 'ave 'o tuku ki Nu'usila p ko f 'o tu'u ia ai kae 'ikai ke, pea ha'u 'o talitali p 'e lava ko 'o fakatau p 'ikai.

Fakakaukau ko eni 'oku mau 'amanaki ke faí. Te mau hanga 'o fai e fo'i, 'a e fo'i me'a ko iá. Mai p 'e he kakaí 'enau fua e ngoué kia kimautilu. Mau fai 'emautolu e *process* ki he koniteina 'o 'ave kae 'ave leva 'a e totongi, totongi leva 'a e tokotahá ia he taimi ko iá, 'a e tokotaha ngoué. Na'e 'i ai e me'a na'e toki me'a mai e Fakafofonga Fika 15, 'ikai ke lava he 'e ki'i motu'a ko 'oku ma'u p 'ene tangai p 'e tahá. Te mau hanga 'e mautilu ia 'o fai e fo'i ng ue ko iá. 'I ai ha tangai 'e taha, ha'u, fa'o ki he koniteina. Koe'uhi ko 'ene toki maau p pea mau 'ave. 'E lava leva e tokotaha ko ia 'oku ivi lahí mo e tokotaha ko 'oku ivi sí'í. Ketau a'u 'etau tokoní ki he kakai 'oku totonu ko ke a'u ki af. Kae oua 'e nofo p ia he kakai ko , *middle men* ko e 'oku tau lolotonga faingata'a'ia af. Ko e anga ia e fakakaukau. Pea ko e, pea 'e anga peh ni hono totongí. Ha'u p 'o 'omai ho'o me'a, te mau tokanga mautilu ki he *quality, quality control* 'e fai ia 'emautolu. H ki he koniteina, 'oatu 'ene ki'i vausia, 'alu ki he Minisit Pa'angá 'o toho ai pea 'alu ia.

Lord Nuku: Ke u ki'i fehu'i ange p fo'i me'a p ko 'oku lolotonga me'a af. 'A ia te mou fe'auhi pea mo e kau pisinisi taautahá ki he fetuku ko ena e me'a ko ená?.

'Eiki Minisit T naki Pa'anga H mai: Te nau lava p nautolu 'o 'omai, 'o 'omai 'o fou mai 'ia mautolu kae'oua te nau to e nautolu 'o hela'ia he kumi m keti.

Lord Nuku: 'E to e foki mai e Pule'angá 'o fakahoko e fo'i me'a ko ená . M l .

'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai: Ko 'etau 'ai eni ke tau 'ai ha fo'i founa fo'ou ne lau mai ko 'e me'á, 'ai ha founa 'e taha ke tau to e sio angé p 'e f f . Ko e me'a ia ke tau kamata á. Ha'u, ko e kakai ko me'á te nau mai te mau ng ue fakataha, 'osi, kapau 'osi ma'u 'ene m kef 'a'ana ia, ha'u ke mau ng ue. Pea ko 'ene tu'unga ko iá, taimi ko 'e totongi mai ai mei mulí, totongi hifo p ki he Minisit Pa'angá...

<001>

Taimi: 2225-2230

'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai: ... pea ko e 'uluaki fo'i s niti p 'e kamata 'aki 'e 'uluaki kamata he Pule'anga pea vilo leva.

Vili Hingano: Sea.

'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai: Te tau sio ai. Ko e, kapau te u, ko e mahalo ko hono ki'i fakanounou atu ia e fehu'i l l a ko eni.

Sea K miti Kakato: Ko e kini p eni.

'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai: 'Ai ke tau 'alu fakaikiiki ki ai. M l Sea.

Tokanga ki he fakamole Pule'anga fekumi ha maketi fe'unga mo e 1 miliona

Vili Hingano: M l Sea fakam l lahi ki he 'Eiki Minisit ko e 'uhinga ko e 'omai e fakamatala ko eni Sea. Ki he motu'a ni ia 'oku, ko e fakamatala ko eni 'oku 'omai ko eni ki he fekumi fe'unga mo e 1 miliona ko eni Sea. Na'a ku fakakaukau atu au ki ha fa'ahinga koloa kehe ke fa'u he fonua ni 'o *export* ki tu'a. Kapau leva ko e fo'i fua e ng ue Sea 'oku 'osi 'i ai p 'etau halanga pau 'atautolu pea 'oku 'ikai ke to e fai ha *research* ia ki ai ke to e *explore* p to e *diverse* 'ikai ! Kuo 'osi *fix* e fu'u fo'i me'a ia ko iá. Pea 'oku ou tui 'oku tonu p 'e mea'i he 'e Minisit na'a ne 'osi fai e ng ue ia ko eni ki mu'a he ngaahi Pule'anga mai ko ki mu'a. Na'e uta ki Pangopango ka ko e h e tu'unga na'e 'i ai e ng ue ko iá 'oku to e fai ai e me'a fakamole lahi pehé ni ke fakahoko 'a e ki'i ng ue faingofua ki he me'a ko eni.

Ko e ki'i fo'i polokalama eni 'oku fokotu'u ko eni faingofua 'aupito 'aupito Sea. Pea ko u seti mamafa atu au ko e 'uhinga ko e tu'u ko 'a e 1 miliona h Sea. Ka ko e 'uhinga ko e fehu'i foki 'anenai ki he fekau'aki ko eni pea mo e, *oh t* 'oku m hino kiate au ko e 'uhinga ia e langa fo'ou ko eni ko e 'uhingá ko e fo'i *reform* ko eni 'oku me'a mai 'aki 'e he 'Eiki Minisit Sea. Kae kehe ka kiate au ia Sea 'a ia 'oku to'o mai 'e he *commerce* ia e fo'i fatongia ko eni 'oku fai he 'e Potung ue Ng ue kae 'ikai 'oku *conflict* e fo'i me'a ko eni Sea. Pea 'oku hang 'oku tau to e 'unu atu tautolu ia ke tau teke'i e *private sector*.

'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai: 'Eiki Sea ka u ki'i tokoni. 'Oku mau, 'oku fai e ki'i, 'e fai e ng ue fakataha p pea mo e 'Eiki Minisit .

Vili Hingano: Ko e fakatonutonu eni Sea p 'ikai ?

'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai: Pea mo e Minisit Ng ue. Mau ng ue k toa p ki ai tatau p pea mo e 'Eiki Minisit F fakatau'aki peh ki he me'a ki he Ngaahi Pisinisi.

'Eiki Minisit Polisi: Ki'i tokoni atu p 'Eiki Minisit .

'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai: M l Sea.

'Eiki Minisit Polisi: Tapu mo e Feitu'u na 'Eiki Sea.

Sea K miti Kakato: Me'a mai 'Eiki Minisit Polisi.

Taukave feinga Pule'anga ke tokonia kau ivi vaivai fakapa'anga

'Eiki Minisit Polisi: Kae peh ki he Hou'eiki 'o e K miti Kakato. Ko e fakakaukau ko eni 'o peh ko hono fokotu'u ko ha ngaahi fale *export* p ko e *packing house facilities* 'e te ne fakaf paki'i 'a e *private sector* Sea. Ko e siofi he Pule'anga ko e me'a ko 'oku m hino ko e, 'oku 'ikai ko e f 'au'auhi ka ko e *compliment*. Hang p ko e 'i ai e vaka e Pule'anga pea 'i ai mo e ' vaka *private*. Hang p ko e 'i ai kautaha *TCC* 'a e Pule'anga pea ai e *Digicel* pea feinga p ke *compliment* ko hono 'uhinga ko e fiema'u 'a e kakai. Ko e tu'u ko he taimi ni *market driven* e me'a kotoa ko e kau nima m lohi p 'oku lava 'o uta 'enau koloa ki muli. Ko e feinga eni ia mo e taumu'a 'e ni'ihii 'oku ivi vaivai. Ko e fakakaukau ko eni 'oku 'ikai ke fo'ou 'osi fakahoko ia 'i Fisi pea mo Ha'amo. Vilo p Pule'anga 'o t naki ngaahi *packing facilities* fakafonu uta kae tokoni'i e kakai ma'ulalo taha.

Sea K miti Kakato: Fe'unga ena ia mo Ha'apai.

'Eiki Minisit Polisi: Ko e taumu'a peh ia Sea 'oku 'ikai ko e 'uhinga ia 'o peh ko e *compete* pea mo e ngaahi *private sector*. Ko e tokoni atu p Sea m l .

Sea K miti Kakato: M l Minisit . Fe'unga lelei e fakakaukau ko ena mo Ha'apai. Me'a mai Fakafofonga 17.

Tokanga ki he ngaahi lakanga fo'ou 'oku lahi 'aupito honau ngaahi v henga

Fe'ao Vakata : Sea tapu p pea mo e Feitu'u na tapu atu ki he Hou'eiki M mipa 'o e K miti Kakato. Sea ko e ki'i fakahoha' a nounou p ko e fehu'i p ki he 'Eiki Minisit 'e Sea he vakai hifo ki he vouti ko 'a e Minisit . 'Oku 'i ai e ngaahi polokalama Sea na'e 'ikai ke 'i ai hano patiseti 'o'ona he ngaahi ta'u ko kuo hili. Pea 'oku hang ki he motu'a ni Sea ko u lave'i hifo hang ha ngaahi *division* fo'ou 'oku fokotu'u 'i he ngaahi polokalama ko eni Sea. 'A ia ko e polokalama hono f , nima, valu pea mo e hiva 'Eiki Sea. He ko u lave'i p Sea hang ko 'eku, ko u vakai hifo ko eni Sea ko e kapau ko e ngaahi *division* fo'ou 'oku fokotu'u ko eni Sea 'oku 'i ai 'a e ngaahi *post* fo'ou 'oku sio hifo p Sea hangehang ko 'oku ki'i lalahi e ngaahi v henga ki he l volo 'oku ma'olunga 'aupito 'i he potung ue. Ka ko e anga p 'a e fehu'i mo e faka'eke'eke ki he Minisit p ko e totonu p ia Sea. M l Sea.

Sea K miti Kakato: M l 'Eiki Minisit .

Ngaahi Va'a fo'ou he Potung ue Leipa

'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai: 'Eiki Sea m l 'aupito pea ko u fakam l 'aupito ki he fehu'i 'oku 'omai pea mei he ...

<002>

Taimi: 2230-2235

'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai: Fakafofonga mei he Fika 17. Ko e Fika 4 ko e *Trade Program* ia, na'e toki hiki, mou mea'i pe na'e toki hiki mai 'a e fo'i fatongia ko ia kia kimaotulu pea mei he *Foreign Affair*. Pea ko hono toki fokotu'ú eni, pea 'e 'i ai foki 'a e kau ng ue, te nau hanga 'o ng ue'i 'a e me'a ko eni na'a ku toki talanoa ki a' pea 'oku 'i ai pea mo e Fika 8, ko e *Enforcement* ia, pea ko e Fika 9 ko e *Intellectual Property* ia. Ko e me'a ko ia, ko e ngaahi koloa ia ko ia ki he fa'u hiva mo e me'a ko ia mo e ngaahi me'a faka-culture na'e totonu pe ke fai mo tau tokanga ki he ngaahi koloa fakafonua ko ia, 'oku ai e ngaahi kakai 'oku nau ma'u e 'u koloa ko ia ka na'e te'eki ai ke 'ai fakalelei hono lao. Ko e Fika 9 ia, ko e *Intellectual Property* ia, pea mo e *Innovation* 'oku 'i ai. Ko e Fika 8, ko e *Compliance* ia, *Enforcement*, pea ko e Fika 4 mo e Fika 5 fel ve'i ia pea mo e fefakatau'aki. Ko e me'a lahi ia 'oku hoko 'i he tafa'aki ko ia. Ko e tali pe ia ki he fehu'i ko ia mu'a maí. M l .

Sea K miti Kakato: M l Minisit . Me'a mai.

Fe'ao Vakát : Sea, tapu atu pe ki he Feitu'u na. Tapu atu pe ki he Hou'eiki M mipa e K miti Kakató Sea. Fiem lie 'aupito e motu'a ni ki he tali 'a e Minisit pea 'oku fakam l lahi pe he tali lelei 'oku fakahoko mai he Minisit . Ka ko e fehu'i atu p Minisit ko e kau ng ue pe eni ia lolotonga? Na'a nau ng ue lolotonga pea 'oku mavahe pe ia 'o fa'u e ngaahi *division* fo'ou ko ení 'Eiki Minisit . Ko e fie'ilo p , ko e 'uhingá p 'e 'Eiki Minisit 'eku fakahoha'á, he 'oku ou ongo'i pe Sea 'e 'alu p eni 'o ... 'i he ngaahi 'u tafa'aki ko ení, 'e fokotu'u leva 'a e kau tokoni tal kita pe ko e tokoni sekelitali he ngaahi *division* ko ení. Ko e *division* 'e 9 ko ení Sea, 'oku 'ikai ko ha fu'u ... kuo u tui ko e fo'i 9 ko ení Sea 'e 'alu eni ia ke tokolahi 'a e kau ... 'e a'u ki he tu'unga ko 'a e tokolahi 'a e kau *deputy* ko ení 'i he kau *deputy* ko Potung ue Akó, kae 'uma' 'a e Potung ue Mo'uf, kae 'uma' 'a e ngaahi Potung ue lalahí 'Eiki Sea. Ka ko e me'a pe, ko e anga p 'eku fehu'í, pe ko e kau ng ue pe eni ia, kapau 'oku 'osi 'i ai pe ia Sea, pea mo e kau *deputy* motu'a pe ia, kuo 'osi 'i ai pe Sea. M l Sea.

Sea K miti Kakato: Me'a mai Minisit .

'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai: M l Sea pea 'oku ou fakam l ki he fehu'i 'oku 'omaí. Ko e me'a pe ke u to e fakahoko atú, na'e 9 pe polokalamá ia kimu'a. Na'e 'ikai ke peh na'e to e ai ha polokalama fo'ou. Na'e polokalama 9 pe ia mei he ta'u atu ko ki mu'á. Ka ko 'ene toki lava eni ke feinga ke fokotu'utu'u fakalelei fakataha mo e 'osi atu 'a e *PACER PLUS* pea 'oku pau ke fai mo e fo'i *reform* ko eni e feinga ke lava ke langa'i hake 'a e *export* mo e ngaahi koloa ko ia fel ve'i pea mo e me'a faka'atamaí. 'Oku 'i ai pe 'a e ngaahi *post* fo'ou pea 'oku ai pe pea mo e ngaahi *post* motu'a, 'i ai. Ka ko e lahi 'o e fo'i s niti ia ko 'e faí ko e 'ai ke kamata'i 'aki 'a e fo'i me'a ko eni na'a ku lave ko ki ai ki hono fakalalakaka 'a e h koloa ko ki mulí. He 'e 'i ai 'a e kau ng ue 'e *hire* ia ke fai 'a e tokanga'i 'a e *quality* ko ia 'o e fua e ngoué 'oku 'avé. Kae manatu'i ko e *packaging* 'oku kilo pe ia 'e 1 mo e kilo 'e 2. 'Ikai ko e 'ai eni ia e fu'u tangai ko me'á, 'ai fuoloá. 'Ikai. Ko 'ene h pe ko koloá, ko e fiema'u ko

ení ko 'ene h pe 'alu ki he *super market*. 'Oku 'ikai ko e to e 'alu atu ia 'o tufa holo he kakaf. He kau Tonga ko , 'alu pe heni ki he supam kef. He kuo pau ke tokanga'i e *quality* ko íá. Ko e fale ko 'i 'Euá, 'oku 'osi ai 'a e fale 'i 'Eua ka 'oku te'eki ai ke lava 'o ng ue'i. Ko e fakakaukaú 'e ai e kongá ke ma'u ha me'ang ue ke 'ave ki 'Eua, ko 'ene ha'u pe ko mei ai 'a e koniteiná, 'o 'alu. 'O 'alu ki muli. Ko e ng ue ko ení ko e ki'i ng ue lahilahi, pea te tau feinga ke lava 'o a'u 'etau ng ué, ki he kakai ko ia 'oku faingata'a'ía. He ko e tokolahi 'ia kitautolu 'o e kau ...

<003>

Taimi: 2235-2240

'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai: Ko e ng ue ko e ki'i *subsistent farming* p . Lava p 'o tauhi ai pea 'oku 'i ai 'ene ki'i toenga tangai 'e nima, tangai 'e f . Ko e kakai ia 'oku fiema'u ke tau a'u ki ai. 'Ikai ke nau lava 'o 'ave ha koniteina. Ko e kakai ko eni 'oku nau lava ko 'o 'ave kau *middle men* 'i 'olungá, nau lava p 'enautolu 'o fai 'enau ng ue. Ko e ta'u lahi eni talu 'a e tu'u 'a e Poate, ta'u lahi 'etau lele mai 'i he founa ko eni 'oku tau ongo'i 'oku te'eki ke a'u hifo ki lalo. Pea ko 'etau toe ki'i fai 'a e ki'i feinga ko eni, ke tau sio 'oku tau lava 'o ng ue hake ki 'olunga. 'Osi 'a e .kamata ko eni 'emautolu ko eni 'i Tonga ni, temau hiki atu hang ko 'Eua, hiki atu ki he 'otomotu. Ko e ha 'a e me'a 'e fai? 'I Ha'apai a'u ki Vava'u. Ka ko e kamata , ke kamata 'aki 'a e ki'i fo'i seniti ko eni 'oku 'omai ko eni. M l Sea.

Sea K miti Kakato: M l Minisit . Me'a mai N pele Fika 2 'o Vava'u.

Lord Tu'ilakepa: Koau ia Sea, na'u loto au ke paasi atu 'a e Vouti ko eni fekau'aki, ka koe'uhí 'oku me'a mai 'e he 'Eiki Minisit 'o fekau'aki pea mo e *PACER PLUS* 'a eni na'e toki fai ki ai 'a e fakamo'oni. Na'a tau 'osi m mipa foki 'i he *WTO* pea 'oku te'eki mahino ki he fonua ni, p ko e ha ko pea na'e liliu 'a e Lao 'o e fonua ni 'Eiki Sea, ke hoa lelei pea mo e *WTO*. Ko e Polokalama fo'ou ko eni 'a ia 'oku me'a 'aki 'e he Feitu'u na. Ko e ki'i fehu'i p ? Ko e ha 'a e lelei 'oku tau ma'u mei ai? Koe'uhí 'oku tokolahi 'a e ngaahi fonua hotau kaung 'api 'oku nau holomui mei he Polokalama ko eni. Ko e 'uhinga na'a tau holomui ai mei he S poti, he 'oku holomui, lahi 'a e ngaahi fonua 'oku nau holomui mei heni 'Eiki Sea. Ko e 'uluaki ia 'Eiki Sea.

'Oku 'i ai hotau 'inasi 'oku totongi ko hotau *share* ia ki he *PACER PLUS*. Ko e fiha 'a hotau *share* ko ia 'oku totongi fakata'u ma'u p ki he *PACER PLUS* 'Eiki Sea? Ke ki'i fakapapau'i mai ange'e he Feitu'u na? Koe'uhí 'oku totonu ke mea'i 'e he kakai 'o e fonua, he ko e me'a fo'ou ena. Na'a 'ohovale p kuo ofongi 'a e fonua ni pea mo e ngaahi 'ata 'oku 'asi mai 'a e fefakamo'oni 'aki 'a e Pule'anga ni, ka ko e fie 'ilo p 'Eiki Minisit . Faka'ofa'ofa 'a e langa ng ue 'oku fai 'e he Feitu'u na. 'Oku ou kau au ia 'i he fa'a 'alu ki he feitu'u ni ko eni ko e ki 'uta Sea. 'Oku ou 'ohovale lahi au he'eku fakatokanga'i 'a e ni'ihi 'i he V henga 'o e 'Eiki Minisit ko eni. 'Oku ne lava 'e ia 'o 'ai 'a e Koniteina lose 'e ua p tolu. Pea 'oku ou fu'u ta'engali'ia ha ki'i tamasi'i si'isi'i peh ka ne malava 'o fai ha ng ue, ka ko e me'a m lie 'oku 'i ai p 'a e Kautaha 'i Kolonga 'oku nau uta 'a e me'a ko eni pea mo e Kautaha 'i 'Alaki.

Na'e 'osi fai 'a e *trial* 'i he fonua ni, pea na'e 'i ai 'a e ni'ihi na'e 'ave 'a e pa'anga ki ai 'e he Pule'anga ki mu'a, ko e 6mano, ko e 4mano. Kotoa 'a e pa'anga ko eni na'e mole 'a e pa'anga ko eni 'Eiki Sea, 'i he 'u *trial* na'e fai ko eni. Ke fakapapau'i mai ange 'e he Feitu'u na. Ko e ha ko 'a e polokalama *PACER PLUS*, 'a ia 'oku fokotu'u mai 'oku holomui 'a e fonua 'e

nima 'i he Pasifiki 'oku 'ikai ke nau fie kau 'i he polokalama ko eni. Ka tau kikivi mo tau tutui koe'uhí ko e langa ng ue 'oku fai 'e he Feitu'u na. Ko 'ene mahino p 'ana pea tau hoko atu.

Sea K miti Kakato: Me'a mai 'Eiki Minisit .

'Eiki Minisit Pa'anga & Palani Fakafonua: M l 'Eiki Sea. 'Oku ou faka'apa'apa p ki he fehu'i 'a e 'Eiki N pele Fika 2 'o Vava'u. Pea ko e me'a mo'oni ia 'oku me'a mai ai 'a e 'Eiki N pele, koe'uhí ko e me'a fo'ou kotoa p 'oku pau p ke tau fakafehufehu'i pea te'eki ke ma'u kakato hono 'ata totonú kia kitautolu, ka 'oku 'i ai p hono ngaahi 'ata 'oku tau sio ki ai he taimi ni, pea 'oku tau fononga atu ai.

Ko e *PACER PLUS* foki 'oku 'osi 'a e fo'i *sign* ko eni na'e toki 'osi. 'Oku 'ikai ko e peheni ia kuo tau tali, 'e toki *ratify* ia 'amuiange. 'Oku 'i ai leva 'a e ngaahi fo'i *process* 'oku fai 'i he taimi ni. 'Oku pau ke fai hono malanga'i ke mahino ki he kakai fakalukufua. Pea 'oku 'i ai pea mo e ngaahi me'a ke fai 'a e ki'i *study and pack assessment* mo e me'a peh . 'O a'u atu pea mo e ngaahi lao ke tau sio ki ai, pea toki a'u ki ha tu'unga 'oku tau loto ke tau kamata. 'I he taimi ko eni, 'oku 'i ai p 'a e ngaahi tokoni mai 'oku fai mai meihe ongo fonua ko ki Nu'usila mo 'Aositel lia, ke tau hanga 'o fakalelei'i 'aki 'etau ngaahi *standard* ko ia 'o 'etau koloa ke lava ke h ange ke need 'enau *requirement*...

<004>

Taimi: 2240-2245

'Eiki Minisit Fefakatau'aki: ...ko e peh ko 'oku tau totngi ha me'a 'oku 'ikai, 'oku 'ikai te tau totongi ha seniti, ko e *agreement* p ko e me'a 'oku ui ko e *free trade*, p *basically* ko e fo'i fakakaukau ia. Tau hanga 'o to'o kotoa, tau hanga 'o to'o 'a e ngaahi *barriers* ko kae faingofua 'a e h ko 'a e koloa ko ki Nu'usila pea mo 'Asitel lia tatau tofu p mo 'ete h ko ki Fiji pea mo e ngaahi fonua ko 'i he me'a ...'i he fo'i 'elia ko eni, neongo 'oku te'eki ai ke h mai 'a Fiji te'eki ai ke h mai 'a Papua Niukini, 'i ai p 'enau *interest* p 'anautolu faka kinautolu p ka 'oku 'ikai ke ...ka ko e toko 8 eni ia 'a e fanga ki'i fonua kuo h mai ki loto, 'oku nau tokolahi ange p nautolu 'i he ...'a ko h mai ko *sign*, ke fo'i lele atu fo'i sitepu ko eni.

Lord Tu'ivakan : Sea ke ki'i fakanounou pe. Tokoni atu p ki he 'Eiki N pele, koe'uhi ko e me'a ko eni 'oku 'osi fakafou mai ki Fale Alea, ke tau toki alea ai 'i he me'a ko ia. Na'e fakafoki mai ia mei he Fakataha Tokoni koe'uhí ka tau hoko atu, toki ale'ai ia 'amui.

'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai: M l Sea. M l 'e 'Eiki N pele ko e Sea 'o e Fale Alea 'i he ...te tau toki talanoa kitautolu ki ai ha ...

Sea K miti Kakato: Hou'eiki...

Vili Hingano: Sea 'at ia k taki p kae ...

Sea K miti Kakato: Kae toki me'a mai ia he *PACER Plus* he to e fakah mai ki Fale Alea.

Vili Hingano: Sea k taki kau ki'i fakahoha'a atu p 'i he me'a...

Sea K miti Kakato: Ko e me'a ia na'e kole atu ai Hou'eiki ke mou me'a hifo ki ho'omou pepa pea mou fakahoha'a mai p 'i he miniti ko 'oku 'oatu. Ko e ki'i peh mai, ki'i peh mai, me'a mai fika 12.

Vili Hingano: M l Sea. M l 'a e k taki, m l 'a e laum lie lelei. 'Ilonga ha me'a 'oku faka'ofa'ofa ...

Sea K miti Kakato: Me'a mai koe he vouti.

Vili Hingano: ...ko 'etau k pasa folau mei 'aneuhu Sea. M l . 'Eiki Sea k taki p ko 'eku toki sio hifo ko eni 'i he palani ng ue ko eni 'a e Potung ue, pea 'oku 'i ai 'a e *concern* 'e taha 'oku to e 'alu hake.

Tokanga ki he Komisiona Fefakatau'aki 'i Nu'usila

Na'e 'i ai foki 'etau *trade commissioner* 'i Nu'usila 'a ia k ko 'eku ki'i fakasiosio eni he 'etau 'esitimetí mo e palani ko eni Sea, 'oku 'ikai ke u lave'i hifo, k ko e fokotu'utu'u ko eni 'a e *reform* pea mo e palani ko eni, faka'ofa'ofa 'aupito, k ko e me'a ko eni ko 'oku ne 'oku tonu ke 'i ai 'a e fekau 'aki heni ko e 'uhinga ko e teuteu h ko ki Nu'usila ko 'etau koloa mo e 'alu ki 'Asitelelia, k 'oku ou lave'i 'oku 'i ai ki'i fo'i t pile heni Sea 'i he palani ko eni 'oku 'asi ai 'e langa pea mo fakalalakaka'i 'a e *distribution centre* 'i Nu'usila. 'A ia ko e fehu'i ia 'oku 'alu hake ko eni Sea he to e vakai ko eni ki he palani ko eni 'a e Potung ue, ko e kole p ki he 'Eiki Minisit Sea...

Sea K miti Kakato: ... Minisit me'a mai...

Vili Hingano: ... ke fai mai ha'ane ki'i fakam 'ala'ala p he me'a ko ia fekau 'aki mo e *Trade Commissioner* mo e fale ko eni 'oku h ...pea ko eni 'oku ou to e sio hifo 'oku kau hake p m keti ko eni 'o Pagopago Sea pea mo e ngaahi me'a kehe p heni. Sea ka u toki hoko atu pe ki he fakafuofua koloa k taki. M l .

'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai: M l Sea. Ko e taha ia 'a e ngaahi palani, p 'e lava p 'ikai 'a e fo'i fakakaukau ko ia he 'oku lahi hono ngaahi me'a. 'Oku tatau p foki 'oku 'asi p h 'oku kau ai p pea mo Pagopago pea mo Apia 'oku hiki p 'i he ngaahi polokalama. 'A ia ko 'eku talanoa ko ke 'ai ko ki he *trade* Sea ki he ngaahi *contribution center*, ko e kongia ko ia ki he *trade commissioner* na'e te'eki ai p ke 'i ai ha *trade commissioner* 'a e potung ue, na'e 'i ai p 'a e faka'eke'eke mai k na'e peh p ke tali si'i kae to e fai p fanga ki'i savea holo ko eni, p 'e fiema'u leva p 'ikai, he koe'uhí he ko e ia ko 'o fai ko 'a e talanoa m keti 'osi mahino p ia ko e ...'osi mahino p ' m keti ia, kuo nau 'osi *offer* mai 'enautolu 'a e lahi ko lahi taípe, fua 'o e fonua 'oku fiema'u ke 'oange, feinga eni ke mahino p 'e ma'u p 'ikai, p ma'u p 'ikai 'a e ' me'a ko ia ke 'ave. K 'ou 'osi 'at p mai p ia. *Turner and Growers* mo e ngaahi kautaha kehe 'osi 'at mai p ia, ko e toe p ke tau 'ave 'o 'oange 'a e *quality* 'oku fiema'u. He ko e ngaahi palopalema p ia 'oku tau fetaulaki mo ia. M l Sea.

Sea K miti Kakato: M l . Me'a mai 12.

Tokanga ki he mamafa totongi koloa

Vili Hingano: M l Sea, fakam l ki he 'Eiki Minisit koe'uhi ko e fakam 'ala'ala ko eni

'oku 'omai ko eni. Mahu'inga p foki Sea ke fai hono ki'i a'u ki ai...

<005>

Taimi: 2245-2250\

Vili Hingano : .. 'ai ko e 'uhingá ko e ngaahi me'a 'oku 'asi mai he ngaahi pepa palani ko ení. Sea, 'oku ou ki'i fie lave faka'osi atu p au ia 'i he 'Esitimeti ko eni 'a e 'Eiki Minisit , fekau'aki pea mo e fakafuofua e totongi koloá, Sea. Ko e me'a ko eni 'oku fai ki ai e tokangá, Sea, ko e fakatau ko ia 'o e hina kasá 'i Ha'apai. Ko e palopalema eni kuo ki'i fuoloa 'emau fe'ao mai mo ia he vahefonua Ha'apai. 'Ikai ke u lave'i 'eau ia ki he fatafata m fana, pea mo Tongamama'o. Ka ko e me'a ko eni 'oku mahino kiate aú, ko e fakatau ko ia 'o e fo'i hina kasa kilo e 13 'i Ha'apai. 'Oku ou tui p , Sea, 'oku 'i he, fakafuofua ki he \$80 tupu, meimei 90. Kuo u tui p kuo 'osi a'u ki he 90. 'A ia ko e palopalema eni ia, Sea, ka ko e fakafehu'i p ki he 'Eiki Minisit , pe ko e h 'a e tu'unga, ko e fakafuofua e koloa ko ení, hang p eni ia mo e fakatau ko é 'o e moá 'i Ha'apai, Sea, ki he kilo. 'A ia 'oku fu'u tu'unga kehekehe. Mahino p 'a e tu'unga ko 'o e feletú, mo e me'á. Ka ko e kole p eni ia ki he 'Eiki Minisit ke fai mai mu'a ha fakama'ala'ala, ko e 'uhingá, he ko e 'uhinga ko e me'a eni ia 'oku fu'u kaunga 'aupito ia ki he kakaí, mo 'enau mo'ui faka'ahó. Ka 'oku ou kole atú, Sea, ke tokoni mai mu'a e 'Eiki Minisit , ke fai mai mu'a ha fakama'ala'ala ki he koloa ko 'ení, pea mo hono fakafuofuá. M l .

Sea K miti Kakato : Minisit , me'a mai.

'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai: 'E, 'Eiki Sea, ko e mo'oni p 'a e Fakafofonga Fika 12 mei Ha'apai. Mahalo ko e tu'o fiha eni 'ema toutou talanoa ki he me'a ko ení. 'Oku fai p e ng ue ki ai, ka 'oku te'eki ai ke u ma'u ha fo'i solova ki he fo'i me'a ko ení. Pe ko e h 'a e, ki h . Ka 'oku mo'oni p 'a e me'a 'oku fai ki ai 'a e tokangá. He 'oku seti foki 'a e *price* ia heni, ko e taimi ko 'oku 'ave ai ko ki h , 'oku 'i ai p 'a e ki'i va'a heni 'oku 'ai ko e *compliance*, ke nau ...

'Eiki Pal mia : Ka u ki'i tokoni atu ke solova 'a e palopalemá.

'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai : 'Io, 'io, 'e Pal mia.

'Eiki Pal mia : Na'a tau tupu k toa p 'i Ha'apai. Tafu afi. Lahi 'a e fefié ke tafu'aki e. Ko e pulú mo e 'u me'a ko iá.

'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai : Ko e mo'oni. Kuo u manatu'i 'emau tupu hake 'i Tunguá, ko e me'a ia na'a mau faí.

'Eiki Pal mia : Ko e tokoni atu ia ke solova.

Lord Tu'ilakepa : 'Eiki Sea, ke u ki'i fakatonutonu atu mu'a 'a e 'Eiki Minisit mo e 'Eiki Pal miá, ki he me'a ko eni 'oku na me'a mai ki ai ke tafu afi e kakaí. Hang ko 'oku na 'ai ke na fakakata'aki 'etau faingata'a'ia mei Ha'apai mo ...

'Eiki Pal mia : Fakamolemole.

Lord Tu'ilakepa : 'Oua te ke toe kole fakamolemolé he na'a ke me'a mai ke tafu pulu.

'Eiki Pal mia : 'Ikai ko ha fakakata eni. Mou k taki pe te u talaatu ...ko e *alternative* eni ki he kakai masivá. Kapau 'oku te nofo he vaó 'oku lahi ha fefie ai, 'e tokoni, ke toki 'uhá pea toki 'ai e me'a ko iá. Ng ue'aki e koloa ko 'oku tau ma'ú. 'Oku 'ikai ko e 'uhinga eni ia ko e peh ko ha pau'u. 'Oku ou talaatu 'e au ia ko e founge e, ke tokoni.

Lord Tu'ilakepa : 'Eiki Sea.

Sea K miti Kakato : Me'a mai, 'Eiki N pele.

Lord Tu'ilakepa : Ko e fale'i ko 'oku 'omai 'e he 'Eiki Pal mia, sai p ia. Ka 'oku mou mea'i 'a Ha'apai, 'oku tu'u he tu'unga 'oku faka'ofa 'aupito 'aupito, he me'a ko eni ko e fefie, 'Eiki Sea. Kuo 'alu e kakai ki ha tu'unga he taimi ni, 'oku nau fakalalakala. Kuo nau a'usia 'a e momona mo e lelei ko eni 'i Tonga ni, 'a eni 'oku me'a mai 'e he Fakafofonga. Pa'anga e 85 ki he pa'anga e 100 mahalo e fo'i hina kasa kilo 'e 13.

Lord Tu'iha'angana : Sea, ka u ki'i tokoni atu p ki he me'a mahu'inga ko ení.

Sea K miti Kakato : Me'a mai. Fiema'u e tokoni ko ení, 'Eiki N pele?

Lord Tu'iha'angina : Tapu mo e Feitu'u na, 'Eiki Sea. Mo'oni 'aupito p . 'Oku hoko p 'i Ha'apai, ko e kakai ko 'oku faingata'a'iá, 'oku nau kei tafu afi p ia. Ka 'oku 'i ai e fa'ahinga 'oku 'omai 'e he'enu f nau mei Nu'usila mo 'Asitelelia, mo 'Amelika, 'a e s niti ke kumi'aki 'a e hina kasa 'a 'enua tama'i mo 'enua fa'é, pe ko honau tuofefiné, pe ko honau tokouá. 'Oku fiema'u ke nau totongi ha totongi fakapotopoto 'o pule'i'aki 'a e me'a ko eni. Ko e kau faingata'a'iá ia 'i motú ia, 'oku mau tafu afi p mautolu ia. M l Sea.

'Eiki Minisit Pa'anga : Sea, kole p mu'a ke u ki'i tokoni atu ki he

Sea K miti Kakato : Ki'i me'a p 12 ki lalo kae fai mai e tokoní.

'Eiki Minisit Pa'anga : Ki'i tokoni ko ení ki Ha'apai. Ko e 'uhingá ko Ha'apai p 'oku faingata'a'ia taha. Me'a kotoa p ko Ha'apai p 'oku faingata'a'ia tahá. 'Ikai ke si'i ng mai a Tongamama'o ia mo e Fungafonuá. Ko e totongi ko e hina kasá, pea mo e fefié, 'Eiki Sea, 'e lava p ke kole ki he 'Onemató ke 'oatu ha fu'u uta fefie pe ko ha uta pulu ki Ha'apai, 'o tufotufa. Pea ko hono uá, 'Eiki Sea, ko e 'uhingá ko e ...

<006>

Taimi: 2250-2255

'Eiki Minisit Pa'anga: ...Fehu'i ko ki he ma'u'anga ivi ko eni, ko e ma'u'anga ivi ko eni 'o e tautau p mo e penisini mo e t solo 'oku pule'i ia he pule fe'unga Hou'eiki Sea. Ko e Sea ko he k miti ko ia ko e Minisit ki he Fefakatau'aki pea 'oku ou m mipa e motu'a ko eni ki ai 'Eiki Sea, kau ki ai pea mo e ngaahi koloa kehe he 'oku mea'i p he Fale hang ko e moa pea mo e ngaahi me'a kehekehe.

Ko hono tau mai ko 'o e koloa ko ia 'oku fakafuofua'i, pea 'oku 'i ai 'a e totongi tu'upau 'oku 'osi 'oange ko e mahu'inga ia 'o e koloa ko ia ke fakatau'aki 'i Ha'apai, 'Eua, Vava'u pea mo Niua pea peh ki Tongatapu ni, k 'oku 'oatu 'a e fakafuofua mo e totongi ko ia kapau 'oku to e hiki ia 'e he kau fakatupu koloa ko 'i Ha'apai, 'oku maumaulao leva ia pea 'oku tonu ke 'omai ia ke fakatonotonu, 'oku ou kole atu ki Ha'apai, tuku mu'a ho'omou faka' ' ka tau

fononga ko e fefie mo e ngaahi me'a kehe fakaenatula 'oku ou tui ko e fa'ahinga ko 'oku 'ikai ke lava nau ng ue'aki ia.

'Oku ou fokotu'u atu 'a e 'Esitimeti ko eni ka tau hiki 'Eiki Sea

Sea K miti Kakato: Fokotu'u 'e 12 'oku ki'i lahilahi ho'o miniti 'oku ke fa'a ma'u, ko u peh kuo fe'unga ka tau 'unu ki mu'a.

Vili Hingano: Ko e 'atunga foki ia Sea ho'o foaki 'e koe 'eku miniti. Sea ko e ki'i me'a mahu'inga ko eni 'oku ou fie lave ki ai fekau'aki mo e me'a ko eni 'oku 'omai 'e he 'Eiki Pal mia pea mo e kau Minisit , 'o fekau'aki ko eni mo e tafu afi. 'Eiki Sea 'oku ou mate au he fie kole ki he k inga ke nau tafu afi, ke 'ilo e palopalema Sea hake e vai, hake e tahi 'i Ha'apai, mo e af

Sea K miti Kakato: Sai m l

Vili Hingano: Ko e ola ia ko 'o e tafu afi ko e 'uhinga ko e *climate change*, fu'u lahi 'a e *carbon dioxide* he tafu afi 'i Ha'apai.

Sea K miti Kakato: Hou'eiki tau hoko atu ki he vouti fika 12

Vili Hingano: 'Eiki Sea tuku mai ha faingam lei kae fai atu ha fakamatala ko eni 'oku mahu'inga ki he kakai e fonua 'o Ha'apai

Sea K miti Kakato: Me'a ki lalo

Vili Hingano: 'Oua teke hanga 'o ta'ota'ofi au kae tuku ke fakahoko e me'a ko eni

Sea K miti Kakato: Ko e h e me'a 'oku ke tokanga ki ai

Vili Hingano: 'Oku ou tokanga atu ke tuku e malanga'i e me'a ko eni

Sea K miti Kakato: Me'a ki lalo

Vili Hingano: Sea

Sea K miti Kakato: 12 Potung ue Fakamaau'anga mo e Pil sone, me'a mai.

Vouti Fika 12:Potung ue Fakamaau'anga & Pil sone

'Eiki Minisit Lao: M l mou me'a hifo p ki ai ...(mate maika)...ko hono 'uhinga pe ko e to e t naki mai 'a e Pil sone ... kapau p te mou sio he peesi 184 ko hono fakaikiiki p ia, polokalama 'uluaki ko e *leadership* pule'i mo hono fale'i, ua ko e ng ue faka-Fakamaau'anga, tatau p ia *magistrate* pea mo e *supreme*, tolu ko e *enforcement* ia ko e *Bailiff* mo e *probation*, f *civil registration* ko e l sisita sivile, ko e *RGO* ia, nima k miti filii mou hanga p 'o fakatokanga'i ange ena ko e *electoral commission* 'oku kau mai p ia kiate au k 'oku tu'u 'at p ia, ko e potung ue ko eni 'oku nau toko nima p pea ko 'eku komisiona ko e filii mai ia mei he *PC* ko e tokoua p 'oku 'i ai 'a e ongo komisiona pea hang p na'a mou toki 'ilo'i ko *Dalgety* pea mo e ongo *Law Lord*, k ko 'ena kau mai p kinaua kiate au ko hono hingoa p , ko e ono ko e Potung ue Pil sone ia t naki mai, 'ikai ke to e fu'u ai ha me'a 'e liliu heni 'i he

potung ue ko eni, ko e me'a lahi taha p heni ia ko Ha'apai ko e langa, mahalo ke mou hanga p 'o mea'i ... ko e feinga ko 'a e K vana fakavavevave 'i Ha'apai koe'uh ko e h 'ele, pea 'oku ou kole fakamolemole p ki he ongo Fakafofonga Ha'apai na'a peh , na'e mei 'alu atu p 'a e silini ia k na'e fakavavevave p koe'uh ke fai atu 'a e h 'ele ko 'i he huufi 'a e palasi pea mo e *show* kuo 'osi ... he na'e tu'u 'a e fu'u fale *it's an eyesore* pea na'e 'uhinga ia na'e si'i ala fakavavevave ai ka mo k taki p na'e mei 'alu atu p silini ia k 'e to e fou atu p ha tafa'aki he ko 'ene 'alu ko ena 'a e langa ki Ha'apai 'e langa ai p mo e ' fo'ou 'o e Fakamaau'anga pea mo e langa ko e me'a p ia ki Ha'apai.

Tatau pe Ha'apai mo Vava'u 'ikai sai nofo'anga pil sone

Ko Vava'u ko e me'a lahi taha 'a Vava'u ...

<007>

Taimi: 2255-2300

Eiki Minisit Lao : ... 'oku tatau p mo Ha'apai. 'I he pil sone ko e me'a faka'ofu'ofa p 'i he pil sne tatau p 'a Ha'apai mo Vava'u, ko e nofo'angá 'oku 'ikai sai. Na'a mau hanga ko e hae ko ena 'o e Fakamaau 'o 'ave ko e fakakaukau ke 'ave, ke mau hanga p 'o feinga'i ke fakalelei 'aki 'a e nofo'anga 'o e kau Sela. Na'e 'ikai ke mau hanga 'o fakatokanga'i ha mo'oni 'e taha, hang p ko e Fale ko eni. Ko 'ene kei faka'ofu'ofa p 'ana 'i he'ene tu'u pehe ni, ka kuo hang p ko e, lau a e hopo ko ia 'a e *Ashika* mo e peh 'e he Fakamaau *Ahika* she is *very tired*. Ko e tau p 'a e fa'ó ia ki h 'a e hamala 'o hae, kuo 'ilonga 'ene motu'a 'ana. 'Oku tatau p ia pea mo e me'a na'e hoko 'i Vava'u. Hae 'a e fale ko ia 'i he 'Api Polisi' 'o 'ave ki he 'Api Pil soné ko e me'a tatau p , ko e me'a tatau p mo Ha'apai. Ka 'oku mau kole, 'oku mau hanga p 'o kumi ke 'i ai ha tokoni ke fakalelei'i 'aki 'a e 'api pil sone.

'I Vava'u, me'a tatau p mo ia. Ko e fale nofo'anga ko e kau p pulá oku nau nofo fakataha p . Ka na'a mau hanga 'o feinga'i ke vahevahe kinautolu, pea ko e me'a ia 'e taha 'i Vava'u, 'oku 'ikai ke 'i ai ha nofo'anga ai 'o e kau pil sone fefine. Ko e me'a p ia 'oku ou hanga 'o ongo'i. Ko hono 'omai ko ia 'o nautolu mei ai ki Tonga ní, 'oku *disadvantage* ai 'a e f nau. Ka 'oku kau ia he Polokalama 'a e Potung ué ke lava 'o langa 'a Vava'u, 'o 'i ai ai 'a e kuata 'e 3. 'Uluakí ko e *inmate male* ki he kakai lalahí pea mo e *juvenile* pea mo e *female* . Ka ko e taha ia 'o e me'a ki he pil sone 'e tatau p mo Ha'apai. Ko Ha'apai ko e me'a tatau p . Ka 'oku hang ko e lau 'a e Fakafofonga Ha'apai, 'oku. Ko Ha'apai ko e 'oatu ia mei heni. Ko e lahi tahá, ko e 'oatu mei heni, ke tokoni ki he ngaahi ng ue 'a e Pule'anga ko ia 'i Ha'apai. 'A ia 'oku ngali sai p Fakafofonga, ngali sai p 'a Ha'apai 'i he si'isi'i 'a e ... ka ko e tokoni 'i he fe'alu'aki. Ko e me'a lelei p ia, he ko e me'a ia 'oku hoko 'i Ha'apai, ng ue'aki 'a eni p ia 'oku hoko 'i Tonga ni. Ngau'aki 'a e kakai hopoaté, pea mou hanga 'o manatu'i ko e me'a 'e taha, 'oku mau hanga 'o feinga ke liliu pea liliu 'i he Lao. Ke 'oua 'e toe ui ko e kau p pula, kae liliu 'o 'ikai ko e *prison* kae hoko ko e *correctional service*. Hang p ko muli. Ko e me'a ia 'e taha 'i he liliu ko ení, na'e 'ikai ke mau. Na'a mau hanga o teuteu mai ha pepa ki he Kapinetí ka.. na'e ha'u p ko eni 'a e *reshuffle* ko eni ko 'a e fehiki'aki, pea 'omai ai p 'a e pil soné ki he Fakamaau'anga. Ko e me'a tatau p ia 'oku hoko 'i Nu'usila, 'Aositel lia 'oku nau *under* 'i he Fakamaau'anga.

'I he Fakamaau'anga ko e me'a p 'e taha 'oku mau sio ki ai, na'a lava p 'i he taimi ko ení ke 'i ai ha Fakamaau Tonga 'i he *Supreme Court*. Ko e me'a e ni ia kuo fu'u fuoloa. Ko hotau kaung 'apí 'oku 'i ai 'a e kau Fisi, kau Ha'amoá. 'Oku mau faka'amu p , na'a vave ni p , kuo

'i ai ha Fakamaau Tonga. Ka ko e fakak toá 'oku 'ikai ke to e 'i ai ha me'a, ko e me'a tatau p , pea 'oku ou fokotu'u atu.

Lord Tu'ihanga : Sea 'omai p mu'a 'a e ki'i miniti 'e taha ko eni. Tapu mo e Feitu'u na 'Eiki Sea, fakam l au ki he malanga 'a e 'Eiki Minisit Lao, ka ko 'ene lave ko ia ki Ha'apai 'oku 'ikai ke u 'ilo p ko e h hono to e 'aonga 'ene me'a mai. He na'e me'a mai 'a e K vaná te mau holoki 'a e fale. Pea 'ikai ke me'a atu 'o peh atu, 'oku 'i ai a e pa'anga 'e l mano tupu ki hono holoki 'o e me'a. Ke oatu na'a tokoni ki he me'a, Ko e toki ha'u ia 'o fakamatala mai ko ení , kaikehe, mahalo na'a hang p ko 'ene me'á, na'a toki tafe atu ia ha tafa'aki 'e taha, m l .

Lord Tu'ilakepa : 'Eiki Sea ki'i fakamolemole p .

Sea K miti Kakato : Me'a mai N pele Vava'u.

Tokanga ki he liliu Pil sone 'o fakamalumu he Potung ue Lao

Lord Tu'ilakepa : Fakamolemole 'oku ou fehu'i p au ia, ko e talu foki 'a e tu'u 'a e Pule'anga ko ení, mo 'etau fononga mai l kai mai 'a e ngaahi ta'u lahi 'aupito, mo e nofo taha p 'a e pil sone 'i he Potung ue Polisi 'Eiki Sea. Ko e fo'i me'a fo'ou eni 'a hono liliu ko ení 'o 'ave ki he Minisit Lao 'Eiki Sea. Koe'uhi ko e liliu faka-politikalé, pea 'oku 'i he mafai 'o e 'Eiki Pal miá ke ne filifili 'a e ni'ihi 'oku taau he Fale ni, ke hoko ko e ...

<008>

Taimi: 2300-2305

Lord Tu'ilakepa : Me'a ki he Minisit Mo'ui 'oku tonu 'aupito 'aupito p ia he ko e toket , mou me'a ki he Minisit Leipa, tonu 'aupito p ia he ko e tangata na'e 'i he 'Atita, *Financial*. Mou me'a ki he Minisit Polisi, tonu 'aupito p ia he na'e ng ue fakapolisi. Ko e Minisit Lao 'oku te'eki ai sela tu'o taha ia he fonua ni. Pea 'oku 'ikai ke, 'oku 'ikai ke fen pasi ia mo e fa'ahinga Potung ue ko eni 'oku ou, ko e anga p foki 'eku peh p 'a'aku ia ...

Sea K miti Kakato : Fakatonutonu.

Taukave Pule'anga totonu kuo taimi pe fakamalumu Pil sone he Fakamaau'anga

'Eiki Minisit Lao : Ki'i fakatonutonu, ko e liliu ko 'eni, ko e me'a ia mei he, ko e me'a ia mei langi, na'e fuoloa p , 'a Hou'eiki, ko e, ko e Pule Sela ko , na'a ne hanga 'o fakah mai 'ene pepa ke nau hiki mai ki he Fakamaau'anga, mou manatu'i ko e taimi p 'oku 'i heni ai ko 'a e kau hopoate, ko 'enau mavahe ia 'a nautolu mei he polisi. Ko 'ene 'i heni, hangatonu p mei heni ki, mei heni, mei he Fakamaau'anga ki pil sone, 'osi 'a pil sone to e foki mai p ki heni pea toki 'alu atu. Ko m mani ia 'oku 'i ai. Na'e 'ikai ko e peh ia pea ke k taki p ko e me'a lelei p he na'e, na'e 'ikai ke u sela au ka ko e hang ko e lau ... M l

Lord Tu'ilakepa : M l . Sea, ko e anga foki ia e me'a 'a e Minisit Lao, ka 'oku, ko e anga foki e vakai 'a e Hou'eiki e Fale ni 'oku to e lahi ange e ng ue kai kehe 'oku 'i he, kapau 'e 'i

ai ha fatongia ofiofi 'aupito ki he fatongia 'o e kau polisi ko e kau sela p 'e Sea. Ka koe'uh he ko e taimi ni 'oku ...

'Eiki Minisit Polisi: Sea ka u ki'i tokoni ange, 'Eiki N pele.

Sea K miti Kakato: Tali e tokoni 'Eiki N pele? Me'a mai 'Eiki Minisit Polisi.

Fakama'ala'ala feinga 'a Tonga ke muimui ki he founa ngaue'aki 'e muli

'Eiki Minisit Polisi: Tapu mo e Feitu'u na 'Eiki Sea kae peh ki he Hou'eiki M mipa 'o e K miti Kakato. 'Oku 'i ai e poini 'a e N pele Sea 'i he malumalu ko 'a e Lao Pil sone, 'i he malumalu ko 'a e Lao Pil sone 'oku foaki e mafai fakapolisi ia ki he kau 'Ofisa Pil sone 'o tatau p mo e kau T mate Afi. Ka hoko leva ha fa'ahinga me'a 'oku fakatupak 'oku lava e Pule'anga 'o ui meiate kinautolu. Ko e 'uhinga eni na'e ako'i fakataha ai kinautolu, ako fakataha p . Lao tatau, *train* tatau, 'ikai to e 'i ai ha me'a 'e kehe. 'I he hoko ko 'a e 16/11 ko e konga e kau fakatotolo mo e kau ng ue ko na'e mai 'o fakalahi mei he Potung ue Polisi, ko e 'omai ia mei he Potung ue Pil sone mo e Tamate Afi. Ka 'oku 'i ai 'ene poini ka ko e laka eni ko 'a taimi 'oku feinga 'a Tonga ni ke muimui ai 'oku 'unu 'a e Potung ue Pil sone ia mei he tautea 'o 'alu ia ki he fakaliliu tangata p ko e *correctional* pea 'oku ng ue'aki ia 'i muli pea 'oku 'unu leva nautolu ia mei he Polisi ki he Fakamaau'anga. Ko e kenga ia ko 'oku ha'u ko mei he ngaahi sivilaise lalahi he taimi ni pea 'oku feinga 'a Tonga ni ke muimui ai. Ka ko e fanga ki'i Potung ue foki 'e Sea 'oku faingofua hono pule'i, ko 'ene iiki, 'a e Pil sone, kau ai e T mate Afi pea kapau te mou me'a hifo ki he peesi 19 ko ena ko 'etau patiseti ko hono fua tautau mo fakamaaka kinautolu 'oku na ma'olunga 'aupito kinaua 'i hono muimui'i e palani. 'A ia 'oku *manage* lelei e ongo ki'i Potung ue ko ia. Hang ka au 'oku na kau naua he *top* he taimi ni, Pil sone mo e T mate Afi. Ka 'oku 'i ai e poini 'a e N pele ka ko u tui au ia 'oku lalaka 'a Tonga ni 'i he kenga ko ia. Ko e me'a p eni ia 'oku ki'i palopalema ko hono to e ako'i fakapolisi ... kinautolu kuo ako'i makehe he 'oku 'ikai ke nau to e ako kinautolu ia 'i 'Api Polisi he taimi ni. Ko e liliu ko na'e fai ko he talu e hoko e 16/11 na'e ako'i makehe 'aupito p e kau polisi ki he me'a fakapolisi pea *advance* 'a e fakatotolo ko e feinga ki ai. Ko e kakapa ki ai. Pea mavahe ai 'a e ongo Potung ue ko eni ka ko hono mo'oni 'oku na kei ma'u 'a e *dual capacity* ko ia p ko e mafai ua, mafai ko e Pil sone, mafai ko e Polisi. Pea ko e tokoni p ia ki he 'Eiki N pele Sea. M l Sea.

Sea K miti Kakato: M l .

Lord Tu'ilakepa: Sea ko e, mahalo ko e tokoni lelei eni kuo 'omai 'e he Minisit Polisi 'Eiki Sea. Ko e fehu'i p foki he 'oku fo'ou ki he Fale ni.

Tokanga ki ha faingamalie ke 'inasi ai f nau hopoate

Ko e ki'i me'a faka'osi, 'oku, 'Eiki Pal mia ko e kole p ki he Feitu'u na koe'uh ke 'i ai p hano fakakaukau. 'Oku 'i ai e ni'ihi 'i he ki'i f nau hopoate tautautefito he nofo 'i he feitu'u ko eni, 'oku totonu ke fai hano fakakaukau ke 'oange ha'anau faingamalie koe'uh p 'Eiki Sea 'oku ou lave'i p 'Eiki Sea 'oku, ko e kole faingata'a 'oku ou fai 'Eiki Sea ka ko u loto to'a p ke 'oatu p ke mea'i he Fale ni 'Eiki Sea. Ko 'eku fakat t p eni ko e ki'i, ki'i ...

<009>

Taimi: 2305–2310

Lord Tu'ilakepa: ... motu'a 'oku t' fasi he, mei he feitu'u e kau hopoaté. Ko e ng'ue p' pula ki he mate ki'i tama ko ení. Ka ko 'eku sio ko ki ai 'i he anga ko feohi ko mo iá, 'oku 'i ai e fu'u liliu mo'ui lahi 'aupito mei he ki'i tama ko ení.

'Eiki Minisit Pa'anga: Sea ka u ki'i tokoni p' mu'a 'Eiki Sea ki he ..

Sea K miti Kakato: Tali eni N' pele.

'Eiki Minisit Pa'anga: M l 'Eiki N' pele laum lie lelei. Ko u kole atu p' 'Eiki Sea ko e, tau nofo p' mu'a he 'etau patisetí. Ko e ' issue eni ia ko e polisí mo e ' me'a ko iá ke toki fai p' ia 'i ha taimi kehe 'oku 'i ai e ngaahi faingam lie. Kae tukuange mu'a e patisetí ka tau fononga. M l 'Eiki Sea.

Sea K miti Kakato: M l .

Lord Tu'ilakepa: 'Eiki Sea, ko e 'uhinga p' hono 'oatú ke ki'i fakakaukaup' he 'oku 'i ai e faingam lie kuo hanga 'e he Pule'angá 'o 'oange ki he ni'ihí ko ení 'o nau ng'ue'aki ki he ngaahi feitu'u 'a ia 'oku lolotonga fai e langa fakalalakaka ki ai 'Eiki Sea 'i he ngaahi feitu'u ko faka-Hahaké 'Eiki Sea. Kau ai e ngaahi hala pule'angá 'Eiki Sea. Ko e 'uhinga p' 'oku fai ai e kolé 'Eiki Sea, na'a 'i ai hano kolosi, 'ange hano faingam lie. Lolotonga p' si'ene nofó, to e fai mo e fo'i mali p' 'i loto p' he lolotonga e pil soné, 'a e tokotaha tatau ko u talanoa ki aí. Ko si'ono hoá 'oku nofo 'i Houma kae si'i mali pea mo e tokotaha ko ení 'Eiki Sea. Ko e me'a ko 'oku ou ongo'f koe'uhí ko e liliu mo'uj 'oku 'i he talavou ko ení. Ka ko u tui p' 'oku totonu ke 'ohake he Fale ni ke fakatokanga'i ange 'e he 'Eiki Minisit ko ení, 'oku totonu ke 'i ai hano meesi e tokotaha ko ení. 'Eiki Sea, kapau 'oku lava 'e he ni'ihí ko ení mo e 'Eiki Minisit 'o faka'ulungaanga'i si'i ni'ihí hopoaté, ko e 'uhinga p' ia e kolé 'Eiki Sea. Ka ko u fokotu'u atu ke tau tali 'Eiki Sea.

Sea K miti Kakato: Tau hoko atu ki he 13.

Kole ke fakatokanga'i tautea ngaahi hia mamafa

Lord Nuku: Ko e ki'i kole p' taha Sea. Ko e kole p' ia ki he 'Eiki Minisit ke 'uhí, tafa'aki faka-Fakamaau'angá ke vakai'i ange ngaahi tautea ki he ngaahi hia mamafá Sea. Kapau 'oku 'i ai ha fa'ahinga mafai peh 'e 'Eiki Minisit koe'uhí he 'oku tupulaki, tau peh hang ko e malisuana mo e ' me'a peh ka ko u, ko e kole p' ki he 'Eiki Minisit ke ne hanga 'o fakatokanga'i ke toki vakai'i mai ki he laó pea ka 'oku 'i ai ha'ane fokotu'u mai he laó pea toki 'omai. Ko e kolé p' ia Sea.

Sea K miti Kakato: Tau hoko atu ki he vouti 14. Ko e 'uhingá Minisit ke ke fakatokanga'i.

'Eiki Minisit Lao: Ko ia

Lord Nuku: Sea, ko e 'uhinga p' hono fehu'i peh koe'uhí, m l ko 'oku loto fiem lie ki ai. Ka 'oku 'ikai ko e 'uhinga ia ke 'oange ia ke ne fakatokanga'i. Ko e 'uhinga ke fai mai ha ng'ue ki ai. Ka ko e me'a ia 'oku kole ki aí Sea ka tau nounou ka tau nga'unu atu.

'I ai K miti Pule'anga nau vakai'i ngaahi tautea ngaahi hia mamafa

'Eiki Minisit Lao: Ka u tali atu ai p Sea. 'Oku lolotonga 'i ai 'a e k miti na'e tali p 'e he Kapineti. 'Oku ou Sea ai ka 'oku 'i ai 'a e Pule Polisi, Pule Pil soné, ko hono to e fakakaukau 'i 'a e ' tautea 'a eni 'oku fai ki he, 'e 'Eiki N pele, lolotonga. Kapau p te ke fiema'u e, ke u 'atu e Tu'utu'uni Kapineti ko iá, ka, 'osi hanga 'e he Kapineti 'o fakatokanga'i 'a e fet kehekehe'aki 'a e tauteá.

Lord Nuku: Ko eni ia 'Eiki Sea, ko eni 'oku fai e ng ue ia ki ai.

Sea K miti Kakato: M 1 .

'Eiki Minisit Lao: Ka ko e 13 Sea.

Lord Fusitu'a: Sea k taki ko u ki'i fie fakahoha'a atu he 12.

Sea K miti Kakato: Me'a mai koe 'Eiki N pele Niuá, t puni mai e vouti 13.

Lord Fusitu'a: Tapu mo e Feitu'u na mo e k miti. Ko e kole fakama'ala'ala p ki he 'Eiki Minisit . Kapau te mou me'a hifo ki he peesi 187 *sub-program* fika 3.

Sea K miti Kakato: 207.

Tokanga ki he ngaahi totongi ki he kau ng ue mataotao & tokoni fakatekinikale

Lord Fusitu'a: 187. *Sub-program* fika 3 'alu hifo ki he 14. Ko e totongi e kau ng ue mataotao mo e tokoni fakatekinikale, 'a ia ko e kau *consultant* e. 28,000. Ko e peesi 188, to e 'alu hifo p ki he 14, kau *consultant*, pa'anga 'e 22,000. Peesi 189, to e 'alu hifo p ki he 'uluaki 14, *consultant*, 47,700. To e 'alu hifo ki he 14 hono uá, *consultant*, 195,000. Peesi 190 'uluaki 14, *consultant*, 359,000. 14 hono uá, *consultant*, 97,800. Ko e kole fakama'ala'alá, 'oku te'eki ke u sio au ha potung ue konisaloteni'ia mo'oni. Tapu ange mo e Feitu'u na. 'Oku 'ikai ke mea'i 'e he kau me'a e potungaue ni 'a e laó mo honau fatongiá 'oku fiema'u kotoa ia e ' kau *consultant* ko eni. Kae 'ai mau mu'a p ha ki'i fakama'ala'ala 'Eiki Minisit , m 1 ...

<001>

Taimi: 2310-2315

Sea K miti Kakato: M 1 me'a mai Minisit Lao.

Taukave ko e feinga Potung ue Lao ke fakalalakala 'ene ng ue

'Eiki Minisit Lao: Mo'oni 'aupito e, 'a e me'a 'a e N pele mei Tongamama'o. Ko e lahi ko e, 'oku 'ikai ke 'alu k toa ia ai ka 'oku lahi 'a e fiema'u 'e he potung ue ke, ko e *improvement* eni 'o e kau ng ue. 'Oku 'ikai ko e ngata p ai 'oku, ko e *restorative system* 'oku lahi e ' me'a. Ko e *juvenile* ko e ' me'a ia 'oku *court* ko e ' me'a ia 'oku mau hanga 'o 'ai ki ai. Pea 'oku lahi Hou'eiki 'oku lahi 'aupito p mo e ' tokoni ia ko e ' tokoni mei muli. Ka 'oku hang ko e lau mou e ngaahi potung ue 'o kole me'á he taimi 'oku mou ai ki he

budget 'o kole ha me'a ki he fakalalakaka 'o e ngaahi potung ue. Ko e kole eni ia 'eku tamaiki 'e kau N pele ke fakalalakaka e ng ue.

Sea K miti Kakato: M 1 .

Lord Fusitu'a: Fakam 1 atu Sea 'oku fiem lie au ki he tali. 'Oku m hino ...

Sea K miti Kakato: Tau hoko atu ki he 13.

Lord Fusitu'a: 'Oku tukuaki'i e kau ng ue ka 'oku sai p Minisit ia.

Fokotu'u & pou pou ke tali Vouti 12 & 13

Sea K miti Kakato: 12 hoko mai ki he 13. Fokotu'u mai, pou pou. Tau tali ia. Tau hoko ki he 14 tau tali mo ia. Tau hoko ki he 15 ...

Lord Tu'ilakepa: Sea 'oleva ki'i 'oleva 'etau fakavavevave he 14.

'Eiki Minisit Pa'anga: Sea.

Sea K miti Kakato: Me'a mai Minisit .

Vouti Potung ue Polisi & T mate Afi

'Eiki Minisit Pa'anga: Sea ko u, ko e potung ue ko eni ko u kole p mu'a ke 'oange ha faingam lie ki he 'Eiki Minisit Polisi ke ki'i me'a mai he ko e potung ue lahi eni pea ko e potung ue mahu'inga eni he fonua ni ke tau fakamoleki p ha ki'i taimi ai pea tau toki hoko. M 1 'Eiki Sea.

'Eiki Minisit Polisi: Tapu mo e Sea mo e Hou'eiki 'o e K miti Kakato. Sea ko e patiseti eni 'a e Potung ue Polisi mo e T mate Afi mo e Ngaahi Me'a Fakatu'upak . 'Oku h eni 'i he peesi 202, 203 'o fai ai ki mui. Ko e pa'anga fakak toa 'e 16 miliona 2 kilu 1 mano 9 afe nimangeau. Ko e ta'u kuo 'osi ta'u fakapa'anga kuo 'osi na'e 18 miliona. Pea ko e kongala hi ai Sea ko e tokoni 'a Nu'usila mo 'Aositel lia ki hono fakalelei'i e ngaahi 'apitanga polisi 'i Tonga ni kau ai 'a Vain , Nukunuku mo e *Centre Police Station* ko eni 'o Nuku'alofa na'e toki 'osi 'e Sea.

'A ia ko e kongala hi 'o e ng ue 'oku *concentrate* ia 'i he ng ue fakapolisi ko e ako pea mo hono tokanga'i 'o e pa'anga mo e koloa 'o hang p ko ia ko hono vahevahe atu 'oku h 'i he peesi 204 mo e 205 Sea. 'A ia 'oku 'ikai ke 'i ai ha fu'u liliu lahi ia heni Sea. Ko e meimei me'a tataup . Ka 'oku fokotu'u atu Sea.

Sea K miti Kakato: M 1 . Me'a mai N pele fika ua 'o Vava'u.

Tokanga ki he lahi faihala he Potung ue Polisi

Lord Tu'ilakepa: 'Eiki Sea tapu p pea mo e Feitu'u na pea fakamolemole p 'Eiki Sea he'eku tu'u hake koe'uhf 'oku kau eni he potung ue 'oku ou fu'u tokanga lahi ki ai 'Eiki Sea he 'oku lahi 'a 'eku lave'i ki he ngaahi *corruption* 'oku hoko he potung ue ko eni 'Eiki

Sea. Ko e me'a 'oku ou ki'i tokanga ki ai 'Eiki Sea ko u ki'i lau hifo 'a e palani ng ue ko 'a e Komisiona Polisi 'Eiki Sea. 'A ia 'oku, ko e kau 'a e ngaahi me'a ko 'oku tokangaekina he tangata'eiki ko eni fekau'aki mo hono, mo e 'ulungaanga kovi 'o e kau 'ofisa polisi 'oku 'ikai ke tali ia he 'e tokotaha ko eni 'Eiki Sea. Ka 'oku ki'i lahilahi 'a 'ene hoko he potung ue ka 'oku 'ikai fai ha ng ue ki ai 'Eiki Sea.

Ko 'eku fakat t p eni 'Eiki Sea he me'a ko eni nau 'ohake he ta'u kuo 'osi 'o kau ki ha 'ofisa ma'olunga na'e 'alu fekau ke 'alu 'o fakatoto'lo'i p 'omi e *drugs* ko mei 'Eua 'Eiki Sea. Ko e me'a ko 'oku ongo taha 'Eiki Sea ko e foki mai 'o 'i ai e ki'i f halaaki pea fai e ng ue ki ai kae 'ikai fai ha ng ue ia ki he ni'ihiki ko na'a nau faitu'utu'uni ki he me'a ko eni 'Eiki Sea. 'Ikai ke u to e fakal l a 'Eiki Sea he koe'uhí ko e me'a ko ia na'e hoko p ia 'Eiki Sea pea na'e 'osi fai e fakamatala ki ai. Ma'u e taha ma'olunga ko 'ene tui'i e me'alele 'a e kau me'a 'i Fanga pea na'e *submit* ai p 'e he tokotaha ko ia 'oku kon ka na'e 'ikai fai ha ng ue ki he tokotaha ko ia 'Eiki Sea. 'Oku fo'ou e 'Eiki Minisit ki he fatongia ko eni ka koe'uhí ko e ki'i fo'i lao ko 'Eiki Sea 'oku ou pukepuke ...

<002>

Taimi: 2315-2320

Lord Tu'ilakepa: pea te u toki 'oange ki he Sea 'o e Fale Aleá koe'uhí he 'oku 'ikai ke lava 'o 'atita'i 'a e Potung ue Komisiona Polisi 'Eiki Sea.

Tokanga ki he 'ikai lava ke 'atita'i ng ue fakapolisi

Pea ko e me'a 'oku ou ki'i tokanga ki ai 'Eiki Sea, ko e taha e me'a 'oku ou ki'i ... me'a ko ena na'e hoko 'i Vava'ú, 'oku te'eki ai pe ke fai ha ng ue ki he ni'ihiki ko eni na'a nau tokangaekina 'a e p pula na'e hola pea mei Vava'u na'a ne fai e t mate 'a ia ko e hia na'e fai mei Tongá ni ki hono hoá pea hola ki Pangopango 'o a'u ki he taimi ni 'o hang ko ia na'a ku 'ohake he pongipongi f 'Eiki Sea, pea me'a mai e 'Eiki Minisit pe ko e Tokoni Pal miá 'oku lolotonga fai e ng ue ki ai 'Eiki Sea. Ka koe'uhí ko ho'o 'ohake ení ko e vouti eni 'oku totonu ke fai ha feme'a'aki ki ai h e Fale ni 'Eiki Sea. Ko e me'a ko 'oku fai ki ai e ongo'í 'Eiki Sea he 'oku ongo'i he Potung ué 'oku ai e filifilim nako 'Eiki Sea. Ko 'eku fehu'i atu 'Eiki Minisit , ko hai 'oku ne tautea pe 'oku ne fakahoko 'a e polokalma ko ení 'Eiki Sea? 'Oku mou me'a ki he *drugs* ko eni na'e 'ave 'o tanu 'i Tapuhiá 'Eiki Sea, pe ko ha fa'ahinga ng ue ia ke fai he Potung ue Polisi 'Eiki Sea ki he me'á ko ení. He 'ikai ke to'o e me'a ko ení kae 'oua leva ke 'omai ha tali fakafiem lie 'Eiki Sea. Mea'i lelei he 'Eiki Minisit Leipa, na'u talanoa mo ia he ko ia na'e 'i he Potung ue Polisi. Pea fakamolemole pe ki he tangata'eiki Komisiona Polisi koe'uhí na'e ai 'ene *press conference* 'o ne peh 'oku 'ikai tonu e me'a 'oku 'oatu mei Fale Alea ni. 'Oku ki'i hokohoko 'Eiki Sea, pea ko u faka'amu ange 'e fai he 'Eiki Minisit ko ení ha ng ue ki he fa'ahinga *corruption* 'oku hoko ko ení 'Eiki Sea. Sai pe Komisiona Polisi ia. Ko e ni'ihiki ko 'oku nofo he tafa'aki e Komisiona Polisi, h me'a 'oku 'ikai fai ai ha ng ue kia nautolú? Ka u ki'i lau atu p 'Eiki Sea 'a e me'a 'oku 'omai he Komisiona Polisi. " 'I he'etau feinga ke tau hoko ko e Potung ue Polisi lelei taha 'oku tau, 'oku ala malava he 'ikai ke u tali pe k taki'i 'a e kau 'ofisa polisi 'oku hoko 'enau 'ulungaanga 'oku 'ikai ke fakapolofesinalé mo ta'efakalaó ke ne tukuhifo mo fakamele'i 'a e ongoongo lelei 'a e 'ofisa Polisi lelef."Mou me'a ki h 'e Hou'eiki 'a e taumu'a ng ue 'a e tangata'eiki p langi ko ení, h me'a 'oku hoko ki he Potung ue ko ení? Kuo u fakatokanga'i pe 'oku liliu e falé 'o faka'ofo'ofa 'a e falé 'Eiki Sea. Ko e fo'i loto'i Potung ué 'Eiki Pal miá 'oku totonu ke tau tokanga ki ai he 'oku ai e uesia ai. Mou me'a ki he tefito'i Laó 'Eiki Sea, hang ko e me'a na'a

ku lave ki aí, 'oku 'ikai ke a'u atu 'a e ng ue 'a e 'atitá ki he Komisiona Polisi 'osi 'asi pe he tefito'i laó 'oku 'ikai pe ke ngofua ki he 'atitá ke ne 'atita'i.

'Eiki Minisit Polisi: Sea.

Lord Tu'ilakepa: Kupu 177 'Eiki Sea.

'Eiki Minisit Polisi: 'E lava pe ke u ki'i kamata tali atu ha kongá?

Sea K miti Kakato: Tali mai. 'Eiki Minisit me'a mai.

'Osi fokotu'u va'a ke fakatotolo'i ngaue faihala he Potung ue Polisi

'Eiki Minisit Polisi: Tapu pea mo e Feitu'u na Sea, pea mo e Hou'eiki e K miti Kakató. 'Oku ou fakam l 'ia au ki he 'Eiki N pele ko ení hono 'omai e fu'u fehu'i mamafa ko ení, he ko e fehu'i totonu, pea te u kamata atu p Sea, ko e m hina p eni 'e 4 'a e motu'a ni 'i he ng ué. Pea na'a ku 'oatu ai 'a e Tu'utu'uni Tohi ki he Komisioná, ke fokotu'u ha *task force* ke fufulu e kau faihalá mei loto. Ha taha p ia 'oku faihala. Pea 'oku 'osi fokotu'u eni Sea, 'oku a'u 'o toko 8 he taimi ni 'oku lolotonga *suspend* pea 'oku ou tui ko e fika ko iá 'e hikihihi. Pea 'oku ou kole pe ki he Minisit Pa'angá ke angalelei p kapau 'e to e fai ha kole kapau 'e to e fai ha ki'i *recruit* ke fakalahi. Ko hono 'uhingá p ko e tokanga 'oku 'omai mei he feitu'u kehekehe, kau pe ai 'a e Pule'angá Sea. 'A ia ko e tafa'aki ia ko iá ko e Tu'utu'uni Tohi ko iá na'e fakamakatu'unga ia 'i he Kupu 18 'i he Lao ko Kau Polisi.

Ko e lave ko eni fekau'aki pea mo e ni'ihí 'oku tukuaki'i 'oku faihala 'i loto, ke mea'i pe mu'a he Hou'eiki e K miti Kakató, 'oku 'ikai ke ai ha'aku mafai ia 'aku ke u tuli ha taha.

'Eiki Pal mia: Fakatonutonu.

Sea K miti Kakato: H e fakatonutonú Pal mia.

'Eiki Pal mia: Ko e fakatonutonú 'ikai tonu ia ke 'ohake e me'a ia ko ení 'i Fale ni he 'oku 'ikai ke ai ha mafai e Minisit Polisi ia. Ko e 'u maumau ko ená, ko e tokotaha ko ena 'oku ke 'uhinga ki aí, 'oku tali ui ia ki he kakai kehe. 'Oku 'ikai ke tali ui mai ia ki he sino ko ení. Pea 'oku ou fokotu'u atu, 'oua te tau to e lau ki he me'a ko ení, kae 'oleva kuo tau liliu e Laó.

Lord Fusitu'a: K taki 'Eiki Sea ko e ki'i fakatonutonu 'a e 'Eiki Pal miá. Ki'i me'a hifo ki he Kupu 19 'a e Lao Polisi, pau ke fakaongoongo e Komisioná ki he Minisit ia. M l Sea.

'Eiki Minisit Polisi: Mo'oni p ia Sea...

<003>

Taimi: 2320-2325

'Eiki Minisit Polisi: Ko e kupu 18 'oku pau ke *accountable* mai 'a e Komisiona ki he Minisit , ka ko e kupu 19 'oku ne tu'utu'uni ia 'oku tau'at ina kakato 'a e Komisiona Polisi ki he fakatotolo hia ki he puke ha taha, ki he tu'utu'uni ki he kau polisi. 'A ia ko e ngaahi me'a ia 'e f , ha taha ko e lea ko ha taha kau ai 'a e Minisit ' 'A ia ko 'ene tu'u ko ia 'oku fiema'u

ia ke *harmonise* Sea. Ka ko u fiema'u ke u tali 'a e ngaahi fehu'i 'oku 'omai. He ko u tui au ia 'oku 'ikai ko e 'Eiki N pele p 'e taha 'oku ne fai 'a e fehu'i ko eni?

Tali ki he hoha'a fekau'aki mo e popula hola hono tauhi 'api polisi Neiafu

Ko u tui mahalo na'a 'oku tokolahi p ? Pea fekau'aki pea mo e *case* ko eni 'i Vava'u 'a e tokotaha na'e hoko hono faka'ilo pea 'oku lolotonga 'i *Hawaii* ia. 'E Sea, 'osi a'u ki ai 'a e kau polisi 'o fai 'a e talanoa mo e Fakamaau'anga pea mo e Pule'anga ai, ke *extratide* mai 'a e tokotaha ko ia ki Tonga ni. 'Oku ofi 'aupito 'a e ng ue ko ia ke aofangatuku kae 'omai ki Tonga ni 'o hoko atu. He 'ikai ke tukuange Sea, ke 'alu p 'a e me'a ko eni 'o t t . Na'a ku lele atu ki Vava'u 'i he tu'utu'uni 'a e Pal mia ia ki he 'aho 'o 'Ene 'Afió. Ko e taha eni 'a e me'a na'e fai ki ai 'a e tokanga Sea. Pea 'e 'ikai ke tukuange 'a e keisi ko eni ke t t p . Kau ai mo e ngaahi tukuaki'i lalahi.

Ko e kongia ia Sea, 'oku ou fakam l ai 'oku matu'aki tui tatau 'a e Komisiona mo e motu'a ni. Kapau te mou me'a hifo p ki he'ema v sone mo e palani 'oku laine taha 'i he fiema'u ke fakapapau'i 'oku t 'ofi ha faihala 'i lotó. He 'oku malava p ke tau langa ha fu'u fale polisi, fakanaunau me'alele, komipiuta, foaki e m tali. Ka 'o kapau 'oku hoko ha faihala 'i loto. Pal palema ia! Pea ko e ng ue eni kuo kamata'i 'e he motu'a ni 'i he m hina p 'e f ko ia 'oku hoko atu Sea, 'oku 'i ai p mo e fanga ki'i fokotu'u 'e ni'ihiki ke fakalelei'i 'a e lao, hang ko ia na'e me'a mai ai 'a e 'Eiki N pele. Kupu 177 'o e Lao. 'Oku mo'oni ia! Mo'oni 'a e 'Eiki N pele ia. 'Oku tapu ia ke 'atita'i 'a e ng ue fakapolisi pea 'oku tapu ia 'oku h ia 'i he Kupu 177 'i he Lao Polisi. 'Oku tapu ke 'atita'i pea 'oku tapu ia ke toe *review* 'e he Komisiona V mo e Kakai.

Sea, te u hanga 'o fakahoko atu 'oku 'i ai 'a e ngaahi ng ue lelei 'aupito 'oku fakahoko 'i loto 'i he taimi ni. Ko e fa'unga p ko eni ko e fakalelei kehe p ke fai. 'I he m hina 'e f ko eni 'oku hoko atu 'a e motu'a ni. Na'a ku fakamamafa'i ai 'a e me'a 'e ua. Ko e taha ko e *corruption*. Ua ko e *drugs* mahalo ko e *drug bust* eni 'e 12 kuo hokó 'i he vaha'a taimi nounou ko ia . 'A ia 'oku ma'u ai 'a e faito'o konatapu lahi, tatau p 'a e maliuana mo e 'aisi. Kae me'apango 'oku 'ikai lava ke u tuku atu kia kimoutolu. Mahalo 'e fe'unga p ke u talaatu kuo a'u ki he ngaahi tangai 'aisi 'e 26 ma'u. Fu'u 'akau maliuana 'e 2,333, tenga'i maliuana 'oku 'ova he 1 mano. Ko e 'ohofi ia na'e fakahoko 'i Hihifo, tatau p mo Vaini. Uike hokó p , hoko 'a e 'ohofi 'i Kolomotu'a mo Kolofo'ou, 'a ia ko e kongia ia 'a e ng ue 'oku mau teke he taimi ni, ko e feinga'i ke matu'aki faitotonu ho'omou Potung ue Polisi kae pehe ki he tokanga'i e

Samiu Vaipulu: Sea, ke u ki'i tokoni atu p ki he 'Eiki Minisit Polisi.

'Eiki Minisit Fonua: Neongo p ko Vaini Sea, ka 'oku 'ikai ko ha kau Vain na'a nau fai 'a e pango ko eni.

'Eiki Pal mia: Sea, ko au ia 'oku ou ongo'i 'e au...'oku ... na'a ku kole ki he 'Eiki Minisit Polisi ke me'a atu ki Vava'u 'o fakatonutonu 'a e kau polisi 'i ai he ko e tokotaha ko eni na'e hola na'e nofo fakataha p mo e kau polisi. Pea tu'u p 'a e tokotaha ko eni 'o luelue, luelue p 'o 'alu atu heka hono vaka pea 'alu ia. Hou'eiki! Kapau 'oku 'ikai lava ke sivi faka'atita. T kuo 'osi ta'e'aonga 'a e fonua ni ia. 'Osi 'i ai 'a e ngaahi me'a kuo hoko 'i he pa'anga 'a e Potung ue ko eni. Ka 'oku 'ikai ke lava, 'ikai lava 'e he 'Eiki Minisit Polisi 'o fai ha ng ue ki ai he ko e tokotaha ko ia 'oku ne fai 'a e fakatotolo 'oku tali ui ia ki he kakai kehe, feitu'u

kehe. Pea ko u kole atu mau 'osi feinga ke liliu 'a e lao, ke tali ui mai 'a e kakai ko eni ki he Minisit Polisi. Faingata'a ia! 'Oku 'i ai 'a e fa'ahinga ia heni 'oku nau loto kinautolu ke 'oua 'e tali ui ki he 'Eiki Minisit Polisi.

Lord Fusitu'a: Fakatonutonu atu pe Sea. Hang ko e me'a 'a e Minisit Polisi 'oku fehanga'angai 'a e ongo kupu 'oku fiema'u ke *harmonize*. Ko e kupu 'e taha 'oku fakaongoongo, ko e Kupu 'e taha 'oku pule 'a e Komisiona .

'Eiki Minisit Polisi: Ka u ki'i faka'osi atu ai p Sea.

Sea K miti Kakato: Me'a mai 'Eiki Minisit Polisi. Ko e natula ia 'o e ng ue Sea, mahalo te u fakahoko...

<004>

Taimi: 2325-2330

'Eiki Minisit Polisi: ...oatu p 'a e kupu'i lea 'oku fa'a me'a 'aki 'e he 'Eiki Pal mia heni, ko e kole ho'omou falala ki he motu'a ni pea peh ki ho'omou Potung ue Polisi. He ko e ng ue kovi kotoa p 'a ha ngaahi *agency* 'oku fakatoto'i ko ia 'oku peesi 'uluaki 'i he pepa. Ko 'enau ngaahi ng ue lelei pulia ma'u p . He 'oku 'ikai ke faihala kotoa 'a e Potung ue Polisi, 'oku 'i ai 'a e ngaahi ng ue lelei 'oku fai 'i loto 'oku 'ikai ke u lava 'o talaatu. K ko e mo'oni ia, pea ko 'eku kole atu ki' i m hina p eni 'e 4, ke tuku mai ho'omou falalala kae fakakakato 'a e ng ue. K ko hono mo'oni 'oku ' mai ho'omou Potung ue Polisi, na'e 'i ai p ha'anau ngaahi ng ue lelei na'e 'ikai ke u fakatokanga'i mei tu'a, pea 'oku ou poupoua 'e au 'i loto ke tupulaki ma'u p . Ki'i taimi nouonou p mei heni kuo kakato. Fakam l atu Sea.

Lord Tu'ilakepa: Fakam l atu, pea 'oku ou peh 'e au 'Eiki Sea tau fakam l ki he 'Eiki Minisit he kuo 'ata mai 'oku na malava p 'o feng ue'aki mo e Komisiona Polisi. Ko e ki'i me'a si'isi'i p ia ke to'o...ke mea'i lelei 'Eiki Minisit 'oku ou faka'amu au ke to'o 'a *sun* mo *moon*, 'oku na lolotonga 'i loto 'i he Potung ue ko eni. To'o p naua mo 'ena polokalama fakatoto 'a ia na'e fai pea 'oku ou loto au fakamolemole feinga'i atu he vave taha, ko 'ene lava p ia, kuo sai ho'o Potung ue 'au. Sai p Komisiona ia ko e Komisiona 'oku tatau p mo e *CEO* 'oku nau *contract* p nautolu fo'i ta'u 'e tolu pea ko e 'osi p ko ia pea nau me'a atu kae to'o atu p ni'ihi ko eni kae fakatonutonu leva. 'Oku mau fa'a faikava p mo *star*, ko *sun* mo *moon* 'oku na 'i he Potung ue Polisi 'oku ou kole atu ke mea'i lelei p na'a ke t atu kia nautolu 'o 'eke atu pea lau mai ia 'i he telefoni. 'Ofa mai 'o to'o atu 'aupito 'aupito 'a *sun*, pea kapau 'e me'a mai mo *moon* to'o atu mo *moon* fakamolemole. Koe'uhi kae 'unu'unu atu 'a e Potung ue ki ha tu'unga 'oku sai.

Pal mia fakam l atu sai 'aupito 'aupito ke fai ha ng ue fakavavevave ki Vava'u he 'e 'alu ke ta'u 'e ua mo e kei tu'u p 'a Vava'u 'i he tu'unga tatau, k 'oku ou fakam l atu 'Eiki Minisit mau falala atu ki he Feitu'u na pea kumi atu mo e kau 'atita na'a nau mai 'o 'ave 'a e fakamo'oni 'i he fekau 'aki pea mo e ' koloa ko me'a ko eni 'oku ke me'a ki ai fekau 'aki mo e *drugs* 'Eiki Sea 'o 'ave 'o vakai'i ko e h ko 'a e tu'unga na'a nau 'ave ai.

'Eiki Minisit Polisi: Sea fakamolemole kau ki'i fakakakato meimei ngalo ai leva ke fakah atu ai p 'e Hou'eiki. Ko e me'a ko eni kau ki he *drugs* 'oku peh ko na'e ma'u 'i Vava'u pea 'ave ko ki muli, kuo 'osi tali tohi 'e he Komisiona he kole motu'a ni ke h 'a e *Ombudsman* mo e 'Atita Seniale ki loto 'o sivi, pea ko e tohi ko ia 'oku ou tui na'e 'osi 'ave ki

he 'Eiki Minisit Lao, 'osi tali ia ke faka'at ia. Ko e founa ia 'o e feng ue 'aki, pea faka'at p 'e he Komisiona, m l 'Eiki Sea.

Lord Tu'ilakepa: Fokotu'u atu Sea ke tau tali .

Sea K miti Kakato: M l Hou'eiki.

'Akosita Lavulavu: Sea miniti p 'e taha fakamolemole. Tapu mo e Feitu'u na 'Eiki Sea pea peh 'a e fakatapu ki he Hou'eiki M mipa kakato. Sea 'oku ou kole fakamole...'oku ou fakam l p heni ki he 'Eiki Minisit Polisi he ng ue lahi ne lava 'o fakahoko 'i he taimi nounou Sea 'i he 'ene hoko ai ko e 'Eiki Minisit he Potung ue ko eni Sea, pea 'oku mahino p 'ene fakamalanga Sea 'ene feinga eni ke fakakakato 'a e ngaahi ng ue 'a e Potung ue. Kole fakamolemole atu 'e Minisit Polisi ka ke *note* pe mo fakakau atu mu'a 'i ho'o ngaahi palani ko eni 'a e ...ho'o Potung ue ke manatu'i mu'a ke 'ai mu'a ha me'alele ma'a e 'Apitanga Polisi ko eni 'i Leim tu'a Sea. 'E Sea ko e lava eni ia 'a e ta'u 'e fiha Sea, 'i ai 'a e 'Apitanga Polisi ai Sea k 'oku 'ikai ke 'i ai ha me'alele ia, pea kapau 'e t mai ha fakatu'ut maki p ko e h ha fa'ahinga me'a mei he ...mei Ta'anea 'oku iku h 'a e Polisi ki tu'a 'o lele ki Ta'anea lele lalo p Sea, pea fe'unga p 'enau a'u atu kuo 'ikai ke to e 'iai ha me'a ia ai Sea ki he ...k ko e anga p ia 'a e kole 'e Minisit Polisi. M l .

Sea K miti Kakato: M l Vava'u 16.

'Eiki Minisit Polisi: Sai p Sea, *note* p 'e he motu'a ni. Na'a ku lele atu 'i he tu'utu'uni ko ia 'a e Pal mia ki Vava'u ko e 'Apitanga Polisi ko 'i Leim tu'a na'e fai 'a e hopo ia ai, pea na'e si'i se'e 'a e m tu'a Polisi mei ai Hou'eiki, kae fai 'a e hopo 'i he 'api pea kuo hangehang kuo to e ikuna p . Ko e 'uhinga ia ko na'e ki'i tu'u fakataimi ai, k 'oku 'i ai 'a e poini ai Sea na'e lahi 'aupito 'a e l unga mai mei he kau 'ofisakolo ki he kauha'a kava 'i Vava'u, pea 'oku fie ma'u ha 'Apitanga Polisi ia ofi atu ai kae 'oua 'e *centralize* p ...

<005>

Taimi: 2330-2335

'Eiki Minisit Polisi : .. ki Neiafu, pea na'e 'osi fai 'a e talanoa mo e Komisiona ki heni, 'Eiki Sea, pea 'oku nouti p ia, pea fiem lie p , Sea. he 'oku fai atu 'a e ng ue ki ai. M l Sea.

Fokotu'u & poupu ke tali Vouti fika 14 & 15

Sea K miti Kakato : M l . Tau tali e vouti fika 14, Potung ue Polisi & T mateafi. Tau hoko atu ki he 15, Potung ue Mo'uf. Fokotu'u eni, 'oku 'i ai ha poupu? Tau hoko atu ki he vouti fika 16, Potung ue Ako & Ako Ng ue. Me'a mai 'e Minisit Akó, 'o, Minisit Mo'uf.

Vouti Potung ue Mo'ui

'Eiki Minisit Mo'ui : Sea, tapu p mo e Feitu'u na, Sea. Ki'i miniti p 'e 2, ke u ki'i fakahoha'a nounou p , Sea. Mahu'inga 'aupito e vouti 'a e Potung ue Mo'uf, pea neongo p 'oku mou laum lie lelei ke tali,

Sea K miti Kakato : Me'a mai koe, 'e Minisit Polisi, 'e Mo'ui. L l a p e p , ko e ' tungá e.

'Eiki Minisit Mo'ui : Sea, 'oku mahino p ki he motu'a ni kuo valenga e poo. Ka 'oku fakafeta'i lahi, Sea, he fakalaum lie lelei e Feitu'una, ke makupusi e fakakaukau 'a e toko 24 he Fale ni. Pea ko ho'o kei k taki ko íá, pea mo e Hou'eikí, Sea, pea 'oku ou fakam l he fakalaum lie lelei e Hou'eiki M mipa e K miti Kakató.

Sea, ko e ki'i fakahoha'a nounou p , Sea, he 'oku mahino p ki he Fale 'eiki ni, pea mo e kakai e fonuá, 'a e fatongia e Potung ue Mo'uí, ko hono tokangaekina 'a e tu'unga mo'ui lelei 'a e kakai e fonuá. Pea, Sea, 'oku mou me'a hifo p ki he... 'Oku ou faka'amu, Sea, ke u to'oto'o me'a lalahi p . Peesi 213 Sea. Ko e ngaahi fakaikiiki 'i muí, Sea, 'oku 'ikai ke u loto ke mou to e vakai ki ai na'a tau to e longoa'a.

Ko e fatongia e Potung ue Mo'uí, Sea, 'oku nau hanga 'o. Taha eni e Potung ue 'oku 'ikai ke to e ma'u ha pa'anga ia ai ke to e fakafoki ki he Pule'angá, Sea. Pea ko e fatongia ko 'oku fakafatongia'aki e Potung ué, Sea. Neongo 'etau mo'ui lelei ko ení, Sea, ka ko e 'aho ko te tau fokoutua aí, tokanga'i lelei kimoutolu 'e he Potung ué.

Ngaahi makatu'unga he hiki Patiseti Potung ue Mo'ui

Sea, kapau te mou me'a hifo ki he peesi 213. Ko e hiki ko ia mei he, *revised estimate* ko ia 'i he 2016/17, ki he 2017/18, ko e 4.4 miliona. Pea 'oku 'i ai p 'a e ngaahi ng ue lalahi, Sea, 'oku kau ai 'a e v hengá. P seti e 70, 'o e Patisetí, Sea, ko e v henga ia 'o e kau ng ue. 30 ke fai'aki e fakahoko fatongia. Pea ko e taha e ngaahi. 'Oku 'i ai e kau *returning scholars*, kuo nau foki mai he 'osi 'enau ngaahi akó, ko e kau neesi 'oku nau kei akoako, Sea, te nau 'osi. Kau kinautolu ia ki he ngaahi me'a ko ení, Sea. 'Oku ou to'oto'o me'a lalahi p . 'Oku 'amanaki ke 'i heni e timi tafa mafú 'i Sepitema. Ko e timi eni 'oku nau ng ue 'ofa mai p ki Tonga ni, ka ko e 'i ai e Patiseti 'i he Potung ué kuo vahe'i, ko hono totongi'aki e ngaahi *vault*..... pea mo e ngaahi *prosthetic* ko 'oku fiema'u ke ng ue'akí, Sea. Pea ko e t puaki eni ia ki he fonu he'enu mai 'o tokoni mai, pea 'oku *save* ai e lau miliona pea mei he Patiseti ko ia 'a e Potung ué, Sea.

'Oku 'i ai e feng ue'aki 'a e Potung ué, pea mo e falemahaki ko e **Striner's Hospital** 'i Honolulu. 'Oku nau hanga 'o *provide e free care medical treatment* ki he kau mahakí. Fatongia p e Pule'angá, pea mo e Potung ué, Sea, ko hono totongi e tikite 'a e kau mahaki ko ení, ke nau , pea ta'etotongi kotoap e ngaahi. Sea, 'ikai ke u toe fakal l a au, Sea, he kuo v lenga e p . Ka 'oku ou fokotu'u atu 'e au, 'Eiki Sea, e Patiseti 'a e Potung ue Mo'ui, ko hono fatongia ko e tokangaekina e mo'ui lelei 'a e kakai e fonuá. M l Sea.

Sea K miti Kakato : Fokotu'u eni. Poupou. 'Ai ke 'oatu e ki'i veesi kuo 'omi 'e he Minisit Pa'angá. "Tama tokanga ki he'eku ngaahi leá. Fokotu'u telinga mai ki he me'a 'oku ou laú. 'Oua na'a puli ia mei ho matá. Tauhi ia 'i ho lotó, 'i loto. He ko e mo'ui'anga kiate koe. Kuo nau ma'u ia, 'io, ko e me'a faito'ó, te ne f lute 'e ia hoto sinó kotoa..."

<006>

Taimi: 2335-2340

Sea K miti Kakato: ...Tau hoko atu ki he vouti fika 16, Potung ue Ako mo e Ako Ng ue

Vouti fika 16 Potung ue Ako & Ako Ng ue

Eiki Minisit Ako: Tapu mo e 'Eiki Sea kae 'uma' Hou'eiki 'o e K miti Kakato 'o e Fale Alea 'o Tonga. Ko e peesi 223 'oku 'i ai 'a e Potung ue Ako pea ko hono potu Folofola S misu vahe 3:13 " 'Oku 'i ai 'ap ha ni'ihii 'iate kimoutolu 'oku poto mo maama homou 'atamai, p 'i mou fakamo'oni leva 'aki ha'amou fai lelei mo anga fakat kilalo mo fakapotopoto 'i he ngaahi me'a 'oku mou fai". Ko e fatongia ia 'o e motu'a ni 'Eiki Sea kae 'uma' 'a e Hou'eiki Fale Alea K miti Kakato ko hono ako'i e to'utangata ke nau poto mo maama honau 'atamaí, pea ko e poto ko e afe mei he kovi pea 'apasia kia Sihova. Pea ko 'enau ma'u ko e maama pea te nau fakah 'aki 'enau fai lelei anga fakat kilalo mo fakapotopoto 'o hang ko e folofola 'a 'Ene 'Afio ke tau fakapotopoto 'i he ngaahi me'a 'a ko 'oku tau fakahokó.

Ko e 'Esitimeti 'a e Potung ue Ako ko e pa'anga 'e 57 miliona 3 kilu 6 mano 2 afe valungeau ki he ta'u fakapa'anga 2017/2018 pea ko e Potung ue Ako 'oku 'i he feitu'u kotoa p 'i hotau Pule'anga ni 'o a'u ki he ngaahi 'otu motu 'oku nofo'i 'oku 'i ai ha kakai ai, pea ko e pa'anga ko eni 'oku fakalele'aki ia e ngaahi lautohi, ngaahi ako kolisi, 'oku 'i ai 'a e Kolisi Faiako, 'oku 'i ai 'a e ako m 'olunga ange 'oku nau 'alu 'o a'u 'enau tu'unga fakaako ki he tu'unga ako faka-diploma 'oku 'i ai pea mo e va'a ako ki he saienisi pea mo e tekinolosiá, 'a ia 'oku ako'i ai 'a e ako fakatekinikale pea 'oku 'i ai pea mo e Fokololo 'o e Hau, pea 'ikai ko ia p , k 'oku 'i ai pea mo e Poate Fakamafai'i 'o e Ngaahi Sivi, 'a ia ko e ngaahi pa'anga eni 'oku h ki ai, pea 'oku 'i ai pea mo e pa'anga 'e 1 miliona tupu 'oku 'ave 'e Tonga ni ko 'etau m mipa ia he 'Univ siti he Pasifiki Tonga 'oku tokoni ia ki hono holoki 'o 'etau totongi ako 'etau f nau, pea 'oku 'i ai mo e ngaahi sikolasipi pea 'oku tau kau ki he m mipa UNESCO 'oku totongi pea mo 'etau m mipa ko 'i ai pea 'oku fai mo e feng ue'aki v ofi pea mo kinautolu.

Tokoni Pule'anga ki he ngaahi ako siasi

'Oku 'i ai 'a e tokoni 'a e Pule'anga ki he ngaahi ako siasi, 'a ia 'oku nau 'ave 'a e pa'anga 'e 400 ki he fo'i 'ulu pea peh ki he ngaahi ako fakatekinikale 'oku 'i ai 'a e pa'anga 'e 1200 pea 'ikai ko ia p k 'oku tokoni 'a e Pule'anga ki he ngaahi 'apiako 'aki hono h mai 'enau ngaahi koloa kihe ako 'oku 'ikai ke tute.

Ko e tu'u he taimi ni 'oku lolotonga ng ue 'a e potung ue ki he website ke fokotu'u pea 'oku 'i ai mo e feng ue'aki ke fokotu'u e internet ki he ngaahi 'apiakó, 'a ia 'e lava p 'a e ngaahi 'apiako fai 'enau ngaahi fakatotolo mei ai, pea 'alu 'o a'u ki he lautohi 'o 'ikai ke ngata p 'i he ako e Pule'anga k 'oku kau ki ai mo e ngaahi ako hono k toa.

'Oku 'i ai 'a e fiema'u ke kumi ha vaka ki Ha'apai koe'uh ke lava 'o ...ke ne fetongi e Pako, 'oku 'i ai 'a e ki'i vaka 'i Vava'u k ko e 'aonga p ia 'i he taimi 'oku 'alom lie ai, k ko 'ene tu'u he taimi ni ko e fakakaukau ia he taimi ni 'a e potung ue ke fai 'a e me'a ko ia.

Kole Pule'anga tukuange tohi tangi ki he ako ke fai ki ai 'enau ng ue

Mahalo ko e ngaahi to'o me'a lalahi p ia, fel ve'i pea mo e tohi tangi ko 'a e kau taki ako, 'oku ou kole atu ke tuku mai mu'a ki he potung ue 'oku lahi 'a e ngaahi me'a ke fai, pea mau sio ki he anga ko 'o e fokotu'utu'u ko 'a e ngaahi Potung ue Ako structure pea te mau fiema'u ke mau sio ko e h e lahi 'enau pa'anga 'oku ma'u mai mei he 'enau totongi ako, he 'oku hanga he Pule'anga 'o 'oange e pa'anga 'e 400 ki he fo'i 'ulu tau peh ko e 'apiako 'oku

toko 1 afe ko e pa'anga ia 'e 4 kilu, 'a ia 'oku 4 kilu he ta'u ni, ta'u kaha'u 4 kilu, ta'u ko 4 kilu. Ko e ta'u ko 1 miliona 2 kilu, k 'oku fiema'u ia ke mau sio mautolu ia ki ai, pea 'ikai ke ngata ai hang ko e tu'unga ako fakafaiako ko 'oku 'i ai 'a e kau faiako 'oku fiema'u ia ke na tu'unga tatau p mo e Pule'anga *standardize* pea 'e sio leva ki he'enau ' polokalama akó p 'oku fe'unga mo taau ke ng ue'aki he 'ikai ke nofonofo p 'a e Potung ue Ako mo e Pule'anga ke 'oatu ha silini k kuo pau ...

<007>

Taimi: 2340-2345

Eiki Minisit Ako: pau ke fai 'a e ngaahi savea 'o fel ve'i mo e ngaahi me'a ko eni. 'A ia ko hono to'o me'a lalahi atu p ia 'Eiki Sea mo e Hou'eiki. Fokotu'u atu.

Sea K miti Kakato: Fokotu'u, pou pou.

Tokanga ki ha tokoni fakavavevave ki he ngaahi ako siasi

Lord Tu'ilakepa: 'Eiki Sea, 'oku ou fakam l atu ki he 'Eiki Minisit he me'a ko eni 'oku ne me'a'aki fakavavevave koe'uhi ko e... Kia au ko hono mahino ia ko hono faka'apa'apa'i 'a e Tohi Tangi, na'e 'omai ki he Fale ni, fel l ve'i pea mo e tangi, pea ko e kole mei he ngaahi 'apiakó 'Eiki Sea, ke fai ange ha tokoni 'Eiki Sea. 'Oku ke mea'i p 'Eiki Minisit , mea'i lelei ko e mahino ko e ' 'apiako ko ia 'a e Pule'angá ia, 'oku nau muimui 'i he sitepu ko 'a ia 'oku a'u ki ai 'a e tu'unga fakanofonofo 'o e Pule'angá, ki he vahe taau, fe'unga mo e ngafa fatongia 'o e tokotaha he ako Pule'anga. Ko e si'i ni'ihi ko ia he ako he siasi, makehe mei he Ako Liahoná 'Eiki Sea, ko u tui au 'Eiki Sea mahalo 'oku ki'i tapu ange mo e ako ia ko iá, 'oku ki'i mafao atu nautolu ia ki ha to e tu'unga, mahalo 'oku ki'i kakau 'a e Pule'angá h fanga he fakatapu 'Eiki Sea. Pea 'oku 'i ai foki 'etau vahe 'oku tau vahe'i ki he 'apiako ko iá, ka 'oku 'ikai ke nau, nau fakam l mai, pea 'oku ou fakam l ki he 'apiako ko iá koe'uhi ko 'enau fakam l mai 'oku nau kei lava p 'o fai honau ngafa fatongia. Ko e 'apiako ko 'o e ngaahi siasi 'Eiki Sea, 'oku a'u ki ha tu'unga, ko e si'i ng ue p , ko e hang p ko 'etau Patiseti ko eni. 'Omai p 'a e fo'i veesi Folofola, ko ho'o taumu'a ng ue eni. Ko e piki p ke ako ke ako'i 'a e f naú ke poto faka'atamaí 'o hang ko e veesi Folofola 'a e 'Eiki Minisit 'Eiki Sea. Ka 'oku ou fakam l atu 'Eiki Minisit 'oku ou faka'amu ange ke ke fakavavevave p , 'o fei mo 'ai ha tali vave, koe'uhí, he 'oku nau fiema'u 'a e s niti ke tokoni ki he ngaahi ako ko eni. Ko e ako 'a e Pule'angá 'oku sai p ia, 'oku mahino p ia.

Tokanga ki he pa'anga tokoni ki he polokalama ako TVET

'Oku 'i ai 'a e me'a na'a ku tokanga ki ai 'Eiki Sea, ka koe'uhí, kuo tau fakalaka mai pea mei he 'Ateni Seniale. Ko e me'a ko eni 'Eiki Sea he 'ikai ke mama'o mei he Fale ni, pea fakamolemole 'Eiki Sea 'oku 'ikai ko ha fai eni ia ko ha lotokovi. 'Oku 'ikai ko e 'uhinga eni ia ko ha taaufehi'a, ka koe'uhí ko 'etau 'ofa 'i he fonua ni. pea 'oku lolotonga hoko 'a e me'a ko iá, ka 'oku te'eki ai ke ma'u 'a e fakamaau totonú ki ai 'Eiki Sea. Pea ko e me'a 'oku 'ohake ai ki he Minisit Akó, ko e h nai ha founa te tau lava o ng ue ke fai mo fai ha ng ue, ki he 'apiako *TIVET* na'e 'osi 'i ai e pa'anga, 'oku ke mea'i lelei p . Ko e 400 ki he fo'i 'ulú, ko e 'apiako *TIVET* p ko e ako faka-technikálé 'oku 1200 ki he 'ulu 'Eiki Sea. 'Osi me'a mai 'a e 'Eiki Minisit Pa'angá 'oku teeki ai totongi a e 2014 mo e 2015, 15 ki he 16,

ka 'oku 'i ai p 'a e pa'anga. Ka 'oku 'ikai ke u lave'i 'Eiki Sea ko e h 'a e tu'unga 'i he taimi ní, 'io, ta ko 'oku 'osi totongi 'Eiki Sea.

Tokanga ki ha pa'anga tokoni ki he 'Apiako 'Unuaki 'o Tonga

Fakam l atu 'Eiki Minisit Pa'anga, mahalo kuo fu'u lahi p foki 'etau ng ué 'Eiki Sea, mo e talanoa fiká, pea 'oku ou peh 'e au 'oku te'eki ke totongi, ta ko eni kuo me'a mai 'a e 'Eiki Minisit kuo lava, kuo 'osi totongi. Ko e me'a ko ia 'oku ou tokanga ki ai, h 'a e ng ue 'a e Pule'angá kuo fai, ki he pa'anga na'e fokotu'u 'a e ki'i 'apiako 'Unuaki 'o Tongá 'i he fonua ni, 'oku te'eki ai ke fai ha ng ue ki ai, ke fakapapau'i he ko e pa'anga tukuhaú 'o e fonuá 'Eiki Sea, na'e 'ave ki he ki'i 'apiako ko eni 'Eiki Sea. Pea 'oku 'osi ng ue 'a e 'Atitá ki heni, pea 'oku 'osi 'i ai 'a e ng ue 'a e 'Atitá, ka 'oku te'eki ai ke ongona, ha ng ue fakavavevave ki he me'a ko eni 'Eiki Sea. 'Eiki Sea, he'ikai ke ta'alo mai 'a e fa'ahinga ng ue ko eni na'e fakahoko'aki 'a e ng ue na'e fakahopko'aki 'a e pa'anga ko eni 'Eiki Sea, pea ko e me'apango 'Eiki Sea koe'uhi ko 'eku 'ohaké 'Eiki Sea, hang ko e me'a na'a ku lave ki aí, 'oku fiema'u ke fai ha tokanga ki ai, 'o hang ko ia 'oku hoko 'i he ngaahi Potung ué 'Eiki Sea. 'Eiki Minisit , kapau te ke me'a mai 'i he taimi ni, ko e h 'e tu'unga 'oku a'u ki aí, he ko 'eku lave'í 'Eiki Sea mahalo na'e 'ave fiha, mahalo 'oku meimei 'osi a'u kihe vaeua miliona 'a e pa'anga tukuhaú 'o e fonuá na'e 'ave ki he 'apiako ko eni 'Eiki Sea.. 'Ikai ke u toe lave ki ai 'Eiki Sea, he 'oku lolotonga ng ue 'a e kau Polisi ki he me'a ko iá, ka ke ki'i me;a mai angé, koeuhi ka tau hoko atu 'Eiki Sea, he 'oku lahi 'a e me'a 'oku ou ki'i tokanga ki ai, fekau'aki mo e pa'anga tukuhaú 'Eiki Sea.

Sea K miti Kakato : M l me'a mai Minisit Ako.

Ngaahi makatu'unga he tuai tokoni ki he ngaahi 'apiako siasi

'Eiki Minisit Ako: M l Sea, 'oku ou fakam l ki he 'Eiki N pele ko eni 'i he'ene tokangaekina 'a e ngaahi me'a ko eni. Ko e 'uhinga 'o e t mui ko eni hono totngi 'a e pa'anga ko ki he ngaahi 'apiakó, 'oku 'i ai 'a e ngaahi makatu'unga, ke a'u ko ia ki ...

<008>

Taimi: 2345-2350

'Eiki Minisit Ako: ... 'Epeleli 'oku 'osi totongi k toa e ako ko 'a e f nau ako pea 'omai leva e lisi ko ia ki he Potung ue Ako pea sivi leva he 'Atita pea toki 'oange leva e silini ko ia. Pea a'u ia ki 'Epeleli 'oku 'ikai ke, 'ikai ke kakato e ' me'a ia ko ia. Pea ko e mahalo ko e me'a ia ko 'oku fa'a t mui ai.

Tali ki he hoha'a ki he pa'anga tokoni ne 'ave ki he 'atita

Ko e taha ko e hang ko eni ko ho'o lave ko eni ki he pa'anga ki he 'apiako pea 'oku fai e tokanga ki ai ko e, 'oku tuku ia ki he 'Atita pea mo e Polisi, 'oku nau ng ue nautolu ki ai. 'Oku nau lolotonga fai p e ng ue ki ai. Ko e 'Atita ia pea mo e Polisi.

Lord Tu'ivakan : Sea.

Sea K miti Kakato: Me'a mai e N pele Fika 3 ...

Lord Tu'ivakan : Tapu p mo e Feitu'u na Sea. Ko e, ko e me'a ko ena na'e fakafehu'ia 'e he 'Eiki N pele, Sea 'oku, na'e fakahoko mai p 'oku kei fai p e tatali ki he Potung ue Polisi pea mahalo p na ko ha me'a ia ke kole ki he 'Eiki Minisit na'a lava ke fai ha feme'a'aki pea mo e Komisiona ke 'uh ke fakavavevave he 'oku, ko e fatongia ia ko ke fai hono, 'a e ng ue me'a ko e 'Ateni Seniale ka 'oku ne peh p 'oku kei tali ki he Potung ue Polisi ke fakakakato mai e me'a kae hoko atu e ng ue. M l .

Sea K miti Kakato: M l .

'Eiki Minisit Ako: M l Sea ko eni 'e fai e ng ue ki ai.

Sea K miti Kakato: 'E, tali, fokotu'u ...

'Akosita Lavulavu: Sea, fakamolemole.

Sea K miti Kakato: Me'a mai 'e Vava'u 16.

'Akosita Lavulavu: Tapu mo e Feitu'u na 'Eiki Sea peh foki 'eku fakatapu ki he Hou'eiki 'o e K miti Kakato. Fakamolemole Sea, peesi 231, Polokalama Fika 3, Va'a 'o e Ako, *Sub Program 1*, Va'a ki he Ngaahi Lautohi (*Primary School*) ...

Sea K miti Kakato: Ko e, ko e tohi motu'a ena ?

'Akosita Lavulavu: 'Ika'i. Peesi 231.

Sea K miti Kakato: 231?

Tokanga ki he teu langa ke fakahoko ki he 'apiako Holeva

'Akosita Lavulavu: Peesi 231, Polokalama Fika 3. *Sub Program 1*, Va'a ki he Ngaahi Lautohi (*Primary Schools*), 'a ia 'oku fe'unga pea mo e pa'anga 'e ua f miliona, nima kilu hiva mano uafe hivangeau Sea. Ko e ki'i fakamanatu atu p Sea ko e muimui'i p Sea 'a e langa ko eni ko 'a e 'Apiako Lautohi ko eni ko 'i H leva k taki Sea, ko e 'uhinga p Sea he na'e fai e hoha'a mai ki ai he 'oku ki'i mama'o e lue e f nau ako pea mei H leva ki Tu'anekeviale Sea p ko e h e tu'unga 'oku 'i ai e, 'a e 'Apiako Lautohi ko eni k taki 'Eiki Minisit , m l .

Sea K miti Kakato: Minisit .

Tali Pule'anga ki he hoha'a fekau'aki mo e kole ke 'i ai ha lautohi pule'anga H leva

'Eiki Minisit Ako: 'Io, m l 'e Sea pea 'oku ou fakam l ki he tokangaekina mai mei he Fakafofonga 16 mei Vava'u, 'oku mo'oni 'aupito e, 'a e tokanga 'oku fai. Pea ko e folau ko eni ko 'oku fai ko ki Vava'u 'oku ou folau ai pea mo e Tal kita 'o e Ako, 'e fai e savea mo e sio ki ai, ki he ' me'a ko ia.

Sea K miti Kakato: M l ..

'Eiki Minisit Ako: Ko ia.

Sea K miti Kakato: Ko e fokotu'u pea poupou, tau hoko mai ki he Vouti Fika 17, Potung ue Ngaahi Ng ue Fakalotofonua.

Vouti 17 e Potung ue MIA

'Eiki Pal mia: M l 'Eiki Sea. Ko e Potung ue ko eni ko e, na'e 'ikai foki ke 'i ai ha Potung ue peh 'a e Pule'anga ko eni, ko e hang kiate au ko e Potung ue ko eni na'e toki fokotu'u mai p he ngaahi ta'u mai ki mui ni. Ka 'oku hoko eni ko e fu'u Potung ue lahi pea mo e pa'anga lahi 'aupito 'aupito 'oku vahe'i ki he Potung ue ko eni. Kapau te mou me'a hifo ki ai 'oku 'i he peesi 237 ki he 253. Ko e k toa e pa'anga 'oku vahe'i ki heni ko e pa'anga 'e nima valu miliona, f kilu tolu mano m valungeau. 'Oku vahevahe e Potung ue ko eni, kai kehe ko e, ko e fa'ahinga Potung ue ko eni hang ko e lau 'a e motu'a ni na'e toki mahalo ko e m hina p eni 'e fiha 'a e motu'a ni ka ko 'eku fatongia 'i he Potung ue ko eni ko hono feinga'i ke fakam 'opo'opo 'a e fu'u Potung ue ko eni ke ki'i ofiofi mai ki he, ki he tu'unga ko 'oku fiema'u ke a'u ki ai. Kai kehe 'oku 'i ai e kongá 'e hiva, ngaahi va'a lalahi 'e hiva 'a e Potung ue ko eni pea ko e fo'i va'a lahi taha 'o kapau te mou me'a hifo ki ai 'oku va'a hono ua. Ko e va'a ko hono ua ko e pa'anga lahi 'oku 'ave ki ai ko e pa'anga 'e 44 miliona 'a ia 'oku 'i loto 'i he 44 miliona ko ia 'a e ngaahi pa'anga tokoni ko eni ki he sipoti na'e 'osi fai 'a e talanoa ki ai, manatu'i ko e Potung ue foki eni 'oku ne tokanga'i ko eni 'a e sipoti...

<009>

Taimi: 2350–2355

'Eiki Pal mia: ... Pea 'ikai ke ngata p 'i he Sipoti ka ko e ngaahi me'a fekau'aki pea mo e ngaahi, hang ko e kau vaivai, ko e me'a 'a e kakai fefine. Mo e h fua e ngaahi me'a fakakomuniti 'oku nofo ia 'i he potung ue ko eni. Kaekehe, ko e lahi pa'anga 'oku vahe ki ai pea 'oku mou me'a hifo p ki he peesi ko ena 'oku 'asi ai. Pea 'oku hang ko e lau, ko 'ene 'asi ko 'i hono sivi'i, 'oku noa, 'oku fo'i noa. Pea ko u tali fiem lie p au e fo'i noa, tuku ki he motu'a ni ke u fua 'e au e hia ko ia. Ka 'oku ou fakafeta'i p au ia he kei 'i ai 'ene, potung ue peh pea 'oku 'i ai p mo e kau ng ue ai. Ka ko u fai e ng ue fakamisinale lahi 'aupito 'aupito ki he potung ue ko eni. Pea ko 'eku tuí, kapau te u hokohoko atu p he to e ta'u ni mo e ta'u kaha'ú, ko u tui p 'e a'u ki he tu'unga 'oku ki'i. Ka 'oku ou kole fakamolemole atu ki he kakai e fonua 'i he noa 'a e potung ue ni. Pea 'oku, ko e muimitaha eni 'i he t naki tu'unga k toa e Potung ue 'a e Pule'anga. Pea ko u tali fiemalie ke u fua 'a e ngaahi hia k toa 'a e potung ue ni. Ka te u feinga hoku lelei taha ke, h p ha tokoni te u ala fai, pea te u fai ia. Ka ko e lahi ena 'etau pa'anga 'oku tu'u ai. Mou me'a hifo p ki ai. Pea mo e ngaahi vahevahe ki he ngaahi vahe lalahi 'e 9. 'Oku 'osi mau k toa p ai. Pea 'oku ou fokotu'u atu.

'Eiki Minisit Polisi: 'Eiki Sea ko 'eku ki'i tokoni mo e fakatonutonu p ki he 'Eiki Pal mia. 'Oku 'ikai ko e noa 'oku muimui taha. 'Oku 'ikai ko e Pal mia. 'Oku 'i ai e ni'ihia 'oku mainasi ua. 'Ikai ko e noa ia 'oku muimitaha Sea.

Lord Tu'ihangana: M l 'Eiki Pal mia.

Sea K miti Kakato: Me'a mai N pele Fika 1.

Lord Tu'iha'angana: Ko e ki'i fakahoha'á ia ko e fakahoha'a nounou p . Ko e me'a ia ko ení kuo 'osi fai e talanoa ia 'Eiki Pal mia mo e Minisit Pa'angá ko e 'uhingá ko e me'a p eni na'e hoko. Ka ko u to e malanga p ko ení ke mahino p he 'ikai to e hoko 'i he ta'u fakapa'anga ko ení. He ko e 'uhingá he ko e me'a ko ení nau fokotu'u mahino 'aupito 'i he patiseti kuo'osí. Ka 'oku 'ikai ke u 'ilo 'e au p ko e h e me'a na'e hokó, to e hanga 'e Fale Pa'anga ia 'o faka'uhinga'i 'o aafe me'a ko ení pea na'e iku ai p ia 'o 'ikai ke 'alu ia ki hono taumu'a totonú.

Fakama'ala'ala he pa'anga na'e fakahu ki he ngaahi Komiti Fakalalakaka

Sea, ka u ki'i lave nounou p . Pea ko u tui ke femahino'aki ai p , ma 'osi talanoa mo e Minisit Pa'angá ke 'omai e pa'anga ko ení ki hono hu'unga totonú. Ko e pa'anga eni ko fekau'aki 'oku vahe ki he ngaahi K miti Fakalalakaká 'a eni ko 'a e ngaahi vahefonuá. Pea na'e kamata p foki ia 'e he Pule'angá ko ení 'i he 2015/16. 'A ia na'e 'i he Fale Pa'angá ia. Pea na'e fokotu'u leva 'e he motu'a ni he ta'u fakapa'anga lolotongá 'i he ta'u kuo 'osí ke, 'uhingá p ko e 'uhinga fakang ue, ke hiki mei he Fale Pa'angá ki he Potung ue MIA, ki he va'a 'akauni ko 'a e MIA ko e anga, ko e fakakaukau p na'a vave ange ai e feng ue'aki ko eni mo e Feitu'u na Sea pea kae 'uma' e fika 12 he ko maua foki mo e ongo, mo e N pele ko e pou pou atu p ka ko moua p 'oku mo leva'i e ngaahi pa'anga peh 'oku 'omi ki he vahefonuá. Kaekehe Sea, p na'e anga f f , hanga 'e Fale Pa'anga ia 'o 'ave 'a e pa'anga ko ení ki he ongo, 'ofisi e ongo Kovaná pea mo e ngaahi Fakafofonga Pule'angá. Kaekehe, ne ng ue lelei p 'a e ngaahi vahefonua kehé ia mo e MIA, mo e Vava'u mo e Fakafofonga Pule'angá Niua mo 'Eua 'o, he ko e pa'anga ko ení kuo pau ke tali 'e he 'u K miti Fakalalakaká 'a e feitu'u ke vahe ki afí pea toki totongi ki ai e silini ko ení. Ka ko Ha'apai ne fai e ki'i fet kuaki ai pea mahino p foki kuo 'i he vouti ia 'a e Kovaná 'a ia 'oku pule ki ai e Kovaná ia. Pea na'e 'ikai ke to e fie tukuange mai 'e he K vana Ha'apai ia 'a e pa'anga ko ení ki he k miti. Pea na'e 'osi fai e tu'utu'uni ia 'a e k mití ki he silini ko ení. Pea na'e 'oatu foki ko e fet kuaki p ia 'o 'ikai ke mahino ia p ko hai 'a e, ka na'e iku p ia ta ko 'oku tafe p pa'anga ni ia ng ue'aki ia 'e he K vaná, mo'oni foki ia 'oku t atu ia ki he'ene voutí 'ana. Pea ne toki iku p ia 'o mahino mai e ngaahi fakatonuton mo e ngaahi me'a peh kuo 'osi e pa'anga ia ko ení 'i hono ng ue'aki 'e he K vana Ha'apai.

Kole ke fakafoki 1 kilu 5 mano K miti Fakalalakaka Ha'apai

Pea ko ia, 'oku ou kole heni ki he 'Eiki Minisit Pa'angá ke fakafoki mai mu'a ki he me'a na'e fai ki ai e fokotu'ú ki he MIA he ko e pa'anga ko ení na'e vahe'i ko e 'uhingá, ko e h e tu'utu'uni 'a e K miti Fakalalakaka pea vahe'i ki ai e silini ko ení. Pea hang p ko 'eku lavé Sea, ko u fakame'apango'ia p ko e 'uhingá ko e Feitu'u na kae 'uma' e Fakafofonga 12 na'a mo 'osi fakah mai ho'omo ngaahi fiema'u he na'e talí na'e mei hang p ko e ' vahefonua kehé, ko e vaeua....

<001>

Taimi: 2355-0000

Lord Tu'iha'angana: ... na'a mo vaeua m lie p 1 kilu te u 'oatu m hino p 1 kilu 5 mano taki 7 mano 5 afe. Pea na'a mo 'osi 'omai l ua ho'omo ongo fokotu'utu'u pea kuo a'u ki he 'aho ni 'oku si'i 'ikai ke lava ke fakakakato e ngaahi fiema'u ko iá. Na'e ng ue'aki kotoa 'aki ia he 'Ofisi K vana Ha'apai. Pea ko ia ko u kole p 'Eiki Minisit Pa'anga 'i he, ko e me'a ia ko u to e malanga ai ko ení ke m hino ke 'oua to e hoko e me'a ko iá ke fakafoki mai

e silini ko eni ki he Va'a Account ko 'a e MIA pea ke faitu'utu'uni 'a e ' k miti fakalalaka ki ai. Pea 'oku 'i ai foki mo e to e kole atu ko e 'uhinga he 'oku si'i tuenoa 'a e ongo kainga 13 mo 14 'o e ongo Fakafofonga 'i he ta'u fakapa'anga lolotonga ko eni 'e 'osi ki he Falaite. Ka 'oku 'i ai ha ki'i 'ova holo he ngaahi f tukuaki ko pea mou t puni mai e pa'anga ko eni he na'e 'osi 'i ai e taumu'a na'e tali he k miti.

Te u fakat t hang ko Ha'apai 12 na'e 'i ai 'enau polokalama kumi palau 'aki 'a e pa'anga ko eni. Pea na'e fakahoko vahevahe ko 'a e kolo ko na'e me'a na'e 'osi lava atu e kolo 'e ua 'i he ta'u fakapa'anga kuo 'osi pea na'e 'amanaki ke kolo 'e ua 'i he ta'u fakapa'anga ko eni pea mo e kolo 'e ua 'i he ta'u fakapa'anga ko eni 'e hoko mai. Ka ko eni na'e 'ikai ke hoko ia he 'oku si'i tuenoa 'a e 'amanaki mai ai 'a e ongo kolo 'e ua na'e 'amanaki ke 'oange 'ena palau 'i he ta'u fakapa'anga ko eni 'ikai lava ia. Ka ko 'eku kole p 'a aku Minisit Pa'anga he ko u 'ilo ko e tangata tokoni koe mo loto 'ofa ka 'i ai ha 'ova p ko ha h he ta'u ni. 'Osi m hino e pa'anga ia e ta'u ni ke maau ia ke 'uhinga ke hoko atu 'emau polokalama kumi palau 'amautolu kae si'i ongo kolo ko eni 'oku si'i tuenoa 'ena 'amanaki na'a lava ke tau talatalanoa p ki he 'uhinga ke hokohoko lelei e polokalama ko eni 'a e Fakafofonga pea peh ki he Fakafofonga 13. Ko e ' polokalama na'a ne 'omai 'ikai lava ia na'e fai p f tukuaki ia pea, ko ia p kole ke fakafoki mu'a e s niti ko eni ke faingofua ange e ng ue 'Eiki Minisit Pa'anga m l .

Sea K miti Kakato: M l .

Tali Pule'anga ki he 1 kilu 5 mano ma'a Ha'apai

Eiki Minisit Pa'anga: Tapu pea mo e 'Eiki Sea tapu pea mo e Hou'eiki M mipa 'Eiki Sea. M l mu'a ho'omou kei laum lie lelei neongo kuo v lenga e p . Pea he 'ikai p ke 'osi e kole ia 'a Ha'apai 'Eiki Sea. Ko u tui kapau te tau 'aho'ia he pooni ko e kole ai p . Ko e 'uluaki me'á Sea ko u kole fakamolemole atu 'oku mo'oni e 'Eiki N pele. Na'e 'i ai e, ko e 'uhinga ko na'e 'ave ai 'o tuku ki he 'Ofisi K vana ke ne lava 'o fakafofonga'i 'a e pa'anga 'oku fakamole ko he ngaahi vahefonua. Ka na'e 'ikai ke 'uhinga ia ke ng ue'aki 'e he 'Ofisi K vana he ko e pa'anga ko ia ko e pa'anga ng ue ia 'oku malumalu 'i he k miti langa fakalalaka ko 'a e ngaahi vahefonua takitaha hang p ko Ha'apai, Vava'u pea peh ki 'Eua mo Tongamama'o foki.

Ka ko e me'apango p 'oku hoko pea ko u tui na'e kau p mo e Fale Pa'anga he ki'i ta'etokanga hono tokanga'i ke 'oua 'e fakangofua ke ng ue'aki 'e he K vana 'a e pa'anga ko eni. Ka ko e me'a ko 'oku fakafiefia Hou'eiki na'e 'ikai ke 'ave ia 'o ng ue'aki ki ha lelei faka-Vava'u ko e silini ko eni na'e ng ue'aki p ia ki he ngaahi ng ue p 'i he vahefonua Ha'apai. Ko e me'a ia ko 'oku fiefia ke fakahoko atu ...

Lord Tu'iha'angana: Sea fakatonutonu atu. 'Oku 'ikai ko ha poini ia.

Sea K miti Kakato: Fakatonutonu Minisit .

Kole ke 'oua 'omai 'uhinga ke fakatonuhia'i'aki e fehalaaki

Lord Tu'iha'angana: 'E fakatonuhia'i mai 'aki e me'a ko ia 'oku 'ikai ke 'omai ha 'uhinga 'oku, ko e me'a ko eni ko e lao eni 'oku tau ng ue ai. Pea ko e k miti na'a nau hanga 'o fokotu'utu'u e taumu'a ki he silini ko eni. Feitu'u na Sea ko e pa'anga ko eni pea neongo

na'e fai e f tukuaki pea 'omai e l pooti mei Ha'apai mei fakamoleki k toa p 'i L fuka hala mei Mu'omu'a 'o a'u mai ki Ha'apai Hahake ' motu 'o Ha'apai Hahake kae 'oua 'e 'omai 'e 'Eiki Minisit Pa'anga e fa'ahinga 'uhinga ko ena ke fakatonuhia'i mai 'aki e f halaaki.

'Eiki Minisit Pa'anga: Sea.

Sea K miti Kakato: Me'a mai 'Eiki Minisit .

Tali Pule'anga 'e fai pe ngaue ki he silini fakalalakaka Ha'apai

'Eiki Minisit Pa'anga: 'Oku 'ikai ke, ko e kole fakamolemole 'Eiki Sea kuo 'osi fai e kole fakamolemole na'e 'i ai e f to'o'aki, xta'efem hino he fakahoko fatongia. Pea ko u to e kole fakamolemole atu p nau toki lele atu p au 'Eiki Sea kuo fuoloa e 'osi e silini ia pea ko e 'ai ke u f f e'i. Pea 'ikai ke ngata ai ko e toe p 'aho 'e ua pea 'osi e ta'u fakapa'anga. Ka ko u kole atu ki Ha'apai mou fiem lie p mou fiem lie p . Ko e ta'u kaha'u 17/18 neongo 'oku 'ikai ke 'i he patiseti ka te u feinga p na'a to e ha melenga mei ha feitu'u ka 'ikai pea 'oatu e ' nasi ia 'o e Funga Fonua mo Tongamama'o ke mou 'ai moutolu ka mau m l l p mautolu talitali atu ki he 18/19. He 'oku lea 'aki foki 'Eiki Sea 'oku 'i ai e lea 'oku fa'a fai he, 'i he mala'e faiva ko e tufa kau tufa ka ko e fo'i tufa ...

<002>

Taimi: 0000-0005

'Eiki Minisit Pa'anga: 2 muimu'i, ko e fo'i tufa ia ko ia 'oku lau ai e kaf. Pea 'oku ou, 'oku kei toe e ta'u 'e taha ke 'i ai 'etau Patiseti. Ka ko e me'a p 'oku ou fie fakahoko atu heni ki he Fakafongia Ha'apai ko eni kuo 'osi fakafoki mai ki he MIA pea kuo 'osi maau e founa ng ue pea 'ikai ke ngata af ko hono to e fakalelei'i e founa ng ue, he kuo 'osi fakaava pea mo e 'ofisi e Fale Pa'anga 'i Ha'apai pea peh ki 'Eua pea 'e malu leva ange ai hono malu'i pea mo hono fakapapau'i 'oku fakahoko 'o fakatatau ki he 'esitimeti'a e ngaahi pa'anga kuo tali 'e he Fale ni ke fakamoleki mo e ngaahi kaveinga kuo fokotu'u ki af. M l 'Eiki Sea.

Lord Tu'ilakepa: 'Eiki Sea, sai pe ke u ki'i fakahoha'a atu 'Eiki Sea he

Sea K miti Kakato: Me'a mai 'e 'Eiki N pele Fika 2 Vava'u.

Tokanga ki he founa hala ne ngaue'aki ki ai pa'anga fakalalakaka Ha'apai

Lord Tu'ilakepa: 'Eiki Sea ko au 'oku ou ki'i hoha'a tama ki he me'a ko eni 'oku founa ng ue'aki 'e he Fale ni hono vahe'i e pa'anga ko e Lao pea Tu'utu'uni ki he 'aitemi takitaha 'i he fonua ni ko e ngafa fatongia ia 'o e me'a ko ia ke fakahoko 'aki pea 'ave ia 'o fai'aki e me'a kehe 'Eiki Sea. Pea 'oku 'omai leva e poini 'o me'a mai 'i heni sai pe he na'e ng ue. 'Eiki Sea, 'oku totonu ke 'oua te tau ng ue'aki e founa ko ia. Kapau 'oku 'oatu e pa'anga ki he K miti Fakalalakaka Ha'apai ko e K miti Fakalalakaka ia 'a Ha'apai, kae fakafou he vouti 'a e K vaná 'o fakafou ia he K miti ... 'oku totonu ke 'oua 'e ala e K vaná ki ai. 'Oku ke mea'i 'Eiki Sea kapau na'a ko e fai mai eni 'i Vava'u te u faka'ilo e K vana Vava'u. Te u faka'ilo 'ene ng ue hala'aki e pa'anga koe'uhf he 'oku 'ikai 'oatu e pa'anga ko ia ke ne ng ue'aki 'o hang ko 'ene me'a 'oku fai he taimi ni. Ko e me'a ia 'oku mau loto mamahi taha ai mei Vava'u ta ko 'oku t moloto pe 'a e 'u me'a faihala ko eni 'i loto 'e 'osi ange 'a e fakamatata ki he Vouti 'a e 'Eiki

Pal miá lahi makehe pea lahi e pa'anga 'oku vahe'i ki aí. T ko 'oku ne to e tapu ange pe, tau 'ai e lea Tonga mo'oní, 'oku ne to e kai pea mo e pa'anga e k mití 'o hang ko ia 'oku hoko he 'aho ni. Totonu ke 'oua 'e to e fai e me'a ko iá.

'Eiki Minisit Pa'anga: Ki'i fakatonutonu atu 'Eiki Sea.

Sea K miti Kakato: Fakatonutonu.

'Eiki Minisit Pa'anga: Ki'i fakatonutonu atú, 'oku ki'i t mamafa e lea 'oku ng ue'akí hang ia kuo kaiha'asi ha taha ia ha pa'anga mei he pa'anga 'a e fonuá. Hang eni ia kuo faihala ha taha. 'Eiki Sea ko e pa'anga ko ení na'e tuku ia 'i he malumalu 'o e 'Ofisi 'a e K vaná. Pea ko hono fakalaó 'oku 'i he K vaná ia e mafai ko ia ke ne ng ue'akí.

Lord Tu'ilakepa: 'Eiki Sea, ko e h leva hono 'aonga e 'u K mití? Ko e me'a ní 'e me'a atu pe 'u K mití kuo 'osi e pa'anga ia 'a Vava'ú he ng ue'aki he K vaná ... kuo u faka'amu ke fai he K vana Vava'ú ka u faka'ilo ke tau fakatonutonu ke a'u ki he feitu'u 'oku tonu ke a'u ki aí. Ko e 'uhinga e me'a 'oku 'oatu ai 'a e fakamamafa 'o e 'isi ko ení, he 'oku 'ikai ke totonu ke fakahoko 'aki e founa ko iá 'Eiki Sea. Ka 'oku 'i ai ha pa'anga 'oku 'omai mei muli *In-kind* ko e *direct* ki ha me'a 'i he fonua ni p ko ha *cash direct* ki he fonua ni, fai ia, na'a faifai kuo faka'ilo kitautolu 'o hang ko ia ko e me'a na'e hoko 'i he 'Ofisi Pal miá.

'Eiki Minisit Mo'ui: Sea ko e ki'i tokoni atu pe ki he N pelé.

Lord Tu'ilakepa: Mou me'a ki he me'a he 'Ofisi Pal miá? 'Oku me'a heni e 'Atita e 'aho ko iá.

Sea K miti Kakato: Tali e tokoní ko eni?

'Eiki Minisit Mo'ui: Sea, ke u ki'i tokoni pe au ki he Fakafofonga N pele Fika 2 'o Vava'ú. Na'e kau pe pea mo e, mea'i pe mahalo he 'Eiki N pelé, na'e kau pe pea mo e pa'anga ko eni ki he Vava'u *Development Committee* na'e 'ave mo ia ki he K vana Vava'ú, ka na'e feinga pe 'Ofisi ko eni e *MIA* 'o fakafoki mai pe s niti ia 'o fai'aki e palani ko iá. 'Ikai ke 'ilo'i pe ko e h e me'a na'e hoko ki he ... 'a eni 'oku ... ka na'e 'ikai ke peh 'a Ha'apai ia. Ko e ki'i tokoní pe ia Sea.

Sea K miti Kakato: M l .

Lord Tu'ilakepa: Sea, 'oku mo'oni e 'Eiki Minisit ia, pea 'oku ou fakam l pe au ki he 'Eiki K vana Vava'ú he 'ene fai 'a e founa totonú. Ko e fakahoko atu pe ke fakafoki mai, fakafoki mai he ka 'ikai te u faka'ilo e K vaná. 'Oku mou me'a ki heni? H me'a 'oku hoko kia moutolu Ha'apai, mou ilifia? ke faka'ilo ha taha he fonuá?

Lord Fusitu'a: Sea, k taki ko e ki'i tokoni pe ki he

Sea K miti Kakato: Tali e tokoni ko ení?

Lord Tu'ilakepa: 'Ikai ke u tali 'e au e tokoni ko ení, he 'oku 'ikai ha fel l ve'i 'a Niua ki he me'a ko ení.

Lord Fusitu'a: Ko 'eku fokotu'u atu pe 'e laum lie lelei pe, 'oua te ke fakamanamana.

Lord Tu'ilakepa: 'Eiki Sea, ko e h ko e 'uhinga 'oku fai ha fakamanamana heni. Ko 'etau tipeiti he Fale ko ení, ka 'oku ai ha 'isi mahu'inga 'i he Fale ko ení fiema'u ke ke ng ue lelei 'aki ho'o tipeiti he Fale ko ení.

Lord Fusitu'a: Sea ko e ni 'ihi eni 'oku 'ikai ke nau 'i heni.

Lord Tu'ilakepa: Te'eki ai ke fai ha fakamanamana heni. 'Oku 'ikai ke ke ng ue fakapule'anga ke ke fakatonutonu mai e motu'a ni.

'Eiki Pal mia: Sea, ka u ki'i ... k taki pe 'Eiki N pele.

Lord Tu'ilakepa: 'Eiki Sea, te u hoko atu au 'Eiki Sea, 'ikai te u to e lave ki he me'a ko ení.

'Eiki Pal mia: N pele

Lord Tu'ilakepa: Ko au

'Eiki Pal mia: 'Ai he kuo ke fai e lau mamafa, kuo kai he motu'a ni e pa'angá.

Lord Tu'ilakepa: 'Eiki Sea. 'oku 'ikai ke u 'ilo'i pe ko e h e lea Tonga te u to e ng ue'akí, ko e pa'angá na'e ng ue'aki ...

<003>

Taimi: 0005-0010

Lord Tu'ilakepa: ...'Ikai ke 'i he k miti

'Eiki Pal mia: Sea

Lord Tu'ilakepa: Kapau na'e 'i he k miti 'a e pa'anga...

Sea K miti Kakato: Mo ki'i me'a hifo ki lalo Pal mia mo e N pele Fika 2. Ko e me'a 'oku fakahoko mai 'e he Pal mia. Na'a ke tukuaki'i na'a ne kai 'a e pa'anga...

Lord Tu'ilakepa: 'Eiki Sea, Ko e Feitu'u na 'oku ke fakamaau'i ia. Kapau na'e 'i ai ha'aku lea peh na'e kai 'e he 'Eiki K vana, 'ikai ke u tui na'e 'i ai ha'aku lea peh . Ko e ng ue'aki 'e he 'Eiki K vana 'a e pa'anga ko eni 'oku 'ikai ko e 'uhinga ia na'e 'oatu 'a e pa'anga ke ne to e ng ue'aki ha me'a kehe. Ko e 'uhingá ki ho'omou k miti.

Sea K miti Kakato: M 1 . Hoko atu, ki'i tokoni ange.

Lord Tu'i'afitu: Tapu mo e Feitu'u na Sea, ki'i fuoloa 'a e po'uli pea 'oku hang 'oku tafoki p kita luelue fakapo'uli he 'oku maama mai. Ko e 'uhinga 'a e taukave atu 'a e fa'ahi t pile ko eni e Hou'eiki. Ko e 'uhinga ko e ng ue fakataha ko mo e kakai, pea 'oku mea'i 'e he kakai 'a e mahu'inga 'o e ngaahi K miti Fakalalakalaka 'i he ngaahi vahefonua. Pea ko e ngaahi me'a'ofa 'oku vire 'e he Pule'anga ki he *Internal Affairs*, ke fakam nava'aki ki he ngaahi vahefonua 'i he ngaahi tapa kehekehe 'i he tokoni 'a e Pule'anga. 'Oku mamahi ai 'a e t pile ko eni he 'oku mau kau ai. K ko hono fakalukufua 'oku ne fakaivia 'a e kau Fakafofonga Kakai ke to e tonu ange 'enau siofi 'a e ngaahi fiema'u 'a honau ngaahi *constituency*. Ko e

matavai eni 'e ua 'oku ma'u 'e he kau Fakafongga Kakai. Ka 'oku pou pou ai 'a e Hou'eiki ki he mahu'inga hono langa hake 'o e s saieti p ko e komiunit .

Ko e *constituency fund* 'a e Fale ni mo e me'a'ofa fakasamaletane 'a e Pule'anga, pea 'oku mau pou pou atu leva ai 'a e fa'ahi ko eni ke fai hono teke mo fakatonua 'a e 'omai 'a e ngaahi fiema'u 'a e kakai.

Sea, fakatoumata'u ai 'a e Fale fa'u lao mo e tu'utu'uni *direction* 'a e Kapineti ki he'enau ngaahi *port-folio* 'o 'enau ngaahi potung ue. Kau eni he polokalama lelei. Sio ko Ha'apai 'oku ena meimei palau k toa, ko homou konga ko 'i Fale Alea 'oku kamata ke poto 'a Ha'apai 'i he va'inga'i e Pule'anga he taimi ni. Pea ko 'ene 'alu ko 'o h 'a e pa'anga *vire* ko eni. 'Oku peh mai 'a e kakai. Ko e h 'a e me'a kuo hoko? Kuo hangatonu ai kaeto e ki'i tafoki ia 'o h he lalo t pile.

Sea, 'oku mahu'inga'ia 'a e Hou'eiki N pele he 'oku mau feng ue'aki mo e kau Fakafongga. Pea ko e ' pa'anga ko ia, hala 'at ke kau 'a e t pile ia ko eni 'i he pa'anga 'a e Fale Alea, mo e me'a'ofa 'a e Potung ue Fakalotofonua. Mau loto ke tonu hono ng ue'aki ke 'aonga 'emau kau atu 'a e Hou'eiki N pele 'i he Fale ni, mo e pou pou mo e teketeke ki he langa fakalalakala 'oku fai 'e he Pule'anga. Hala 'osi 'a e fo'i me'a ko eni fai 'e Ha'apai Sea, ko ia p fakahoha'a m l .

Sea K miti Kakato: M l Hou'eiki! Ki'i me'a hifo 'Eiki Minisit mo e 'Eiki N pele. Ko e me'a ko eni 'oku fai atu ai na'e me'a mai ki ai 'a e N pele Fika l 'o Ha'apai, kuo 'osi kole fakamolemole mai 'a e Minisit Pa'anga, pea kuo ne 'osi me'a mai te ne totongi fakafoki. 'Oku 'ikai ke u to e lave'i p ko e h hano 'uhinga ke tau to e

Lord Tu'ilakepa: M l Sea kapau ko ia Sea, te u hoko atu ai Sea.

Sea K miti Kakato: Hoko mai

Tokanga ki he kulokula e fakahoko fatongia e MIA

Lord Tu'ilakepa: Ko e me'a eni 'e taha. Kia au 'oku mou me'a ki he *statement* ko . Kulokula p mei mu'a 'o 'alu a'u ki mui. 'A ia ko hono fakalea 'e taha 'oku ta'efakafiem lie 'aupito, 'aupito 'a e potung ue ko eni Sea. K 'oku mou me'a hifo ki he Fakamatata Pa'anga 'oku tau 'ave 'a e fu'u pa'anga 'e 58 miliona ki he potung ue ko eni 'Eiki Sea.

'Oku totonu Sea, ke fai ha tokanga ki heni 'Eiki Sea. Ko e me'a eni 'e taha. 'Oku meimei k inga eni mo e pa'anga ko eni 'oku 'ave

'Eiki Pal mia: 'Eiki Sea,

Lord Tu'ilakepa: Ke u 'atu atu p 'Eiki Pal mia pea ke toki me'a mai p koe.

'Eiki Pal mia: Na'a ku 'osi talaatu 'oku noa, 'oku kulokula k toa, k ko ena 'oku ke to e 'ai mai p .

Lord Tu'ilakepa: 'A e *statement* ia. Ko e me'a ko 'oku ke me'a mai ko ke tohi'i, 'oku tohi'i ia ko , 'oku ke me'a ki ho'o...

'Eiki Pal mia: Ko ia!

Lord Tu'ilakepa: Ko e fiha? Ko ia ko e h

Eiki Pal mia: Ko ia! Ko e 58 miliona.

Lord Tu'ilakepa: 58 miliona, pea ko ia 'oku 'i ai 'a e fika, 'Ikai ko e noa.

Eiki Pal mia: Ko e noa ko ho'o 'uhinga mai. Kovi 'aupito ta'efakafiem lie pea ko u pou pou p au kia koe. Mo'oni koe ia Fakafofonga.

Tokanga ki he 44 miliona he 'Esitimeti ki he fakalalakala e sipoti

Lord Tu'ilakepa: M l Sea. Ka u ki'i faka'osi atu 'Eiki Sea, koe'uh he 'oku 'i ai p 'a e mo'oni 'a e 'Eiki Pal mia, fu'u fuoloa 'a e feme'a'aki he 'oku po'uli, fuoloa 'a e po'uli. 'Oku ke me'a hifo 'Eiki Sea, ki he pa'anga 'e 44 miliona 'i he peesi 143, 243. Ko e 44 miliona ko eni ko e 'uhinga ki he sipoti pea kuo tamate'i foki 'a e sipoti. Ko e fu'u langa fakalalakala lahi eni 'oku tau 'ave ki he ki'i potung ue noa...

<004>

Taimi: 0010-0015

Lord Tu'ilakepa: ...founga tatau p eni e pa'anga na'e 'ave ki he K vana, pa'anga ko 'oku tau 'ave ki heni ke nau ng ue'aki ko e pa'anga ki he sipoti k 'oku fakamatala he *statement* noa (0) ka tau 'ave pa'anga lahi ki heni, ko e h 'a e me'a 'oku 'ai ke fai he ng ue ko eni 'Eiki Sea. Tangi mai 'a e ni'ihhi he ako ...

Eiki Tokoni Pal mia: Sai p Sea, ka u ki'i tokoni atu kapau p 'e fiem lie ki ai 'a e N pele.

Sea K miti Kakato: Fiem lie ki ai N pele? Me'a mai Tokoni Pal mia .

Tali Pule'anga ki he 44 miliona ki he sipoti

Eiki Tokoni Pal mia: Sea ko hono anga maheni ia 'i he Patiseti ka 'omai ha tokoni mei ha feitu'u pau ke faka'asi 'i he Patiseti, 'a ia ko e tu'u ko eni ko e tokoni mai ko eni 'a Siaina ko eni ki *Tonga High* ki he mala'e sipoti *Tonga High*, pea ko 'etau teu ko eni ke ki'i fakalelei'i 'a Teufaiva hei'ilo na'a ha'u ha *super rugby team* 'o tau mai ki ai. 'A ia ko e fo'i *amount* ia eni. 'A ia fakalele p 'e Siaina ia 'enau langa, ka tau toki sio leva ki hono fakalelei'i ko eni 'o Teufaiva, k ko e 'uhinga ia 'o e fo'i *amount* lahi ko ia, nau meimei taki 20 miliona Sea 'i he ng ue ko eni, he ko e kongala lahi 'o *Tonga High* 'i he ta'u fakapa'anga ko eni, pea ko e kongala leva 'e 'alu ki he 2019, 'a ia ko e 20 p 'oku 'asi heni, pea to e t naki mai leva , pea mo e to e ki'i s niti ko ke fakalelei'i'aki 'a Teufaiva. M lo 'Eiki Sea.

Sea K miti Kakato: M l .

Lord Tu'ilakepa: M l 'e Tokoni Pal mia ho'o me'a mai ki he me'a ko eni 'Eiki Sea fekau'aki pea mo e tokoni ko eni 'a e ngaahi fonua hau 'o e m m ni 'oku nau tokoni mai ki hotau fonua ni. Ko e 'uhinga lahi taha foki 'o 'enau tokoni na'a nau peh 'e fai 'a e sipoti, ka kuo peh atu 'a Tonga he 'ikai fai 'a e sipoti, pea 'oku tau 'osi tamate'i 'a e lao ko ia, ka 'oku ou ki'i tokanga p 'e Tokoni Pal mia koe'uhí 'oku tau faka'ata 'i he taimi ni 'o hang ko e me'a ko na'e me'a mai ko eni 'a e Minisit Ako fekau'aki mo e tohi tangi 'Eiki Sea. K 'oku

tau na'ina'i p h fanga 'i he fakatapu 'Eiki Sea koe'uhí 'oku 'i ai 'a e pa'anga lahi 'aupito 'e ng ue'aki ki he fonua ni ke tokonia 'a e ni'ihí ko eni 'Eiki Sea.

Tokanga na'a lava ke tokonia kau ng ue fakapule'anga lau 'aho

'Eiki Pal mia 'oku ou fakatauange p 'e tokoni lahi 'aupito 'aupito 'a e fu'u pa'anga ko eni 'oku vahe'i atu ke fai 'a e langa fakalalakaka 'Eiki Sea. Sea hang p ko e me'a na'a ku lave ki ai 'anenai ko e me'a ia 'oku ou ongo'i lahi taha 'Eiki Sea, ko e mea'i p 'e he Fale ni pea lave'i 'e he ni'ihí 'i he ng ue 'oku 'i ai 'a e ni'ihí ...'Eiki Pal mia ko e me'a ia na'a ke me'a mai ko ki ai, na'e 'i ai 'a e ni'ihí na'e h lalo uaea 'i he potung ue ko eni. 'Oku 'i ai 'a e ni'ihí ia heni 'Eiki Sea ko 'ene 'uhinga 'enau mai 'o ng ue heni ko e 'uhinga ko e sipoti, na'e 'ikai tu'uaki 'a e fatongia ia ki tu'a, k 'oku ou kole ki he 'Eiki Pal mia pea kapau leva 'oku ta'ofi 'oku ou kole atu ke fakangata mu'a 'a e ngaahi fu'u v henga lalahi ko eni 'Eiki Sea. Hang ko e tokotaha ko eni 'oku 'ikai ke u fie lave hingoa 'Eiki Sea, 'osi 'oatu 'e he Pule'anga 6 mano ki ai 'oatu mo e ngaahi mon 'ia ne fokotu'u mai ke 'ai 'a e 1 kilu 'Eiki Sea, te'eki ai ke 'i ai ha me'a peh 'Eiki Sea 'oku hoko 'i he fonua ni 'Eiki Sea, 'oatu 'a e tu'unga v henga 'oku 'oatu 'e he Pule'anga pea 'oku ne to e kole mai 'e ia ke 'oange mu'a 'i he pa'anga 'Asitel lia 'Eiki Sea, kau ia 'i he fu'u vahe lahi mo'oni. Na'a 'oku malava ke si'i tokonia 'a e ni'ihí ko 'oku nau tangi mai toe p 'aho 'e fiha pea 'osi 'enau *contract*. 'Ange hanau faingam lie na'a lava p 'e he silini ko ia 'i he v henga 'o e toko ua ko eni 'o si'i fakang ue'i ai ha f mili tokolahi faufaua te nau kau 'i he me'a ko eni 'Eiki Sea.

'Eiki Pal mia 'oku ou fakam 1 ki he Feitu'u na kiate au 'i he me'a na'a ku lave fekau'aki mo e CEO 'Eiki Sea. 'Oku ou toki fakatokanga'i 'Eiki Pal mia ko e ngafa fatongia ia 'o e Feitu'u na. Na'e totonu ke ke fai ki ha lelei taha ke 'oua 'e to e kulokula 'o hang ko eni 'oku tu'u 'i he taimi ni 'Eiki Sea.

'Eiki Pal mia : Sea te u to e tu'u hake p 'o kole fakamolemole atu, na'a ku 'osi talaatu 'e au ia...

Sea K miti Kakato: Me'a mai 'Eiki Pal mia

'Eiki Pal mia : Na'a ku 'osi talaatu 'anenai 'a e ta'efakafiem lie. 'Oku ou fokotu'u atu 'e au 'oku mo'oni, 'ikai ke u to e peh 'atu 'e au ke taukave'i 'a e me'a ko eni. Na'a ku toki h atu mahalo ko e m hina p eni 'e fiha k 'oku 'ikai ke u loto au ke u hanga 'o tukuaki'i ha taha. 'Oku fai 'a e feinga 'a e motu'a ni ke tau lava 'o fakahoko ke lava 'a e potung ue ko eni 'o fakahoko hono fatongia totonu ki he fonua. Ko e pa'anga ko eni 'oku 'asi ko eni 'a ia 'oku tau talanoa atu ki ai, ko eni 'oku 'osi 'asi p hono vahevahe, pea 'oku ou pal mesi atu kia koe teu feinga hoku lelei taha ke fakapapau'i 'oku ng ue'aki 'a e pa'anga ko eni totonu ki he me'a ko eni 'oku tohi'i ko eni.

'Oku ou kole atu ke mou tuku mai haku faingam lie ke u tokanga ki he ...kae 'oua te ke hoha'a koe ki ai he ko e ta'u kaha'u mou sio moutolu 'i he me'a fo'ou 'e 'asi 'i Teufaiva,

Lord Tu'ilakepa: 'Oua, 'e Sea...

'Eiki Pal mia : ...'Alu mo e sea 'i he tafa'aki 'e taha...

Lord Tu'ilakepa: Sea ko e ta'u kaha'u 'oku totonu ke mou fu'u fakapotopoto'aki he ko e ta'u

fili ia, 'oua te mou kemipeini'aki 'etau pa'anga. Mou ng ng ue lelei'aki 'etau pa'anga. 'Eiki Pal mia 'oua ...

<005>

Taimi: 0015-0020

Lord Tu'ilakepa : .. te ke ng ng ue'aki e founa ko iá, he koe'uhí ko e founa ia 'oku 'ikai ke lelei he anga 'etau ng ue.

Sea K miti Kakato : 'Eiki N pele.

Lord Tu'ilakepa : K taki fakamolemole p , 'Eiki Sea. Ko 'oku kata p ia, 'Eiki Pal mia, 'oku fiefia p ia. He 'oku faka'ohovale ki ai 'eku huu'i atú 'oku tonu pasika e fo'i me'a ko iá. 'Eiki Sea,

Sea K miti Kakato : Tau tali?

Lord Tu'ilakepa : Tau tali p mu'a, ka tau fakatokanga'i ange p mu'a e ng ue'aki 'etau pa'angá ke fakapotopoto, 'oua te tau ng ue'aki he ta'u fo'ou, he ko e ta'u fili, 'Eiki Sea. 'Oku tau manavasi'i, 'Eiki Sea, he me'a ko ení.

'Eiki Pal mia : 'Eiki Sea, ta'u eni 'e 30 'eku kemipeini, 'oku te'eki ai ke u kemipeini'aki 'e au ha pa'anga.

Lord Tu'ilakepa : 'Iaue.

'Eiki Pal mia : Ko e me'a ia 'oku ke feinga mai ki ai.

Sea K miti Kakato : Mo me'a ki lalo ka tau hoko atu. Me'a ki lalo ka tau hoko atu.

Fe'ao Vakát : Sea, ki'i fakahoha'a faka'osi atu mu'a e 17, Sea. Ki'i faingam lie ke u fakahoha'a nounou p , Sea. Kole p

Sea k miti Kakato : Me'a mai.

Kole ke hiki hake 2 kilu Patiseti ki he longá & Kolosi Kulá

Fe'ao Vakát : Fakatapu p mo e Feitu'u na, Sea. Fakatapu mo e Hou'eiki M mipa e K miti Kakató, Sea. Ko e ki'i fakahoha'a ia ko ení, ko e kole ia, Sea. Ko e ki'i fakatangitangi ki he 'Eiki Pal mia, kae' uma' 'a e Hou'eiki Pule'angá, mo e 'Eiki Minisit Pa'angá. Sea, 'oku 'i ai 'a e ki'i va'a he potung ue ko eni 'a e 'Eiki Pal mia he Ngaahi Ng ue Fakalotofonua. Nau tokangaekina 'a e si'i kau faingata'a'ia, pea 'oku kau ai 'i he Kolosi Kulá, 'oku nau tokanga'i e OTA, pea mo e Alongá foki, Sea. Pea na'e lava p , Sea, he ngaahi taimi, 'o 'oatu e ki'i kiji'i s niti ke tokoni ki he ng ue mahu'inga 'aupito ko eni 'oku fakahoko 'e he ongo kautaha ko ení. Pea 'oku peh p 'a e faka'amú ia, mo e kolé, 'Eiki Sea, na'a lava ke fakalahi mu'a 'a e ngaahi tokoni ko ení. 'Oku ou lave'i na'e a'u p 'o 5 mano, na'e tokoni ko ki he OTA mo e Kolosi Kulá. Pea 'oku mea'i p 'e he Feitu'u na, Sea, kae 'uma' e Hou'eiki M mipa 'o e K miti Kakató, 'a e ngaahi ng ue mahu'inga 'oku fai 'e he Kolosi Kulá, kae

tautefito ki he tafa'aki ko eni ko ki he *OTA*. Pea peh foki pea mo e ng ue mahu'inga ko eni 'oku fai 'e he si'i fa'ahinga ko eni ko he longá, 'Eiki Sea.

Ka ko e taha ko e makatu'unga e fakahoha'á, 'Eiki Sea, na'a lava ke hiki hake mu'a e ki'i s niti ko iá, pe 'e a'u p ki he 2 kilu. Ko e 'uhingá, he 'oku ou lave'i, Sea, ko Tongatapu ni p 'oku fakahoko ai 'a e ngaahi s vesi ko eni, he ngaahi kautaha ko ení. Pea 'oku ou tui p 'oku 'i ai e faka'amu ke a'utaki atu ki 'Eua, Ha'apai, peh ki Vava'u, peh ki he Ongó Niuá. Ka ko e 'uhinga ia e fakahoha'á p , 'e Sea, pea mo e kole. Pea 'oku ou tui 'e fakamo'oni mai p ki ai mo e Minisit Lao, ki he ngaahi ' me'a ko ení fa'a lele p e motu'a ni 'o muimui he Minisit Lao, ko e tokoni he fanga ki'i. 'Oku 'i ai p e fanga ki'i fatongia ia, tautefito ki he totongi e vai mo e 'uhila 'a e longá, pea mo e ' ngaahi me'a peh , 'Eiki Sea. Ka ko e anga ia e fakahoha'á, mo e fakatangitangi ki he 'Eiki Pal mia, mo e 'Eiki Minisit Pa'anga, pea mo e Hou'eiki Pule'angá, na'a lava mu'a ke tokoni ki he s vesi mahu'inga 'oku fakahoko ko eni 'e he kautaha ko ení, e Kolosi Kulá, kae 'uma' e longá. M l Sea.

Sea K miti Kakato : M l . Tau hoko atu ki he vouti 18.

Lord Fusitu;a : Sea, k taki ke u ki'i fakahoha'a atu mu'a, kae toki hoko atu, nounou p Sea

Sea K miti Kakato : Me'a mai.

'Ohake 'a e tokanga ki ha l pooti fekau'aki mo e kau toli nau p 'usi'i tamaiki fefine

Lord Fusitu'a : Ko e to e fie poupu p ki he me'a na'e kole 'e he 17. Ko e kole mei he 'ulu e Kolosi Kulá. Na'e kole fakatoloua mai kia maua ke fai ha ki'i fakap he Fale ni, pea 'oku ou poupu atu ki ai. Mou me'a hifo mu'a ki he peesi 245, ki he ngaahi ng ue fakalalaka ki he ma'u ng ue ki mulí. 'a ia ko e *Overseas Employment Development*. 'A ia mahalo ko e vakai 'a e motu'a ni, ko e va'a eni 'oku ne fakapa'anga 'a e kau toli fo'i'akaú. Ko ia. Na'e 'i ai e kole mei he t pile ni, ke fai ha vakai 'a e Pule'angá, pea l pooti mai ki he Fa lé, fekau'aki mo e fanga ki'i tamaiki fefine ko na'e p 'usi'í. 'a ia ko e kole atú, pe ko e vouti eni ko 'e fakapa'anga mei aí. M l Sea.

Sea K miti Kakato : Tau tali ia ka tau hoko atu ki he vouti

'Eiki Minisit Pa'anga : Sea, k taki p , 'Eiki Sea. Tuku p mu'a ke u ki'i tokanga p ki he kole ko eni 'oku faí, he 'oku mahu'inga 'aupito. Ko e taha e kaveinga fisifisimu'a ko 'o e *Development* fakal kufua fakam mani lahí, ko e tokangaekina 'a e tokotaha kotoa p 'i he s saietí, tautautefito eni ki he fa'ahinga 'oku faingata'a'ia, mo e ngaahi me'a peh . 'Eiki Sea, ko e va'a fo'ou eni e potung ue ko ení, pea 'oku feng ue'aki mo e Potung ue Pa'angá, hono 'oange ha tokanga mavahe ma'a e kulupu ko ení, 'Eiki Sea. Na'e 'osi fakah atu, 'o foaki ha'anau me'alele *shuttle* fo'ou, he ngaahi m hina ki mu'a atú. 'Oku 'i ai mo e tokoni ke fakalelei e 'ato 'o e...

<006>

Taimi: 0020-0025

'Eiki Minisit Pa'anga: ...'a e fa'ahinga ko eni he hifo hifo pea 'oku fai 'a e tokanga mavahe ki ai 'a e Pule'anga 'Eiki Sea fekau'aki mo e ngaahi tokoni mei muli he 'oku 'ikai

fiema'u ke ngata p 'i Tongatapu ni fiema'u foki ke a'u ki he ngaahi 'otu motu, fai e tokanga ki ai Sea ke fakatokanga'i.

Sea K miti Kakato: Me'a faka'osi mai 'a e Hou'eiki N pele 'o 'Eua.

Fokotu'u ke 'ave 44 miliona ki he sipoti ke fakafoki ki Fale Pa'anga

Lord Nuku: Ki'i me'a p 'oku fai ki ai e tokanga ia 'Eiki Sea 'oku fai e tokanga atu 'Eiki Sea ki he pa'anga ko 44.9 miliona 'Eiki Sea ki hono taumu'a ko 'ene tu'u ko eni ko 'i he Patiseti liliu ko na'e 'omai 'oku liliu p hinga k 'oku te'eki ke liliu e taumu'a ia e silini Sea, k ko e 'uhinga p atu au ia 'Eiki Pal mia kapau 'e to'o e 44 miliona ia ko eni ke 'uh kae 'ata'at 'a e Feitu'u na ia mei ai, kake holo hifo p ho'o Patiseti 'a'au 'o 14 miliona, kae to'o 'a e 44 ia ko eni 'a e sipoti, fakafoki ia ki Fale Pa'anga ki he Pule'anga he koe'uh ko 'ene tu'u 'a'ana ko 'oku lolotonga fehanga'angai ia pea mo 'etau lao ko eni ko 'a eni ko ke t naki e silini ko eni ko e 'uhinga p 'eku lave ki ai ko hono taumu'a ko 'oku 'asi ko heni, 'oku 'ikai ke tatau ia pea mo e fakataumu'a ko 'oku 'omai he Patiseti ko eni ko , k ko 'eku 'uhinga atu p 'e malava 'Eiki Minisit Pa'anga fakafoki e silini ko ena pea fakataumu'a ke 'uh he 'oku lolotonga hala hono taumu'a ko ko 'oku fou ai he taimi ni,

'Eiki Minisit Pa'anga: Fakatonutonu

Sea K miti Kakato: Fakatonutonu

Tali Pule'anga fekau'aki mo e pa'anga 44 miliona ki he sipoti

'Eiki Minisit Pa'anga: Fakatonutonu atu 'Eiki Sea, tapu pea mo e 'Eiki Sea pea tapu mo e Hou'eiki ko e fakatonutonu 'Eiki Sea 'oku lolotonga tonu e taumu'a ko e pa'anga eni ke tokoni'i hono fakalakalaka 'o e sipoti 'i he fonua 'oku ui ko Tonga, pea ko e potung ue ko eni ko e potung ue tene tokanga'i 'a e ngaahi me'a fakalotofonua pea mo e sipoti, m l

Sea K miti Kakato: M l , tali ia.

Lord Nuku: Sea koe'uh ko e lao ia 'Eiki Sea, ko 'eku kole p 'a'aku ia ko 'eku fie tokoni p 'a'aku ia ki he pa'anga ko eni, ko e fiema'u vivili 'Eiki Sea 'e lava e 44 miliona ko eni 'o vahe atu ki ai, k koe'uh he 'oku lolotonga hala 'ene taumu'a tu'u ko h ko e 'uhinga p ia 'eku fie tokoni ki ai 'Eiki Sea.

Sea K miti Kakato: Fakatonutonu

'Eiki Tokoni Pal mia: Ko e pa'anga 'a Siaina na'a nau *sign* he *agreement* he 'ikai ke tau to e lava 'etautolu 'o to'o 'o ng ue'aki ki ha me'a kehe ko e me'a p ko na'a tau *sign* ki ai ko e me'a p ia 'e fai ki ai, 'a eni hono langa ko eni mala'e sipoti 'a Tonga *High*

Lord Nuku: 'Oku 'asi ko he'etau Patiseti 'a eni ko eni fakamatala 'anenai, na'e me'a mai'aki he 'Eiki Minisit ko e pa'anga 'e 55 miliona

Sea K miti Kakato: N pele ko 'ene me'a mai p Tokoni Pal mia pea ke fakamolemole ke 'oleva ke 'osi 'ene me'a mai pea ke toki me'a mai, ke tau luelue lelei p , me'a mai

Lord Nuku: M l 'ikai ko 'eku 'uhinga ko 'ene fakahoko mai ke me'a mai 'a e Tokoni Pal mia pea ko e 'uhinga ia 'eku... k ko 'eku 'uhinga atu p 'a'aku ia he 'oku hala 'a e me'a ko 'oku lolotonga tu'u ko heni 'ene taumu'a ko eni ko ke fakamoleki ai e silini.

Sea K miti Kakato: 'Eiki N pele, kuo 'osi me'a mai 'a e Minisit Pa'anga 'oku tonu p pa'anga ko ena. Ko e potung ue ena 'oku nau tokanga'i 'a e sipoti, ko e potung ue ena 'oku 'i ai 'a e kau vaivai, k 'oku ke me'a mai koe 'o fakatonutonu e Minisit Pa'anga

Lord Nuku: Ko 'eku 'uhinga 'a'aku ia 'Eiki Sea 'e lava p ke hala, ko langi p 'e taha 'oku totonu Sea.

Sea K miti Kakato: 'Oku tui 'a e motu'a ni ia ki he me'a 'oku fakamatala he Minisit Lolotonga.

Lord Nuku: 'Ikai 'oku mahino p ia

Sea K miti Kakato: Me'a mai p , ka ke manatu'i ko u 'osi tali 'e au 'a e fakatonutonu 'a e 'Eiki Pal mia

Lord Nuku: K ko 'eku fokotu'u atu 'a'aku ki he 44 miliona. Ko e me'a ko hono ua Sea ko e sipoti pea mo hono ngaahi ng ue fakalakalaka 'i hono ua 'oku 'i ai 'a e pa'anga ia 'e 2.3 miliona ko e 'uhinga atu 'a'aku ia ko 'ene tu'u ko sipoti, ko e 'uhinga e kole he 'oku 'i ai 'a e kole mai na'a lava he Minisit Pa'anga ke ne fokotu'u mai ha me'a ke ne fetongi 'a e ngaahi lao ko na'e tali t naki ai 'a e silini ko eni mahino p kia au 'a e me'a 'oku ke 'uhinga mai ki ai k ko e fie tokoni p ki he 'Eiki Pal mia. Ko e 'uhinga p ia he koe'uh ko hono fakatonutonu 'e fai hono fakatonutonu k ko e 'uhinga ia 'o e kole atu na'a malava kae holomui atu 'a e ' me'a ko , k ko ena ia 'oku ou loto m lohi p kimoutolu ia pea toki fai p hano fakatonutonu p ko hai 'oku tonu Sea.

Sea K miti Kakato: M l Hou'eiki tau tali 'a e vouti 17, tau hoko mai ki he vouti 18, ko e Potung ue Ngoue, Me'atokoni mo e Ngaahi Vao 'Akau...

Lord Tu'ilakepa: Mou fakamolemole p 'Eiki Sea...

<007>

Taim: 0025-0030

Lord Tu'ilakepa: 'Eiki Sea pea mo e Sea Fale Alea, 'oku 'ikai ke mou ki'i me'a hifo ko e fu'u Potung ue eni 'e lahilahi 'eni 'Eiki Sea, ke tau ki'i m l l . Mou me'a atu ki he.. ko e 'uhingá Ko 'auhu ko e 'aho faka'osi p 'auhu.

Sea K miti Kakato: 'Eiki N pele na'a ku 'osi fakahoko atu, ngofua 'a e holá, tapu e tuku. Mou me'a mai.

Lord Tu'ilakepa: Kapau 'e ngofua 'a e holá tapu e tukú, ngofua 'a e tipeití tapu e ta'ofi.

Sea K miti Kakato: 'E tipeiti 'o fakatatau ki he ...

Lord Tu'ilakepa : 'Ikai ko hono mo'oní ia ko e 'uhingá kae hoko atu e tipeití he 'oku fakatatau..

Sea K miti Kakato : Me'a ki lalo, me'a ki lalo, kae me'a mai 'a e 'Eiki Minisit Ngoué mo e Toutai. 'Eiki Minisit .

Vouti e Potung ue Ngoue

'Eiki Minisit Ngoue : Fakatapu atu 'Eiki Sea ki he Feitu'u na, peh foki ki he Hou'eiki M mipa 'o e K miti Kakató, kae 'at ke fakahoko atu 'a e fatongia ko ení, pea 'e vave p Sea. Ko e kole p ki he K mití ke mou me'a hifo p ki he peesi 255 'i he T pile ko ia. Te ne fakamahino mai kia kitautolu e tu'unga 'oku 'i ai 'a e Patiseti ko eni ki he Ngoue. Kae ki mu'a ke u a'u ki aí. 'oku ou fie fakama'ala'ala atu p , ko e tu'u ko eni he taimi ní, 'oku 'osi mavahe 'a e Toutaí mei he Ngoué. Ko e tu'u ko eni he taimi ní, ko e Ngoue, Me'atokoni pea mo e Vaot . 'A ia ko ia ia te u kamata aí, pea 'oku ou kole p ka 'osi p mu'a ia, pea u hoko atu ki he Fika 24 ko e Toutai ia pea tau 'osi ai p .

Sea K miti Kakato : M 1 .

'Eiki Minisit Ngoue : M 1 'aupito. Ko e tu'unga ko ení. ko e Patiseti ko eni 'a e Ngoué, Me'atokoni pea mo e Vaot , ko e 17.5 miliona. poini 'e nima mou me'a hifo p ki ai. 'A ia ko 'ene tu'u ko iá , 'oku hiki hake 'aki ia 'a e pa'anga 'e 1.7 miliona poini 'e fitu, pea 'oku 'i ai 'a e fakam 1 lahi mei he Potung ué ki he Minisit Pa'angá pea mo e Falepa'angá, koe'uhi ko e tukumai ko ia ke fakalahi hake ko ia 'a e Patiseti. Kaikehe kapau te mou toe me'a hifo p ki he hoko hake ko ia he laine ko ia hoko haké, 'a ia 'oku ko e ma'u'anga pa'anga ko ia p ko 'Eiki Minisit *source of funds* 'a ia ko e pa'anga mei he Pule'anga. Ko e tu'unga ko iá, 'oku mou me'a hifo p 'oku meimei ko e vaeua m lie 'a e fakapa'anga ia mei he Pule'angá, pea ko e toenga leva, ko e Pa'anga Tokoni ia mei muli. 'A ia ko e pa'anga ko ia 'a e Pule'angá 'a ia 'oku hiki 'aki ko eni 'i he ta'u fakapa'anga ko ení, ko e 1.5 miliona poini 'e nima 'a e pa'anga ko ia 'a e Pule'angá tukumai ki he Patiseti ko ia 'o e ta'u ni. Pea ko hono ngaahi vahevahe lalahí p ena, 'oku h p ko ena 'i he T pile ko eni 'oku 'asi ai.

Ka 'oku 'i ai p 'a e fanga ki'i me'a 'oku ou fie fakahoko atu, 'a e 'uhinga ko ia 'oku hiki ai. 'Oku 'osi fokotu'u foki 'a e Va'a fo'ou ki he Me'atokoni 'a e Potung ué, pea koe Lao ko ia ki he Me'atokoní, 'e vave p 'ene fakah mai ki he Fale 'eiki. Pea 'ikai ke ngata aí, ko e ng ue ko eni. kamata ko eni 'a e ng ue ko eni 'a e ongo Potung ue ko eni 'e 2 kehekehe ko ení, 'oku fai foki 'a e fokotu'utu'u fo'ou 'oku ui ko hono langalanga hake toe langa hake ki 'olunga 'a e ongo Potung ue ko eni. Ko e founa 'e taha 'oku ng ue'aki 'e he ongo Potung ué, ko hono fokotu'u 'a e palani ko e langa fakalalakala 'a ia ko e tu'u ko ení, 'oku ui ko e *Tonga Agriculture Sector Plan* 'a ia 'oku 'osi fakahoko 'a e ng ue ki ai mo e Pangik Fakalalakaká, 'a ia ko e tu'u ia mei he 2016 ki he 2022. Ko e palani ko iá pea ko e ngaahi Polokalama Ng ue fakalahi ko ia 'a e Potung ué ki he Fakalalakaká 'oku t kotoa p 'i loto 'i he palani ko ia. 'A ia 'oku fakakau mai ia ki he *Corporate Plan* pea mo e to e palani fakaloto ...

<008>

Taimi: 0030-0035

'Eiki Minisita Ngoue: ... 'oku loto 'a e maketi ko 'i muli ke h atu ki ai 'a e ola e fua ko ia 'o e ngoue. Ka 'oku fiema'u 'a e ng ue lahi ke fakahoko koe'uhi kae lava ke lele lelei hono

fakahoko 'i hono h ko ia ki muli ko ia 'a e ola ko ia 'o e ngaue. Pea ko e fokotu'utu'u ko eni mei he minisita mo 'ene potung ue 'oku tokoni lahi 'aupito 'aupito eni ki ai. He koe'uhi ko 'ene tu'u he taimi ni ko kinautolu 'oku nau h 'a e fua 'o e ngoue ki muli 'oku 'i ai pe 'enau kau ngoue pe 'a kinautolu 'oku nau fakahoko e ngoue fakahoko ki ai ka ko e tokolahi 'o hotau k inga pea ko e fakahoko atu pe Sea ko e peseti 'e 96 'o e kakai 'o e fonua ko e lahi o e ngaahi f mili 'oku kau k toa p ki he ngoue 'o hang p ko kinautolu 'oku tau k toa 'i he Fale ni. Pea ko e tokolahi 'o e kau ngoue 'oku 'ikai te nau kau mai ki heni 'i he h atu e ola 'o énau ngoue. Pea ko e h atu ko eni 'a e fokotu'utu'u fo'ou ko eni 'e h mai 'o tokoni mai koe'uhi ke fakakau mai pea to e tokolahi ange 'a e h ko ia ki muli. Pea ko eni kuo 'at mai mo e m keti 'o Siaina ke h ki ai 'a e hina pea ko Sepitema p ko 'Okatopa 'e lava mai ai 'a e kau 'ofisa mei he pule'anga Siaina koe'uhi ke fakamo'oni 'a e alepau fakamuimui ko ia pea hoko atu hono h atu 'a e hina. Ka kuo tali ia 'e he m keti Siaina ke hu ki ai. 'Ikai ngata pe ai ka kuo to e lahi ange 'at mai mo e maketi 'Asitel lia mo Nu'usila ki he ngaahi ola kehekehe 'o e fua ko ia 'o e ngoue. 'A ia 'e tokoni ki ai e PACER PLUS koe'uhi kapau 'e tali kakato ia 'e Tonga ni. Pea 'ikai ngata p ai ka 'oku 'i ai e kautaha vaka he taimi ni 'oku folau mei Tonga ni ki Fisi, mei Fisi ki Honolulu, Honolulu ki he West Coast ko ia 'a 'Amelika pea 'oku nau uta 'a e me'akai Tonga ki ai. 'A ia ko e tu'u ko e 'a e m keti mei muli 'oku lahi 'aupito ka 'oku fakahoko 'a e ng ue ke lele lelei ...

S miu Vaipulu: Sea ki 'i fakatonutonu atu

Sea K miti: 'Eiki Minisita ko e fakatonutonu eni

S miu Vaipulu: 'Ofa mai 'o fakamatala'i mai e fika ko ... 'o kapau 'oku fakamatala pea ka 'ikai pea tuku a ka tau tali ka tau hoko atu ... ko e fakamatala m keti ia mo e me'a 'e fai ia he taimi 'e l pooti mai ai ki ho'o Fale. Ko e taimi ni 'oku tau ng ue ki he mata'ifika.

Fokotu'u ke tali patiseti e Potung ue Ngoue

'Eiki Minisita Ngoue: Ko u fokotu'u atu Sea ke tali a 'a e patiseti

Sea K miti: Ko e fokotu'u ke tali mo pou pou.

Lord Nuku: Ko u fokotu'u atu ke tali fakataha atu pe ia mo e Toutai

Sea Komiti: Pea mo e 24

Lord Nuku: ka tau hoko atu kinautolu ia ...

Tali vouti 18 mo e 24

Sea Komiti: Tali fakataha e 18 mo e 24.

Vouti 19 - Potung ue Ngaahi Ng ue Lalahi

Tau hoko mai ki he 19 Potung ue Ngaahi Ng ue Lalahi ... Fokotu'u mai 'i ai ha pou pou

Fokotu'u fakafoki PUMA ki he mafai e Minisita Fonua ke faingofua ng ue

Lord Nuku : Sea 'i ai pe ki'i me'a p 'e taha fai p e ki'i tokanga ki'i fo'i kole p ia pea 'osi pea fokotu'u atu, ki'i kole p Sea ne 'i ai e lao ne tau hanga 'o paasi heni ko e Lao ki he ngaahi Palani Makehe ko e *Spatial Planning Act* na'e 'ave mei he Potung ue Fonua ki he Potung ue Ngaahi Ng ue Lalahi Sea ka ko e lao ko e mafai 'oku 'i he Minisita Fonua ka ko e 'uhinga e kole atu ko e kole atu p ia p 'e lava ke fakafoki 'a e Lao ki he me'a na'e fa'u ki ai 'Eiki Minisita Ngaahi Ng ue Lalahi ko e kole atu p ia kapau 'e lava ke fakafoki pe ki he ko e me'a pe ia 'oku fai ki ai 'a e tokanga Sea ke faingofua e ng ue.

Poupou'i mo fokotu'u ke hiki vouti PUMA ki he Minisita Fonua

'Eiki Minisita Ngaahi Ngaue Lalahi: M 1 , Sea k taki kole ke fokotu'u atu ke tali 'a e Patiseti fakataha mo e fokotu'u mai ko eni ke fakafoki 'a e PUMA ki he 'Eiki Minisita ko eni e Fonua ko e 'uhinga he 'oku 'ikai lele lelei 'a e fengaue'aki. Talu eni e h mai 'a e motu'a ni lava eni e ta'u 'e taha mo e tali ui p 'oku te'eki fai ha fengaue'aki pea mo e 'iuniti ko eni pea ko u poupou ki he fokotu'u 'a e 'Eiki N pele, ko u kole ki he 'Eiki Minisita Pa'anga na'a lava ke to'o 'a e vouti 'a e PUMA mei he Potungue Ngaahi Ng ue Lalahi ki he 'Eiki Minisita Fonua ke hoko atu hono tauhi mo hono tokanga'i.

Lord Nuku: M 1 Sea

Sea K miti Kakato: Fokotu'u eni pea kuo poupou ke tau tali pea mo hono fakatonutonu. Tau hoko ki he 20

Fe'ao Vakata : Sea ke u ki'i fakahoha'a nounou 'e nounou p Sea

Sea K miti Kakato: Me'a mai

Fe'ao Vakata : Tapu pe mo e Feitu'u na Sea pea tapu atu ki he Hou'eiki Memipa e Komiti Kakato ko u

<009>

Taimi: 0035-0040

Fe'ao Vakata : ... lave'i p Sea 'oku vavevave p , fakamolemole atu p he, k taki p he fakal loa.

Sea K miti Kakato: Me'a mai koe.

Kole ke fakalelei'i hala pule'anga 'o Niuafou'ou

Fe'ao Vakata : Pea lave'i p 'e he motu'a ni ia 'a e ng ue 'oku fai 'e he 'Eiki Minisit , ka ko e fakamanatu p ia ko e ki'i hala 'o Niuafou'ou Sea, kei fai 'a e fakatangitangi ki ai Sea. Sea, fu'u lahi e me'alele 'i Niuafou'ou. 'I ai mo e pasi mahalo Sea 'e f ngofulu tupu. Ko e lele ko 'a e pasi 'oku 'ikai ke a'u ia ki he vaeua 'o e fonua 'oku 'ikai ke lava foki Sea 'o feinga ke a'u ki he ngata'anga e fonua. Ko e hala Sea 'oku 'ikai ke ngoto'umu 'oku *swimming pool*. 'Osi

me'a mai p e Minisit ia, Sea 'oku fai e ng ue ki ai ka 'oku kei kumi e ki'i s niti ke fakalahilahi ka ko 'eku kole p 'a'aku ki he Minisit ke ki'i fakakau p mu'a he, ke fakakau atu p he fakatangitangi ko eni Sea. Na'e 'i ai 'a e loli ia 'a e U siliana ki ai na'e tuku atu ki Niuafo'ou, ko u fakatokanga'i p Sea 'oku 'osi to e fakafou, ta'e'aonga e ki'i motu'i m sini ko eni. Ka ko e 'uhinga p 'eku fakahoha'a Sea he kuo lahilahi 'a e fanga ki'i me'alele kuo 'ave ki motu 'i Niuafo'ou, ka ko e tu'u ko he hala Niuafo'ou Sea te'eki ai ke nau a'u nautolu ki hono tanu fakalelei p kuo nau sio ha me'i valit ha taimi Sea. Ka ko e anga p ia e fakatangitangi Sea, ko kimaotolu foki ko mei he ongo motu li'aki Sea, lave'i p 'e mautolu homau t kunga pea mo 'emau tu'u'anga pau p ke lava kotoa Tonga 'Eiki mo Vava'u Lahi mo Ha'apaiveu kae 'uma' e Funga Fonua, ko e melenga ko ia 'oku mau kei fakaongoongo p Sea ke ...

Lord Tu'iha'angana: Sea ka u ki'i tokoni mu'a ki he Fakafofonga Niua.

Sea K miti Kakato: Me'a mai e 'Eiki N pele Fika 1 'o Ha'apai.

Lord Tu'iha'angana: Tapu mo e Feitu'u na 'Eiki Sea pea tapu mo e Hou'eiki, ko e lave'i ia he motu'a ni na'e 'i ai e ta'u na'e ki'i 'a'ahi atu ai ki Niuafo'ou he 'A'ahi Fale Alea. Pea hang ko e me'a ko 'a e, ko e fa'ahinga maka ko foki 'o Niua foki mo me'a, ko 'enau tanu me'a foki 'oku teka, ko e, ko 'enau ngaahi 'enau hala ko e sima'i 'aki e sima. Pa'anga ko eni 'e taha kilu nima mano ko eni he pa'anga ko eni ko *development* ko e me'a, ka tuku p ki ai ha toni sima 'e 100 'o 'ave 'o sima'i 'aki 'a e hala ko eni 'o Niuafo'ou 'e tokoni lahi ia ki he me'a ko , pea 'oku 'ikai fie ma'u ha valit ia ko e sima 'oku 'ai 'o sima'i 'aki e, m l .

'Eiki Minisit Pa'anga: K taki ko e ki'i tokoni atu p .

Sea K miti Kakato: M l e tokoni faka'ofa'ofa ...

'Eiki Minisit Pa'anga: 'E vave 'aupito p , pea fakamolemole p 'e ...

Sea K miti Kakato: Me'a mai e Minisit Pa'anga.

'Eiki Minisit Pa'anga: Sea ko e ' , 'oku ongo 'aupito 'a e ki'i fakatangitangi pea mei he tongamama'o. Sea tuku ke mau hanga mautolu 'oku 'i ai p 'a e s niti ke fai 'a e ng ue ko ia he ta'u fakapa'anga hoko.

Sea K miti Kakato: M l .

'Eiki Minisit Pa'anga: 'I he Potung ue ko eni. M l .

Sea K miti Kakato: Me'a mai ai p .

Fe'ao Vakata : Sea fakam l lahi atu 'i he tali, mahalo 'e toki fai pea mei he ongo k inga Sea, 'oku mea'i p 'e he Feitu'u na 'oku 'ikai ke to e fai ha kole, fakavale he anga 'e Sea 'a e masiva ia pea 'oku te ongo'i 'ete fa'a lele mai mei motu mama'o 'o kole ko pea 'ikai ke tali, 'oku ou fiefia lahi fakam l lahi atu fakafeta'i, m l Sea.

Sea K miti Kakato: Mou me'a mai ka u Fakafofonga homou ngaahi kole, me'a mai Vava'u 16.

Kole ki he Pule'anga ke fakalelei'i hala pule'anga Vava'u

'Akosita Lavulavu: M 1 Sea. Tapu mo e Feitu'u na 'Eiki Sea, fakatapu heni ki he Hou'eiki M mipa e K miti Kakato Sea. Pea, ko e me'a p 'oku ou fie fakahoha'a atu ai Sea 'oku h ia 'i he peesi 272. 'A ia ko e Polokalama Ng ue Fika 2, *Sub Program* 3. Va'a ki he Fefononga'aki 'i he Hala Pule'anga p ko e *Land Transport* 'a ia 'oku pa'anga ia 'e uanoa miliona Sea, fitu kilu ono mano faafe tolungeau. Ko 'eku kole Sea 'oku, na'e 'i ai 'eku Fokotu'u Tu'utu'uni Sea na'e fakah mai ka 'oku te'eki ai ke tuku hifo ki he K miti Kakato Sea ka 'oku ou loto p ke u kole ai leva Sea he'etau 'i he, 'i he fo'i vouti ko 'eni. Ko u kole Sea p 'e tali mu'a 'e he Pule'anga ke hoa ng ue 'a e Potung ue pea mo e Pule'anga pea mo e v henga, Kosili V henga Vava'u 16 Sea ke mau ngaahi ang 'a e ngaahi hala ko eni ko 'i Vava'u 16 he ko eni 'oku 'osi atu e ta'u fakapa'anga ko eni Sea 'oku te'eki ai ke lava ha ng ue ki he hala ko eni ko 'i Vava'u 16 pea mo Vava'u k toa Sea. 'Oku 'i ai p 'e ki'i lave atu 'i Neiafu mo f 'ia fua Sea ka 'oku 'ikai ke fe'unga e ng ue ko eni Sea fakatatau mo e pa'anga 'oku tuku atu ki he hala Pule'anga Sea he ko u, nau sio hifo he, 'i he miniti 'o e ta'u kuo 'osi Sea ko e pa'anga *amount* tatau p Sea na'e tali 'i he ta'u kuo 'osi. Pea ko u manatu'i Sea na'e 'i ai e ta'u ia 'e taha Sea na'e to e fakafoki e pa'anga 'e ua tolu miliona ...

<001>

Taimi: 0040-0045

'Akosita Lavulavu: ... ki muli Sea ko e 'ikai ko ke lava 'o faka'aonga'i lelei e, 'a e pa'angá 'i loto he fo'i taimi na'e fiema'u ke faka'aonga'i ai. Pea ko u faka'amu p 'e 'Eiki Sea 'e tokanga 'e 'i ai ha tokanga makehe 'a e 'Eiki Minisit pea peh ki he 'Eiki ki he Pule'anga ke tokanga'i ange mu'a fakatokanga'i ange mu'a 'a e ngaahi ng ue ki he ngaahi hala ko eni ko 'i Vava'u Sea. Ko e talu eni 'emau si'i tangi mai he ta'u kuo 'osi Sea 'oku mau kei tangi mai p Sea mo kole e tokoni e Pule'anga Sea.

Tokanga ki he 1 kilu tupu he fefolau'aki fakalotofonua

Ua ki ai Sea peesi 273 'oku ou fakatokanga'i hifo ai 'i he fakaikiiki ko eni ko 'a e va'a ko eni ko ki he f fononga'aki Sea fika 12 'oku 'asi ai e f folau'aki fakalotofonua p ko e *domestic travel* 'oku pa'anga 'e 1 kilu 3 mano 8 afe Sea p ko e h e me'a 'oku fu'u lahi pehe'i peh fau ai Sea 'a e f folau'aki fakalotofonua. Kapau na'e to'o mai e fo'i pa'anga ko ia Sea 'o tokoni mai ia ki he ngaahi hala ko eni ko 'i Ha'apai p ko 'Eua. Pea to e 'alu hifo Sea ki he ngaahi 'utu e me'alele pa'anga 'e 2 kilu 7 mano Sea. Sea ...

Sea K miti Kakato: Ko ia.

'Akosita Lavulavu: 2 kilu 7 mano 'a e 'utu, 'utu e me'alele.

Lord Tu'ilakepa: Sea te u ki'i fakatonutonu atu mu'a e Fakafofonga fakamolemole.

Sea K miti Kakato: Fakatonutonu eni Vava'u 16 me'a mai N pele fika ua 'o Vava'u.

Lord Tu'ilakepa: Ko 'eku fakatonutonu, ko 'eku fakatonutonu atu e Feitu'u na ho'o me'a mai pea ko u tangutu 'o poupou atu ki he Feitu'u na ke tanu e hala. Ke mea'i hifo

ki he *domestic* puna fakalotofonua pea ke kole ke 'oange ma'a Ha'apai. 'Oku 'ikai ke fu'u sai ia ki he'eku fanongo fakamolemole atu ki he Feitu'u na. Kapau 'oku tau kole ha me'a Vava'u 'ai mu'a e me'a 'a Vava'u. Ko e me'a faka'ulia ko 'emau kole homau hala pea 'oku mau tu'u ke mau poupou 'oku ne afe'i mai e pa'anga ke 'ave ki Ha'apai h e me'a 'oku hoko 'oku peh ai 'etau t peitf. Tu'uma'u Vava'u laka atu. Ko e m hino ko e folofola ia ko na'a tau ng ue'aki.

Sea K miti Kakato: Ko ia.

'Akosita Lavulavu: 'Eiki Sea ko e 'uhinga p foki manatu'i ...

Lord Tu'ilakepa: Lolotonga 'etau laka 'i Vava'u afe koe 'i Ha'apai.

'Akosita Lavulavu: Ko Vava'u mo Ha'apai mo Niua mo 'Eua 'oku ng ue fakataha.

Sea K miti Kakato: Ng ue Fakalukufua.

Lord Tu'ilakepa: 'Oku taimi ke ke foki ki Ha'apai leva he taimi ko ia.

'Akosita Lavulavu: 'Eiki N pele te ke tuli koe au.

Lord Tu'ilakepa: 'Ikai he ko e 'uhinga foki 'eku 'ai atu ke ke foki ki Ha'apai he 'oku ke malanga h ka ke afe ki Ha'apai.

'Akosita Lavulavu: Ko ia Sea ko e, 'a ia Sea ko 'eku lave atu ko 'eku 'uhinga atu Sea ko Ha'apai ko Niua pea mo Vava'u pea mo 'Eua fo'i tau taha tau tahi ia Sea. Ko u kole fakamolemole atu heni ki he 'Eiki N pele Sea pea hoko hifo 'i ai Sea fika 20 ngaahi me'alele fo'ou *new vehicles* pa'anga 'e 2 kilu 5 mano Sea. Ko e h fua e ngaahi me'alele ko eni ko 'oku 'ai ko Sea 'oku te'eki ke lava 'o ngaahi e hala ko eni ko 'i he ngaahi, 'i Vava'u Sea. He 'ikai ke u to e lave au ia ki Ha'apai Sea he ko ena 'oku si'i tuput maki mai si'i N pele ki he finemotu'a ni Sea. Ko e ngaahi me'a p Sea ko u tokanga ki ai pea ko u faka'amu Sea ko e k inga ko eni ko 'i Vava'u Sea 'oku mau 'osi mateuteu mautolu ke mau ...

Lord Nuku: Sea ki'i fakatonutonu atu p Sea.

Sea K miti Kakato: Me'a mai.

Lord Nuku: Ko e va'a ko eni 'Eiki Sea 'oku, kapau 'e to'o e 20 ia ko eni ke 'alu he fokotu'u tu'utu'uni ko eni ka ko 'ene tu'u ko h koe'uhf ki Tonga ni k toa 'a e 20 miliona. Ko u kole atu toki kole p ha pa'anga makehe ia ki he fokotu'u tu'utu'uni kae tuku mu'a ke mau ' nasi ai 'a Tonga ni k toa k taki.

'Akosita Lavulavu: Ko ia Sea. Sea fakamolemole faka'apa'apa lahi 'aupito ki he 'Eiki N pele.

Lord Nuku: To e ki'i fakatonutonu p ia Sea ko 'ene h ko ki Tonga ni k toa.

'Akosita Lavulavu: Sea ko e pa'anga ko eni ko na'a ku kole Sea 'oku fe'unga mo e pa'anga 'e 7 kilu. 'A ia 'oku 'i loto p ia 'i he 20 miliona ko Sea. Pea ko u tui Sea 'oku fu'u fiema'u 'aupito ke tau f ng ue'aki lelei Sea pea mo e potung ue ko eni pea mo e Pule'anga Sea. Pea

ko u tui Sea 'e lava lele e ngaahi ng ue ko eni ko ki he'etau hala pea lava, 'i he a'u ko ki he ta'u fo'ou Sea 'e l pooti mai ki Fale ni kuo maau k toa e ngaahi hala k toa 'a Vava'u kuo 'osi smooth e hala 'a Vava'u. Pea ko e anga p ki'i kole 'e Sea m l .

Sea K miti Kakato: M l Hou'eiki.

Vili Hingano: 'Eiki Sea k taki p .

Sea K miti Kakato: 'Oleva ke me'a mai 'a Ha'apai 12.

Vili Hingano: M l 'aupito Sea m l ho'o kei fakalaum lie lelei.. Sea ko 'eku tu'u 'a'aku ia ko 'eku fakam l p 'a'aku ki he 'Eiki Minisit e Potung ue 'o e Ng ue Lalahi. M l 'aupito e ng ue lahi pea mo 'ene kau ng ue. Ko u fiem lie p ki he ki'i, ki he ng ue kuo fai 'e he potung ue ki he hala ko ia 'o Ha'apai 12 Sea. Pea ko e polokalama ng ue ko eni kuo fokotu'utu'u mai ko eni he 'e, 'e he potung ue 'oku to e fakalahi mai 'etau s niti ngaahi hala foki ki he ta'u ni Sea. Pea ko 'eku fie, ongo'i fiem lie p pea 'oku 'oange p 'eku fakam l kiate ia pea mo 'ene kau ng ue koe'uhia ko e, ko e ng ue fakataha 'i he ta'u faka pa'anga lolotonga Sea 'o lava 'o tanu ai e ngaahi hala lahi 'aupito 'i he vahefonua Ha'apai tatau p 'a 12 mo 13.

'Eiki Sea ko e ua p ko 'eku fakam l 'a'aku ki he 'Eiki Minisit ko e fakam l makehe eni ia 'e Sea. 'Oku 'alu 'eku manatu ki he 'uluaki *budget* ko eni na'a tau t langa'i atu ...

<002>

Taimi: 0045 – 0050

Vili Hingano: kimu'a. Sea ko 'eku fakam l ke ai ha Minisit laum lie lelei peh ni ke ne hanga 'o fakafoki e me'a ko eni, ki he tu'unga totonu ke 'i af. Pea 'oku 'oatu 'eku fakam l Minisit ko e 'uhinga ko e me'a ko eni na'e malanga'i he motu'a ni pea tokoni mai pe ki ai e ngaahi tepile k toa ko e 'uhinga ke fakafoki ki hono tu'unga totonu Sea. Pea ko eni he poo ni kuo fakaikuna ia pea fakaola 'e he ... kau 'a e 'Eiki ko e folofola ko ena na'a ke lau ma'i Sea, kuo u tui 'oku fakakakato 'aki 'etau ng ue he efiafi ni pea 'oku 'oatu 'eku fakam l lahi. Fakam l ki he 'Eiki Minisit 'o e Kelekelé ko e 'uhinga ko e tali lelei kae fakafoki atu 'a e me'ang ue ko eni kiate ia pea mo 'ene Potung ue. 'Eiki Sea kuo u fakam l atu m l 'aupito.

Sea K miti Kakato: Hou'eiki fakam l atu, tau

Lord Tu'i' fitu: 'Eiki Sea, ki'i fakahoha'a fakamuimui atu. Sea, 'oku ou pou pou kakato au ki he

Sea K miti Kakato: Me'a mai N pele Fika l 'o Vava'u.

Poupou ke fakalelei'i ngaahi hala 'o Vava'u

Lord Tu'i' fitu: M l e laum lie Sea. Kuo u pou pou ki he si'i me'a 'oku fakatangi ki ai 'a Vava'u 16. Ko Vava'u foki ia 'oku 'ikai mavahevahe 'a Vava'u ia ha me'a. 'Oku tatau ai pe ha ki'i me'a lelei 'a Hahake pe ko Hihifo, 'oku taha pe Fatafata M faná ia. Ka 'oku ou pou pou au ki he Fakafofonga Vava'u 16 ko e talu eni si'ene tangi mei he ta'u kuo 'osi. Peh 'i hake pe ki'i me'a ia 'anenai, matele pe ia, lava e hala ia e feitu'u ko ia. Pea 'oku ou pou pou ki he

Fakaafongā 16 ke ko e Vava'u mo au. Kuo u manavasi'i na'a to e t e lea 'i Vava'ú, mou mai 'o fefine ka mau atu 'o tangata. Faka'ofa 'aupito e si'i kole e ki'i fefiné. Pea 'oku ou pou pou fefeka ki he Vava'u 16 m l ho'o tu'u ko e tangata koe pea ko e fu'u vahe lahi taha ena ke ki 'uta mo e langa e 'ikon mika 'o Vava'ú, ko e uho ia 'o Vava'ú. 'Oku ou pou pou kakato atu kia koe Vava'u 16, pea 'oku ou kole ki he Pule'angá, mou tokanga ki he me'a 'oku fakatangi atu he 'oku si'i fai 'ene homework. Kae tuku ho'omou fakakaukengí. Ko ia pe Sea m l .

Sea K miti Kakato: M l . Me'a mai Minisit

Fokotu'u ke p loti'i ke tali kotoa e 'u toenga vouti

Lord Nuku: 'Eiki Sea, ko 'eku tu'u pe 'a'aku ia koe'uhí ko e fo'i pou pou ko ení Sea. Na'a tau 'osi malanga'i k toa e 'u me'a ko ení he Fakamatala Patisetí Sea. Kuo u fokotu'u atu koe'uhí kuo u sio kuo ongosia ho Falé. Tau paloti'i fakak toa 'e tautolu e toe ko , koe'uhí ka tau lava.

Sea K miti Kakato: M l . Ko e fokotu'u mai ke tau tali kotoa 'a e 19, ko e 'osi e 19, Potung ue Ng ue Lahá, 20, Potung ue Fonuá mo e Koloa Fakanatulá,

'Eiki Minisit Pa'anga: 'Eiki Sea, k taki kau ki'i fakahoha'a atu. Kuo u kole fakamolemole atu 'Eiki Sea. Kuo tau mei a'u tautolu. Tukuange pe ha ki'i faingam lie miniti 'e 2 ke tau lave kotoa pe ki he 'u vouti. Kuo u manavasi'i hang ko 'oku 'ai ke fakatamulu'í 'Eiki Sea.

Lord Tu'í' fitu: Ko 'eku fehu'í pe 'a'aku ki he Minisit ko pe 'oku ne tali e me'a na'a ku kole ki aí?

'Eiki Minisit Pa'anga: Ko hotau tefito'i fatongiá eni, ke fakapapau'i 'a e vahevahe e pa'anga e fonuá. Ko e h e me'a kuo tau fakatamulu ai 'etau ng ue 'Eiki Sea.

Sea K miti Kakato: 'E Minisit , ko u kole atu pe ke ki'i me'a mai pe

Lord Nuku: Sea, na'e 'ikai ke fai ha fakatamulu ia na'e fai pe fakakaukau mo e faka'apa'apa'i e kau Tangata'eikí. Ka koe'uhí kapau ko ena kuo kei me'a pe 'Eiki Minisit ia ke tau hoko atu, ka ko e ... pea tau hoko atu pe tautolu ia, ka na'e fai pe fokotu'u atu ia ... ka ko na'e 'osi talaange he me'a ia ke tuku e fakakaukengí pea 'oku kau ia he me'a lelei.

Lord Tu'ilakepa: 'Eiki Sea.

Sea K miti Kakato: Me'a mai 'Eiki N pele Fika 2 Vava'ú.

Lord Tu'ilakepa: 'Oku ou tu'u pe au ia koe'uhí 'oku ou ongo'i e me'a ko eni 'oku me'a ki he 'Eiki Minisit Pa'angá. 'Oku mea'i ko he Fale ni 'enau ongoongosia ko e talu mei 'aneuhu 'o faai mai 'o a'u mai ki he poo ni, ko e hengihengi eni 'o e pongipongi Tu'apulelulú 'Eiki Sea. 'Oku ne me'a mai 'oku tau fakatamulu e Fale ni. 'Ikai fakamolemole. 'Osi fakakato ho fatongiá na'e 'oatu e houa l l a ke ke fakamatala he Fale ni pea 'oatu

'Eiki Minisit Pa'anga: Kole fakamolemole atu 'Eiki Sea he lea 'oku ng ue'akí he 'oku 'ikai ko e 'i ai ha 'uhinga ia 'Eiki Sea. Ko e 'uhinga pe ia, faka'amu pe ke ... ka ko ena 'oku mou laum lie lelei ki ai, pea tau fai ia 'Eiki Sea. M l .

Lord Tu'ilakepa: Minisit , fakahela mo'oni ko 'etau ng ué,

Tali vouti 21-23

Sea K miti Kakato: Tau tali e Vouti Fika 21, Komisoni e Kau Ng ue Fakapule'angá. Ko e 22, Potung ue Sitesitiká. 23,

'Akosita Lavulavu: Sea, fakamolemole. Na'e tali nai 'eku kolé pe 'ikai Sea Le'ole'o K miti Kakato?

Sea K miti Kakato: Ko e 'osi eni pea u toki fakahoko ki ai. Potung ue Fakamatala 'Eá, Ma'u'anga Iví, Ma'u'anga Fakamatala. Hou'eiki fakam l atu kuo lava e ng ue lahi

Vili Hingano: Sea ka u ki'i fakahoha'a atu he Vouti ko eni e ...

<003>

Taimi: 0050-0055

Vili Hingano: Tokoni Pal mia ...

Sea K miti Kakato: Ki he, ki he, 'i he efiafi ni, 'e Minisit ko e kongá faka'osi ko e fokotu'u ko ena 'a Vava'u 16, pea poupou ki ai, ko e h e tali 'a e Feitu'u na ki ai?

Fakamahino Pule'anga lava pe fengaue'aki ke fakalelei'i hala Vava'u

'Eiki Minisit Pa'anga: ... 'Eiki Sea 'o e Fale Alea kae 'uma' 'a e 'Eiki Pal mia. Fakatapu atu ki he Hou'eiki N' pele, Fakafofonga 'o e Hou'eiki N' pele kae 'uma' e Hou'eiki Minisit pea peh ki he Fakafofonga 'o e Kakai. 'Eiki Sea, fakafofonga'i atu 'a e fakam l loto hounga'ia mo'oni pea mei he 'Eiki Pal mia mo e Hou'eiki Minisit 'i he ng ue mamafa mo e ng ue lahi kuo fuesia ho'o Fale talu mei he uike ni 'o a'u mai ki he pongipongi ni. Pea tau fiefia kotoa p kuo tau ikuna neongo 'oku te'eki ke fai 'etau p loti ki he tali fakalukufua, ka 'oku kavekavemu'a atu p e fakam l ko eni 'oku 'ikai ke kei malava 'o pukepuke e fiefia 'Eiki Sea he kuo lava e fatongia na'e tuku mai ke fakahoko. Pea 'oku hounga'ia e 'Eiki Pal mia kae 'uma' 'a e Tokoni Pal mia mo e Hou'eiki Minisit 'i he kafataha kuo tau fai he'etau fononga mai hono teke 'o e amatakiloa mo e teke e langa fakalalakaka 'i hotau fonua ni. Ko ia 'oku peh , ko e ngaahi me'a ko na'e kole 'Eiki Sea, tau tuku tautolu ke toki fakalelei'i ia mei mui, kai kehe ko e ta'u folau 'oku tau hanganaki ki ai 'Eiki Sea kuo pau ke hangam lie 'a e ngaahi me'a kotoa p ia. Me'a kuo hoha'a ki ai 'a e Fakafofonga 'o Vava'u ki he hala, ko e, 'e lava lelei p mo ia 'Eiki Sea ke fai e feng ue'aki ko ia pea 'oku ou tui 'oku tau 'amanaki ki ha ta'u ng ue lelei he 2017/2018. Fakam l 'aupito 'Eiki Sea he ma'u faingam lie, m l 'aupito. Fokotu'u atu ai p 'etau 'esitimeti 'Eiki Sea.

(poupou)

Sea K miti Kakato: Me'a mai ...

Lord Tu'ivakan : Sea, ko ia, te'eki ke kakato 'etau ng ue ka kuo 'uluaki fakam l mai 'a, kae sai ke toki fakahoko mai ki he Fale kae toki, m l .

P loti'i 'o tali Lao Fakaangaanga fika 5/2017 'a e Patiseti 2017/2018

Sea K miti Kakato: Hou'eiki, tau p loti. Kalake, Hou'eiki tau p loti ke tau tali 'a e Lao Fakaangaanga Fika 5, 2017. Lao Fakaangaanga ke fakah atu 'a e Pa'anga ki he Ngaahi Ng ue 'a e Pule'anga 2017/2018 pea mo e 6.1, Fakatonutonu Fika 3/ 2017 'a e K miti Tu'uma'u. Fokotu'u atu ke tau tali ia fakataha mo hono ngaahi fakatonutonu. Ko ia 'oku loto ke tau tali 'eni, fakah ia hiki hake ho'omou nima ki 'olunga.

Kalake T pile: Sea 'oku loto ki ai 'a 'Akosita Havili Lavulavu Sosefo Fe'aomoeata Vakata, 'Eiki Minisit Polisi, 'Eiki Minisit Ako, 'Eiki Minisit 'o e Ngaahi Ng ue Lalahi, 'Eiki Minisit Fefakatau'aki, 'Eiki Minisit Mo'ui, 'Eiki Minisit Ngoue, 'Eiki Minisit Fonua, 'Eiki Pal mia, 'Eiki Tokoni Pal mia, 'Eiki Minisit Pa'anga, 'Eiki Minisit Lao, 'Eiki Minisit 'o e Ngaahi Kautaha Pisinisi 'a e Pule'anga. Sea 'oku loto ki ai e toko 14.

Sea K miti Kakato: Ko ia 'oku 'ikai ke loto ki ai fakah mai ia.

Kalake T pile: 'Ikai ke loto ki ai 'a 'Eiki N pele Nuku, 'Eiki N pele Tu'ivakan . 'Ikai ke loto ki ai e toko 2.

Sea K miti Kakato: Hou'eiki, m l kuo, fakam l atu kuo lava 'etau ng ue kae tui ho'omou kote. Fakam l atu Hou'eiki koe'uh ko e fu'u ng ue lahi k fakafa kuo mou fai, tau liliu 'o **Fale Alea**.

(Pea na'e liliu 'o Fale Alea pea me'a hake ai p 'a e 'Eiki Sea 'o e Fale Alea, Lord Tu'ivakan ki hono me'a'anga)

'Eiki Sea: M l 'aupito Hou'eiki kae tuku p mu'a ke fakahoko mai e ng ue 'a e K miti Kakato. Sea, m l .

L pooti e ng ue kuo lava mei he K miti Kakato

Veivosa Taka: Tapu mo e 'Eiki Sea 'o e Fale Alea. M l mu'a 'Eiki Sea e kei laum lie 'a e Feitu'u na matu'uaki e fatongia mamafa, hilifaki ki he Feitu'u na ka peh foki e faka'apa'apa ki he Fale 'Eiki ...

<009>

Taimi: 0055-0100

Veivosa Taka: ...kae fakahoko atu 'a e l pooti fakahoko 'i he K miti Kakato 'i ho Fale. 'Eiki Sea kuo tali 'e he K miti Kakato 'a e Lao Fakaangaanga ke fakah atu 'a e Pa'anga ki he ngaahi ng ue 'a e Pule'anga 2017/2018, mo hono ngaahi fakatonutonu, Lao Fakaangaanga fika 8/2017, Lao Fakaangaanga fakapekia ki he Fokotu'u Tu'utu'uni ki he Sipoti 'o e Pasifiki 2017, na'e tali ia.

Sea ko e ngata'anga ia 'a e ngue 'a e K miti Kakato kuo fakahoko ho Fale ni pea 'oku fokotu'u atu. M I Sea.

P loti'i 'o tali ke fakapekia Lao Sipoti Pasifiki 2019

Eiki Sea: M I Sea, ko ia 'oku ke loto ke tau tali hono lau tu'o 2 fakapekia 'a e Lao ki he Sipoti 'o e Pasifiki 2019 k taki 'o hiki ho hima.

Kalake T pile: 'Eiki Sea 'oku loto ki ai 'a Veivosa *Light of Life* Taka, 'Akosita Lavulavu, 'Eiki Minisit Polisi, 'Eiki Minisit Ako, 'Eiki Minisit Ngaahi Ng ue Lalahi, 'Eiki Minisit Fefakatau'aki, 'Eiki Minisit Mo'ui, 'Eiki Minisit Ngoue, 'Eiki Pal mia , 'Eiki Tokoni Pal mia , 'Eiki Minisit Pa'anga, Eiki Minisit Lao, 'Eiki Minisit Ngaahi Kautaha Pisinisi 'a e Pule'anga. Loto ki ai 'a e toko 13.

Eiki Sea: Ko ia 'oku 'ikai ke loto ki ai k taki 'o hiki ho nima.

Kalake T pile: 'Ikai ke loto ki ai 'a 'Aisake Eke, Vili Manuopangai Faka'osiula Hingano, Samiu Kuita Vaipulu, S sefo Fe'aomoeata Vakati , 'Eiki N pele Fusitu'a, 'Eiki N pele Tu'iha'ateiho, 'Eiki N pele Tu'iha'angana, 'Eiki N pele Nuku, 'Eiki N pele Tu'ilakepa, 'Eiki N pele Tu'i' fitu. 'Ikai ke loto ki ai 'a e toko 10.

Eiki Sea: K taki 'o lau tu'o 3.

Kalake T pile: Lau tu'o 3.

Lao Fakaangaanga fakapekia ki he Fokotu'utu'u ki he Sipoti 'a e Pasifiki 2017

Ko e Lao Fakaangaanga ki he Lao ke fakapekia 'a e Lao ki he Fokotu'utu'u ki he Sipoti 'a e Pasifiki, 2013.

'Oku **Tu'utu'uni** 'e he Tu'i mo e Fale Alea 'o Tonga 'i he Fakataha Alea 'o e Pule'anga 'o peh :

1. Hingoa Nounou mo e 'UHINGA'i Lea.

(1) 'E Ui 'a e Lao ni ko e Lao fakapekia ki ha fokotu'utu'u ki he Sipoti 'a e Pasifiki 2017.

Eiki Sea: Ko ia 'oku ke loto ke tau tali hono lau tu'o 3 'a e Lao fakapekia 2013 'o e Sipoti 'a e Pasifiki 2019, k taki 'o hiki ho nima.

Kalake T pile: 'Eiki Sea 'oku loto ki ai 'a Veivosa *Light fo Life* Taka, 'Akosita Havili Lavulavu, 'Eiki Minisit Polisi, 'Eiki Minisit Ako, 'Eiki Minisit Ngaahi Ng ue Lalahi, 'Eiki Minisit Fefakatau'aki, 'Eiki Minisit Mo'ui, 'Eiki Minisit Ngoue, 'Eiki Minisit Fonua, 'Eiki Pal mia, 'Eiki Tokoni Pal mia , 'Eiki Minisit Pa'anga, Eiki Minisit Lao, 'Eiki Minisit Ngaahi Kautaha Pisinisi 'a e Pule'anga, 'Eiki N pele Havea Tu'iha'angana. 'Eiki Sea loto ki ai 'a e toko 15.

Lord Tu'iha'angana: 'Eiki Sea k taki fakamolemole 'oku fakatalanoa'i au ia 'e he ongo N pele ko p au hiki au ia 'i he...fakafoki mu'a 'eku p loti, k taki.

'Eiki Sea: Tokanga mai ki he'etau ng ue.

Lord Tu'iha'angana: Sea kuo fuoloa p po'uli.

'Eiki Sea: Ko ia 'oku 'ikai ke ke loto ki ai k taki 'o hiki ho nima.

Kalake T pile: 'Ikai ke loto ki ai 'a 'Aisake Valu Eke, Vili Manuopangai Faka'osiula Hingano, S miu Kuita Vaipulu, S sefo Fe'aomoeata Vakata, 'Eiki N pele Fusitu'a, 'Eiki N pele Tu'iha'ateiho, 'Eiki N pele Tu'iha'angana, 'Eiki N pele Nuku, 'Eiki N pele Tu'ilakepa, 'Eiki N pele Tu'i' fitu. 'Ikai ke loto ki ai 'a e toko 10 'Eiki Sea.

P loti'i 'o tali Lao Fakaangaanga fika 5/2017

'Eiki Sea: M 1 . Tau hoko atu. Ko ia 'oku ke loto ke tau tali hono lau tu'o 2 Lao Fakaangaanga fika 5/2017, Lao Fakaangaanga ke Fakah atu 'a e Pa'anga ki he Ngaahi Ng ue 'a e Pule'anga 2017/2018 fakataha mo e ngaahi fakatonutonu k taki 'o hiki ho nima.

Kalake T pile: 'Eiki Sea 'oku loto ki ai 'a Veivosa *Light of Light* Taka, 'Akosita Lavulavu, Sosefo Fe'ao moeata Vakata , ...

<005>

Taimi: 0100-0105

Kalake T pile: ...'Eiki Minisit Polisi, 'Eiki Minisit Ako, 'Eiki Minisit Ngaahi Ng ue Lalahi, 'Eiki Minisit Fefakatau'aki, 'Eiki Minisit Mo'ui, 'Eiki Minisit Ngoue, 'Eiki Minisit Fonua, 'Eiki Pal mia, 'Eiki Tokoni Pal mia, 'Eiki Minisit Pa'anga, 'Eiki Minisit Lao, 'Eiki Minisit Ngaahi Kautaha Pisinisi Pule'anga, 'Eiki Sea 'oku loto ki ai 'a e toko hongofulu m nima.

'Eiki Sea: Ko ia 'oku 'ikai ke loto ki ai k taki 'o hiki ho nima.

Kalake T pile: 'Eiki Sea 'oku 'ikai ke loto ki ai 'a 'Aisake Valu Eke, Vili Manuopangai Faka'osiula Hingano, S miu Kuita Vaipulu, 'Eiki N pele Fusitu'a, 'Eiki N pele Tu'iha'ateiho, 'Eiki N pele Tu'iha'angana, 'Eiki N pele Nuku, 'Eiki N pele Tu'ilakepa, 'Eiki N pele Tu'i' fitu, 'ikai ke loto ki ai 'a e toko 9.

'Eiki Sea: Lau tu'o tolu

Kalake T pile: Lao Fakaangaanga ke Fakah atu 'a e Pa'anga ki he Ngaahi Ng ue 'a e Pule'anga.

'Oku tu'utu'uni 'e he Tu'i mo e Fale Alea 'o Tonga 'i he Fakataha Alea 'a e Pule'anga 'o pehe ni

1. 'E ui 'a e Lao Fakaangaanga ni ko e Lao ke Fakah atu 'a e Pa'anga 2017/2018 ki he Ngaahi Ng ue 'a e Pule'anga 2017. Pea kuo pau ke kamata ng ue'aki he 'aho 1 Siulai 2017.

'Eiki Sea: Ko ia 'oku ke loto ke tau tali hono lau tu'o 3 'a e Lao Fakaangaanga ni k taki 'o hiki ho nima.

Kalake T pile: 'Eiki Sea 'oku loto ki ai 'a Veivosa *Light of Life* Taka, 'Akosita Havili Lavulavu, Sosefo Fe'aomoeata Vakata, 'Eiki Minisit Polisi, 'Eiki Minisit Ako, 'Eiki Minisit Ngaahi Ng ue Lalahi, 'Eiki Minisit Fefakatau'aki, 'Eiki Minisit Mo'ui, 'Eiki Minisit Ngoue, 'Eiki Minisit Fonua, 'Eiki Pal mia, 'Eiki Tokoni Pal mia, 'Eiki Minisit Pa'anga, 'Eiki Minisit Lao, 'Eiki Minisit Ngaahi Kautaha Pisinisi 'a e Pule'anga. 'Eiki Sea 'oku loto ki ai 'a e toko hongofulu m nima.

'Eiki Sea: Ko ia 'oku 'ikai ke loto ki ai k taki hiki ho nima.

Kalake T pile: 'Ikai ke loto ki ai 'a 'Aisake Valu Eke, Vili Manuopangai Faka'osiula Hingano, S miu Kuita Vaipulu, 'Eiki N pele Fusitu'a, 'Eiki N pele Tu'iha'ateiho, 'Eiki N pele Tu'iha'angana, 'Eiki N pele Nuku, 'Eiki N pele Tu'ilakepa, 'Eiki N pele Tu'i' fitu, 'ikai ke loto ki ai 'a e toko 9 Sea.

'Eiki Sea: M l mahalo ko e kakato ia 'etau ng ue ki he pooni, pea 'oku ou fakam l 'aupito ki he Pal mia kae 'uma' 'a e t pile e Kapineta, Hou'eiki N pele, kae 'uma' 'a e kau Fakafofonga e Kakai, m l 'aupito e lava 'etau ng ue, hang p ko ia na'e fakahoko atu ki mu'a, ko 'etau toki ki he 'aho 31 ko 'o Siulai, 'a ia 'oku te tau toki foki mai e Fale ki ai, k ko e 'aho 10 ki he 'aho 21, 'a ia ko e 'aho 10 'oku kamata ai 'etau 'a'ahi ki he 'aho 21. Pea 'oku 'i ai 'a e fo'i uike ai 'oku tuku atu ke fakam 'opo'opo ho'omou 'a'ahi 'oku fai mo ho'omou l pooti pea 'oku faka'amu p ke lava ke 'osi e uike tau kamata p he 'aho 31 kuo mau homou l pooti, ko u tui 'oku 'osi fe'unga p fo'i uike ko ia pea mo e fakam 'opo'opo mai. 'Eiki Minisit Mo'ui h e me'a kuo ...me'a mai

'Eiki Minisit Ngoue: Fakatapu atu 'Eiki Sea ko e ki'i kole p koe'uh ko e fakahoko ko eni 'o e *show* 'e femou'ekina ki ai 'a e motu'a ni he taimi 'a'ahi, p 'e lava ke toki 'i ai ha ki'i taimi ki mui ke toki 'a'ahi ai e motu'a ki hono v henga, m l

'Eiki Sea: Sai p ko ena mahalo te mou me'a atu p , 'e to e fakalahi e Hou'eiki ki Vava'u 'e kamata ai p *show* ai, mahino p ko e uike ia 'e kamata ai 'a e *show* 'a e potung ue 'a e Feitu'u na. 'Eiki Pal mia 'oku 'i ai ha me'a ke tokanga ki ai?

'Eiki Pal mia: Tapu atu ki he Feitu'u na 'Eiki Sea kae 'uma' 'a e toenga 'o e Hou'eiki neongo kuo 'osi fai atu he 'Eiki Minisit Pa'anga e fakam l ki he Feitu'u na mo e Hou'eiki k ko u loto p ke u to e 'oatu ha fakam l .

Hou'eiki 'oku 'ikai ko ha me'a si'i eni, ko e taha eni ha Patiseti faingata'a hono alea'i, pea 'oku ou 'oatu 'eku fakam l makehe eni ki he Hou'eiki N pele tautautefito kiate kimoutolu na'a mou 'omai e ngaahi fokotu'u pea mo e ngaahi *comment* pea 'oku longomo'ui ai e Fale ni.

Hou'eiki ko e me'a mahu'inga eni 'a e me'a ko eni 'oku 'omai mei he Hou'eiki N pele lolotonga 'a e tipeiti na'e fai, neongo 'oku h atu ha founga mei he m tu'a ni hang 'oku 'i ai ha ...

<007>

Taimi: 0105-0110

Eiki Pal mia: ...Ta'efiem lie ha ni'ihī he ngaahi fokotu'u 'oku mou fai mai, k ko hono mo'oni ia, ko e faha'i fakafepaki kotokotoa p 'oku longomo'ui 'oku ne tokoni'i ke to e fakalelei'i ange 'a e ng ue, ko ia 'oku 'oatu 'a e fakam l kiate kimoutolu Hou'eiki N pele 'i he tauhi hotau Fale ni, mai mo e ngaahi fakafepaki 'oku 'i ai hono mo'oni, pea neongo 'oku 'ikai ke mau lava 'o tali lelei atu 'a e ngaahi me'a ko , 'oku 'oatu 'a e kole fakamolemole na'a mau feinga p ke 'oatu 'a e ngaahi fakamatala tautautefito ki he Minsit Pa'anga ke fakafiem lie atu kiate kimoutolu pea kapau 'oku 'i ai ha t nounou atu 'i he t pile ko eni 'oatu 'eku kole fakamolemole kiate kimoutolu Hou'eiki, ko e anga 'etau fakahoko hotau fatongia he Fale ni, pea 'oku 'oatu mo e fakam l makehe eni ki he Sea kae 'uma' e Sea e K miti Kakato he lava lelei fakahoko 'etau fatongia pea 'oku ou tui 'oku me'a mai 'a e Hou'eiki pea mo e kakai 'o e fonua ni peh ki he 'Ene 'Afio 'i he founa na'a tau fakahoko'aki hotau fatongia tui 'oku tau fiem lie k toa p ki ai, m l 'aupito.

Eiki Sea: M l 'aupito 'Eiki Pal mia, pea ko ia Hou'eiki 'oku ou tui ko e lava ia 'etau ng ue, sai p 'oku 'ikai ke tau Fale 'apongipongi ka mou ma'u ha m l l , 'oku mahino p 'oku 'i ai 'a e ngaahi fatongia kehe 'apongipongi pea 'oku 'i ai 'a e fa'ahinga 'e me'a atu 'apongipongi k 'oku faka'amup p ke tau...ko ia 'oku ou tui p 'oku 'osi mahino p kia kimoutolu Hou'eiki kau ng ue ko te mou 'a'ahi mo ia, ko e 'ai p ke fai ha femahino'aki, k 'oku tui 'e toki ...

Lord Tu'ilakepa: Sea

Eiki Sea: 'Eiki N pele

Lord Tu'ilakepa: 'Oku ou tu'u p au ke fakam l ki he Fale kotoa koe'uh he ng ue lelei na'e fakahoko, k koe'uh foki ko ho'o me'a mai koe'uh ko 'apongipongi te mau ... Sea ko e kole p ki he Feitu'u na kapau 'oku kei toe ho ki'i vouti tau fakamahamaha si'i totongi mai e ni'ihī e kau M mipa ke nau me'a atu ki Vava'u ki he fu'u konifelenisi ko ia, kuo 'osi 'emau fanga ki'i puna 'amautolu ko eni na'e fa'a 'omai mon 'ia ko ia 'Eiki Sea, ko u lave'i p kei toe p , k ko e kole p ki he Feitu'u na.

Eiki Sea: Na'a ke 'ilo f f 'oku 'i ai ha me'a

Lord Tu'ilakepa: Fakafeta'i, ta ko 'oku 'i ai p hotau mon 'ia m l 'Eiki Sea

Eiki Sea: Pea ko ia Hou'eiki 'oku ou fakam l lahi atu, pea 'oku ou tui 'oku koe'uh ka mou me'a atu ma'u ha m l l , ka tau toki fakataha mai he 'aho 31 'o Siulai ka tau kelesi.

Kelesi

(Fakahoko p he 'Eiki Sea 'o e Fale Alea 'a e kelesi ko e lava ia 'a e feme'a'aki 'o e pongipongi ni)

(M l l e Fale toki foki mai he 'aho 31 Siulai)

<007>

Fakam 'opo'opo Feme'a'aki Fale Alea 'o Tonga

Efiafi Pulelulu, 28 Sune 2017,

6:00 pm

Fale Alea 'o Tonga

1. Lotu

2. Ui 'o e Fale Alea

3. Me'a 'a e 'Eiki Sea 'o e Fale Alea

Tali 'a e Lipoote Fika 6/2017 [Fekau'aki mo e Tohi Tangi Fika 1/2017] pea tukuhiho ki he Kōmiti Kakato.

Commented [U1]: R84

KŌMITI KAKATO (6:35pm):

Vouti 01: 'Ofisi Palasi – Tali

Vouti 02: Fale Alea – Tali

Vouti 03: 'Ofisi 'o e 'Atit Seniale & Palani Ngāue Fakaangaanga – Tali

Vouti 04: 'Omipati me – Tali

Vouti 05: Potungāue ki Muli – Tali

Vouti 06: Kau Tau 'a 'Ene 'Afio – Tali

Vouti 07: 'Ofisi 'o e Palēmia – Tali moe fakatonutonu [Fakalahi 'a e voui *Hospitality* 'a e Kovana Vava'u 'aki 'a e \$40,000 ko e fe'ave'aki pe 'i loto he vouti tata.

Vouti 08: Potungāue Pa'anga & Palani Fakafonua – Tali

Vouti 09: Potungāue Pa'anga Hū Mai mo e Tute – Tali

Vouti 10: Potungāue ki he Ngaahi Kautaha Pisinisi 'a e Pule'anga - Tali

Vouti 11: Potungāue Komeesi - Tali

Vouti 12: Potungāue Fakamaau'anga mo e Pilisone - Tali

Vouti 13: 'Ofisi 'o e 'Ateni Seniale – Tali

Vouti 14: Potungāue Polisi mo e Tāmate Afi – Tali

Vouti 15: Potungāue Mo'ui – Tali

Vouti 16: Potungāue Ako & Ako Ngāue – Tali

Vouti 17: Potungāue Ngaahi Ngāue Fakalotofonua – Tali [Ke fakafoki mai 'a e pa'anga fakalalaka ki he MIA kae 'oua 'e 'ave ki he 'Ofisi Kovana, pea ka lava pea fakafoki mai mo e pa'anga ko eni na'e

vahe'í 'i he ta'u fakapa'anga lolotonga. Fakahoko mei he 'Eiki Minisita kuo 'osi fai e ngāue ke fakafoki mai 'a e pa'anga koia ki he MIA.]

Vouti 18: Potungāue Ngoue, Me'atokoni mo e Ngaahi Vao'akau mo e Vouti 'a e Potungāue Toutai - Tali

Vouti 19: Potungāue Ngaahi Ngāue Lalahi – Tali mo e fakatonutonu ke fakafoki 'a e PUMA ki he Potungaue Fonua. [Tali mo e kole mei he Fakafofonga Niua ke tanu e hala 'i Niuafo'ou. Kole ke hoangaue 'ae Pule'anga mo e Kosilio Vava'u 16 ke tanu 'a e hala 'o Vava'u 16.]

Vouti 20: Potungāue Fonua & Koloa Fakaenatula – Tali [Tōnaki mai ki ai 'a e PUMA]

Vouti 21: Komisoni 'o e Kau Ngāue Fakapule'anga – Tali

Vouti 22: Potungaue Sitetisitika – Tali

Vouti 23: MEIDECC – Tali

Vouti 24: Potungāue Toutai – Tali

Vouti 25: Potungaue Takimamata – Tali

[FALE ALEA: 12.30am]

Lipooti 'a e Sea 'o e Kōmiti Kakato, kuo tali 'a e Lao Fakaangaanga Patiseti 2017/2018 pea mo ho ngaahi fakatonutonu. Tali mo e Lao ke Fakapekia 'a e Fokotu'utu'u ki he Sipoti 201

Pālōti 'a e Lau tu'ō ua 'o e Lao Fakaangaanga ke Fakapekia 'a e Fokotu'utu'u ki he Sipoti 2017. Tali

Commented [U2]: R85

Pālōti 'a e Lau tu'ō tolu 'o e Lao Fakaangaanga ke Fakapekia 'a e Fokotu'utu'u ki he Sipoti 2017. Ti

Commented [U3]: R86

Pālōti 'a e Lau tu'ō ua 'o e Lao Fakaangaanga Patiseti 2017/2018 mo hono ngaahi fakatonutonu.

Commented [U4]: R87

Pālōti 'a e Lau tu'ō tolu 'o e Lao Fakaangaanga Patiseti 2017/2018 mo hono ngaahi fakatonutn Tali.

Commented [U5]: R88

TOLOI 'A E FALE ALEA KI HE 'AHO MŌNITE 31 SIULAI 2017.

